

REVISTA

FUNDAȚILOR REGALE

ANUL XI

1 APRILIE 1944

Nr. 4

MIHAIL SADOVEANU	Anii de ucenicie (III)	3
GHERGHINESCU-VANIA	Versuri	19
VICTOR PAPILIAN	Când merge briciul... ..	22
ALFRED PILDER	Amintiri despre elevul și studentul Aurel Vlaicu	31
ION S. FLORU	In seminar, la Argeș, acum 65 de ani ..	38
TRAIAN CHELARIU	Trei sonete de dragoste	57
EUGENIA MUREȘEANU	Versuri	60
CONSTANTIN KIRIȚESCU	Ion Simionescu	63
G. MĂRGĂRIT	Poeme pentru mâini	75
D. BODIN	Cronicarii munteni	80
G. URSU	Versuri	98
GEORGE SBÂRCEA	Soskua sau viața unui sat finlandez ..	100
CONSTANTIN STELIAN	Versuri	112
N. DAVIDESCU	Din ciclul «Țara Românească»	115
VICTOR BUESCU	Versuri	119
D. CARACOSTEA	Characterologie românească	121

TEXTE ȘI DOCUMENTE

VICTOR SLĂVESCU	Vasile Alecsandri și Victor Place în 1857 ..	146
T. BĂNĂȚEANU	«Erlkönig» în folclorul român?	151

COMENTARIILE CRITICE

VLADIMIR DOGARU	Gib. I. Mihăescu (II)	169
PETRU COMARNESCU	Lucrări românești de filosofia culturii ..	184
OCTAV ȘULUȚIU	Pe margini de cărți (II)	198

CRONICI

DOUĂ ANIVERSĂRI ÎN BUCOVINA de *Augustin Z. N. Pop*

NOTE

LITERATURĂ GENERALĂ, de Maria Goleescu, P. Petrescu, Al. Piru, N. Predescu, Ion Sân-Giorgiu; COMEMORĂRI, de G. Bezviconi; ESTETICĂ, de Adrian Marino; PLASTICĂ, de Ioan I. Mirea; COREGRAFIE, de Ruxandra Oteteleşanu; RELAȚII ȘI COLABORĂRI INTERNAȚIONALE; TEOLOGIE, de Protosinghelul-V. Vasilache

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

DIN APRILIE 1941 CONDUSĂ DE
D. CARACOSTEA

Secretar de redacție: OVIDIU PAPADIMA

R E D A C Ț I A
A D M I N I S T R A Ț I A
F U N D A Ț I A R E G A L ă P E N T R U
L I T E R A T U R ă Ș I A R T ă
B U C U R E Ș T I I I I
39, B U L E V A R D U L L A S C A R C A T A R G I, 29
T E L E F O N 2-06.40

ABONAMENTUL ANUAL

PENTRU INSTITUȚII RURALE. LEI 3000

PENTRU INSTITUȚII URBANE: LEI 5000

ABONAMENT DE SPRIJIN: LEI 10000

PENTRU PARTICULARI: LEI 1440

ABONAMENT REDUS (PENTRU ELEVI, STUDENȚI, PREGĂTIȚI
ȘI ÎNVĂȚĂTORI DELA ȚARĂ) LEI 800

CONT CEC POȘTAL Nr. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POȘTAL DIN ȚARĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE FUNDAȚIA REGALĂ
PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL XI, NR. 4, APRILIE 1944

FUNDAȚIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ
BUCUREȘTI 1944

ANII DE UCENICIE

X

Inițiere

« Bătrânică » dela Verșeni, cum îi spuneam cu mamei maicii mele, executase cu ani în urmă, în fața spiritului meu încă adormit o serie de gesturi ritualice în anume împrejurări: prin asociație, mi le-am evocat mai târziu, în epoca aceasta a uceniciei mele literare, când am început a deveni atent asupra valorii lor morale.

Ceea ce era pentru mine, vlăstar al lumii nouă și al târgului, « educația » pe care mi-o propovăduiau cei ce mă aveau în grijă, ar fi trebuit să fie datinile și rânduielile bătrânilor mei, dacă ar fi fost să rămân al lor.

Dar mama mă dăduse altui grup uman, străin de ei.

Mama însăși devenise pentru ei o înstrăinată, pe care o primeau cu dragoste, privind-o însă cu grijă și mâhnire, deoarece era sânge din sângele lor, sortită să rămâie lipsită de legea ce-i călăuzeau pe ei din adâncimea veacurilor. De altminteri, neli-niștea și tristețea incurabilă a mamei în acest fapt își aveau pricina ascunsă. Mama era o desrădăcinată, a cărei inițiere în taina vieții vechi încă nu se desăvârșise, când « târgul » o smulsese din lumea ei printr'un accident năprasnic. Accidentul acesta era iubirea — ale cărei roade de multe ori sunt amare și otrăvite.

Acuma îmi dau samă care erau sentimentul și ideea bătrânei. Era ceva turbure fără îndoială; era spaima că « fata » s'a prăpădit nu numai pentru lumea aceasta, dar și pentru cea viitoare. De aceea « bătrânică » s'a înfățișat numaidecât atunci când mama mea s'a prăpădit. S'a înfățișat ca să grijească ea singură de trecerea aceluia biet suflet « dincolo ».

Ce pot ști « ei » — adică târgoveții — de asta?

Durerea bătrânei era copleșită numai de asemenea îngrijorare. A fost cu cea mai mare luare-aminte când și-a gătit copila pentru calea cea fără de întoarcere. La târg nefiind bocitoare, a bocit-o ea singură. Lacrimile ei se uscau în clipă, când trebuia să se desfășure un « pod ». Trecea răpejor în toate părțile ca să îndeplinească rânduiețile. Și i s'a luminat fața când s'a vărsat peste țărâna ce se întorcea în țărână vinul altei vieți și când a prezentat preotului găina neagră peste groapă, încredințând adică milosârdiei divine un duh nemuritor.

Bătrânica mea avea dreptate. Față de ea, acești « păgâni », între care se număra și tatăl meu, nu cunoșteau nimic din ceea ce trebuia să se cunoască. Eram și eu atunci, ca și tatăl meu, un necredincios. Nu putea bătrâna să ne lase nouă griji, despre a căror existență n'aveam știință. Așa încât a trebuit să facă ea, mamei, rânduiețile sfinte de trei, nouă și patruzeci de zile, și de jumătate de an și de un an. Apoi, după ce ea n'a mai fost, — chemat la o înțelegere târzie a unor adevăruri nemuritoare, am făcut eu ce-ar mai fi dorit ea să facă.

Deoarece numai astfel iubii noștri pot fi liniștiți pe celălalt tărâm; numai astfel, aducându-ne într'una aminte de ei. Am înțeles mai târziu de ce bunica era cu fața liniștită, împăcată și aproape veselă, când a făcut cel dintâi praznic mare pentru fie-iertata ei Profiriță.

Când mă duceam, în ani mai vechi, în satul dela apa Moldovei, apoi bătrânii mei și cei rămași cu dânșii aveau destulă supărare privindu-mă cum mă port și ascultându-mă cum vorbesc.

Grăiam o limbă amestecată și pestriță. În ceasurile culcării și ale deșteptării, nu șopteam cuvinte consacrate și nu făceam asupra ființei mele semnul sfânt.

Mă priveau ciudat la masă. Mă poșteau între ei: mă așezam cu oarecare stânjenire pe un scăunaș la măsuța joasă cu trei picioare și nu-mi puteam ascunde o atitudine de contrarietate că nu am blidul meu. O strachină nouă și frumos încondeiată era așezată în mijloc și din ea aburea laptele fiert. Alături mămăliguța, tăiată cu ața în felii. Mi se încredința o lingură pe care o mânuiam destul de neîndemânatic și necuviincios.

Știut este că pruncul bine-crescut a învățat să nu-și încarce lingura peste samă, așa ca să-i picure sorbitura pe fața de masă

și pe straie; ci ia potrivit și cu luare-aminte. După ce-a sorbit, scutură ușor picătura rămasă și stă o clipă potrivitându-și cu stânga un alt bulzișor de mămligă. Această educație a gesturilor n'o aveam și bătrânica mea era, în taină, dezolată. Ce-mi putea face? Eram al altei lumi și nu cuteza să-mi adreseze muștrări și să-mi dea învățămintele bune. La oarecare înțelegere am ajuns eu singur și asta a bucurat-o întrucâtva.

La un praznic de pomenire a unor morți vechi, am văzut-o pe «bătrânica» oferind băutură gospodarilor și gospodinilor care se aflau de față.

Disprețuind cea mai elementară regulă de igienă, bătrâna întrebuița un singur păhărel. Mai mult: după ce umplea cu ochi acest păhărel, gusta dumneaei întâi, apoi îl întindea cclui ori celei care avea drept și rând.

Odată cu acest gest, se rosteau câteva vorbe solemne, care, întâia oară, m'au uimit. Nu știam că sunt cuvinte ritualice, — eram înclinat să atribui bătrânei mele însușiri oratorice.

Unii din acești parteneri ai ei, femeile, nu se putea să nu știe că, după ce au sorbit o parte din băutura, e cuviincios să întoarcă paharul pe jumătate, oțărîndu-se și acoperindu-și gura cu palma stângă. Bunica avea alte cuvinte potrivite, ca să le îndemne să-l deșerte.

Vorbelé ce se rostesc cu asemenea prilej nu sunt «oarecare»; sunt vorbe cu răsunet în adâncimea timpului, având o noimă și pentru viitorime, căci altfel lumea se strică și se cufundă în ticăloșie.

Ce știu medicii, care răcnesc la noi cu ochi holbați ca să avem fiecare, în sân, păhărelul nostru?

Apoi eu se cuvine să încredințez mai întâi pe prietenul meu, pe care îl cinstesc, că băutura ce-i închin nu-i otrăvită; și mai ales că n'are în ea «fapt». La o asemenea masă după datină, s'ar putea oare să aibă cineva lipsa de cuviință să scoată paharul lui ori să ceară pahar anume pentru sine? Asta, oameni buni, e o împărtășire întru duh; într'acel păhărel e sufletul și amintirea morților noștri.

După cum se vede, lumea nouă nu știe nimic din ce-i rânduiala dreaptă și cade din rătăcire în rătăcire. Se vede asta nu numai în împrejurarea de care vorbim, ci și în multe și mărunte alte

împrejurări, deoarece fiecare zi, și fiecare ceas, și fiecare pas cuvine-se a-l face după datină. Așa au trăit părinții noștri în miile de ani, — așa se cade să trăim și noi. Cine face altfel e « litfă ». afară de acești nevinovați nepoți ai noștri dela târg care încă nu cunosc adevărul, dar îi vedem stând cu luare-aminte și cu ochii stecliți: parc'ar vrea să ne zugrăvească. Domnul Dumnezeu va binevoi să-i aducă la cunoaștere și pe dânșii.

« Cunoașterea » a început a se săvârși târziu, în anii de ucenicie literară, către 1900.

N'ași putea desluși apriat pe ce căi tainice s'a făcut întoarcerea către sufletul bătrânilor și spre trecut. Indată ce mama n'a mai fost în această lume și în această viață, în durerea desnădăjduită ce m'a cuprins, m'am întors la ai săi; dintr'odată « bătrânii » ei mi-au fost mai scumpi decât orice. Intoarcerea mea a avut deci la temelie un acces de dragoste. Mai mult în aparență, — deoarece sunt încredințat că aveam în mine transmis, prin cea care mă părăsise, harul. Tot ceea ce nu fusese ea, tot ce nădăjduise, tot ce regretase trebuia să realizez eu în altă formă. Viața ei distrusă și pustiiată trebuia s'o răscumpăr eu. În ceea ce spun aici e mai puțin sentimentalism decât s'ar crede. Nu-mi dăduse ea oare privirea, auzul, și zâmbetul păstorilor din veac?

Până la vârsta de tranziție fusesem al tatălui meu. În chip firesc și logic, el pusese în mine tot ce avea el orășenesc. Tatăl meu era un boiernaș voltairian și sceptic. Manifesta antipatie față de « formele » religiei. Pentru țărănime avea respingere și cu ochii și cu urechile și cu mirosul. Nu-i plăcea nici înfățișarea, nici forma de vorbire a țăranilor. Una din grijile vieții lui fusese să mă scoată din « mișelie », adică din prostia norodului de rând. O singură dată mama avusese față de dumnealui câștig de cauză — când mă dusese la țară și mă botezase acolo după datină. Pe urmă hotărîrea tatei s'a urmat neînduplecată: trebuia să fiu un cărturar. Mi-era el însuși profesor de istorie și de filosofie. Și la paisprezece ani mă găseam de acord cu dânsul în ce privește câștigurile științei și majestatea civilizației moderne. Dumnezeu, babele, descântecelile și buruienile intrau prin surprindere și în lipsa dumisale în casa noastră. Aceste încercări ale mamei de a trăi după legea ei intimă nu mă câștigaseră de loc. Dimpotrivă. Eram adversarul ei și nu pricepeam că-i sângerez inima.

Dar după moartea mamei, sporul meu de cunoștinți și de reflecție m'a dus dincolo de zona primejdioasă prin sterilitatea ei, unde se opresc definitiv semidoctii păturii noastre suprapuse. Mișcarea mea sufletească a găsit aliment în cunoșcuți și prieteni ai mei din Vatra Pașcanilor. Dintr'odată mi s'au deschis ochii și mi s'au ascuțit urechile. Am devenit aliatul celor de-o « lege » cu maica mea. Tatăl meu s'a uitat într'o bună zi la mine cu uimire. Opuneam scepticismului său realitățile sufletești ale unui neam străvechi. Închis cu severitate în disciplina datinelor lui. Mă sileam să-i explic adevărul relativ al descântecelor babelor Ștefănoaia și Ursărița. A zâmbit amuzat și a lăsat timpului sarcina să descurce în favoarea unui adevăr unic naivele mele aserțiuni.

Eu i-am mai comunicat un fapt. Intr'o zi, fiind în camera grefierului judecătoreiei, am văzut pe un țăran năcăjit între « scriitorii » oficiului. Avea nevoie de un act și îl înconjuraseră toți. Se aflau împrejurul lui ca dihanii de pradă; îmi făceau cu ochiul, socotindu-mă fără nicio îndoială aliat al lor.

— Bade, fi zicea unul dintre conțopiști, — află dumneata că fără parale nu se face nimic. Trebuie timbru și scrisoare.

— Bine, răspunde țăranul cu supunere. Să dau dreptul judecării. Cât?

— Apoi să vedem și să facem socoteală...

Scriitorul începe a face socoteală în vreme ce țăranul trage punga dela brâu și- desface baierele. Erau trei în jurul lui. În clipa aceea i-am văzut cum își apleacă odată tustrei privirile, sondând, să vadă ce este acolo, în săraca pungă a nevoiașului, — ca să înțeleagă cât pot lua. Dacă se poate să-i ia tot, fi iau tot cu inima ușoară. După ce ridică ochii dela pungă, îmi fac iar semn de înțelegere.

— Acest om se afla între lupi... i-am zis eu tatălui meu, cu aprindere.

Tata a ascultat atent ce-i spuneam și m'a privit lung. Nu-i plăcea pasiunea pe care o puneam în chestia asta.

Între tartajii unui atlas vechiu franțuzesc dela 1775, am găsit în vremea aceea câteva însemnări ale tatălui meu pe o foaie de hârtie îngălbenită. Între însemnări, câteva stihuri. Probabil că erau un fragment dintr'un cântec, auzit cândva, păstrat în amintire și scos în anume clipă amărită a vieții.

De sigur că din unirea nepotrivită a părinților mei, a găsit și tatăl meu destulă obidă. De și, din punctul de vedere al onoarei, n'avea nimic a-și imputa, totuși în acele stihuri lepădate între foile unei cărți nobile, se vedeau porniri izvorite din apele tulburi ale subconștientului.

Iată acele stihuri:

Fată de ghirău
 Și de mojiș rău,
 Astăzi te-oiu lua,
 Mâne te-oiu lăsa
 Cu pruncul în brață,
 Cu lacrimi pe față...

Rușinea și jignirea moartei se aflau în mine. N'aveam temeiul serios să găsesc în aceste versuri proaste ceea ce socoteam eu drept o umilire; pentru tatăl meu, pe de altă parte, aveam un respect desăvârșit. Totuși înțelegeam că devin tot mai mult fiul țărancei.

În acea vreme plăcerea mea să frecventez pe umiliții vieții a sporit. Sufletul meu s'a umplut de răsunetul versului popular și de dulceața meta.orelor străvechi.

Se afla, în Vatra Pașcanilor, o familie cu numele Săcăreanu, deosebită în două gospodării Casa lui Vasile Săcăreanu se putea mândri cu șase fete, care de care mai frumoasă. Codana avea paisprezece ani. Casa lui Ion Săcăreanu, cel mai bătrân dintre frați, nu mai avea copii. Toți se sburălăciseră și se înstrăinaseră.

Se întâmplase că Ion Săcăreanu era mare meșter de povești; de asemenea cânta cu măiestrie din fluier și spunea din gură și cântece bătrânești. Tot Ion Săcăreanu era, de ani, dascălul feciorilor pentru petrecerile și datinele de Sfântu-Vasile. Așa încât la sfârșitul postului Sfintei-Nășteri se înteteau în casa lui adunările tineretului, ca să dobândească dela moșneag învățătura cea bună.

Mătușa Maria, muierea lui moș Ion Săcăreanu, de asemenea era iscusită în altfel de îndeletniciri. Las'că știa să descânte; dar, pe cât am înțeles, știa să facă vrăji și farmece cu ciolănele de liliac.

Despre asta se vorbea în șoaptă numai, eu nu pot da mărturie pe sfânta dreptate. Dar de văzut cu ochii am văzut pe mătușa Maria povățuindu-și nepoatele în multe rânduri. Și am fost de față când a rostit vorbe înțelepte către nepoată-sa Irina, codana.

— Irinucă, se chiamă că acuma ieși în lume. Te-au poftit flăcăii la joc în aceste sfinte sărbători. Cată să cunoști cum să umbli, cum să te porți și cum să grăiești . .

— Mătușă Marie, răspunde fata cu sfiiciune, mămuca și lelițele m'au învățat unele. Dar tot ele m'au trimes la dumneata ca să-mi dai învățătură mai bună.

— Păcat mi-a fi, fată, dacă nu ți-oiu da; că și pe mine m'au învățat mătușele și bunicele mele și pe dânsule le-au învățat alte mătuși și bunice mai vechi. Cunoști tu au ba care-s buruienile ce se pun în lăutoare?

— Lăutoarea noi o facem cu floare de fân, mătușă Marie.

— Așa este; dar ce flori anume pui ca să se apropie cu plăcere de tine cel ce ți-i ursit?

— Vai, mătușă Marie, asta nu știu.

— Apoi, fetică, nu știi tu multe altele. Toate ți le-oiu spune și tu să iei aminte. Acuma nu, pentrucă sunt străini față. Ți le-oiu spune când om fi numai noi singure.

Am lăsat pe bătrână cu nepoata ei și m'am dus în cea odaie, unde moș Ion Săcăreanu dădea învățătură feciorilor, arătându-le cum se întocmesc buhaiurile și dobele, ca să sune frumos. De asemenea le spunea și-i învăța plugușorul cel vechiu, a cărui rostire ținea « un ceas de vreme ».

Dela bătrânul Ion Săcăreanu am aflat că « orația » e alcătuită din versuri neregulate, călăuzite numai de rime. Dacă poezia nouă ar avea în plus claritatea și logica, atunci eu l-ași socoti pe moș Ion Săcăreanu ca unul din întemeietorii ei.

După începutul consacrat al baladei plugușorului, pe care eu o cunoșteam și din cărți, iată-l pe moș Ion Săcăreanu scornind uncele stihuri ale lui. Eu îl înțelegeam că le scornește căci eram din tagmă, dar flăcăii îl ascultau cu religiozitate. Stihurile lui înflorite cu rime intrau în ei în felul rugăciunilor și a datinilor de care se lăsau călăuzite rândurile de generații.

Eu am devenit din ce în ce mai atent pentru valoarea lor artistică. Și în același timp întreaga poemă a bobului de grâu îmi pătrundea în suflet ca o revelație mistică din antichitatea cea mai adâncă.

— Ascultați, măi flăcăi, cum îi povestea cu moara . . zicea moș Ion Săcăreanu, scuturându-și luleaua de stălpul hornului.

Intâi s'o cântăm din fluier... după aceea să v'o spun precum urmează:

Iară curva cea de moară
 Când a văzut atâtea cară
 Incărcate cu povară,
 A pus coada pe spinare
 Și a pornit-o la vale...
 Da și morarul, meșter bun.
 A băut o lulca de tutun,
 După aceea a apucat o scăfiță
 Cu trei tărățe...
 După moară se lua,
 O striga ș'o amăgea:
 Ptru! ptru! ptru! și na! na! na!
 Moara sta —
 Și sè uita...
 Cu scafa de tărăță
 A amăgit-o pe portiță,
 Și când i-a dat un ciocan în șele,
 A așezat-o pe măsele

Am mai auzit dela moș Ion Săcăreanu și alt pasajiu umoristic:

Oameni buni, de urat am mai ura,
 Că mai știm câte ceva,
 Dar avem cu noi un băiet cu suman verde
 Și tare ne temem că l-om pierde;
 Că l-am prăpădit și altădată
 Și nu l-am mai găsit în lumea toată...

Gospodina care coace era, la bătrânul Săcăreanu, o doamnă preoteasă, grasă și frumoasă:

Cu papucii plescăind
 Și cu fusta vânt trăgând...
 A hătut în sită și 'n covată,
 A cernut făina toată.
 Ș'a plămădit-o,
 Ș'a dospit-o,
 Și-a împletit și-a copt un colac frumos
 Ca și fața lui Hristos.
 L-a rupt în două
 Și ne-a dat și nouă

— Cinc-a vrea să învețe dela mine toată urătura, a zis moș Ion privind cu mândrie în jur, apoi să-mi aducă oca de rachiu

și să vie să-l muștruluiesc. Slobod să fiu să-l și bat, până ce l-oiu învăța toată urătura după cuviință...

Iar acestui șpion, a ados bătrânul zâmbind pieziș spre mine, am să-i zic un cântec de joc, și să vie Irinuca, nepoata noastră, din cealaltă odaie, să-l învețe, — ca să se folosească și dumnealui batâr cu atâta de când tot umblă în preajma noastră.

Astfel Irinuca m'a învățat cum să joc « Cărășelul » și « Alivencile ». Dar eu am fost cu luare-aminte și la alte învățături mai adânci, socotind că niciun adevăr nu poate sta mai presus decât o frumusețe, și iarăși că pentru călăuzirea inimilor nu-i altă putere mai mare decât mitul și datina.

— Nu atât limba vorbită, îi spuneam eu tatei; nu atât limba, care s'a schimbat într'o epocă anumită, cât legea înfricoșată a morților: asta a guvernat și a susținut poporul nostru în curgerea veacurilor. Eu sunt partizantul lui Ion Săcăreanu.

— Cum? N'am auzit bine... s'a întors scandalizat cuconu Alecu...

— Eu sunt partizantul lui Ion Săcăreanu și al tuturor celorlalți umiliți și vămuți ai vieții.

Tatăl meu a zâmbit, necrezând nimic.

Eu însă urmam a intra în tainele cunoașterilor vechi. Poate mai mult prin poezia și pitorescul pe care-l cuprindeau; fără îndoială și prin instinct; de asemeni și printr'o curiozitate neostenită, legată de deșteptarea temperamentului meu artistic.

Învățasem în școală despre rotunzimea pământului, mișcarea planetelor și revoluția astrelor. Moș Vasile și ciobanii de dincolo de apa Moldovei zâmbiseră cu îngăduință la încercarea mea de a le dovedi adevărul cunoștințelor mele despre planeta pe care viețuim. Fusesem contrariat de îndărătnicia și ignoranța lor; atunci nu băgam de seamă că ei stăpâneau adevăruri antice despre crugul lunii, cursul stelelor și soarelui. Pentru cunoașterea orelor ei se călăuzeau de semne nefindoielnice și veșnice.

Mama urmase a crede, până la sfârșitul zilelor ei, că luna și soarele sunt așezate pe cer de înaltul ziditor, ca să ne rânduiască viața și îndeletnicirile. În vremea primăverii sămânța trebuie pusă în pământ când crește luna. De asemenea schimbările vremii nu se fac decât în legătură cu prefacerile periodice ale acestei lămpi a lui Dumnezeu.

După vechi științi, dacă într'un an sfântul Neculai «nu-i podar» (adică dacă nu îngheață apele la 6 Dechemvrie), atunci vremea aspră întârzie până la Bobotează (6 Ianuarie).

Dela mama știu că:

Dela sfântu-Timoftei
Țarca-și f ce cuibul ei.

Dacă la sfântu-Timoftei — cap de Februarie — țarca nu-și clădește cuib, atunci coada iernii se prelungește.

Dumneaei mai cunoștea că «dacă-i vară la Crăciun, apoi va fi iarnă la Paști». Vântului de asfințit, dumneaei îi spunea «sărăcic». Era vântul de secetă — vântul copiilor, al scăldatului și al smecelor.

Mai ales bunica Anghelina cunoștea foarte multe din aceste învățături miraculoase.

La vârsta de care vorbesc mai sus, la Verșeni, pe malul Moldovei, am băgat de seamă cu uimire că prognosticurile bătrânilor mei, bazate pe sborul paserilor și atitudinea animalelor, pe felul cum își clădesc unele dihăanii culcușurile, pe direcția vântului și pe multe alte semne, se realizează.

Am fost atent față de asemenea «științi» mult mai târziu, după ce învățasem a fi livădar și prisăcar și după ce citisem «Originea Speciilor» și «Monismul», întorcându-mă de cătră unele aserțiuni necomplete, absolute și arbitrare ale învățămintelor lumii nouă.

Negreșit, în toată această civilizație arhaică se afla și mult zid coșcov, care se risipea îndată ce-l atingeam. Eram atras însă de misterul viu și valabil.

Bătrânica mea nu știa carte; putea cel mult să citească semne pe răboj; dar stăpânea cunoașterea exactă a sărbătorilor mobile. Servindu-se de numărători pe degete determina postul cel mare, sfintele Paști și postul Sânpietrului.

Eram numai de patru ani când bunica și mama m'au așezat într'un scăunaș cu trei picioare, răsturnat, făcându-mă să slujesc drept greutate la învelitul urzelii pe sul, după ce, tot cu socoteli fixe, se trecuseră firele prin ițe și prin spată. Cu o știință fără greș, bătrâna cea mică și blândă pregătea din plante vopsele pentru lână și alegea în colori delicate desenele scoarțelor.

Este o explicație pentru această alegere a colorilor și desenele: colori stinse și descne geometrice; în vechimea rasei găsesc

și explicația portului de pânză albă și pânură mohorâtă, în armonie cu lumina, anotimpurile și peisagiul. În legătură cu clima extrem continentală dela Carpați, totul s'a echilibrat în zeci de secole de experiență.

Intrând astfel încet-încet în inima ascunsă a autohtonilor acestui pământ, am început a-mi da mie însumi și-o explicație a tragediei lor. Căci țărani furnizează clasei suprapuse atâtea elemente de valoare ce nu se mai întorc la baștină și rămân pierdute, uneori până la ostilitate, pentru părinții și frații lor.

Pornisem și eu pe drumul acesta. Din calea mea normală am făcut o sforțare ca să mă întorc și să mă reculeg.

Inițierea mea s'a făcut prin poezie și instinct, cum arăt aici; taina ce m'a pătruns e mai tare decât viața, pentru că vine dela cei morți, și — în lumea aceasta — morții poruncesc celor vii.

Știu, este și-o formă admirativă a tot ce-i pitoresc și artistic la băștinași. Intru cât în acest domeniu nu sunt în joc interese — acestei atitudini i se poate spune patriotism. Indată însă ce apar, alături de manifestările frumosului, problemele grave până la tragic ale vieții materiale, fiul nu mai cunoaște pe tatăl său și pe maica sa.

Aceasta e o altă înțelegere, geamănă cu cealaltă, care m'a îndemnat și mai mult să justific și să argumentez neîncetat pe eroul meu de predilecție, țăranul român.

XI

În anii 1899—1900, eram pentru mulți din colegii mei de liceu autor consacrat: publicasem nuvele și poezii în câteva reviste, scrisesem foiletoane într'o gazetă locală *Opinia*; alcătuisem « Imnul Liceului », căruia maestrul Enrico Mezetti îi compusese muzica. Făcusem să circule un timp ș'o revistă centigrafiată *Aurora*, care se petrecuse cu florile primăverii ce-o născuse.

Eram preocupat și absorbit cu desăvârșire de pasiunea mea literară în așa măsură, încât îmi întrebuișam aproape toată vremea cu manuscrisele și cărțile. Cărțile erau ale marilor autori europeni: lectura lor îmi era ca o baie prelungită de lumină. Subt salteaua patului pe care dormeam se afla o căptușală importantă de tomuri. Erau acele a căror lectură o începusem. Alternam Zola cu Dickens,

Turgheniev și Gogol cu Alphonse Daudet, Victor Hugo cu Balzac și Flaubert. Eminescu îmi era la îndemână pururi; de asemeni Creangă. Aveam în cinste pe Delavrancea, Vlăhuță și Carageale.

Cărților de școală nu îndrăznisem să le acord nicio sumă din micul meu buget. Totul trecuse la capitolul cheltuielilor extraordinare — unicul — în favoarea unui anticar bătrân și cuminte, care îmi furniza pâinea mea de toate zilele, volumele editurii pariziene *Charpentier*. Ceea ce mai trebuia foamei mele găseam la unii din colegii prieteni. Mi-au fost tovarăși mulți flămânzi de literatură în acea vreme. Incaltea Nicușor Beldiceanu a devenit un fel de ascet; a părăsit cu desăvârșire școala și, ca Simion Stilitul, s'a izolat, nu pe-un stâlp, ci într'un pod, cu cărțile, ca să nu-l mai știe și să nu-l mai turbure nimeni. Când în 1900, s'a deschis asupra vechiului Iași o primăvară strălucită, Nicușor Beldiceanu a simțit chemarea florilor și a privighetorilor și, pogorîndu-se din sihăstria lui, a ieșit la lumină. Umbla pe uliți singuratice, suia spre teii dela Copou, cobora până la Cetatea Goliei, citind neconținut. Uneori se lovea de trecători, alteori de stâlpii felinarelor. Oamenii se uitau după el lung, uimiți cât și felinarele.

Asemenea încredințare definitivă, că viața se poate eterniza într'un pod de fân cu o carte în mână, n'o aveam. Bănuiam că așa-ceva l-ar fi turburat adânc pe tatăl meu. Deși cuconu-Alecu nu se interesa de ce fac și cum merg cu studiile, îmi servea mica pensiune lunară de cincizeci de lei din sentimentul de datorie către «Academia Mihăileană» și către cultură, fără de care, după a domniei sale părere, aș fi rămas un simplu declasat. Același sentiment de datorie mă îndemna și pe mine ca să acord ceva din energia mea și școlii. Până în acel din urmă an mă bucurasem de o bună situație școlară, așa încât — îmi făceam eu socoteală — în virtutea impulsului, puteam ajunge la liman fără a lăsa să-mi cadă din mână urnele neconținut înalte ale încântării.

Deci, seara, la ora când tovarășii mei de clasă și de cameră, începeau a-și pregăti lecțiile, depuneam în bibliotecă, adică sub saltea, romanul pe care-l țineam în mână și deveneam atent. Dacă era vorba de o lecție de istorie, rămâneam întins pe divan, cu palmele sub ceafă. La problemele de logică și de psihologie mă ridicam în capul oaselor, cu oarecare neliniște. Mă așezam la masa lungă în fața camarazilor mei la materiile înfricoșate de

cosmografie și anatomic. Deveneam părtaș activ la latină și la franceză; mă aflam în elementul meu favorit și mă plăteam către ei de sprijinul pe care îl acordau mizeriei mele. Așa, ajutând și niște preparații înfrigurate la tezele de Mai, a căror notă se aduna cu mediile trimestriale; adăogind și cele zece zile libere premergătoare examenului în care am jertfit înțelepciunii una sută cincizeci de ceasuri, am ajuns cu bine și sănătate la sfârșitul necazurilor, clasificat între cei dintâi zece colegi din nouăzeci. Ceea ce însemna că eram ultimul din acești zece. Altă dată, vai! eram așezat pe listă cel dintâi și asta îmi dăduse un spor de mândrie. Acuma nu eram decât al zecelea, însă prietenii mei poeții nemuritori îmi zâmbeau cu viclenie și mă salutau ca pe unul de-ai lor, ceea ce pentru vanitatea mea era mai mult decât suficient. Pe lângă asta, deveneam în sfârșit stăpân pe tot timpul meu, căruia îi destinam întrebuițări uluitoare: lectura nebună pe ploi, — iar în dulceața verii expediții cinegetice și de pescuit în zăvoaie și gârle, la Siret și la Moldova. Asemenea expediții, în singurătățile și tăcerile lui Dumnezeu, însemnau și ceasuri de nemișcare în care se înșiriau și se cristalizau în mine zădărniciile de cuvinte.

În pasiunea mea literară se amesteca și o manie ciudată. Cum îmi cădea în mână un manuscris al tovarășilor mei întru muze, numaidecât mă trudeam să-l corectez și să-l refac. Aveam un coleg de bancă, Dimitrie Carp, pe care l-am convins să devină autor și am și izbutit, cu metodele mele, să-l fac să apară într'o revistă săptămânală. Bucata aceea de impresii, iscălită *Dmitri*, a rămas singura lui operă. E un păcat a cărui pedepsă țin s'o iau asupra-mi, pentru câtă turburare, câte muștrări, câte prefaceri, cât chin zădarnic am impus bietului meu prieten și coleg.

Când n'aveam manuscris străin, făceam operația de retopire și prefacere a propriilor mele lucrări. Ajunsesem deci într'o perioadă de reculegere și de pregătire pentru o nouă etapă. Lepădasem până atunci la gunoiu sute și mii de versuri, nuvele multe și romane. Reveneam asupra unora din temele care mă ademoniseră. Patima aceasta e așa de absurdă încât m'a făcut să reiau niște subiecte de nimic, pe care le-am lepădat după aceea definitiv. Le-am reluat numai ca să-mi dovedesc mie însumi și să dovedesc și unora dintre camarazii mei întru literatură că important în artă nu-i atât subiectul cât forma.

Memoria, care mi-a fost totdeauna tovarăș fidel, îmi aduce uneori din trecut, cum aduce marea la țărm din adâncimi, sfărâ-mături ale începuturilor mele de odinioară. Așa mi-am reamintit o anecdotă refăcută, după ce o publicasem într'o formă primă, rudimentară, în *Aurora*, revista mea centigrafată. Uitasem cu desăvârșire totul, când acum câțiva ani un prieten mi-a adresat numărul 9 din această revistă, găsit de el printre hârtii vechi. Dau în acest număr de revistă peste o anecdotă versificată, uitată și cufundată în neființă, și-mi revine din întunericul uitării varianta îmbunătățită.

Am stat mult la îndoială dacă e potrivit să inserz aici acest document curios. Pe urmă mi-am zis că totuși poate interesa pe unii dintre amicii mei cititori. -Pun deci în paralelă încercarea mea primă și fără valoare din *Aurora* Nr. 9, intitulată *Se 'neacă* și reluarea ei cu doi ani mai târziu, când îmi căutam o formă mai artistică de exprimare.

Iată textul prim:

S'a dus și Tetea la Brăila,
Ș'acu pe cheiuri se coboară —
Ca să se uite 'n jos pe apă,
Să vadă sfintele vapoară...

Săracu Tetea! ce să vadă?
Ia, vede un caic pe valuri:
De mărfuri nu putea să 'ncapă
Și sta ieșit numai de-o palmă
Din apă.

« Valeu! Valcu! » răcnește Tetea
Și prin noroiu se tăvăleşte...
« Valeu! » Iar lumca 'nmărmurită
In jurul lui se grămădește.

« Ce ai? » — « Valeu! » răcnește Tetea,
« De crește Dunărea o leacă,
Se duce dracului caicul,
Se 'nneacă ».

Poftim și varianta :

BALADA LU TETEA

Se duse tetea la Galați:
La baltă musai să pogoare...

Țuică bău, hali cărnați,
Acu să văză și « pampoare »

Ia! roata! Phe! ce mai morișcă!
Ioite-un barcaz cu fr'o doi Turci...
Ba văz și case se ce mișcă:
Madame, flori, găini și curci...

Barcazul hăla nu-mi prea place:
Cu cheresteaua să nu-l încapă...
Nu știu ce drege, nu-ș' ce face —
Până la gardină e 'n apă.

Bă Turcilor! ama necazu!
Dă crește balta c'un șchiopăc —
La Benga vi s'a dus barcazu
Bobăldăbăc!

INCHINARE

(a poetului Parpalca Mandache dela
Chițoc-Vasluiu)

Sărumâna!
Boiarule, mânca-ți-ași ciocu,
Măria-ta îmi fuși norocu:
Dă-mi un picior unde-s mai gol
Și scupă-mă c'un pol!

Lângă năravul acesta de a preface al altora și al meu, trebuie să adaog plăcerea de a împărtăși semenilor mei unele din lecturile care mă încântau. Acățam pe unii, ca să le citească pagini din Eminescu. După ce citeam *Călin*, fără a mai îngădui partenerului meu să-mi mulțumească, treceam la *Luceafărul*. Acum câțiva ani, un bun prieten al meu din copilărie, Vlad Nunchievici dela Pașcani, maistru cu renume în atelierele căilor ferate, mi-a adus aminte de ziua de Iunie, de mult, când i-am citit, acasă la mine, nenumărate bucăți ale poetului meu favorit. Camera era răcoaroasă, cu perdelele lăsate; dulceața de trandafiri delicioasă, apa rece. Prietinel meu își amintea de aceste accesorii, dovadă — zic eu — că era nevoie de ele în încercarea la care îl supusesem neînduplecat. Parfumurile violente și plăcerile prelungite pot deveni suferință. Pe atunci încă nu voiam să recunosc acest adevăr.

După ce am ieșit la lumina soarelui și la adierea vântului, pașii ne-au dus către poeticul țintirim al târgușorului meu natal.

Am intrat pe *Calea Fternităzii*, pe subt cireși plini de roadă pâr-guită, și am pătruns printre morminte împresurate de flori. Era o clipă de pietate și de reculegere. Ne-am așezat pe-o brazdă, la o umbră de teiu. Cu viclenie am tras iar volumul poetului meu și am început să-i citesc lui Vlad Nunchievici *De-oiu adormi curând*. Apoi i-am spus pe de rost variantele acestei poeme. Deși Nunchievici însuși era poet și recita curent elegiile lui Eminescu, avea drept să-și amintească, după patruzeci de ani, de asemenea persecuție.

În 1930, la Iași, am convocat într'o după amiază vreo zece dintre colegii mei, ca să le citesc un volum întreg de Vlahuță, *Clipe de liniște*, apărut atunci.

Mi s'a întâmplat ceva interesant cu *Amintirile din copilărie* ale lui Ion Creangă. Fijnd în sărbătorile de iarnă 1899—1900 la Ciohorăni, în petrecere de vacanță, în casa unui bun gospodar, Alexandru Puiu, am avut prilejul să iau parte la adunările feciorilor care-și pregăteau plugușorul, nunta, ursul și căluțul, după datină. Imprietinindu-mă cu dâșii, m'am gândit să le fac o mare plăcere și i-am îndemnat să citească *Amintirile* lui Creangă, pe care le purtam cu mine.

Flăcăii s'au bucurat de îndemnul meu și au luat cartea. A doua zi ne-am întâlnit iar. Mi-au înapoiat volumul fără niciun entuziasm. I-am ispitit dacă au citit.

Au citit.

Le-a plăcut?

Nu s'ar putea spune că le-a plăcut. N'au înțeles.

Atunci i-am poftit să șadă pe laviță și le-am citit eu. S'a așezat în rândul ascultătorilor și Zamfirița, fata gazdei. A fost o ședință memorabilă. pe care am însemnat-o ca un mare succes în cariera mea de cititor. Atunci a rămas definitiv statornicit pentru mine, printr'un exemplu viu, că Creangă nu-i un scriitor popular, ci un artist, care pretinde un cetitor întrucâtva evoluat. Interpretată, proza lui explodea în înțelegerea și simțirea feciorilor dela Ciohorăni; pe când lectura perioadelor lui lungi, cu dibăcie alternate și înflorite de atâtea incidentale, era pentru dâșii o taină pe care n'o putuseră deschide.

MIHAIL SADOVEANU

VERSUL

Versul e poteca pe care
Coboară, uneori, Dumnezeu
Deschisă poezilor și gândului meu,
Cu greu și arare...

Sunt, în ierburi, urmele sfinte,
Focuri albastre și boabe de rouă;
Spre ele, poezii, tâmpile-amândouă
Iși pleacă, și fruntea fierbinte.

Versul e, tuturor, începutul...
Începutul vieții și basmelor mele;
E drumul de lumină spre stele
Și necunoscutul.

Versul e zâmbet, lacrimă, rugă
Și pară de flacără este —
Inimă curată de poveste,
Căreia poetu-i fericită slugă.

Sfârșit, deasemeni, mai poate să fie..
Cântecul răsună tot mai încet;
Tăcerea e, și ea, grai pentru poet,
Versul — poartă spre veșnicie.

Mai neauzit, versul meu, de-i —
Nu-i fie nimănui de mirare;
Poate se apropie ceasul cel mare:
Cântecul lebedei.

B A S M

Povestea începuse așa, dintr'odată
Și ca toate poveștile: «A fost odată...»
Glasul tău în surdină,
Descânta vremii înapoi să vină
Și zilele, săptămânile, anii,
Iși legănau peste noi — cum floarea, castanii —
Comorile lor de minuni
Ca apele ochilor buni...

Ne-am adus aminte: Tinerețea noastră
Înălțase stindard de lumină albastră
La porțile raiului...
Tăcerile și nesiguranțele graiului
Tălmăceau o iubire cât cerul de mare.
Între bine și rău nu mai erau hotare.
Dragostea purifica tot...

Poema acestei iubiri nu o pot
Infiripa în cuvinte —
Mi-ar trebui duhul șoptelilor sfinte,
Peste ele să-l cern
Și timpul etern...

Când ai tăcut? Unde ai ajuns?...
În noi înșine, ca într'un cald culcuș, ne-am ascuns
Și peste inima noastră — una,
Aripi de taină își flutură luna.

NOAPTE CREȘTINĂ

Undeva, Dumnezeu înteește un jar
Și scânteile de stele apar,
Câte una, ori câte un stol,
In întunericul albastru și gol.

Bolta toată, e acuma o spuză;
Vântul adoarme pe-a zărilor buză.
Tremură văzduhul de ger —
Nu mai știu lui Dumnezeu ce să-i cer.

Doamne, sunt fericit și mi-e frică,
Potop de luceferi rugile 'n mine ridică.
Ochii duși departe înnoată 'n văpăi,
Călătorind pe stelarele căi.

Cântă sufletul lumilor, cântă —
E o prosternare universală și sfântă ???

Stăpânul ne cheamă. Auzi-l cum sună
Din cornul de lună.

GHERGHINESCU VANIA

CÂND MERGE BRICIUL...

— Rându...

— Domnu Jean...

Domnul Jean împroșcă pe clientul nou venit, c'o privire iute ca ardeiu. Era domnul Paraschivescu, avocatul din colț! Omul dracului! Niciodată mulțumit de briciu, totdeauna sgârcit la bacșiș...

— Aici, coane, făcu domnul Jean, cu mâna pe speteaza scaunului.

Advocatul avea un umblet păcătos. Și întreaga-i făptură era de milog. Cules de pe maidan, nu altceva! Pantalonii îi cădeau pe vine și haina îi atârna mototolită!

Și avea Doamne, Doamne! o barbă perie, cu trei incontrări, două sub bărbie și una deasupra mustății drepte.

— Azi mi-a pus Dumnezeu mâna 'n cap... Incep cu bine safteaua, se adresă în batjocură domnul Jean patronului, care cu multă grijă învârtea cu pământul într'un mojar.

Și imediat către client:

— Aici, coane!

Paraschivescu era un nesuferit! Milog, dar arțăgos! Lup leșinat! La cel mai mic cusur, începea să sforăie pe nas și chiar să mârâie.

Advocatul se așeză pe scaun, își privi crunt chipul din oglindă parc'ar fi vrut să-l ia la bătaie, apoi mângâindu-și barba țepoasă:

— Ai grijă, sub bărbie... E un coș... Alaltăieri l-ai tăiat...

Domnul Jean nu putea suferi să fie atins în meserie!

— Nu l-am tăiat... S'a agățat briciul...

— Să nu se mai agațe, se burzului domnul Paraschivescu.

— E acolo o întrăinare de păr...

— Incontrare, neîncontrare... de aia plătesc.

— De aia plătește... îl forfecă în gând domnul Jean. Dă cincii lei bacșiș și zice că plătește... Ce client se mai grozăvește azi cu zece la sută?

Și cercetând cu vârful degetului coșul domnului Paraschivescu:

— E tot cum spun eu... se întâlnește părul. S'a agățat briciul.

Domnul Paraschivescu era pus pe gâlceavă. Vezi bine, avocat!

— Să fii atent... Azi așa, mâine așa, te trezești cu cogeamite cancer.

Domnul Jean, care se pregătea să săpunească, se opri cu pământul în mână.

— De unde până unde, cancer, coane? Cancerul se trage din microbi.

Și arătând cu pământul către flaconul de antiseptic:

— Frizeria noastră are serviciu antiseptic. Jupânul a fost în război cu domnul Sachelarie dela Institutul Cantacuzino...

— Bună ziua, bună ziua... Hâ, hâ, hi, hi...

— Salut, domnu Giurcoiu... se grăbi să-l întâmpine Hristea, Țiganul.

Domnul Jean își întrerupsese săpunitul. O nălucă îi trecuse parcă prin ochi și prin creieri, o nălucă neagră și sbârnâitoare ca un bărzăun.

— Lucrați, lucrați... Hâ, hâ, hi, hi...

Scârbosul ăsta scotea din fire pe omul cel mai pașnic. Nu râdea, ci râncheza ca armăsarii. Și numai trup de armăsar n'avea, mic, îndesat, cum era, și pe deasupra cu'n picior țeapăn din genunchi.

— Potrivim și părul? făcu lingușitor Țiganul.

Vezi bine, domnul Răducu Giurcoiu era «galanton» și nu căta la parale. Cârциumar și angrosist de vinuri!

— Potrivim... Hâ, hâ, hi, hi...

Pe cârciumar domnul Jean n'avea ochi să-l vadă, mai ales că de câteva zile se înădădise în prăvălie.

— Facem și manicură?

Și înainte să primească răspuns, Hristea strigă:

— Domnișoara Mitzi...

De după paravan, se ivi capul frumoasei manicareze.

— A venit domnu Răducu...

— Iar m'ai tăiat... ți pă domnul Paraschivescu.

— S'a agățat, răspunse acru bărbierul, făcând parcă răspunzătoare barba avocatului.

Apoi scoate din buzunarul halatului creionul, dar în loc să oprească sângele, el întoarce capul către scaunul lui Hristea, Țiganul îi zicea mai mult cu pieptenele, decât cu foarfecile. De fapt făcea rosturile cârciumarului cu Mitzi. Domnul Jean își înna-bușe năduful din gât, apoi își aduce aminte de coșul însângerat al clientului său. Il prinde între două degete și cu necaz îl arde cu creionul. Sângele s'a oprit. Acum poate merge mai departe. Mai săpunește odată, doar, doar s'o muia barba asta de criță. Gândul i s'a prins însă ca scaiul de scaunul din fund. Mizerabilul de Țigan i-o făcuse! Și doar știa că el o iubește! Pentru un bacșiș își uitase Țiganul și de omenie, și de camaraderie!

— Bună ziua...

— Salut, domnu doctor.

Domnu doctor era un băiețel, abia ieșit din liceu. Avea insigna de student în medicină.

— Poftim aici, domnu doctor...

Chiar domnul Costel, patronul, îl poftea. Al patrulea lucrător lipsea, și jupânul, cum îi spunea cu necaz domnul Jean, își lăsase mojarul, să-l servească.

— Părul?

Tânărul își trecu mâna prin păr, dela frunte până 'n ceafă.

— Da... numai potrivit.

Era nefericit în dragoste și de când băgase de seamă că Violeta nu-l iubește, se hotărîse să scrie versuri, să descopere leacul împotriva cancerului și să-și lase plete ca Eminescu.

Patronul coborî speteaza scaunului, schimbă foița, apoi luă un cearceaf curat. Avea de a face cu un medicinist și trebuia să-și dovedească știința lui de elev al școlii Cantacuzino.

— Știți, domnule doctor, că merge... merge de minune... Poftiți pe urmă în laborator.

Domnul Jean prinse din oglindă vorba jupânului. Ce bărbi punea ăsta clienților! Auzi pungășie! Pretindea c'a găsit o pomadă miraculoasă, de crește părul în chelie. Pungaș în toată forma! Lucrătorii munceau de le cădea șalele și grumazul, iar jupânul își pierdea timpul amestecând pomezi, esențe și alte metaluri, în

odăița din dosul prăvăliei, botezată de el, laborator. Vezi bine, laborator, ca la Institutul Cantacuzino!

— Asta ar fi o descoperire teribilă, aprobă medicinistul.

— O săptămână, cel mult două și am pus-o «la punct»...

Jupânul, ca omul trăit în mediu științific, își însușise un limbaj adecvat.

— Se umple de parale domnul șef, încuviință domnul Jean, mai mult să poată vedea ce se întâmplă la scaunul lui Hristea. Țiganul abia țăcănea cu foarfecele; Mitzi stătea cu privirea aplecată asupra degetelor domnului Răducu, iar cărciumarul o strângea în privire mai rău ca 'n brațe. Câte semne și-or face ăștia, când degetele ei mângâie degetele lui...

— Se umple de parale...

Jupânul scoase mașina din ceafa studentului și întorcând către Jean o privire apostolică, dete un verdict plin de înțelepciune:

— Jeane, omul nu trăiește numai pentru bani, dar și pentru cuvântul Domnului...

Hristea, Țiganul, prinse a râde. El nu înțelegea nimic, decât atât, că Mitzi și cu domnul Răducu începuseră să se joace unul cu degetele celuilalt.

— Așa e... interveni domnul Mihuț, al patrulea scaun.

Mihuț tundea un țăran și părea foarte atent la lucrul său. Dar iată că trăgea cu urechea și la vorba din prăvălie!

— Dacă jupânul face minunea asta, să crească părul în chelie, capătă un renume, cum nu se află...

Nici pe ăsta, domnul Jean nu-l putea răbda din ochi. Lingușitor, iscoada jupânului, totdeauna era de partea lui, chiar și la sindicat când era vorba de legitimele revendicări ale muncitorimii.

— Domnul șef cu dreptate grăiește. O să se ducă vestea în toată țara. Ne face și nouă renume. Și prăvălia o să crească în vad... O să vedeți toate ziarele...

Domnul Jean se hotărî să taie vorbăria lingușitorului:

— O «frecție»? se aplecă el către domnul Paraschivescu.

— Da! Inșă nu prea rece... Și nu prea tare.

— O «frecție» potrivită, zâmbi în batjocură domnul Jean.

Ii arată el! Sau mai bine zis, le arată el! Nu numai lui Paraschivescu, sgârcitul, dar și jupânului și lui Răducu, cărciumarul hârbar, și Mitzii, putoarea.

Stropi capul cu soluția rece. Advocatul strânse dintr'un ochiu. Apoi bărbierul începu să frece, la început mai încet, apoi din ce în ce mai tare. În oglindă observa chipul clientului, cum se schimonosește. Dcocamdată cu atât putea să-și sloboadă oful! Pe urmă, cine știe... Ii venea și lui apa la moară!

Ușa se deschise și intră Petrișor, calfa. Fusese în oraș la un client și se întorcea grăbit. Repede își scoase haina și își trase halatul alb.

— Petrișor, vin' la domnu doctor, îl chemă patronul.

Apoi politicoș, în chip de scuză, se adresă clientului:

— Eu mă duc în laborator...

— Succes, domnule Costel!

Petrișor luă în primire capul medicinistului, examinează până unde îl lăsase jupânul. O clipă de tăcere în prăvălie! Nu se auzea decât făcănitul foarfecilor. Apoi domnul Jean, care terminase «frecția», își întoarse privirea către Țiganul Hristea. În lipsa jupânului, putea răsufla după pofta inimii.

— Cu alifia jupânului, n'o să mai avem cățele cu coada scurtă. Le pui alifie în loc de unt de neft... și le crește coada.

Și râse sgomotos, ca să dea ghes răutății. Dar fiindcă nimeni nu-i luă în seamă batjocura, trecu la atac direct:

— Mă Hristea, tu pe vremuri ai fost hingher... Cum se taie coada cânilor?

Hristea, Țiganul, lăsă briciul în jos. Ochii îi erau de oțel încins, iar buzele livide.

Medicinistul se sperie. Prin oglindă, prinse chipul fioros al lui Hristea.

Intervenii împăciuitor, Mihuț:

— Nea Hristea a fost ucenic cu mine, pe Grivița la frizeria cefeștiștilor. Niciodată n'a fost hingher.

Domnul Jean terminase de servit pe avocatul Paraschivescu. Urmărea sorbind din ochi, mișcărilor care scotoceau prin buzunare punga.

Dar înainte să plece, în prăvălie intră un muncitor. Imbrăcat jumătate țărănește și jumătate orașenește, cu cioareci albi și cu surtuc negru de dimie, el purta pe mâneca stângă, banda verde a cefeștiștilor.

— Luați loc, vă servim imediat, făcu cu un exces de politeță domnul Jean, parcă să facă în necaz avocatului. Oamenii ăștia simpli erau mai cinstiți la bacșiș decât boierii.

— Ce servim? Părul? Barba?

Omul își controlează chipul în oglindă. Era murdar ca de pe drum, părul în desordine, barba mare.

— Părul și barba...

Domnul Jean se duse după cearceaf. În drum, din nou o privire către scaunul lui Hristea. Țiganul continua să tragă alene briciul pe curea. Vezi bine, cărdășia continua! Jean se întoarse către client, îi potrivi cearceaful în jurul gâtului.

— Și zici, frate-meu... se adresează el lui Hristea, că n'ai fost hingher, în gropile dela Dămăroaia...

Vorbea cu toată liniștea, dar după vorba încordată, se vedea că-i caută pricină.

— Oare de ce nu-l lasă în pace? Întrebă medicinistul pe Petrișor.

— Așa-i Jean ăsta... rău de gălceavă.

Să nu se întâmple o nenorocire. Adineaori m'am speriat văzând pe Hristea cu briciul în mână.

Petrișor, care începuse să-l săpunească, nu-și întrerupse operația.

— Nu-i nicio primejdie...

Vorbea liniștit și zâmbea ușor. Era tânăr. Și se arăta a fi om blajin după vorba-i liniștită, și după zâmbetul care-i mângâia mereu fața albă și ochii albaștri.

— Eu m'am temut...

— Domnule doctor, bărbierii se pot bate între ei, se pot chiar tăia, dar se bat cu ciomegile și se taie cu cuțitele, niciodată cu bricele...

Medicinistul avea alte păreri:

— Oamenii la furie 's nebuni!

— Chiar și bărbierii nebuni nuucid cu briciul... Patronul la care am învățat a înebunit și azi e la Spitalul Central... El servește întreg spitalul, și pe domni doctori, pe interni și pe bolnavi... Are deseori furii, atunci țipă, se agită, strică tot... pune mâna și pe cuțit, pe briciu însă niciodată...

Medicinistul nu putea uita chipul fioros de adineaori al Țiganului și vedea cum Jean îi căuta pricină. Observațiile lui Petrișor

or fi fost rezultatul experienței bărbierești, dar el n'ar fi vrut să fie ras de un bărbier nebun.

— Vezi, dumneata, briciul este unealta noastră... Ai crescut cu ea, te-ai obișnuit cu ea, ai îndrăgit-o...

Și oprindu-se din lucru, arată briciul:

— Ți-i drag ca mâna ta. Ca degetul tău! Ți-ai tăia oare degetul ca să-ți ucizi cu el vrăjmașul?...

Și într'adevăr cum ținea briciul întins, medicinistul avu impresia că nu mai ținea în mână un corp străin, ci că face parte din ea, că este o prelungire, un deget în plus.

El ținea la disecție scalpul, acasă, tocul de scris... dar toate îi erau obiecte străine. Mai ales tocul! Iată-l, de mic, din clasele primare, îl întovărășea, și nu-l socotea ca o prelungire a mâinii, ca un alt deget, mai ales de când primise scrisoarea Violetei, scrisoarea cea rea, scrisoarea fără suflet, nici credință.

— Cunosc o mașină, povestea cu vocea arc încordat, domnul Jean ceferistului, în care bagi cățeua printr'o ușă și îi dai drumul prin cealaltă, întoarsă pe dos, fără piele, goală ca o putoare, căreia îi dai drumul desbrăcată, în stradă...

Și răsând cu înțeleș:

— Fuge, fuge, putoarea... Și oamenii îi dau cu huideo...

Aluzia era vădită, numai ceferistul râdea fără să înțeleagă nimic. Medicinistul, după o chibzuială cu sine, găsi nou argument.

— Domnule Petrișor, n'ai dreptate... Uite, unealtă mi-e tocul... și-l simi vrăjmaș.

Domnul Petrișor se opri o clipă să gândească.

— Pe semne că tocul nu e unealtă. E un fel de « vorbă »... și vorba omului... Ce s'o mai spui? Ascultă dumneata...

— Știi ce deosebire e între o cățe și o putoare?... făcu domnul Jean către ceferist.

Mihuț terminase de servit clientul și acum vorbea tare, doar să înnăbușe scandalul gata să izbucnească. De dincolo, din laborator, se auzea ciocănitul jupânului în mojar.

— Unealta, domnule doctor, are o sfințenie... Nu știu dacă nu vorbesc cu păcat... Să vezi ce mi s'a întâmplat în războiu...

— Cățeua umblă cu coada 'n sus, iar putoarea despletită, făcu domnul Jean, privind către Mitzi, al cărei păr blond artificial, sta revărsat peste mâna domnului Giurcoiu, cârciumarul.

Hristea, Țiganul, acum râdea și parcă nu lua seama la provocările lui Jean.

— Mă găseam în Crimea, începu cu vocea șoptită Petrișor, de patrulare lângă un lac. Ordin strașnic: « Nimeni nu trece... Tragi în oricine... ».

— De ce atâta strășnicie?

— Domnule doctor, nu-ți poți închipui câte tertipurii folosea inamicul să-și strecoare veștile...

Petrișor terminase de pudrat, serviciul era gata, dar medicinistul nu se ridica, voia să aștepte.

— Și era o zi îndumnezeită, făcu Petrișor, cătând în cele depărtări. Soarele apunea ca o căldare de jar și în jurul meu sălciile pletoase adunau parcă cer peste mine.

— Ce frumos trebuie să fi fost... făcu medicinistul cu gândul la Violeta.

— Să-ți spun eu cum se taie coada la cățele, continuă acum Jean, povestea ceferistului.

— Spune, domnule Petrișor... se ruga șoptit medicinistul îndrăgostit.

— Stam singur cu arma lângă mine, stam privind la asfințitul soarelui și gustând răcoarea cerului. Mai aveam două ore până venea schimbul. Deodată mă cutremur. Din fundul lacului, o luntre!

Medicinistul privea parcă după ele în depărtările Crimeei.

— Pun mâna pe armă... Luntrea se apropia... Arma la ochi... Dar mă oprește un cântec... Ce-mi văd ochii?... In luntre, trei femei... trei femei care cântau. Una vâslea, celelalte două în picioare... Și goale...

— Goale?

— Goale! Dar cântau atât de frumos și erau atât de frumoase, că le uitai goliciunea... Erau împodobite cu frunză de viță și struguri.

— Cum asta?

— Da! Pesemne veneau dela un cules. În barcă coșuri cu struguri, iar ele cu coroane verzi în păr, cu ciorchini pe la gât, cu ciorchini pe umăr...

— Și?

— Am lăsat arma... apoi din nou la ochi, dar când să trag n'am putut.

— Și?

— Și le-am lăsat să treacă... Luntrea s'a topit ca 'n vis pe lângă mine... Rând pe rând, am văzut trupurile cele tinere și frumoase împodobite cu ciorchini; încet, încet am auzit cum se pierdcau în asfințit, cântec, barcă...

— Și n'ai tras?

— Nu.

Medicinistul privea prin oglindă! Dar privirea lui trecea peste scaunele prăvăliei, peste brice, piepteni și mașini de tuns. Urmărea parcă pârtia dusă în apă de luntrea celor trei femei împodobite ca niște nimfe numai cu ghirlande de struguri și foi de viță.

Râsul ceferistului îl deșteplă. Era gata, catifea la față și cu părul negru și lucios ca platoșa cărăbușului. Totuși nu se îndura să plece.

— Cum te-ai justificat... nu față de alții, ci față de dumneata?

— Mi-am zis c'a fost un vis... Căci vis a fost, deși eram cu ochii deschiși.

Medicinistul parcă nu mai asculta cu auzul, ci cu sufletul. Vorbele bărbierului cădeau așa de potrivit, dorului său!

— Vezi, domnul doctor, unealta are o sfințenie... Dacă trăgeam... stricam... Și în zadar... Trăgeam în vis. Oare poți ucide visul?

— Să-ți spun eu cum se taie coada la cățele, continua domnul Jean. Bucățică, cu bucățică... Azi o ciosvârtă... mâine încă o ciosvârtă... Bucățică, cu bucățică... până ce despletita rămâne fără coadă...

VICTOR PAPILIAN

AMINTIRI DESPRE ELEVUL ȘI STUDENTUL AUREL VLAICU

În anii școlari 1900/1 și 1901/2 scriitorul acestor rânduri ședea, ca singurul Sas din Transilvania, dimpreună cu Aurel Vlaicu pe băncile clasei a VII-a și apoi a VIII-a a liceului unguresc de stat de atunci din Sibiu. Clasa număra aproape 40% Români, restul fiind alcătuit din Unguri, din Germani maghiarizați și din Armeni, care fuseseră trimeși din toate părțile Ungariei la Sibiu, pentru ca să învețe acolo dela gazdele lor limba germană.

Nu se poate ascunde că succesele școlare ale lui Vlaicu nu erau tocmai strălucite, el de abia trecând clasa. Vlaicu era unul din cei din urmă. Dimpotrivă, la drept vorbind, el nu merita nicidecum să treacă clasa, căci nu învăța aproape nimic, fiind chiar de pe atunci stăpânit de demonul tehnicei și pierzându-și tot timpul liber cu mecanismele și mașinile sale.

În Sibiul de atunci firele pentru luminatul electric, introdus tocmai în acea vreme, treceau dealungul streșinilor caselor, iar știința dreptului nu cunoștea încă noțiunea furtului de curent electric. Vlaicu, deși n'avea habar de acest cusur al codului penal, și-a instalat totuși în maghernița lui un laborator electric în toată regula, a cărui nevoie de curent el și-o împlinia, fără cunoștința uzinei electrice, din firul de sub ieșitura acoperișului. Ingerul lui păzitor trebuie să-i fi purtat o deosebită grijă, că nu și-a dat, în timpul acestui joc primejdios, înainte de vreme, sfârșitul. Cu această ocazie consumul lui de becuri de luminat era foarte mare și noi, colegii lui de școală — trebuie s'o mărturisesc acum — deșurubam pe atunci orice bec electric, la care puteam ajunge pentru a-l duce lui Vlaicu.

Acesta nu avea o conștiință pe de-a-întregul curată la acest joc, așa încât atunci când un coleg și-a permis gluma să-i strige, dela fereastră, că tocmai intrase în cancelaria direcției un polițist pentru a denunța ilegală lui vrăjitorie electrică, el o luă la goană acasă și aruncă în întregime splendidul laborator într'un loc, care pe vremea aceea nu funcționa deloc cu apă.

Tot pe atunci el și-a construit și un automobil; o mașină cu aburi, care trebuia să împingă un mic car. Din păcate, ea s'a stricat în timpul cursei de probă, care a avut loc în curtea școlii, în prezența profesorului de fizică, cu inventatorul la cârmă, căci Vlaicu uitase frâna, și a lipsit puțin ca să nu aibe un sfârșit timpuriu, zdrobit de zidul curții, de care i s'a sfărâmat vehiculul.

Noi toți, elevii și chiar profesorii, îl iubeam pe «nebulul de Vlaicu», în care zăcea evident ceva cu totul deosebit și care era un om deschis, vesel, lipsit de griji și un camarad amabil. Deși răspunsurile lui erau aproape toate sub orice critică și dovedeau vădit că gândurile lui de abia dacă luau vreodată și excepțional în seamă mersul școlii, profesorii îi făceau totuși hatârul unui cinci iar examenele lui se desfășurau într'un stil princiar.

Așa și la bacalaureatul din Iunie 1902, la care răspunsul lui la fizică a fost, ce e drept, excepțional de bun, deoarece profesorul de fizică, fiindu-i deosebit de binevoitor, l-a lăsat să vorbească despre electricitate, ale cărei rosturi le știa bine, pe când, dimpotrivă, la celelalte materii s'a mers din nou atunci la limita tolerabilului. Numai răspunsurile lui la limba și literatura ungară au dovedit o așa de redusă afinitate cu literatura în general și cu cea ungară în special, încât a trebuit să i se ceară să dea la această materie un examen de corijență.

Cu bacalaureatul și cu balul studentesc, care i-a urmat, a luat sfârșit comunitatea noastră de liceu. Eu nu m'am mai întâlnit cu niciunul din colegii mei de atunci, afară, spre bucuria mea, de Vlaicu, care se înscrișese în toamna anului 1902, dimpreună cu mine, la școala politehnică din Budapesta, el la secția de mașini, eu la cea de construcții.

În acel an școlar 1902/3, nu ședeam, e drept, cu Vlaicu în aceeași bancă de școală, dar ne-am împrietenit totuși foarte mult; eu îl căutam adesea în maghernița lui din Pesta, el venea des în locuința noastră din Buda. Când nu mă întâlnea acasă, se așeza

lângă mama mea, privea cum își făcea treburile de gospodină și povestea despre locurile lui natale Bințințiu, pe care le iubea foarte mult.

Se pare că și în Budapesta a fost tare iubit de colegii lui studenți. Avea totdeauna în odaia lui un număr de mașinării de ceasornic pentru reparat; făcea vădit pe doctorul de ceasornice pentru întreaga facultate. Odată mi-a arătat o invenție ingenioasă pentru împiedicarea furtului de cărbuni. Trăsese în lung și în lat fire de ață peste cutia lui de cărbuni, prinsese de ele, într'un loc bătător la ochi, câteva din mașinăriile lui stricate de ceasornic și făcuse gazda să creadă, că aceasta era o mașină infernală, care exploda de îndată ce un nechemat se atingea de ea.

Multă bucurie nu i-a făcut, ce e drept, gazdei sale, căci în afară de numeroasele vizite de doamne — de care vizite Vlaicu începuse chiar de pe atunci să sufere — odaia lui era și aici un adevărat laborator, nu spre folosul mobilierului și al curățeniei de rigoare.

Odată m'a oprit să-l vizitez timp de o săptămână și la sfârșitu ei și-a făcut radios apariția la mine în Buda, cu un sul de carton de doi metri lungime, peste care era lipită hârtie neagră lucioasă, și care s'a dovedit a fi un ochean, pe care-l construise din câteva lentile de sticlă și cutii de carton, printr'o muncă anevoioasă și prin murdărirea nemai văzută a locuinței sale. Optica acestui instrument era de altfel bine calculată, căci de pe vârful dealului Ioan, unde dusesem de îndată obiectul, puteam vedea circulația vapoarelor pe Dunăre, la aproape patru kilometri depărtare — nu e vorbă cu marginile imaginii în toate colorile curcubeului, dar putându-le controla totuși așa de bine, încât chiar numerele șlepurilor se putea citi.

Nu e de mirare că lucrul său la politehnică nu putea să progreseze bine în aceste împrejurări. Dar și termenul pentru examenul de corigență al bacalaureatului la limba și literatura ungară se apropia din ce în ce și eu îl zoram pe Vlaicu să se ocupe de istoria literaturii și să se pregătească de examen prin citirea operelor poezilor. Vizitam pe atunci adesea pe Vlaicu, căci voiam să-l ajut și știam că admiterea lui la politehnică fusese numai condițională și ar fi fost anulată, dacă n'ar fi trecut examenul. Nu era însă omenește posibil să-l depărtezi dela jucăriile sale tehnice.

În sfârșit, o săptămână înainte de termen, mi-a promis cu un surâs acru că se va apuca în cele din urmă de treabă. De fiecare dată, când mergeam la el, găseam pe masa lui de lucru, printre mii de unelte și instrumente, de bună seamă și un manual scurt, un așa zis « Compendiu », de istoria literaturii ungare, dar totdeauna deschis la aceeași pagină, uzată prin mânuire, și care trata viața și activitatea lui Petöfi. Degeaba îi atrăgeam luarea aminte, că trebuie să aibă cunoștință pentru a trece examenul și despre o sumedenie de alți poeți. Răspunsul lui era stereotip: « lasă-mă pe mine! »

Spre uimirea mea nemărginită, el se întoarse în cele din urmă din Sibiu cu examenul luat. La întrebarea mea mirată, cum de a reușit, copilandrul mi-a răspuns radios: « Foarte simplu. Înainte de examen m'am dus la bunul și bătrânul nostru profesor Erdélyszky și i-am spus: « D-le profesor, vreau să mă fac inginer. Nu dau doi bani pe literatură. Vă jur că nu voi citi niciodată în viața mea nici cea mai mică poezie, necum s'o fac. Imi dau însă seama că nu vă pot lăsa mâine în întregime fără răspuns. Prin urmare, am ceva cunoștințe despre Petöfi. »

« Ei bine, Erdélyszky deveni, cum era firesc, foarte grosolan și m'a dat afară. Dar totuși la examen m'a întrebat despre Petöfi, fără cel mai mic semn de turburare ».

Trecuse astfel pe lângă această Scyllă, dar Charybda colocviilor cerute în școala politehnică din Budapesta îl scârbea într'atâta, încât nu s'a înscris la niciunul. La sfârșitul anului școlar, a dispărut din Budapesta, fără să spuie nimănui nimic. Auzise despre libertatea academică a universităților germane.

Habar n'aveam, ani de-a-rândul, unde se aciuisc, căci scrisul scrisorilor nu-i era pe plac. În anul 1906, mi-am trecut examenul de diplomă în Budapesta și m'am înscris apoi, în toamna aceluiași an, pentru niște studii speciale la politehnica din München. Aflându-mă odată pe marea scară din fața acestei renumite instituții de studii tehnice, mă lovi cineva pe umăr; era Vlaicu, care de trei ani « studia » acolo.

Și acesta era un studiu sui generis. Niciodată nu s'a înscris la vreun examen, vizita însă cu multă sârguință sălile de cursuri și lua parte la toate seminariile și lucrările, care erau prevăzute în programul normal de studii și-l interesau, dar numai la acestea.

Între timp, copilandrul devenise un tânăr bărbat și-și câștigase, în afara unei credințe nestrămutate în steaua lui, oricum și o sumedenie de cunoștințe pozitive. Încrederea lui în sine crescuse într'atâta, încât ne silea pe atunci, pe noi oamenii de rând, să surădem uneori. Așa de pildă ne-a explicat cu toată seriozitatea, ca ceva cu totul dela sine înțeles, că un geniu ca el nu trebuie să se supuie din principiu examenelor unor mediocrități profesoriale. Sau viața îi oferă laurii ei fără binecuvântarea documentată a domnilor profesori, sau el însuși renunță la ei.

Încă din Budapesta, visase despre motoarele cu explozie, care urmau să fie mișcate cu praf de pușcă sau cu mijloace explosive asemănătoare, și a încercat să capete deslușiri mai largi despre domeniul substanțelor explosive dela profesorul de chimie. Între timp, ocupația serioasă cu aceste lucruri l-a abătut dela astfel de fantezii — socotite ca atare în starea de dezvoltare de atunci — și l-a lăsat să urmeze calea pentru care îl alesese pronia cerească: s'a concentrat asupra motorului cu benzină și problema încă nerizolvată a aviației începuse să-l atragă în vraja ei. Asupra acestui domeniu s'au concentrat de altfel în cele din urmă toate studiile sale din München.

Rămăsese totuși în întregime vechiul ștregar și camarad amabil, numai că avea din ce în ce mai puțin timp pentru noi, căci la exaltarea spiritului se adăogase acum, în plinătatea tinereții sale, nevoia de a-și trăi și trupește traiul.

În lipsa altor posibilități sportive prinsese gust de ciclism.

Odată am pus la cale o excursie spre Starnberg. Un camarad român și cu mine trebuia să plecăm înainte cu trenul, Vlaicu urmând să ne prindă din urmă cu bicicleta lui. Ajunși în Starnberg, care e la vreo 20 de km. depărtare de München, am poposit la umbra unui pom dela locul de întâlnire, pentru a-l aștepta pe Vlaicu, care nu putea să ajungă decât după un ceas. Mare ne-a fost uimirea când apăru abia după un sfert de ceas, dintr'un nor enorm de praf, ca o nouă ediție modernă a zeilor greci. Imediat după München, el s'a folosit de vârtejul de aer din spatele unui automobil, care pe vremea aceea era foarte rar pe acolo, și a pedalat pe bicicleta lui cu aproape cincizeci de kilometri pe oră. Firește că era galben ca ceara, inima i-a încetat să bată și a trebuit să se întindă jos. Într'un sfert de ceas însă totul a fost din

nou în regulă, pe lac vâsli iarăși ca un stăpânit de draci și cânta doine.

Mult de furcă de altfel îi dădeau în acel timp, sau mai bine zis și în acel timp vizitele doamnelor. Nu știam niciodată când îl puteam găsi acasă fără una. Setea lui de viață era și pe acest tărâm nemărginită și el tot făcea sau se făceau cu el cunoștințe noi. Avea, uneori, spre mâhnirea lui, succese peste măsură de ușoare cu femeile din München. Imi amintesc de o întâmplare, când am trecut pe stradă cu Vlaicu pe lângă o doamnă, care mătura după moda timpului cu fustele ei caldarâmul și balansa pe cap o pălărie cât o roată uriașă de căruță și care nu ne băga firește pe noi părliții de studenți, deloc în seamă.

« Pun rămășag că-i fac cunoștința în timp de două minute » « Bine, pe o marcă ». « Făcut ». Vlaicu o ia la fugă în pas gimnastic pe străzile laterale și paralele, și vine cu toate semnele fricei, cu fața transfigurată de ea, în fața doamnei, și poticnindu-se se prăvale foarte dramatic și cu putere la picioarele ei. Ce era mai firesc ca doamna să-i ajute să se ridice și să-l întrebe compătimitor, dacă nu cumva s'a rănit și totdeauna să se uite la el cu milă. După un astfel de gest, ea era prinsă fără scăpare în vraja lui. Șchiopătând politicoș la stânga salvatoarei sale, amicul Vlaicu dispăru și eu pierdui o marcă.

Nu totdeauna cunoștințele de felul acesta aveau un sfârșit mulțumitor. A mers mai târziu vestea că tata Vlaicu din Bistrița a trebuit să intervină odată personal pentru a-l scăpa pe feciorul său din mâinile unei Circe cu un simț comercial prea puternic.

Din păcate, șederea mea la München era scurt sorocită, căci pe 1 Ianuarie 1907 am ocupat un post într'o uzină renană, apoi, la sfârșitul anului 1908, la căile ferate de stat ungare în Budapesta și de abia în iarna anului 1908/9 l-am mai întâlnit pe Vlaicu, când l-am vizitat în timpul unei călătorii de plăcere prin Germania. El avea atunci, credincios programului său de viață, o slujbă la uzinele de automobile Opel din Rüsselsheim, după ce învățase în München, tot ce putea fi învățat cu sistemul lui de învățare. Aceasta nu era puțin lucru, căci Opel îi plătea o leafă bună, și mi s'a lăudat triumfător că niciodată nu a fost întrebat, dacă are o diplomă. Dimpotrivă, salariul de început i-a fost dublat după trei luni și el ar fi putut căpăta și mai mult, dacă ar fi cerut. Dar

el nu căuta așa ceva, deoarece Rüsselsheim era pentru el numai o stație necesară de trecere, pentru a afla ce se știa acolo despre construcția motoarelor cu benzină. Învăța atunci limba franceză, firește după metoda lui, dela o guvernantă din Geneva — și când va fi sfârșit cu toate acestea, voia să se ducă în Franța. Căci acolo îl așteptau laurii nemuririi, nu în lucrurile mărunte de ficcare zi ale unei fabrici de motoare.

A fost ultima dată că am vorbit cu Vlaicu. Am mai schimbat în urmă, din când în când, saluturi pe cărți poștale. În cele din urmă s'a rupt și această legătură.

L-am mai văzut apoi pe Vlaicu tocmai dintr'unul din nesfârșitele trenuri speciale, care aduceau o parte din miile de oameni la cumpăna apelor dintre Olt și Mureș, nu departe de Seliște, veniți ca să trăiască pentru prima oară în viața lor minunea omului sburător.

În sbor jos, el trecu vâjâind de-a-lungul trenului, șezând atârnat, în chip ciudat, în scaunul lui dedesubtul avionului, și făcând semne din mâini trenului și mulțimei de oameni, care cădeau aproape din tren ca să-l vadă.

Habar n'avea că printre aceste mii de oameni privea la împlinirea visului, pe care i-o acordase soarta, și vechiul său prieten din zilele însorite ale tinereței.

Numai pentru scurt timp, ca tuturor favoriților ei.

ALFRED PILDER

IN SEMINAR, LA ARGEȘ, ACUM 65 DE ANI¹⁾

Aflase tată-meu că la Argeș mergi cu căruța. Am înhămat trei cai la poștalion și am plecat în ziua de 12/24 Septembrie, cam pe la jumătatea zilei. Era cam nor. Caii îi mâna Florea Țiganu, eu cu tată-meu stam pe niște saci de făină și de mălaiu, proviziune de mâncare, pe o jumătate de an. Ceva mai la o parte în fund, sta bine așezată o putinică de brânză, puternic sărată, ca să ție până la săptămâna brânzei și lângă ea o găscă.

Am trecut prin Mărgineni, ne-am îndreptat spre Optași, unde voiam să stăm seara la o nepoată a tată-meu, nu atât ca să petrecem noaptea, dar ca să-și vadă tată-meu nepoata, pe care n'o văzuse de vreo zece ani, iar de acolo să luăm șoseaua cea mare, care leagă Slatina cu Pitești. Am ajuns la Optași cam pe la ora patru și ne-au primit rudele cu mare bucurie. Dar a început decuseară să plouă mărunț și toată noaptea am ascultat cântecul ploii pe acoperișul de șindrilă. Ruda ne făcuse un pat îngrijit în foișor, ne-a dat cergi noi, curate ca să ne învelim. Noaptea a fost lungă, zăușul ploii trist, căldura cergilor plăcută, dar grija călătoriei ne umplea de neliniște. În zori am plecat, am ajuns la șosea prin ploaia mărunț, o șosea largă și dreaptă, de se pierdea în depărtare, înainte-ne și înapoi. Nu mi-am explicat pentru ce era așa de puțin frecventat acest drum mare. N'am întâlnit decât o căruță, venind în sens contrar, nu ne-a ajuns pe urmă nicio căruță, nici trăsură, cum nici noi n'am ajuns vreuna. Drum fără călători, păduri pe margine, sate rari Lunca Corbului, Colănești, coaste revărsate,

¹⁾ Fragmente dintr'un volum de amintiri.

nici țipenie de om. De pe la ora patru caii au început să ostenească, mai ales unul moale, pe care abia îl scoteai din pas cu lovituri tari de biciu. Florea însă, ca omul învățat cu greutatea, era vesel, mâna caii, fluera, vorbea într'una, ne înveselea și pe noi, cu toate că roatele își tăiau greu cale prin noroi. La Optași ni se spusese că prin satele din drum oamenii sunt foarte răi, hoși vestiți, că odată un călător s'a oprit la un han și până să îmbrace ceva în han, cineva a încălecat pe cal și a dispărut fără urmă, că jafurile sunt dese când te apucă noaptea pe drum, încât ne-a fost mare ușurare, când din vârful unei coaste am văzut soarele apunând într'o dungă roșie de nor, iar înaintea noastră strălucind turlele bisericilor din Pitești. Am găsit loc în curtea unui han din partea de sus a orașului. Am dormit în căruță pe saci, sub un șopron, cu mare grije de a doua zi. Părea că se înseninează. Niște oameni ne-au povățuit să ținem șoseaua drept. Să mai face una pe dreapta, dar noi să ținem pe cea din stânga cu parii telegrafului, că ne duce în Argeș. Caii mergeau mai bine căci se odihniseră și mâncaseră, însă ploaia începu iar, acum mai deasă și mai rece, ploaie de munte. Ne-am oprit la un han în fața a doi stejari, mari, groși, bătrâni de ani. Care multe se opreau acolo, era conac, zece kilometri dela Pitești. Am pornit mai departe, ploaia nu înceta, apa ne coprindea de toate părțile: curgea pe șanțurile șoselelor, se scurgea pe vâlcelele dealurilor, trecea pe sub podiștele șoselei, înveselea iarba de o frăgezime și de o verdeață, cum nu se pomenea la noi: eram în altă țară, eram la munte. Tată-meu mă întreba curios: tot Domnia dela noi e și p'aici? Vedeam femei mergând la biserică cu lumânări (era ziua Crucii) pe distanțe de kilometri, când la noi biserica era lângă casă. Drumul greu, caii osteniți, dela o vreme încep să șchioapete, căci piatra șoselei îi bătuse la picioare și nu erau potcoviți. Caii noștri umblau pe drumuri nepietruite, de aceea nici caii nu se potcoveau, nici roatele nu se fereau. Piatra ne speria. Piatră multă, mare, peste tot locul, iar Florea glumea mereu: *iii, nea Năstase, ce bolovan mare, bun de pus pe brânză (s'o îndese). Mă dau jos să-l iau ».* Mai departe: *« nea Năstase, zău îl iau p'ăla. La întors îl iau, l-am însemnat ».* Am ajuns sub un deal acoperit de pădure deasă, prin care urca un drum din vale. Alt deal acoperit de pădure sta în fața noastră învelit în negură. Ne-am oprit un moment lângă un gropan cu apă și înconjurat de iarbă verde:

« aici mă opresc, zicea Florea. Cojocul mi-l bag aici în gropan că nu ia el mai multă apă decât are acum ». Toți erau pătrunși de apă. Florea își întorsese cojocul pe dos, apa țuruia din el, dar veselia nu i-o putea stinge. Râdeam de glumele lui, de comparațiile lui, de mirarea lui că i-a ajuns suflctul prin aceste locuri. Ajungem la podul de peste Argeș, trecem mai departe, ajungem la o moară sub un deal, unde ne-am oprit, ca să odihnim caii. Moara mi-a făcut impresie plăcută cu apa ei limpede și spumoasă, cu pădure împrejur, într'o sălbăticie măreață. Am urcat apoi dealul și am mers timp mult pe șosea, prin pădure, la dreapta și la stânga, cu dealul cel mare în stânga și cu imaginea râului care formează lunca dintre cele două dealuri. Am trecut apoi mai multe văi pietroase cu izvoare din ploi, am mers dealungul unor lunci și livezi cu porumbul verde, cu iarbă verde fragedă, cu pruni, cu meri și cu peri încărcăți. Aceste peisaje îmi păreau străine, mai ales pe acea vreme, când la noi porumbul era uscat, câmpia arsă, livezi cu pomi fructiferi nici de pomeneală.

În sfârșit a început un gard lung de bârne așezate lungiș, cu sălcii în gard plantate la distanțe egale, gard nesfârșit, la capul căruia bănuiam că începe orașul nostru sfânt. Am trecut încă o vale, am urcat un deal mic, casele au început a se mai îndesi, deși nu deosebite de cele ce văzusem în drum. Întrebând din om în om, am găsit casa la care trebuia să poposim.

Tată-meu a plecat acasă, lăsându-mă cu cinci ruble rusești, drept toți banii de cheltuială.

Trăiam la gazdă din hrana ce ne-aduceam, mălai, brânză, ouă, iar deseori cumpăram un cosăcel de pește sărat, îl frigeam pe cărbuni și-l mâncam cu mămăligă. Fructe erau din abundență în toate grădinile și nimeni nu se supăra că iei să mănânci.

În cele vreo cincisprezece zile înainte de examen, nu-mi aduc aminte să fi făcut sforțări mari de învățatură. Mi-aduc aminte însă de niște scalde minunate, la o moară de lângă casa noastră. Prin plăcerea de scaldă, prin vivacitatea înnotului, mi-am atras considerațiunea tovarășilor mei de gazdă.

Tot în acele zile, am citit o carte, care m'a mișcat mai mult decât tot ce citisem până atunci, *Paul și Virginia* în traducerea lui Alexandru Pelimon. În unele zile, mergeam pe la seminar și ne întâlneam copii din județele eparhiei, din Olt, din Argeș și din

Teleorman. Nouă, celor de câmp, băieții dela munte, mai albi la față, grosiori la baza gâtului, unii chiar gușați, îmbrăcați în pantaloni lipiți pe picior, ni se păreau moi, greoi la minte, slabi la muncă, săraci. Unul de câmp zicea unuia de munte: « Mă, voi când măsurăți grâul și spuneți altuia cât ați făcut, ziceți că ați făcut două iepe și-o Mărie », adică atât cât pot duce în spinare două iepe și o femeie. Cei de munte ne ziceau nouă: « Voi sânteți Bulgari, Vlășceni, noi sântem Daci, oamenii munților ». Ne-așezam apoi pe vine și începeam să ne întrebăm din istorie, mai cu seamă: « la ce an a fost bătălia dela Varna? Când a fost ucis Mihai Viteazul?... » Școala aceasta mie îmi inspira frică. N'aveam curaj să cred că știu mult. Unele vorbe vedeam că le spun prost. Așa, eu ziceam istoria antică și toți începeau să râdă, căci spuneau că se zice antică.

Când s'a început examenul, profesorii chemau sus în cancelarie mai mulți băieți dintr'odată. Examenul mergea încet, copiii stau prin curte, pe sub scări, pe sub gang, mândrindu-se cu știința și mai ales cu cunoștințele lor. Cei mai cunoscuți erau copiii care învășaseră clasele primare chiar în Curtea de Argeș, pe care îi cunoscuseră de pe la examene profesorii din seminar, dar pe care, mai ales, avuseseră grije părinții lor să-i facă cunoscuți. Intre toți era un premiant alb ca un caș, cu pantaloni albi și fini, cu părul picptănat în cărare și la frunte ridicat nișel, cunoscut cu toți pedagogii și cu toți profesorii, cu pasul mândru și, deși numai de doisprezece ani, plin de cochetărie și de prețiozitate. Era Ștefan Chirițescu, fiul învățătorului din comuna Sălătruc, copil alintat, pe care în urmă venea să-l vadă tatăl său, la fiecare săptămână, iar ceva mai rar venea mamă-sa, femeie de munte, tânără ca o fată mare (era de vreo douăzeci și opt de ani), albă-roză, cu haine ca de zăpadă, la umăr cu glugă, călare bărbătește, cu fota sumeasă peste cămașa albă. Chirițescu era sigur de bursă, căci tatăl său era cunoscut și prețuit de rector, de toți. De altfel, și răspunsurile lui Ștefan fuseseră bune de tot.

După vreo trei, patru zile de așteptare am fost chemat și eu, nu știu cu câți copii. Nu știu ce chestiuni mi s'au pus. La gramatică am spus ceva despre propozițiuni în frază, dar la fizică am făcut senzație cu porozitatea corpurilor și cu raportul dintre căldură și colorii. Mai ales exemplul cu cele două petece de postav, unul

alb, altul negru, întinse pe zăpadă la soare, mi-au făcut bună reputație. Bietul Alexe Marin! Dacă n'a produs ceva în știință, dacă nu-i reușeau experiențele la universitate, căci se temea de explozii, s'ar fi putut consola că cel puțin cu cărticica lui a luat loc, într'un seminar izolat sub dealuri, un biet băiat desculț de câmp!

...După zile de discuțiuni și de târguieli, s'a afișat lista admisiilor. Am avut plăcerea să văz numele lui Anastasescu Ioan, trecut cel dintâi după numele bursierilor.

Până la anunțarea rezultatului, trecuse cea mai mare parte din Septembrie, dar în același timp se țineau la celelalte clase examenele de corigență. La gazda noastră se adunaseră 5—6 corigenți, unii din clasa ultimă, toți slabi, sperând să treacă prin protecția unui partid de profesori sau a celuiilalt. Toată ziua, întregă noaptea trăiau într'o jelanie, într'un blestem al soartei și al oamenilor. Puține zile am trăit într'o lume așa de adânc demoralizată! La flăcăii noștri mai veneau alți cunoscuți și începeau cu toți să se plângă, când de un profesor, când de altul. Se îndemneau să plece la București, ca să reclame ministrului, să ceară sprijinul episcopului, să facă acte disperate. Atunci am auzit cuvântul desnădăjduit al unui repetent, pe urmă preot cucernic: «Doamne, pentru ce nu arăți tu omului menirea lui, ca să nu mai rățăcească pe cale? Dacă aș fi cunoscut calea mea, m'aș fi pregătit pentru ea, dar acum, acum e întunec înaintea mea. Incotro să merg? Ce să fac? Ce să fac?»

În adevăr, situațiunea unora era disperată. Oamenii mari se crezuseră absolvenți, se logodiseră, sperând ca peste 2—3 luni să se facă popi. Acum, rămânând repetenți, nu numai că pierdeau anul, dar ieșeau de ocară în satul lor. Și seri întregi, nopți, care începeau să fie lungi, se umpleau de tânguiri. Un oftat lung trezea în puterea nopții pe toți ai casei. Dintr'un pat pleca întrebarea, la care răspundea cel din patul opus, apoi al treilea se amesteca și nimeni nu mai adormea. Dar să citească, să învețe, nimeni nu începea.

De obicei, situația acestor repetenți se regula cam așa. Plecau dela seminar supărați. Începeau pe la episcop, pe la București, cereau un nou examen și de cele mai multe ori reveneau, după Crăciun, intrau în clientela domestică a unui profesor, care izbutea

să-i promoveze la Sâmpietrul viitor. Mulți nu știau carte, puțini cunoșteau serviciul bisericii, mai puțini cântau frumos, încât nu e de mirare pentru ce întâmpinau atâtea greutăți. Totuși, cu toate defectele lor, acei tineri nu erau stricați, nu erau răi. Nu păreau leneși, făceau uz potrivit de rațiunea lor. Ce le lipsea? Probabil, o îndrumare bună. Nimeni nu se cobora la ei să-i înțeleagă, nimeni nu-i îndemna să meargă pe calea învățaturii, nimeni nu le vorbea de virtute cu satisfacțiile ei, ci numai biciuia vițitul cu relele lui. Nimeni nu le arăta cu dragoste cum se muncește în școală, ca să câștige știință, și în biserică, spre a fi vrednic servitor al altarului.

In seminar. Era o toamnă luminoasă și uscată. Cu greu am început lecțiile, căci librărie nu se afla, cărți nu se găseau și ni le procuram dela elevii din clasele superioare. De altfel erau puține cărți: o istorie sacră desvoltată, o gramatică latină de Barbu Stilescu, o fizică-chimie, așa zisă, elementară până la zero, de Petre Alexandrescu, cunoscutul meu autor de agricultură, istoria antică de Marăscu, împreună cu atlasul istoric-geografic de Laurian. Însă rechizitele la desemn, condeie, creioane, anumite condeie, anumite creioane, hârtie de caligrafie — erau o mare povară pentru bugetul meu subțire. Apoi la muzică, d. Claru ne-a impus o carte de cântări pe psaltichie, tipărită la Buzău, mare, frumoasă, dar scumpă, aproape 20 de franci. Această carte se socotea indispensabilă unui preot, căci cuprindea mare parte din imnurile bisericii, pe note și tipărite frumos. De aceea era obicei ca fiecare s'o lege frumos, cu piele pe la cotor, cu titlul și cu numele posesorului fixat în litere aurite, ce mai costau 4—5 lei.

Profesor de religie era cunoscutul Matache Protopopescu, bătrân, ai fi zis din alte generații și din alte vremuri. Înalt de peste doi metri, gros de aproape un metru în diametru, îmbrăcat cu antireu și cu giubea, încins cu un taclit lat, în cap cu pălărie moale rotundă și cu borduri largi, ca o roată de plug, Domnu Matache era, de sigur, persoana cea mai importantă a orașelului. Profesor de peste o jumătate de secol, cantor al episcopiei, proprietar de case și moșie, tată al unor copii ridicați în situații frumoase la București și al unor fete albe ca niște zâne, multe și de toate vârstele, ducea viața cea mai sănătoasă și mai originală.

Se culca de vreme. Casa sa era cu fața spre fața seminarului, la depărtare de vreo 10 metri, încât, după ce am intrat și eu bur-

sier în clasa a treia, am putut admira pregătirile de culcare a unor fete frumoase, care de sigur se închietau puțin de curiozitatea indiscretă a unor țărănoi de seminaristi. De pe la orele patru dimineața, alteori de pe la trei, d. Matache era în picioare. Se îmbrăca, ieșea în strada pe care nu suna decât bastonul său și pasul vreunui paznic, înfășurat în zeghe, cum eră atunci uniforma gardiștilor din Argeș. Se plimba vara, ca și iarna, în tăcerea maiestoașă a nopții, în murmurul depărtat al râului, dela un cap al orașelului până la celălalt, încet, tacticos, atent, de parcă ar fi vrut să soarbă pentru vecia viitoare măreția aceasta a lumii trecătoare. La ziuă, când trecătorii se îndeseau, când ușile prăvăliilor se deschideau, intra în cafenea și sorbea cu deliciu cea dintâi cafea fierbinte. Religios prin tradiție, prin profesiune, prin convingere, d. Matache avea dispreț chiar pentru fiii săi, când se îndoiau, mai ales pentru Drujan, care a ajuns mai târziu profesor de științele naturale la liceul Matei Basarab și care într'o împrejurare de acelea a fost rău dojenit de tatăl său.

Asculta cu cartea sub ochi, cine recita mai repede era tolerat să continue, chiar dacă se depărta puțin de literă, și primea nota șase; cine se întrerupea era urmărit cu degetul pe carte, de multe ori nu primea notă, uneori era chiar bătut. Colosul se ridica maiestos ca un elefant: « Ticălosule, îți pierzi tinerețea degeaba » și-i ardea câte o palmă s'o ție minte toată viața. În clasa a doua învățam *Mărturisirea ortodoxă* de Petru Movilă. Să fi poftit cineva să nu repete toate citatele biblice, să sară, sau să schimonosească textul: « Ticălosule, asta e teologia teologilor și s'o schimbi tu, după capul tău? »

Era cunoscută rigurozitatea sa, nu numai de elevii bătrâni, dar și de fiii preoților, care învățaseră la d. Matache, chiar de nepoții din fii.

La prima ascultare am obținut nota șase, în cursul anului m'am mai ridicat și la sfârșitul clasei am ieșit cu nota 7,2/14.

Dela d. Matache am profitat mult, mai ales în clasa a doua, la mărturisirea ortodoxă. Voi spune mai departe la ce perfecțiune am învățat acea carte frumoasă și cât de mult mi-a folosit, căci este, în adevăr teologia teologilor și prin ea obții cheia de înțelegere a doctrinelor mai înalte din teologie. Pe la mijlocul clasei a doua, d. Matache a încetat a mai fi profesor, căci a ieșit

la pensie. Fiindcă eram mic, nu s'a stabilit nicio relațiune între mine și veneratul profesor.

D. Mihail Frunzescu, profesorul de științele naturale, era profesorul intelectual al seminarului. Studiase în Italia, venise la Argeș cu reputațiunea de savant, numai ca să ducă viața într'o regiune prielnică sănătății. Totdeauna retras și, se pare, ocupat, prin starea sa malativă, prin mers, prin figură, prin vorba rară și înceată, prin dicta în viață, prin tristețea de savant — impunea orășenilor și elevilor. Mai curând mic de statură, slab, subțire, ras, cu mustăți frumoase, mergea cugetător, sprijinindu-se într'un baston subțire. Abia trecut de 40 de ani, mergea cu capul în jos, încât elevii, care maimuțăresc pe profesorii reputați, imitau mersul lui aplescat. Când vorbea despre raportul dintre creier și inteligență, elevii își dădeau părul pe spate, ca să-și arate fruntea lată, mulți își măsurau fruntea cu fața palmei, ca să se laude cu distanța dela păr la sprincene.

O lecție mi-a rămas vie în memorie. Învățam despre efectele înghețului: plesnirea vaselor pline cu apă, înghețarea fructelor. Era o zi cezoasă, cu ger ușor și așteptam pe dealul Sâmnicoarei să aud sunarea clopotului, ca să intrăm în curtea școalei, o casă închiriată în fața pieței. Altă lecție, despre glucoza și zaharoza fructelor: era o dimineață caldă, cu soare mult, poate pe la începutul lui Mai. Citeam fără să 'nțeleg prea bine, pe potecuța de sub nuci, în grădina cea mare de lângă casa noastră. Așteptam ora de clasă, mergeam în sus și în jos, pe potecuța bătătorită ca 'n palmă și consultam mereu mersul umbrei, căci neavând nimeni ceasornic, însemnasem la ce punct ajunsese soarele în ziua precedentă, când plecasem la școală. Momente, acum fantasme, atunci realitate, unde sânteiți? Unde e soarele de-atunci? Unde e bucuria, curiozitatea, unde amicii, înconjurimea de-atunci? Unde e universul de atunci? Nu totul e fantasmă?

Cu totul deosebit era profesorul de muzică, George Claru. Probabil, numai cu vreo școală de cântări, sau cu seminarul inferior, fără cultură, dar cu consecvență în cugetare, d. Claru trecea în fața elevilor, ca și a profesorilor și a tuturor orășenilor, drept un original, chiar un seminebun. Cuvântul lui obișnuit era «bre!». Punea un foc, ca să înveți muzica, lăsa repetenți. Pentru mine, toți profesorii împreună nu-mi inspirau jumătate din grija ce mă

apăsa din partea d-lui Claru. Deși mi-a plăcut muzica, eu de copil m'am simțit incapabil să cânt și să desemnez. În clasa a patra primară, când am citit un program nou afișat, în care se prevedea și cântul printre obiectele de studiu, mi s'a făcut părul măciucă. Dar, în seminar, muzica era nu numai un obiect de program, dar în realitate cel mai însemnat obiect din program.

Când intri în seminar, satul întreg așteaptă dela tine să cânți în biserică și dacă, să zicem, la Crăciun nu te duci acasă, apoi la Paști trebuie să cânți negreșit, cel puțin *Axionul*: « Ingerul a strigat celei pline de daruri, curată fecioară, bucură-te că fiul tău a înviat a treia zi din mormânt » sus, clar, pe glasul întâi, cu continuare pe glasul al cincilea: « Luminează-te, luminează-te, noule Ierusalime, că slava Domnului peste tine a răsărit. Saltă, saltă acum și te bucură, Sioane... ». Dar cu aceasta se arată tuturor sătenilor că n'ai cheltuit în zadar banii tatălui, nu cu Nabucudunor, nici cu hic haec hoc, cu glucoza ori cu zaharoza. Apoi dascălii de biserică sunt răutăcioși: când văd în biserică un seminarist, își fac de lucru prin altar, pe-afară, pe la toacă, tocmai când popa zice: « Iară și iară cu pace Domnului să ne rugăm! » Poftim să nu dai numaidecât răspunsul, căci biserica nu trebuie să stea mută și răspunsul se uită să-l dai tu toți cei din biserică. Și cum să lași pe dascăl să cânte heruvicul fals și târăgănat? Trebuie să se simtă prezența ta în biserică, fiindcă mai sunt prezenți părinți cu fete, fete cu zestre. În urmă, este vorba de reputația și de viitorul tău. Poți, dar, neglija muzica? Dar dacă nu pot cânta? ...Nu poți? Voință să ai, că d. Claru te va face muzicant contra vocației tale. Nu în zadar are dânsul baston gros, mâini grele și puternice, stăruință țărănească, vorbe de batjocură din cele mai pitorești! Abia scăpam dintr'o oră de muzică și o visam pe cea următoare în visuri grozave.

D. Claru era neînsurat, scurt, gros, neglijat. Locuia într'o casă rău întreținută. Nu primea plocoane, făcea de răs pe cei care-i duceau ceva: « Bre, Stoica, să vii să-ți iei curcanul șela, pe care l-ai lăsat la casa mē. Mi-ai adus curcan, ca să nu mai înveți? Să vii să ț-l iei ». Era psaltul întâi la biserica domnească și cânta la strană împreună cu elevii cei mari din clasele a treia și a patra. În fiecare Sâmbătă seara, elevii din cor erau chemați la seminar, între orele 8—10, ca să repete octoihul Duminecii de a doua zi.

Chiar în iarna anului 1878 s'a însurat d. Claru cu sora părintelui rector, o domnișoară în etate, care a pricinuit o mare schimbare în viața maestrului. Mai întâi l-a făcut să-și radă barba mare, pe care o purta, apoi să se îmbrace mai îngrijit cu cămăși scorbite, cu haine periate, să aibă gospodărie regulată. Seminebunul, care și când mergea pe stradă schița tactul și fredona tropare bisericesti, devine om de lume, poartă grijă de casă și de soție. Multor elevi mari, care-l cunoscuseră înainte, li se părea d. Claru în culmea ridicolului, când, întâlnind pe vreunul, îi da vreo însărcinare la casa lui: « Du scrisoarea aiasta la cucoana mē; du la cucoana mē jumătatea aiasta de miel, sau peștele aista ».

Elevii care învățau bine, dar nu puteau cânta, îl ocoleau și el îi lăsa în pace; când însă observa că unul are voință și o scânteie de dispoziție, acesta nu mai scăpa. Pe mine și pe Nițescu ne lua și ne băga cu cartea de cântări în pivnița casei lui, ne pune să cântăm ceasuri întregi, de pe la orele 16 până pe la 19, iar în primăvară ne aducea dimineața dela 6 la 7. Din norocire, ne mai lăsa și singuri, dar mai mult sta cu noi, bătea tactul în capul și în spatele noastre. Pe Nițescu îl bătea de-a-binelea, îl învârtea de păr, îi da pumni, ghionți. Una din bucățile cele mai grele și la care am suferit mai mult a fost axionul dela Rusalii: « Bucură-te . . . ». Cât m'am sforțat până să pot executa o modulație din gât, curentă în muzica orientală și socotită culme de frumusețe!

Cât mă chinuise altădată gramatica, atât, mai mult încă, m'a chinuit muzica în clasa întâia. Mă vedeam repetent, mă vedeam « nenorocit », termen foarte curent atunci în seminar. Tocmai chemarea asta în toate zilele, în toate sărbătorile, tocmai închisul în pivniță și grija maestrului zelos, în loc să-mi fie încurajare, o socoteam persecuție. Imi venea să-mi iau lumea în cap și uram pe elevii, care cântau bine și-mi erau inferiori la învățătură. Unul, Teodorescu, dintr'un sat vecin, cânta frumos, eu nu puteam. Am observat, cu ocazia aceasta, că muzica se prinde mai mult de firile mai ușoare, mai dispuse spre petrecere, spre amor și mai puțin se prinde de firile mai reci, mai intelectuale.

Directorul și administrația. Directorul seminarului nu se numea director, ci rector. Pecetea școlii, pe care o păstrez pe mai multe acte, reprezintă în mijloc un triunghi, în care se coprind alte trei triunghiuri de raze și de linii, cu un ochi deschis. Deasupra triun-

ghiului doi îngeri țin o coroană, iar sub triunghi stă scris anul 1876 și pe trei rânduri: *Rectoratul seminarului, santei episcopii eparhiei Argeșu, întru lumina ta vom vedea lumina domne*. Deasupra îngerului Romania. Rareori se adresa cineva directorului cu vorba « cinstite părinte », care părea că micșorează nimbul de mărire al demnității. De obicei, elevii și părinții, lumea străină și orășenii îi ziceau « Respectabile părinte rector ». Originar, mi se pare, din Bârlad, părintele Gheorghe C. Drăgănescu era înalt, palid, pleșuv în partea anterioară a capului, cu restul părului lung și negru, cu o voce clară, cu accent pronunțat moldovenesc, cu o ținută dreaptă fără nicio flexibilitate, ținea capul drept, purta baston înalt cu mâner de fildeș, îl mânuia parcă ar fi măsurat drumul.

În biserică, la servicii, purta haine strălucitoare de fir și de mătase, de eclipsa aproape pe episcop. La sărbători mari, la Paști, la sfânta Filoftea, scotea părul pe spate, peste odăjdii, cânta cu voce pătrunzătoare și plăcută, citea rar și răspicat, făcea senzație extraordinară. Dela biserică spre seminar mergea drept fără să privească la dreapta sau la stânga, măsurând cu toiagul unu-doi, unu-doi, iar trecătorii îl salutau cu cel mai adânc respect.

Cea mai mare parte din timp sta în casă, citea mereu, avea bibliotecă frumoasă, se credea mult prea învățat pentru un seminar inferior și pentru un orășel ca Curtea de Argeș. În toată purtarea sa, se dovedea o mare putere de voință, de stăpânire, o întregă artă în a-și ține demnitatea. Am cunoscut de aproape pe Titu Maiorescu, însă ori vârsta mea, ori arta de a se impune, m'au făcut-mai timid în fața părintelui Drăgănescu decât înaintea marelui Titu Maiorescu.

Când vorbea, șuera nițel vorba printre dinți și accentua cuvintele cu accent original. Nu zicea filosof, ci filòsof, nu caracter, ci caràcter, nu Nicolàe, ci Nicòlae... Conducea seminarul ca un autocrat. Era țepăn față de episcop, care venise numai de vreo trei ani episcop și care era vestitul de mai târziu mitropolit Ghendie. Se și șoptea că episcopul nu-l are la inimă, căci e prea mândru, prea nu-l considera întru nimic la conducerea seminarului, pornire din care au rezultat mari turburări în anii următori.

În familie părintele rector avea o soție scundă, groasă, albă, care mai în fiecă an aducea pe lume câte un mic Drăgănescu, băiat sau fată, al căror număr se ridica aproape la duzină. Toți

creșteau cu conștiința că sunt ființe superioare. Ștefan, mai ales Ștefănică, îi zicea toată lumea, trebuia să fie un prodigiu. A ajuns mai târziu profesor de matematici la Bârlad, prefect acolo. Corneliu a izbutit mai puțin, pe ceilalți n'am putut să-i mai urmăresc. D-na Drăgănescu mi se pare că se trăgea din familia fostului episcop Scriban și că episcopului i se datora aducerea în Argeș a părintelui.

Viața directorului era ca a unui mare senior: struguri la masă până în Vineria Paștelui, fragi cu vin și cu zahăr la dânsul am văzut întâi. În bucătărie serveau nu numai bucătari, dar și patru, cinci elevi mari deprindeau la cuptor regulele tipicului. Cărau apă cu hârdaile pe umeri, doi câte doi, pe când omul superior medita în bibliotecă la problemele transcendente. Lecțiile nu-l reclamau decât câteva ore pe săptămână, la morală și la teologia pastorală, în clasele a treia și a patra. Venea deseori prin clase, când lipsea vreun profesor, și ne puneă să citim de cele mai multe ori. La vreo două săptămâni, dela începutul anului, a venit în clasa noastră și ne-a pus să citim psalmul « Bine cuvintează suflele al meu pe Domnul », făcându-ne multe corecturi. Dar cel mai frumos model de dicțiune ne da când, în sărbătorile în care nu slujea, spunea simbolul credinței de lângă scaunul episcopal al bisericii. Clar, răspicat, vocea lui umplea biserica și părea că exprimă o profundă convingere și cugetare. Alteori, seara la vecernie, citea dânsul psalmul « Bine cuvintează » și de foarte multe ori, când utrenia se făcea seara, citea psalmii dimineții și venea lume numai ca să asculte citind pe părintele rector. Mai târziu eram mult intrigat să știu ce citește părintele rector în bibliotecă, fiindcă pe atunci credeam că un profesor care știe toate nu mai are nevoie să citească. Rugăciunile, cărțile cultului, pot fi citite mereu, căci ele se citesc nu ca să le înțelegi, sau ca să le înveți, ci le înveți ca să le citești spre slava lui Dumnezeu, fără încetare, ca îngerii. Dar cărțile profane?

Mai târziu a publicat părintele Drăgănescu o carte, dar această publicație nu dă idee despre ceea ce credeam noi asupra înaltelor sale cunoștințe.

În administrație, directorul era ajutat de un șef pedagog, un fost absolvent al seminarului și al seminarului central, originar din Potcoava, sat depărtat de al nostru cu vreo cinci kilometri. Elie Angelescu, azi preot la episcopie și profesor de religie la seminar,

ar fi trebuit să fie mai apropiat de noi, de mine, căci cunoșteam pe tatăl său, cârciumar și negustor de marchitanie. El, cu o figură prelungă și fină, cu cărare pe mijlocul capului până la ceafă, cu mersul ușor și cugetat, cu vorba înceată și dulceagă — nu spunea cuiva un cuvânt bun, numai prescripții de pedepse, articole din regulament: « Elevii seminariști, care trebuie să fie sarea pământului, trebuie să dea exemplu de... », « Este strict interzis elevilor seminariști să... », « Elevii seminariști, în școală și afară din școală, trebuie să... », « este strict interzis elevilor seminariști să... », « este prohibit... », — interziceri, prohibiri și pedepse, la a căror ascultare mi se sburlea părul în cap.

În fiecare Duminică și sărbătoare trebuia să mergem la biserică, la ora șapte până la unsprezece, când în șir, peste 200 de elevi ne îndreptam spre curtea seminarului. Pedagogul de serviciu striga catalogul, însemna lipsirile, spre a se aplica pedepse, apoi șeful pedagog începea cu voce dulceagă: « Este strict interzis... este prohibit... ».

Peste câteva luni șeful pedagog s'a însurat, s'a hirotonisit preot, iar în locul său a fost numit un elev din clasa ultimă, Bucurescu Ioan, tânăr arătos, format, blând și mai apropiat.

Șeful pedagog avea patru pedagogi ajutori, colegi cu el. Cel mai cumsecade dintre ei era Postelnicescu Dumitru, ajuns preot într'o comună de pe lângă Pitești. Acesta ne îndruma câteodată la limba latină, ne vorbea mai prietenește, ne pedepsea mai puțin, ținea în seamă pe elevii mici, mai ales pe cei despre care auzea că învață bine. Era însă și unul complet nebun. Bătea cumplit chiar elevii mari din clasa a treia, țipa fioros când nu se îndeplinea ce zicea el, era groaza, mai ales, a bursierilor, care trăiau neconținut cu el în internat.

Supravegherea externilor era în grija unor pedagogi externi, aleși dintre elevii clasei a patra. Ei se informau cum ne purtăm la gazde, cum ne trecem timpul, cum ne distrăm. Aveau voie să ne inspecteze seara, să raporteze la direcție și, în urma raportului lor, cei vinovați puteau fi excluși din seminar. Din norocire, numărul gazdelor era redus într'un oraș atât de mic, așa că mai la fiecare casă se găseau unu, doi elevi de clasa a patra, colegi cu pedagogii și prieteni cu ei. Eu locuiam cu Ceroenii și cu alții, încât timp de doi ani niciun pedagog n'a venit să ne inspecteze.

Biserica. Obligațiune capitală era să asistăm la slujba bisericească, la toate vecerniile, la întregi utreniile și liturghiile, în fiecare Duminecă și sărbătoare. La ora 16, Sâmbăta, suna clopotul de terminarea lecțiilor, plecam repede acasă, lăsam cărțile sau caietele și în grabă alergam la biserică, al cărei clopot ne chema cu glas prelung și repetat.

Biserica este renumita biserică domnească, cel mai vechi monument din țările românești, numită Negru-Vodă, despre care s'a scris atât de mult în anii din urmă, după ce s'a descoperit sub tencuiala ei o tencuială mai veche, cu o inscripție din 1352 dela Radu Basarab și cu o pictură foarte bine conservată sub pictura exterioară. Tot în această biserică a descoperit în 1920 arheologul Drăghiceanu morminte de prinți, îngropați cu podoabe prețioase, care fac obiectul cercetărilor și al discuțiilor între specialiști și între istoricii preocupați de începuturile statelor noastre. Prin 1878 nici nu ne trecea prin minte că lespezile de sub picioarele noastre acoperă rămășițele unor adormiți iluștri în vremea lor. Călcăm liniștiți peste ele, mormăiam rugăciunile dimineții în întunec, ajutându-ne cu câte un muc de lumânare, ce nu putea străbate bezna profundă de pe sub stâlpi și de pe sub bolta înaltă.

Seara, la vecernie, clopotul părea că ne strigă cu voce omească tare și clară. Ii înțelegeam chemarea, noi și toți orășenii, căci în dangătul lui distingeam că spune: « Nègru-Vodă, Nègru-Vodă, Nègru-Vodă... » și, ca într'un bâzâit de albine, elevii se adunau cu toții, se așezau sub șefii lor de clasă pe lângă pereți, lăsând stâlpii cei mari între dâșii și între puținele persoane străine. Părintele rector servea, căci era parohul bisericii; sau, dacă nu era rândul său de serviciu, citea psalmul « Binecuvinteză », ca să ne arate cum trebuie citit.

Uneori serviciul era întrerupt de un țipăt sălbatec, de o înjurătură, sau de un oftat adânc, scos de câte un nebun, din cei ținuți pe lângă biserică. În această biserică se găseau moaștele sfintei Filotea, o fată care, după legendă, contra voinței părinților, Bulgari, sgârçiti, împărțea săracilor hainele ei, bucatele, cu care era trimisă la lucrători, și tatăl ei, urmărind-o și dovedind risipa, a aruncat după dânsa cu barda, a lovit-o în picior, iar ea a murit și corpul ei a început să facă minuni, tămăduind multe feluri de boale. A fost patroana Bulgariei, de unde a fost adusă, în urma cuceririi

turcești. Cei suferinzi, cei mânăniți cu sufletul, cei bolnavi la minte, veneau să găsească leac la sfânta. Preoții dela biserică îndeplineau rolul de doctori pe lângă acest azil de bolnavi, tocmai ca în evul mediu, când mânăstirile au fost începuturi de spitale. De prin județele vecine alergau bolnavi la sfânta, încât în ziua de 7 Decembrie biserica se umplea de bolnavi, de urcioare, de sticle cu apă, ca să stea o noapte (6—7) lângă racla de argint cu trupul sfintei. Pe nebunii furioși îi țineau legați, îi băteau, dar cei blânzi erau slobozi, încât noaptea te puteai lovi în piept, prin curtea bisericii, cu unul din acești nebuni blânzi.

Serviciul religios începea de sărbători la ora 6, când trebuia să fie de față elevii cu rând la biserică, ceilalți veneau la ora șapte. Cei care cântau, sau începătorii care nu cântau, dar care aveau glas și puteau ține isonul erau aleși de d. Claru și puși în cerc la cele două străni, pe când mulțimea mută se înșira pe lângă pereți, în liniște profundă, întreruptă de metanii, de îngenuncheri și de închinăciuni. Mi-a rămas vie o secundă din acea poziție lângă perete. Eram pe partea bisericii din stânga, aproape pe locul unde s'a găsit inscripția. Serviciul religios îl săvârșea episcopul, cu rectorul, cu mulțime de preoți. Soarele pătrundea în biserică prin toate ferestrele și lumina lui orbitoare străbătea până la întunerecul de după stâlpul nostru. Atunci mi-a apărut figura luminată a episcopului, în ușile altarului, plină de maiestate, și un gând a trecut prin minte-mi: « Vei ajunge tu, vreodată așa? Va fi cu puțință? În ușa altarului, învățând adevărul? » Adevărul? Curiozitatea? Cercetarea liberă? Domnule Nicolae, Șendrea, sămânța aruncată de d-ta stă gata să piară!

Ceremonia se desfășura încet și măreț, cum se cădea la o biserică episcopală, la un institut de preoți. D. Claru avea mare respect pentru serviciul religios al mânăstirii Neamțul, vorbea cu admirație de compozitorul Dimitrie Suceveanu, ale cărui lucrări ne serveau și nouă; iar un imn a ajuns popular. Când, în Sâmbăta Floriilor, vin prin București copii cu ramuri de salcie, cântând ceva neînțeles, pe un mod original și straniu: « Arătat-u-s'a Alia din Izvoare... », ei cântă un prea frumos canon dela Florii, pus pe note de Suceveanu și tradus cam nepotrivit: « arătat-u-s'au ale adâncului izvoare și s'au descoperit temeliele mării celei învăluite prin vifor ».

Mai ales polieleul se cânta cu mare amploare. « La râul Vavilonului, acolo am șezut și am plâns... » exprima niște sentimente într'o formă care ne părea culmea frumuseții: succesiune repede de note, coborîre dureroasă, înălțare grăbită și pierdută, arătau durerea omului sfârșit de plâns. Și sfârșitul: « Vai ție, fiică a Vavilonului! Fericit cel ce-ți va plăti ție, cum ne-ai măsurat tu nouă! Fericit cel ce va lovi și va sfărâma copiii tăi de piatră » sălbatec de crud, ni se părea măreț și triumfător. Ore întregi, dela șapte, dela șase, până după unsprezece, stam la întunec după stâlpi, ascultând, închinându-ne, necutezând să 'ntoarcem capul spre dreapta, unde erau oameni, fete tinere, viață.

După ce se stingeau lumânările, după ce pleca publicul, ieșeam noi la rând în curte, ne așezam mai regulat și plecam în șir lung, cu pedagogi pe lângă noi, ca să ne supravegheze să nu aruncăm ochii spre dreapta ori spre stânga, să nu tușim cu vreo semnificare, să nu strănutăm. În curtea seminarului eram cercetați la haine, la pantofi, nu ca să fim curați, ci ca să nu fim gătiți, împodobiți. Apoi începeau dojenile și avertismentele: respect și supunere înainte de toate. Părintele rector sosea drept, ni se adresa fără să ne privească: respect și supunere! « Cei de clasa întâia să salute și să respecte pe cei de clasa a doua, cei de clasa a doua să salute și să respecte pe cei de clasa a treia, toți să salute și să respecte pe cei de clasa a patra ». Mai sus nu se ridica nimeni, căci pedagogii, șeful pedagog, profesorii și directorul erau deasupra expresiunilor de respect. Te coprîdea rușinea, te lua groaza, când te întâlneai cu vreun profesor în stradă. Dacă-l vedeai dela distanță, luai pe altă stradă. Pe la sfârșitul clasei întâia și în clasa următoare, d. Tonegaru m'a pus să-i meditez fetița și în loc să mă simt mândru că m'a ales pe mine la această sarcină delicată și de încredere, mă topeam de grijă că are să aflu d. Frunzescu și o să mă persecute, că m'a văzut d. Dobrescu intrând în casa profesorului meu, că m'am întâlnit în stradă cu d. Brătășanu, sau cu altul!

Cu frică și cu cutremur ne întorceam dela biserică și începeam pregătirile școlare, dacă nu eram de rând la biserică și n'apucam din nou calea ei.

Rând la biserică însemna aceasta: Elevii toți erau împărțiți în 8—9 serii, s. e. literele A, B din toate clasele, 15—20 în fiecare serie, fiecare sub un pedagog, sau sub un elev meritos din clasa

a patra, sau și din a treia. Lista seriilor se anunța îndată după regularea cursurilor și rămânea tot anul neschimbată. Datoria elevilor din serie era să meargă, începând de Duminecă seara, întreaga săptămână, la toate serviciile, dela prima toacă seara și dimineața, ca să învețe, dar și ca să servească.

Duminecă la orele 16 plecai, dar, la vecernie, după care învățai cum puteai, iar Luni dimineața plecai la biserică după ora 5 spre a se termina serviciul până la ora șapte și jumătate, când plecai repede la școală. Leturghie nu se făcea în toate zilele, alteori și leturghia se termina până la ora opt, iar când nu se putea termina, se obținea dispensă dela direcțiune de ora întâia. Același mers în zilele următoare și Dumineca dimineața, dar la ora patru Duminecă venea la rând altă serie.

Acest serviciu la biserică, în contact cu dascăli bătrâni, cu călugări, cu preoți rutinați, te puneau în adevăr pe calea bisericii: te deprindeai să citești rugăciunile, ceasurile, canoanele, ca în sbor, căci nu e vorba să meditezi, ci să nu rămână necitit un iota. Îți sugerau artificii, ca să rămâi în tipic și totuși să mergi repede, s. e. se cere deseori să zici de 40 de ori « Doamne miluește »: poți prescurta « Doannlește » și numeri cu degetul cel mare al dreptei cele trei articulațiuni ale degetului mic, ale inelarului, ale degetului din mijloc și o articulație a arătătorului, de 4 ori.

Apoi, oricât de nepriceput ai fi la muzică, îndrăznești să deschizi gura, chiar în biserică domnească, dacă tot auditoriul se reduce la logofătul Sima, un gigant blând, gușat, gângav, și la tată-său popa, care fără răutate, numai din deprinderea cu prea mare repetire, parodia o celebră remonstranță la adresa Judei, în cântecele săptămânii mari: « Iar Iuda n'a vrut să înțeleagă ». Bătrânul preot zicea în particular « Iar Iuda cel cu gheba neagră, n'a vrut să 'nțeleagă ».

Rând la biserică făceau și bursierii. Clopotul suna la ora cinci plecarea lor, externii trebuia să fie înaintea bursierilor, căci se făcea cercetare de prezență cu pedepse aspre celor întârziți.

Atât mi se spusese despre rigoarea, despre gravitatea întârzierii la biserică, încât mă înfricoșa gândul că-mi va veni rândul, și încă în seria întâia, fără niciun tovarăș din casă. Ziua temută sosi, la începutul lui Octomvrie. Nu știu cum am stat Duminecă la vecernie, nici ce am învățat, nici dacă am mâncat. Probabil că m'am

culcat mai de vreme, cu gând să mă deștept de dimineața. Am adormit. Apoi m'am deșteptat, și fiindcă nu se pomenea de cea-sornic la noi, m'am îmbrăcat repede, am ieșit încet și am plecat. Era lună plină, era rece, coperișurile brumate străluceau în lună, dar nu se auzea niciun glas omenesc. Cu mare frică de câini m'am prelinș pe lângă gardurile ulicioarei noastre, am ieșit în strada mare, unde la casa lui Cărtuță erau câini răi, unde poarta sta închisă, dar se putea să fi rămas și deschisă. Fără zgomot, ca o bufniță în zbor, am trecut pe lângă Cărtuță, pe lângă biserica din stânga, pe la casa d-lui Matache, pe lângă seminar, de unde nu se auzea un sunet, unde nu se vedea o lumină. Am coborât ușor pe lângă casa d-lui Costache, pe lângă cafenea, pe lângă piață, am trecut podișorul, am început să urc spre biserică, pe lângă internatul d-lui Predescu, de unde iarăși nu se da niciun semn de viață. Ajung la zidul vechii cetăți, la poarta bisericii. Câte temeri din copilărie să intri în curtea unei biserici! Și acum să intru în curtea bisericii cu sfânta, cu nebunii! Dacă mă lovesc în față cu un nebul? Copiii de țară primesc viața așa cum este, nu pot face pe voia lor, ci fac ce trebuie: « Ursul nu joacă de voie », zicea mama deseori. Pe alama turnului dela poartă, strălucea luna în apogeu, jos răsunau pietrele bolovani ai pavajului. Cu ușurință mare am înaintat până la pridvorul din fața bisericii, căci atunci era înaintea ei un pridvor de lemn cu geamuri.

În pridvor erau, pe trei laturi, trei bănci, bărne groase, pe care am căutat să văz dacă nu doarme vreun elev, sosit mai de vreme decât mine, căci era obiceiul, când venea cineva și găsea biserica încuiată, să se culce pe acele bănci, până să se descue ușa. Nimeni nu mișca în pridvor, nimic nu se mișca în curte. O liniște mare stăpânea peste tot și o lumină măreață scălda toate. Viu era numai murmurul râului în vale. În stânga, se înălțau ruinele turnului înalt al Sâmnicoarei, mai jos case pe sub deal, în spre miazăzi casele Predescu, mai aproape turnul bisericii, zidurile vechii cetăți, spre apus o casă modernă, în care se adăporea școala primară, apoi valea Argeșului cu mânăstirea minunată spre nord. Eu, un pitic lângă marea biserică cu zidurile crăpate pe ici, pe colo, dar groase și rezistente de 500 de ani.

N'aveam curaj să rămân în pridvor, mi-era frică de câini să stau în stradă, m'am rezemat de zid și am așteptat. Mult prea

n'oi fi așteptat, căci în momente de frică, de așteptare, timpul ți se pare că trece încet, mai ales în copilărie, prea încet. O oră de muzică mi se părea eternitate, o chemare în pivniță la d. Claru mi se părea că nu se mai sfârșește. Infinitul se desfășoară din finit și o oră se divide în infinite particule.

Cât timp am stat rezemat de turnul clopotniței? Credeam mult, poate puțin. Dela o vreme, însă, am plecat pe șosea, probabil ca să mă încălzesc, Am făcut încet drumul îndărăt spre seminar am trecut înapoi podișca, am urcat încet, ca să nu răsune prea tare pantofii pe bolovani, am trecut pe lângă piață, am ajuns la cafenea și m'am așezat pe treptele ei de piatră. Am stat câtva timp pe trepte și parcă începea să-mi vie somn. Fără să mă preocup că ar putea cineva să mă dojenească, fiindcă stau la ușa unui local noaptea, am început să mă sgribulesc pe trepte. Dar, la un moment, se aude înăuntrul cafenelei un zornăit ca de lanțuri vechi ce se desprind, ca de roate ruginite, care se'nvârtesc, și în tăcerea nopții răsună bătăile unei pendule vechi: « u-na, dou-ă, tre-i, pa-tru... unsprezece, douăsprezece ! ».

Mai aveam cinci ceasuri până la plecarea bursierilor! Să stau pe stradă cinci ceasuri? Să mă 'ntorc în pridvorul bisericii? Să merg acasă printre câinii lui Cărtuță și ai vecinilor noștri? Cu tot riscul ce-l prezenta această hotărîre, ea părea că este cea mai cumințe. Am pornit-o înapoi, și dacă la plecare mersesem ușor, la 'nturnare abia atingeam pământul. Pe vârful tălpilor, fără să sprijin tocurile pe piatră, încet și cu urechea ațintită la cel mai mic freamăt, la scâncitul unui cățel, la lătratul altuia în vis, am făcut drumul pe șosea, am trecut de Cărtuță, am intrat pe ulița noastră mai întunecoasă, dar bine cunoscută. Când am deschis ușa, s'a deșteptat de sgomotul meu un elev de clasa a patra și mi-a zis: « Bănuiam eu c'o să te duci prea devreme. Ești prea cu grije. Culcă-te și dormi, că bursierii pleacă la ziuă și clopotul seminarului se aude, că e mare și e liniște noaptea ».

ION S. FLORU

TREI SONETE DE DRAGOSTE

1. APUNE ANUL, ALȚII VOR MAI TRECE

Apune anul, alții vor mai trece
căzând ca pâcla 'n toamne și uitare
și toate fi-vor vremi și depărtare
din ce în ce mai stinsă și mai rece.

Ci dacă prea fireasca nepăsare
în zile mici ar fi să mi te 'nnece,
iubirea mea mereu te va petrece
cât un ecou măcar, cât o muștrare.

« Tu raiul meu pierdut » — șoptind ți-oiu spune, —
tu inimă și-acum fără pereche,
de visul nostru-ți mai aduci aminte? »

Privi-vei lung, știute o să-ți sune,
ca niște graiuri clare în ureche
ale iubirii încă_vii cuvinte...

2. NICICÂND DEPARTE, PURURI MAI APROAPE

Nicicând departe, pururi mai aproape
visării mele răsărind, umbrită
vei fi și tu de scara negrăită
ce-așterne vremuri între noi și ape.

E ca și cum în ură să te 'ngroape
ar vrea ființa căreia robită
ți-a fost iubirea: Taci nedumerită
și stea durută-i lacrima 'n pleoape.

Atunci, în ceasul care ne destramă
ca pe un lucru jefuit de prețuri
lăsându-ne mai jos de orice treaptă,

ascultă numai: Dorul meu te cheamă
întreg de după neguri și înghețuri
și dragostea mea 'ntreagă te așteaptă.

3. DAR NICIODATĂ ORA ISPĂȘIRII

Dar niciodată ora ispășirii
nu ne-a lovi cu stinsa ei bătaie,
prea mult iubim, prea mult suntem văpaie
să ne menim uitării, despărțirii.

Asemeni nouă cine 'n vâlvătaie
sublimă gustă ambrozia 'mplinirii
în verzile dumbrăvi ale iubirii
neadumbrat de-a-pururi ca un plai e.

Cât timp în doine și 'n curate șoapte
trăi-vor dulci și-aprinse dragostile,
destinul nostru ca un mit rămâne.

Trecând, înalte, prin albastra noapte
ni-l vor slozni, drumețe, vânturile
și undele vrăjite-or să-l îngâne.

TRAIAN CHELARIU

SUFLETUL CĂTRE TRUP

Trup atotputernic, mă 'nchin ca o slugă,
Netrebnică-mi dorință binevoiește o ascultă.

Port în mine călător un vis ciudat
Care privirea-ți de mult ți-a 'ncercănat,

Care pe frunte ți-a lăsat o dungă lată
Și sub tâmplă tot mai sălbatec începe să bată.

Vreau să plec undeva într'o rătăcire oarbă,
Lângă o stea firavă care să mă soarbă,

Intr'o văpaie cu cerul vecină,
Care să-mi dea lumină din lumină,

Unde numai veciile împreună stau
Și unde, trupule, pe tine nu pot să te iau.

Binevoiește și desparte-te de mine,
Pentru o lună, două, cât povestea va ține.

Povestea aceasta cu zăvoarele trase,
Cu trupuri ca niște pietre în afund rămase.

E P I T A F

Nu te speria. Așa începe a noastră nuntă.
Cu puțină moarte. Dintr'o poveste burgundă.

Tu pleacă. Va trebui să mă opresc puțin la poartă.
Am o tristețe în sânge care mă fură toată.

Știi, am căutat, am căutat — și iată-mă în sorburi de vânt.
Cu tine nu pot veni. Mai duc încă pământ, pământ.

Încă mă dor rănille. Peste îndoielei mai stau trează.
Avataruri ciudate mă străfulgeră' ziua 'n amiază.

Acum iată în jurul nostru se face amarnică noapte —
Te strig — iubite — pașii se pierd subțiri ca niște șoapte.

Singură, vai! Tu ai dreptul să știi — plec puțin fericită
Că n'ai ghicit nimic din nunta aceasta cumplită.

O G L I N Z I

Încă n'am plecat. Mi-erai dragi oglinzile în care mă pierdeam.
Sfârșitul ultimei clipe încă îl țin legat.

Eu, n'am plecat.
Eu în oglinzile acelea am rămas. Suferiam.

Erau adânc cernite. De ani, de visuri, de iubire.
Erau niște ochi imenși în care mă vindecam. Da. Da.
Ne vindecam. Nu trebuia totul să se desășoare așa?
Întâi să ni se vindece rănille de atâta cumplită rătăcire.

L A C R I M A

N'o mai căutam.
Deodată, în fața mea,
Intr'o zi:
Imensa — ea — sfânta — Lacrima.

Una singură.
Cea pe care o pierdusem eu.
In care își încuiase
Ipostazele Dumnezeu.

Mântuitoarea.
Ea care m'a luat de mână
Și m'a aruncat
În nebănuita furtună.

M Â N I

Mâni ascunse, mâni pe care abia vă știu,
Mâni venite să mă scăpați dela înnece,
Mâni streine, visate în lungă seară,
Spre voi, ierurghisind, mâni calde, mă aplec.

Cine sunteți? Se poate să fiți numai o nălucă
Pe care am îndrăgit-o mai mult decât pe voi.
Ați mai putea fi niște flori carnivore,
Se poate să fiți niște mâni mari de noroi.

Sau se mai poate să fiți niște biete mâni plânse,
Cernite de atâtea ofrande în ceasul amar și târziu.
Mâni streine, visate în lungă seară,
Aș vrea să fiu oarbă, să nu vă mai știu.

Rămâne-ți, miloaselor, mi-e puțin frig și mi-e foame.
Mâni venite prea târziu, mâni înfricoșate, de furat.
S'ar putea să fac din voi brațe lungi de cariatidă,
S'ar putea, într'o zi, să vă spăl, cumva, ciudat.

EUGENIA MUREȘEANU

ION SIMIONESCU

CÂNTĂREȚUL PĂMÂNTULUI ROMÂNESC

Doliul care a lovit cultura românească prin dispariția profesorului Ion Simionescu este resimțit cu deosebire de familia mai restrânsă, în cadrul căreia s'a dezvoltat personalitatea lui științifică, în care a activat cu o deosebită putere de muncă și cu spor, căreia i-a rămas credincios până la sfârșitul vieții, care i-a inspirat și a pus pecetia ei caracteristică pe întreaga lui activitate. Este lumea cercetătorilor tainelor naturii. Simionescu a fost înainte de toate și mai presus de toate un *naturalist*. Oricât de vastă și diversă în aspectele ei a fost opera marelui om de cultură pe care l'am pierdut, oricare ar fi fost domeniile în care ea s'a manifestat, transgresiunile spre specialități străine erau numai efecte de suprafață. Fondul cugetării lui, viziunea globală a lucrurilor, precedeau totdeauna dela cercetarea, cunoașterea, dragostea ce-l legau de fenomenele naturii, privită fie în structura solului patriei, fie în bogățiile lui, fie în frumusețile lui, fie mai ales în viața întrupată în ființele ce trăesc pe el sau prin el, și printre toate acestea, în primul rând, omul, fiul șesurilor și plaiurilor românești. Pornind dela studiul naturii moarte, așa cum este ea închisă în registrele cetluite ale istoriei pământului, el s'a ridicat tot mai mult spre ființa vie și activă. Dela scheletele fosile a trecut prin tranziție treptată și logică spre sufletul omenesc. Înălțarea acestuia i-a consacrat el în ultimul timp toată vloga cerebrală și toată dragostea ce se revârsa din inima lui vibrantă. De aceea, Simionescu, începând ca geolog și paleontolog, a devenit educatorul neamului său. In această evoluție interesantă stă taina succesului acestui mare cărturar. Savant naturalist, pedagog social, artist, iată aspec-

tele personalității lui Simionescu. Mulțumită lor el și-a cucerit nu numai înalte poziții în lumea culturii, dar, ceea ce e mai greu și mai temeinic, considerație sinceră, prețuire, simpatia, atât a cercurilor cărțurilor printre care a trăit, cât și a maselor populare pentru care a lucrat. Iată de ce, naturaliștii din România, mândri de a fi putut da culturii românești din sânul lor o valoare ca aceea a prețuitului nostru coleg dispărut, își fac o datorie de recunoștință și pietate pentru memoria lui, de a reconstitui, din țândările sfârâmate, aleasa lui icoană, spicuiind câte ceva din imensa operă cu care a îmbogățit cultura românească. Este prinosul cald și sincer al acelor care s'au împărtășit cu el din aceleași sentimente și credințe, care s'au adăpat dela aceleași izvoare, și care, bătând aceleași drumuri ca și el, dar rămânând mult înapoia lui, l'au privit totdeauna cu dragostea cu care membrii unei familii privesc la succesele celor mai bine înzestrați decât dânșii, șoptindu-și cu mândrie «este de-ai noștri!»

* * *

Ion Simionescu a fost dacă nu prin naștere, dar prin întreaga copilărie, un fiu al Botoșanilor, orașul care a dat culturii românești atâția cărțurari și artiști, iar ca formație științifică a fost un fiu spiritual al Iașilor. Moldovean prin origină, prin educație și prin sentiment, el își iubea cu patimă colțul de țară în care văzuse lumina zilei și a spiritului. Cuvintele de dragoste pe care le închina Moldovei se ridicau uneori până la accente dramatice. Procesul de centralizare al vieții publice spre Capitala țării era resimțit dureros în inima acestui moldovean fanatic, ori de câte ori avea prilejul să constate inferiorizarea crescândă pe atâtea terenuri a provinciei sale de baștină. În glumă era apostrofat cu epitetul de «cel din urmă dintre separatiștii moldoveni». De aceea, când s'a lăsat însuși luat de curent și s'a mutat cu catedra sa universitară și centrul de activitate dela Iași la București, felicitându-l, i-am spus: «De astădată, Muntenia a cucerit cel din urmă bastion al rezistenței moldovenești. Unirea dela 1859 nu mai are niciun protestatar!» Devenit astfel o simbolică trăsătură de unire între capitala intelectualității și capitala politică a Românismlui, Simionescu s'a transformat în cel mai neobosit și înflăcărat apostol al întregului pământ al țării românești, pe care a cutreerat-o în

lung și în lat prin toate colțurile, propagând prin descrierile lui documentate, vii, colorate, dragostea pentru tot ceea ce natura și istoria au grămădit în acest sfânt pământ al patriei, una și nedespărțită.

Cedând unui forțat spirit de clasificare — meteahnă profesională a naturaliștilor — cer îngăduința să împart viața și activitatea lui Simionescu, în trei epoci. Cea dintâi a fost aceea de geolog și paleontolog, a doua aceea de geograf — privit în sensul larg al cuvântului — a treia aceea de popularizator al științei.

* * *

Activitatea de cercetător al geologiei țării a fost urmare naturală a carierei sale de profesor de geologie. Universitatea din Iași mai întâi și apoi cea din București, a avut cinstea de a avea în titularul catedrelor de geologie și paleontologie pe unul din cei mai bine pregătiți, harnici și entuziaști dintre profesorii țor. Se formase la școala excelentă a unor eminenți maeștri. La Iași fusese elevul lui *Cobălcescu*, unul din creatorii geologici românești, personalitate puternică, care a determinat în tânărul său elev alegerea specialității. Apoi, la Viena, studiile de specializare în vederea doctoratului le-a făcut sub direcția lui *Eduard Suess*, unul din cele mai strălucite spirite științifice, inovator și creator în multe domenii ale geologiei. Intors în țară, a devenit profesor de geologie și paleontologie al Universității din Iași. Cursurile sale erau de o deosebită claritate exprimate într'o formă aleasă, cu căldură comunicativă. El reușea prin talentul sau să dea viață științei lucrurilor inerte și a ființelor moarte. Ca o amintire personală citez excelentele puneri la punct ale geologiei României și ale Geologiei Petrolului, ținute în serii de cursuri suplimentare, pe care le-am audiat la Iași, ca tânăr profesor aruncat de hasardul examenelor de capacitate de pe talazurile verzi ale Dâmboviței pe malurile râpoase ale Bahluiului.

În afară de activitatea la catedră și de organizarea laboratorului anexat ei, Simionescu s'a apucat cu ardoare de cercetarea pământului românesc. Rezultatele cercetărilor sale în acest domeniu au fost consemnate în numeroase studii și memorii care, culese și catalogate cu răbdare de un devotat elev, colaborator și admirator, totalizează numărul de 95 lucrări. Pentru a preciza clasifi-

care a schițată mai sus, ar fi poate interesant de menționat că din totalul acestor lucrări, 65 — și anume 35 de lucrări de geologie și 30 de paleontologie, printre care cele mai importante din ele — sunt dinainte de 1920, revenind celei de a doua perioade a activității sale științifice, după 1920, numai 4 lucrări de geologie, dar 25 de paleontologie, multe din acestea în colaborare cu elevi de ai săi. Această preferință dată paleontologiei în a doua perioadă a activității sale, este explicabilă, deoarece în urma mutării la Facultatea de Științe din București, preocupările sale științifice au fost atrase mai ales de specialitatea mai restrânsă a acestei ramuri.

Problemele cele mai importante care au făcut obiectul cercetărilor de geologie ale lui Ion Simionescu au fost mai ales trei:

1. Cercetările asupra formațiunii geologice a Platoului Moldovei. El a clarificat această chestiune demonstrând că geologicește platoul Moldovei e continuarea mării platforme a Rusiei meridionale. Aceasta rezultă atât din identitatea temeliei sale profunde paleozoice, cât și din existența păturii superioare sarmatice ce învește toată partea de Nord a Moldovei, a cărei stratigrafie de amănunt a fost pusă la punct. El a indicat și prezența ultimului vârf al marelui recif-barier tortonian-sarmatic din Volhynia ce atinge Prutul în regiunea de stepă dela Ștefănești, în județul Botoșani, precum și urmele de activitate vulcanică în județul Dorohoi, în vremea Sarmaticului inferior, în legătură cu vulcanismul din munții Călimani.

2. A doua serie de cercetări au fost cele din basinul Dâmbovicioarei, regiune deosebit de interesantă, atât din punct de vedere tectonic cât și paleontologic. Simionescu a clarificat și această chestiune stabilind structura tectonică a regiunii și succesiunea diferiților termeni, aparținând Jurasicului și Cretacicului.

3. A treia serie, și poate cea mai cuprinzătoare, a fost cea consacrată geologiei Dobrogei. În aceste lucrări, Simionescu a soluționat multe probleme de ordin stratigrafic, precum descoperirea și identificarea formațiunilor devoniene din jud. Tulcea, apoi ale Mesozoicului dobrogean, dela Trias până la Cretacic. Amănunțitele cercetări din Dobrogea i-au îngăduit să-și întemeieze concluziile pe baza unui excepțional de bogat material paleontologic.

De o deosebită fecunditate au fost apoi cercetările sale de paleontologie, cărora s'a consacrat mai ales de când devenise titularul

catedrei dela București. Ele îmbrățișează întreg regnul animal, Nevertebrate ca și Vertebrate, aparținând tuturor formațiunilor geologice, dela Paleozoic până la Quaternar. Rezultatele acestor cercetări, consemnate în 57 de note originale, l-au ajutat nu numai să stabilească concluzii în studiile sale de stratigrafie, dar l-au condus și la constatări de ordin biologic, ca de pildă legături între faunele provinciilor biologice foarte îndepărtate și condițiile de viață din trecut. Materialele recoltate care i-au servit cercetărilor constituiesc în același timp adevărate bogății muzeologice. Astfel, colecțiunea de nevertebrate mezozoice din Dobrogea și din regiunea Dâmbovicioara alcătuiesc splendida colecție a Laboratorului de Geologie din Iași. Care e naturalistul care să nu cunoască minunatele exemplare uriașe de Amoniți ale acestei colecții? Mamiferele Pliocene dela Cimișlia (Basarabia) alcătuiesc, la rândul lor — după cum spune d. profesor *Macovei*, mândria Laboratorului de Paleontologie al Universității din București.

Cu chipul acesta, Simionescu și-a cucerit un loc onorabil printre marii cercetători ai pământului românesc, printre pionierii școalei geologice naționale, savant în cea mai înaltă accepțiune a cuvântului, spirit riguros științific, precis, sobru, prob, metodic și clar. În așezarea temeinică a geologiei românești — ramura științelor naturale care a avut cea mai prodigioasă dezvoltare din cauza, de sigur, și a interesului practic legat de studiul geologiei — locul său este în galeria creatorilor, printre care suntem datori a întruni numele lui *Cobălcescu*, *Grigore Ștefănescu*, *Sabba Ștefănescu*, *Mrazec*, *Murgoci*, *Sava Atanasiu*, *Ion Simionescu* și *Popescu-Voitești*. Aceștia sunt oamenii de știință care au deschis drumul geologiei românești, tăind brazda pe care o urmează astăzi generația valorosului tineret grupat în jurul catedrelor universitare de specialitate, în Institutul Geologic și în secția geologică a Academiei de Științe.

* * *

A doua formă de activitate a lui Ion Simionescu a fost aceea de geograf. Când este vorba de opera geografică a lui Simionescu, nu trebuie să luăm acest cuvânt în accepțiunea lui obișnuită, de descriere sistematică a fenomenelor geografice, însoțite de explicarea lor cauzală. Simionescu a devenit geograf din cauza contac-

tului pe care l-a avut ca geolog cu realitățile pământului românesc, privite sub toate fețele: cu înfățișarea lui, cu haina ce-l învestmântă, cu bogățiile ce cuprinde, cu pitorescul lui caracteristic, cu frumusețile lui, cu omul ce e legat de el, adică cu tot ce trăește pe acest pământ, se hrănește din el, se inspiră dintr'însul, cu tot ce reprezintă legătura cu el în trecut, în prezent și în viitor. Obligat de natura specialității lui să facă cercetări pe teren, el a devenit un călător neobosit, poate cel mai vajnic cutreerător al pământului românesc. N'a rămas niciun colț al țării nebătut de el, din vârful munților până în lunca Dunării, dela Nord la Sud și dela Apus la Răsărit. În orice punct a făcut propas ori și-a aruncat privirile, ochiul său iscoditor a înregistrat un fenomen, a căutat o explicație, a întrezărit o problemă. În același timp însă, toate particularitățile pământului țării și ale neamului ce-l locuește au făcut să vibreze o coardă a sufletului său simțitor. Simionescu poate fi dat ca ilustrație a simpatiei ce se stabilește între om și obiectul cercetărilor sale. Cercetarea geografică căreia s'a devotat, atât ca geografie fizică cât și ca antropogeografie, etnografie, istorie, folklor, i-a dat revelația unei țări interesante, bogate și frumoase, locuită de un popor înzestrat cu mari calități și virtualități, a unui neam de oameni inteligenți și firi blânde și contemplative cari trebuiesc înțeleși, ajutați cu iubire, cu devotament, pentru a-și pune în valoare aceea ce natura a sădit în ființa lor. Atitudinea lui Simionescu în fața fenomenelor geografice este a unui sentimental și a unui artist. În acest sens ne redă el descrierea acestor fenomene în numeroase lucrări ce a consacrat aspectului fizic al țării, cu podoba munților, cu specificul câmpiei, cu bogăția dealurilor, cu holdele, pășunile, sarea și petrolul, cu apele și hotarele ei, cu atâtea jertfe dobândite, cu copacii, florile, vietățile ce o populează. Lectura acestor pagini frumoase nu evocă pe cercetătorul științific, metodic și rece, ci pe artistul care gustă frumusețile naturii și ale celor semănate de mâna omului, artistul care rămâne în admirație nu numai în fața unui colnic ce scoboară blând, a unui apus de soare care tivește cu o dungă aurie o creastă de munte ori împlântă un stâlp de foc pe luciul unei ape, dar și în fața unui iconostas dintr'o bisericuță veche, a unei troițe înfipte la o răspântie de drum, în fața unui cerdac aplecat sub povara bolții de curpeni înfloriți, în fața unei hore încinse în vatra satului. În firea lui Simionescu,

trăiau, se înțelegeau și se armonizau de minune două suflete: al savantului cercetător, despiciând lucrurile spre a le prinde rosturile, și al artistului care se bucură de farmecul priveliștilor și știe să-l redea în expresiuni fericite.

Receptivitatea cercetătorului în fața fenomenelor naturii, dela cele mai neînsemnate până la cele mai grandioase, este deosebită după temperamentul personal. Naturalistul este în primul rând un observator atent al formei, al structurei, al funcțiunei. În examinarea unei gândăcel, entomologul își pironeste atenția asupra amănuntelor morfologice: articulația picioarelor, numărul inelelor ce-i alcătuiesc antenele, mozaicul fațetelor ochilor, cercetează piesele aparatului masticator ș. a. m. d. Pe baza lor naturalistul determină, identifică, clasifică. Când îl preocupă mai mult biologia ființelor, atunci se poate ridica până la cele mai splendide reconstituiri ale vieții minunate a acestor ființe, capodopere de răbdare, de fineță a observației, de ingeniozitate a experimentării, așa cum au făcut un Darwin, un Lubbock, un Fabre. Dacă însă face să participe și sentimentul, opera naturalistului devine substrat al poeziei. Scrutând tainele firii, plecându-se în fața incognoscibilului, cercetătorul ridică imnuri de admirație pentru opera grandioasă a naturii și de slăvire a Dumnezeirii. Exprimând această gradație, n'am avut intenția să prezint o scară ascensională de valori întocmită după greutatea ori importanța lucrării înfăptuite. Un naturalist nu poate subprețui lucrarea de migăloasă observație a zoologistului, botanistului ori paleontologului, a faunistului ori floristului. Niciuna din marile legi ale naturii, niciuna din concepțiile mărețe elaborate pentru a explica lumea, n'ar fi posibile fără lucrările răbdătoare și meticuloase ale legiunilor de cercetători modești și obscuri, aplicate la observarea amănuntelor ce ar putea să pară profanilor pedante ori ridicule. Precum din depunerea minusculelor schelete calcare ale Foraminiferelor, ori a celor siliicioase ale Diatomeelor, pe fundul mării, se nasc masivele stâncoase ce slujesc de substrat fizic țărilor și civilizațiilor, tot așa din străngerea și clasarea miilor de observații ale atâtor lucruri de amănunt, din numărul și așezarea solzișorilor de pe aripile fluturilor, perișorilor de pe pântecile vermilor, pulberii de polen din staminele florilor, etc., a construit *Spencer* teoria evoluției și a stabilit *Mendel* legile eredității.

Această asociație a naturei descriptive cu gândirea creatoare și cu sentimentul estetic, a găsit în Simionescu pe unul din cei mai convingși și entuziaști discipoli. Natura era pentru el o armonie universală de forme, de culori, de nuanțe, de prefaceri, de lupte; contemplarea și descifrarea ei satisface deopotrivă pe savant, pe filosof, pe artist. Știință și poezie, adevăr și frumos, iată îmbinarea măestrită ascunsă în oricare cută a acestei mărețe opere a Creatorului. Așa se explică de ce Simionescu, rezervând limbajul științific numai pentru lucrările de pură geologie și paleontologie, a adoptat în operele de geografia țării stilul avântat, vibrant, cald, colorat al artistului.

Fiindcă, dacă Simionescu vedea cu ochiul artistului, simțea cu inima românului. Știința n'are patrie, dar omul de știință are una, a zis *Pasteur*. Acest aforism se poate aplica cu deosebire lui Simionescu. Tot ce aparținea sau se referea la țara sa, îl interesa mai mult ca orice, îl satisfăcea, îl încânta. Poate n'am avut niciun om de știință care să ridice în accente atât de călduroase imnuri de slavă neamului său. Simionescu credea în poporul român, îl iubea, îl apăra. Ii plăcea în toate prilejurile să-i pună în evidență însușirile de preț. În campania lui îndârjită împotriva influențelor străine, în sfortșarea de a demonstra potențialitatea înaltă a neamului său, de a lăuda și a prețui orice manifestare de cultură româncască din cele mai vechi timpuri ale românismului sau din cele mai modeste colțuri ale actualității, Simionescu era adeseori târât, în focul entuziasmului său, spre exagerări generoase. Dar acestea nu însemnau scăderi ale operei sale, ci dimpotrivă, era fermentul cel mai activ, stimulenta cel mai viu pe care un cărturar cu autoritate și cu renume putea să le întrebuișteze ca să determine curente și să însuflețească acțiuni patriotice. Simionescu a fost în această privință cântărețul pământului și al neamului său, pe care l'a iubit, mândrindu-se cu însușirile lui bune, bucurându-se de biruințele lui, îndurerat de scăderile ori suferințele lui. Românul se găsește în centrul preocupărilor geografice ale lui Simionescu, Românul, așa cum l'a creat mediul geografic și bioetnic, trăind viața lui specifică, legat de glia pe care o rodește cu munca lui, legat sufletește de muntele, de copacii și de florile pământului care-i dau bucuriile și inspirațiile, statornic în credința și în sentimentele lui.

De sigur nu există popoare vrednice de a trăi o viață independentă, decât cele ce-și păstrează originalitatea firii, oglindită în creațiunile culturii lor. Influențele străine sunt păgubitoare; ele falsifică cultura și civilizația proprie, izvorâte din adâncuri tradiționale, atunci când sunt luate pe de-a'ntregul, printr'un spirit de servilă imitație. De aceea Simionescu era dușman îndârjit al acestor influențe, lăudând și exaltând desvoltarea culturii românești în formele ei naționale. *Kogălniceanu* spunea în celebra lui lecție de deschidere dela Academia Mihăileană că victoria română dela Călugăreni este pentru sufletul său românesc, mai mare ca cea dela Termopyle. Iar Mihai și Ștefan sunt eroi mai mari decât Hanibal și Caesar. Imi închipui că în gândirea lui Simionescu, un Grigorescu prețuia mai mult decât un Rubens, Eminescu mai mult decât Goethe și Enescu mai mult decât Beethoven, pentrucă acești luceferi ai geniului nostru național au luat naștere din frământarea sufletului românesc, au cântat puterile de viață și frumusețile românești și sunt în stare să facă să vibreze inima Românilui, înălțând-o spre culmile ideale ale frumosului.

De aceea seria lucrărilor privitoare la pământul românesc, la fauna și flora României, la condițiile fizice, economice, sociale, culturale, spirituale ale vieții populației românești, scrise cu competență, cu artă, cu claritate și cu căldură, operă de documentare și de bună propagandă națională, alcătuește partea cea mai personală și cea mai caracteristică din opera lui Simionescu. Această operă va dăinui de sigur multă vreme, ca o evanghelie a neamului, în care cititorul va găsi izvor de sentimente frumoase și de energie fecundă, întemeiată nu pe simple vorbe, ci pe cunoașterea temeinică a faptelor și realităților.

* * *

A treia categorie de lucrări, de sigur cea mai bogată, este opera de difuziune și de popularizare a științei. Simionescu a fost pe acest teren un scriitor de fecunditate extraordinară, un fericit îndrumător și organizator. Este în același timp și acel aspect din activitatea marelui cărturar care a dat naștere la cele mai multe discuțiuni și chiar critici. Nu asupra materialului lor, ci asupra atitudinii autorului. I s'a imputat, uneori cu prietenie, alteori cu răutate, că această formă de activitate culturală, această risipire

de forță intelectuală în domenii minore, n'ar cadra cu nivelul înalt al științei pure. Este adevărat că există o teorie după care savantul trebuie să se mențină într'o aristocratică izolare, închis în turnul de fildeș al specialității sale, evitând cu mândrie contactul cu publicul de rând; pentru acest fel de activitate culturală ar fi suficienți vulgarizatori profesioniști. Simionescu aparținea dimpotrivă curentului acelora ce cred că omul de știință are datorii și față de poporul din care s'a înălțat. El trebuie să coboare în mijlocul maselor ca să poarte făclia de lumină cu mai multă autoritate decât pot s'o facă agenții culturali de a treia mână, oricât de bune le-ar fi intențiile. Activitatea de vulgarizator al științei, de luminator al poporului, era considerată de el ca o operă de educație socială și națională, ca o obligație patriotică.

Puterea lui de muncă pe acest teren a fost excepțională în cultura noastră. N'a fost ziar, revistă, asociație, instituție, care să nu-l fi avut printre colaboratori. Numărul articolelor scrise și al conferințelor rostite și tipărite, trece de 1500, nefiind depășit de cât de al marelui *Nicolae Iorga*, cu care activitatea sa oferă atâtea puncte de asemănare. Niciodată n'a refuzat solicitarea de a scrie ori vorbi, chiar atunci când sănătatea lui începuse a se resimiți de această muncă titanică. Oricare ar fi fost subiectul tratat: din cele mai diverse aspecte ale lumii biologice, din geografie, din istoria culturii și civilizației, din artă, din tehnică, din chestiile economiei naționale ori cele gospodărești, el era prezentat cu competență, cu talent, cu căldură, cu putere de convingere. Totdeauna era apostolul luminării poporului, al întăririi românismului, propovăduind încrederea în aptitudinile și puterile de creație ale neamului, cerând tuturor să fie păstrători și cultivatori ai tradițiilor naționale, luptători pentru înălțarea patriei prin muncă și cinste.

N'am de gând să pilduesc cu nume și cu titluri prodigioasa activitate de pe acest teren. Ea este de dată recentă și deci în parte cunoscută. Cine nu cunoaște « *Biblioteca de popularizare a Științei* », editată de Casa Școalelor, în care Simionescu a scris singur 49 de broșuri, ori colecția « *Cunoștințe folositoare* » editată de Cartea Românească, în care iarăși Simionescu singur a scris 53 de numere? Rolul acestor colecții pentru completarea para-școlară a educației elevilor din școli și în genere pentru cultura maselor,

este deosebit de important; când se va scrie istoria sforțărilor noastre pentru cultura populară, ele nu vor putea fi trecute cu vederea. Dar ceea ce caracterizează în deosebi genul acestei activități, este că el n'a pregetat și nu s'a crezut micșorat să cultive genul popular al Calendarului. Timp de 23 de ani, a publicat an de an «*Calendarul gospodarului*», tribună dela care stătea de vorbă cu țăranul, dându-i cunoștințe, vești și sfaturi, în legătură cu activitatea lui gospodărească, cu lucrarea pământului, cu îngrijirea vitelor, cu casa și cuprinsul ei, cu sănătatea lui și a familiei, cu viața lui sufletească, în legătură cu biserică și cu șocala.

Ridicarea materială, spirituală și morală a maselor alcătuiește o activitate de pedagogie socială, profetiformă și difuză. Această preocupare se găsește canalizată într'o albie mai regulată, mai adâncită și cu obiective mai precise în lucrările ce aveau de scop educația tineretului școlar. Este, după modesta mea părere, unul din sectoarele cele mai îngrijite și mai sistematizate ale acestui scriitor fecund. Nu mă gândesc la scrierile și activitatea pedagogică și didactică săvârșită în calitate de profesor, în câmpul circumscris al specialității sale de catedră: științele naturale. Intreg felul de a gândi și a lucra al lui Simionescu, era un fel de răsvrătire împotriva făgașelor formale. Vocația sa de pedagog, de apostol al educației, s'a revărsat, ca în toate formele lui de activitate, dincolo de convingențele imediate ale profesiunii, spre a lua contacturi largi cu masele întinse ale tineretului, căruia năzuește a-i modela sufletul prezent, îndreptând ochii minții lui spre frumusețile naturii, spre cuceririle inteligenței, spre întrupările frumosului. Marea misiune a educatorului este a sădi în suflete sentimente care pot forma pe om și pe cetățean. Insist și aci: nu mă gândesc la nenumăratele articole de discuții și îndrumări pedagogice, risipite prin reviste generale ori de specialitate, ci de acea activitate practică, în care el însuși aplica principiile pe care le propovăduia. De aci a izvorât acea serie triumfală de publicații în care pune sub ochii tineretului modele de energie, de spirite dinamice, dela noi și de aiurea, și acele tablouri splendide spre care îndeamnă pe cei tineri să le privească așa cum credinciosul privește spre izvoarele revelatoare ale mântuirii lui sufletești. Atențiunea specială dată tineretului, nădejdea zilei de mâine, iubirea cu care a căutat să-i călăuzească

pașii pe calea binelui și a frumosului, ridică pe Simionescu printre marii pedagogi ai națiunii.

* * *

Savant și educator, cu el s'a stins o mare lumină și un focar de călduroasă radiare a celor mai bune și patriotice îndemnuri. Moartea lui, întâmplată tocmai în vremurile neguroase, când țara avea nevoie de bătrânii săi înțelepți și cu autoritate morală, are proporțiile unui doliu național. Cultura română îl va înscrie printre marile ei figuri și-i va purta una din cele mai recunoscătoare amintiri. Iar noi, naturaliștii, îl revendicăm ca făcând parte din familia noastră spirituală. Suntem îndreptățiți s'o facem, pentru că el însuși n'a uitat un singur moment obârșia sa de naturalist, s'a inspirat din ea tot timpul, și din ea și-a tras totdeauna izvoarele puterii lui de creațiune și coloritul specific al operei sale. Noi vom pronunța totdeauna numele lui cu respectul și dragostea cuvenite unui mare îndrăgostit de natură, unui elocvent tălmăciu al secretelor ei, unui cărturar de o putere de muncă excepțională, realizată printr'o prodigioasă activitate de creațiune, profesor de energie românească, semănător de optimism și de încredere în puterile neamului ¹⁾.

CONSTANTIN KIRIȚESCU

¹⁾ Conferință ținută la Adunarea Generală a Societății Naturaliștilor din România la 30 Ianuarie 1944.

POEME PENTRU MĂINI

Mână jilavă de bolnavă, mână parfumată,
Cu degete de vată 'nchide clape de pleoape
Potir străveziu 'n care cer să s'adape,
Mână suptă de rugă, mână simplă curată.

Mână, evantai deschis cu degete feline,
Te-am simțit caldă, moale ca un așternut,
Cât m'a durut inelu 'ntâiului sărut
Ce l-ai pierdut 'n ierburile din mine;

Când pulsul tău va 'nctini de slavă,
Mână pocăită, întinde-te pe suflet,
Și prinde-te aripă de ultimu-i răsuflet
Mână galbenă, jilavă, bolnavă.

II

Aburește-mi tâmpla mână rece și moale
S'amețesc de urma ta 'nclaiată 'n mănuși
Deschide-te, mână, gratie, în rotocoale
Imprăstie fum 'n cerul vastelor uși.

Imbrățișează, mână, evlavios condeiul,
Din creanga ta rupe mlădiță lunară
Să simt visării răsfirate crescându-i teiul
Alături de mine sub vișinie scară.

III

Părul tău strâns borangic pe mâni
L'a 'mpletit suveici de melodie,
Răcoarea-i de mătasă 'n mine-adie
Ciorchinii fulgi rodesc pe sâni.

În palmă mi-a rămas, ca într'un degetar,
Roua buzelor, aghiazma frunții,
Serafice-mâni tăiau 'n taina nunții
Cadranul zării, cerescu' minuntar.

IV

Heruvimii lin șopti-vor amin.
Pe gâtul viorii mână tremurată de viață
Strânge violetă strună de ceață
Să iasă stânjenelul mucegaiului din scrin.

Mănușei de străbun dă-ți degete de scrum,
Brățărei de fecioară rotunjimi de stea,
Vor crește 'n palme molii de betea
Și vinele vor scoate rădăcini 'n drum. . .

Întoarce-te 'n lut mână de zăpadă și carmin
S'atingi 'n el amprente de isvod,
Cădea-vei din brațe ca mărul 'n rod,
Heruvimii lin șopti-vor amin.

V

Cu frăgezimea botului de căprioară
Aeriana mărunță mână de copil
Făclia dimineții, făclie de pistil
Ținea 'n unghia-i de ceară.

Și galeșele degete — surâs de crin —
Pluteau ca niște tălpi de rață
Pe oglinzi nesigure de ceață
Plăpânde flori 'n scutece de in.

In carnea voastră cue de lumină,
Dorm muști-obosite de hrană
Păianjen își va țese strană
Cât veți trăi, va scrie acul de albină.

VI

Eu sunt poetul mâinii de ivoriu,
Cine mi-a furat brațele gigante
Picurând 'n creer diamante
In balul 'ngeresc din sanatoriu?

Mi-e pasul greu și gestul nu m'ajută,
Vroiam-un pumn slobozitor de flux
Să sfarm din beznă Fiat lux
Dar brațu-i slab privire mută.

Puhavă mână, mână flască,
Vezi porumbelul ce te-a desenat
Cu un sbor 'n coca de scurmat?
Pământeană mână de iască.

VII

Fă-mi cort pe umeri goi sub scrijelată palmă
Boltită seară picurată lin ca mirul
Pe mână de muzmee ce-atinge clavirul
Cu unghii lungi și tremurare calmă.

Fă-mi coperiș de vis pe care edera s'agațe
Viia coaptă, ramuri răsfirate 'n pânii
Ca niște gesturi pure. Glasurile mâinii
Litanic să-ți culce capul 'n brațe

Dă-mi buruiana albă din carne de omida
Să nasc 'n cuib de epure de casă
Candoarea scrumierii de pe masă,
Dă-mi puritatea fructului de conopidă.

Îngroapă-mi fruntea, coapsa, ochiul, gura
In fierbânțeala oasclor de ametiste,
Dar lasă-mi mâni fluturătoare de batiste,
Caligrafii'n care poți citi făptura.

VIII

Chiromant cititor 'n scoarță și argilă
Ia lupă de azur și ochi de cucuvea,
Iată mâinele mele de nea
Crengi grele de slavă și milă.

Chiromant-arcuitor de rădăcini și rod
Ce-ți desvelește 'ntăia heroglifă,
Din scrisul strâmb de apocrifă,
Vezi șerpuirea vastului exod?

Vezi calea către bolți și trepte,
Am pasul lung fereastră fără zare?
Sunt degetele strașini de visare,
Au cuiul răstignirii drepte?

Ia 'ncăpătoare labă, mâna-universului,
Să pipăi pulsul mării armonii;
Vei strânge ritmuri colonii
Lucid cuprinse 'n hora mersului.

G. MĂRGĂRIT

CRONICARII MUNTENI ¹⁾

Cronicarii munteni sunt poate cei mai puțin cunoscuți din seria cronicarilor români. Ar trebui ca atare să fac o prezentare pragmatică a vieții și a operei lor, ceiace, în cadrul unei conferințe, nu s'ar putea, și chiar presupunând că s'ar putea, rezultatul ar fi de sigur o notă de antipatie față de ei și nu un îndemn motivat în spre lectura vechilor noastre letopisește muntenesti. Incât, mă voi mărgini a face o serie de *considerațiuni* numai asupra cronicarilor români mai caracteristici, ca: *Teodosie Rudeanu* (sec. XVI), *Stoica Ludescu* (sec. XVII), *Constantin Cantacuzino*, *Radu Popescu* și *Radu Greceanu* (sec. XVII—XVIII); *Dionisie Eclisiarhul*, *Naum Protosinghelul Râmniceanu* și *Zilot Românul* (sec. XVIII-XIX).

Epoca în care acționează și scriu acești cronicari, deschisă de numele și fapta lui Mihai Viteazul și închisă prin sacrificiul măreț al lui Tudor Vladimirescu, înseamnă o vreme de mari frământări și sfâșietoare suferințe pentru neamul românesc.

Boierii devin atotputernici. Acumulează nenumărate moșii și sate, ce-și vând libertatea pentru a răspunde dăjdiile din ce în ce mai apăsătoare. Bogăția le crește și forța politică. Uncle familiei boierești ajung a dispune chiar de tronul țării. Câți voievozi n'au schimbat Craioveștii ori Buzeștii, câți alții n'au răsturnat până 'n mormânt și n'au ridicat Cantacuzinii, sau Bălenii? Aceste câteva familii au polarizat în juru-le și altele nutrind aceleași idealuri — care în cele mai dese cazuri, erau identice unor mărturisite interese și orgolii — creind astfel adevărate *partide*, ho-

¹⁾ Conferință rostită Vineri 5 Martie 1943 la sala « Dalles » în ciclul « *Ineputurile istoriografiei românești* » organizat de Universitatea Liberă.

tărîte să lupte, să sufere și să birue prin orice mijloace pe adversari. Luptele acestea au făcut din Țara Românească și vecinătăți o imensă scenă pe care s'au înfățișat adesea sângeroasele răzburări reciproce ale amintitelor partide, ducând câteodată până la exterminarea totală a unei familii boierești. Iar spectacolul rățăcirilor *după sprijin* prin vecini și la Poartă mai cu seamă al boierilor momentan înfrânți constituia un decor viu, permanent și degradant al elitei conducătoare a principatului muntean, pentru scenele culminante ale omorurilor. Iar, când soarta a luat din mâna boierilor dreptul de a decide asupra domniei, ei, în cea mai mare parte, s'au pretat, pentru a-și menține poziția predominantă, la toate schimbările de atitudine și la toate umilințele; de reamintit, pentru întărirea acestei afirmații, atitudinea lor față de elementul greco-fanariot care a invadat plaiurile românești în vremea ce ne preocupă.

Prezența Grecilor și Fanarioșilor în viața bisericească, economică, culturală și politică a poporului român dă un aspect particular istorici noastre din sec. XVI—XIX. Dotați cu însușiri speciale pentru a linguși și a se infiltra când sunt slabi, și cu pregnante daruri de a stoarce bani și de a se împăuna cu putere discreționară când ajung la cârma treburilor publice, Greco-fanarioșii au izbutit să ajungă în țările românești, în foarte scurt timp, dela *simpli cămătari, domnitori*, atâta amar de vreme ¹⁾). Pentru aceasta au slujit, au îndurat nevoi, au învins și au fost învinși, au ucis și au fost uciși, dar și-au atins ținta. Contra lor s'a ridicat cu oastea voluntară a Oltenilor Lupu Mehedințeanu, în 1618, când Grecii deveniseră un pericol; contra lor, Matei Basarab, în 1633; contra ucigătoarei lor stăpâniri, Tudor, în 1821.

Mișcările acestea, și altele multe cu un răsunet mai restrâns, reprezentau credința și hotărîrea de luptă a *naționalității* autohtone cutropite de grecism în manifestațiile românești cele mai proprii.

Ori, cronicarii noștri sunt amestecați cu trup și suflet în văl-mășagul acestei vieți ca actori de primă linie.

¹⁾ Despre Mihnea al III-lea al Țării Românești (1658—1659), bunăoară, Cronica scrie: « Michnea acesta au fost de neamul lui Grec cămătariu, tată-său l'au chemat Iane surdul » (*Magazin Istoric pentru Dacia*, IV, 1847, p. 346).

Teodosie Rudeanu este logofăt al lui Mihai Viteazul; *Stoica Ludescu*, logofăt și cum însuși se mărturisește « slugă betrână la casa repositului Costandin Postelnicul » Grecul ¹⁾, șeful familiei și al partidei Cantacuzino; *Radu Popescu*, tot grec de neam, este fiul lui Hrizea Vistierul din Popești, care la rându-i era ginerele Marelui Ban Gheorghe Băleanu, șeful partidului Bălenilor, adversar al Cantacuzinilor; *Constantin Cantacuzino* Stolnicul, rămâne după omorîrea Postelnicului, capul Cantacuzinilor; *Radu Greceanu*, ajunge mare logofăt al Brâncoveanului și unul dintre sfetnicii domnești de taină; *Dionisie Eclisiarhul* și *Naum Protosinghelul Râmniceanu* sunt fețe bisericești de vază; iar *Zilot Românul* ascunde pe un *boier* patriot, dar conservator.

Și, oricâtă grijă pun acești cronicari în *folosirea izvoarelor*, oricâtă *metodă* în alegerea și redarea faptelor, oricâtă sobrietate în *prezentarea stilistică*, ei nu pot să se desprindă de imperativele propriei conștiințe și ale intereselor personale în alcătuirea cronicelor ce le datorăm, mai cu seamă pentru părțile în care viața lor se împletește cu cea povestită, dându-le caracterul de *memorii*, cu toată frumusețea și păcatele unor astfel de scrieri, fie ele chiar din zilele noastre și datorite istoricilor de cea mai severă școală.

În jurul acestor idei vom înfățișa cronicile Țării Românești. Altfel de prezentare nici n'ar fi la locul ei, ea riscând să se situeze în *afara realităților* sau să sufere de *unilateralitate*. E cazul a o seamă de *istorii literare*, care fac din cronici numai opere estetice, stăruind asupra stilului lor *chiar* când acesta lipsește și al atâtor studii monografice de specialitate, alcătuite de cercetători incapabili să vadă în aceste manifestații scrise una din fețele sub care ne apare viața oamenilor timpului cu toată complexitatea ei de interese și idealuri, de realizări și de înfrângeri.

Fiindcă aceste cronici n'au fost scrise, de cele mai multe ori, de oameni de birou și în săli de bibliotecă; ci de oameni ai faptelor și în clipele de răgaz dintre lupte, exiluri, închisori și ștreanguri.

* * *

Incepem deci cu « Scurta și adevărata descriere a faptelor lui Ion Michai Domnul Țării Românești și preastrălucitul, preamă-

¹⁾ *Magazin Istoric pentru Dacia*, V, p. 9.

ritul și preaviteazul căpitan de oaste în contra inamicilor Patriei sale și ai creștinătății», alcătuită din ordinul și sub controlul marelui Voievod, în limba română, de către Logofătul său și păstrată în redacția latină al lui *Balthasar Walther cel Tânăr* din Silezia, tipărită la Görlitz în 1599. Scriitorul silezian a făcut această traducere la Târgoviște în Iunie și Iulie 1597, după versiunea polonă a solului și prietenului domnitorului român, Andrei Tarnowski, amplificându-o cu diferite știri culese personal din sursele cele mai autorizate ale Curții valahe și din cele văzute de el. Ea duce povestirea vieții și faptelor lui Mihai până în 1597; este o cronică oficială, asemănătoare celor scrise la Curtea Moldovei sub Ștefan cel Mare în limba slavă și prima cronică a noastră alcătuită, după cum ne-o spune Walther, în *românește*. Paginile ei preaslăvesc epopeica viață a Viteazului Mihai, cel «cu frunte și inimă de leu», biruitorul dela Călugăreni¹⁾. Se prea poate ca și Țara Românească să fi avut cronici mai vechi în slavonă; nu ni s'a păstrat însă niciuna. Cronica oficială a lui Mihai Viteazul a avut și o redacție completă, cuprinzând toate evenimentele legate de numele eroului primei uniri românești. Dar această redacție a fost și ea amplificată de cineva din familia Buzeștilor, scoțând în evidență sprijinul dat de vestiții căpitani de oaste Voievodului lor. Această versiune, denumită și «Cronica Buzeștilor», cu părțile de istorie românească din «Viața Patriarhului Nifon» de Gavriil Protul, referitoare la anii 1496—1521, intră în «Istoria Țării Românești de când au descălicat Români» întocmită de *Stoica Ludescu*²⁾. Un singur pasaj din «Cronica Buzeștilor» ne arată chipul și natura interpolațiilor ce i-au dat această denumire. La scurta descriere a luptei lui Mihai cu Turcii la Vidin în 1599 se adaugă:

«Să spunem de Mihai Vodă ce i se întâmplă într'acest război. Gonind Turcii și risipindu-i în toate părțile, iar Turcii însă o ceată dacă văzură pieirea, ei se întoarseră cu mare hârborie asupra lui Mihai Vodă, și atunci se alese unul din Turci cu sulița și o împoncișe asupra pântecelui lui Mihai Vodă, și o înfipse în pântece, iar Mihai Vodă dacă văzu că piere, el apucă sulița cu amândouă mâinile, de

¹⁾ *Tesaur de Monumente Istorice pentru România*, I (1862), pp. XI—XV, 3—74.

²⁾ *Magazin Istoric*, IV, pp. 231—372; V (1847), pp. 3—32.

fier, și căuta în toate părțile, ca să-i vie cineva din boiari ajutor să-l izbăvească din peire. Și alții mai aproape nu se aflară fără 2 boiari, anume Preda Buzescul și cu frate-său Stroe Stolnicul, ei grăbiră și tăiară capul Turcului și pre celelalte soții ale lui și izbăviră pre Mihai Vodă din mâinile Turcilor, și multă bărbăție arătară Buzeștii înaintea lui Mihai Vodă, că se luptară cu vrășmașii și izbăviră pre Domnul lor de peire »¹⁾.

Istoria lui Stoica Ludescu cuprinde răstimpul dela întemeierea Țării până spre sfârșitul domniei lui Șerban Cantacuzino.

Ea începe cu vestita legendă:

« Însă d'întâi s'a coprins de Românii cari au purces de la Romani și au venit spre miază-noapte. Deci trecând apa Dunării, au descălicat la Turnul Severinului, alții în țara Ungurească pre apa Oltului, și pre apa Moreșului, și pre apa Tisei, ajungând și până la Maramureși. Ear cei ce au descălicat la Turnul Severinului, s'au tins pre supt poalele muntelui până în apa Oltului, alții s'au pogorît pre Dunăre în jos, și așa împlându-se tot locul de ei, au venit până în marginea Nicopoi. Atunce s'au ales dintr'înșii boiarii care au fost de neam mare, și puseră Banoveș un neam ce le zicea Basarabi, să le fie lor cap, adecă mari bani. Și așezară întâi să fie scaunul la Turnul Severinului, al doilea scaun s'au pogorît la Strehaia, al treilea scaun s'au pogorît la Craiova. Și așa fiind, multă vreme au trecut, tot ei oblăduind acea parte de loc. Ear când au fost la cursul anilor de la Adam 6798 (1290), fiind în țara ungurească un voevod ce l-a chemat *Radul Negru Voevod*, mare herțeg pre Almași și pre Făgărași, ridicatu-s'a de acolo cu toată casa lui, și cu mulțime de noroade — Români, Papistași, Sași — de tot felul de oameni, pogorîndu-se pre apa Dâmboviții, început-a a face țară nouă. Întâi a făcut orașul ce-i zic Cămpulung, acolo a făcut și o biserică mare și frumoasă și înaltă. De acolo a descălicat la Argeși, și iar a făcut oraș mare și-a pus scaunul de domnie, făcând curți de piatră și case domnești și biserică mare și frumoasă. Ear noroadele ce pogorîse cu dânsul, unii s'a tins pre supt munți, ajungând până în apa Siretului și până la Brăila; ear alții s'au tins în jos preste tot locul de au făcut orașe și sate până în marginea Dunării și până în Olt.

Atunce și Băsărebeștii cu toată boierimea ce era mai înainte preste Olt, s'au sculat cu toții de au venit la Radul Vodă Negru închinându-se, să fie supt porunca lui, și numai el să fie Domn preste toți. De atunce s'a numit țara de-i zic Țara Românească... »²⁾.

¹⁾ *Op. cit.*, IV, pp. 290—291.

²⁾ *Ibidem*, pp. 231—232.

«Legendă» căreia i s'a dat destulă crezare și azi pare a fi din nou valorificată¹⁾).

Urmează domniile țării, cu greșeli inevitabile timpului, înfățișate mai pe scurt sau mai dezvoltat după izvoarele folosite, până pe la 1650, după care dată letopisețul capătă caracterul de memorii personale, pline de interes și culoare, ilustrând aprigele lupte dintre Băleni și Cantacuzini, care se întind între 1660 și 1688 umplând domniile lui Grigore Ghica (1660—1664), Radu Leon (1664—1669), Antonie din Popești (1669—1672), iarăși Grigore Ghica (1672—1674), Gheorghe Duca (1674—1678) și Șerban Cantacuzino (1678—1688).

Uneltirile le încep orgolioșii Cantacuzini contra lui Grigorie Ghica Vodă, omul Bălenilor și al lui Stroeie Leurdeanu. Ei voiesc să înlăture pe Domnitor și să așeze în locu-i pe Șerban Cantacuzino. Vodă însă, informat, execută pe Postelnicul Cantacuzino în 1663 și «înseamnă» la nas pe fiul acestuia Șerban pentru a-l face impropriu domniei.

Fiii Postelnicului însă izbutesc să aibă un domn al lor în urmașul lui Ghica, Radu Leon. Acesta ca să mulțumească pe Cantacuzini dă o hotărîre prin care arată nevinovăția Postelnicului și indică drept autor moral al uciderii bătrânului Cantacuzino pe Stroeie Leurdeanu. Nemulțumiți totuși până la sfârșit de Domn, Cantacuzinii îl înlătură, așezând în locu-i pe Antonie Vodă din Popești, grec de neam și om cu totul devotat lor.

Acesta condamnă pe Stroeie Leurdeanu la moarte, comutată apoi prin bani în călugărie la Snagov, de unde viforosul boier scapă și fuge în Transilvania.

Cu revenirea lui Grigorie Ghica în scaunul domnesc, pribegesc Cantacuzinii, în Moldova, apoi în surghiun la Creta și revin la cârmă Bălenii. Aceștia prind pe câți mai pot dintre adversarii lor, între care și pe Stoica Ludescu, și-i vără la închisoare.

Gheorghe Duca, adus însă de Cantacuzini, determină pe Băleni să treacă hotarele. Ii chiamă viclenește cu grele jurăminte; vine Hrizea Popescu, apoi Gheorghe Băleanu și alții. Hrizea e

¹⁾ Gh. I. Brătianu, *Tradiția istorică a descălicătorului Țării Românești în lumina nouălor cercetări*, în *Memoriile Secției Istorice ale Academiei Române*, s. III, t. XXV, 1942, pp. 1—29.

omorît cu o seamă de partizani. Nici acest domnitor însă n'a fost pe placul Cantacuzinilor până la sfârșit.

Și locul cel de mult dorit i-l ocupă Șerban Cantacuzino. El omoară mulți partizani ai Bălenilor între care pe Drosul Serdarul cu copiii, «ca să-i stingă neamul». După câțiva ani, dela cumplita răzbunare, el căsătorește pe fiica lui Smaranda cu Grigorie Băleanu, fiul lui Ivașcu, la rândul-i fiul lui Gheorghe Băleanu, înțelegând să așeze pacea în locul urii între aceste puternice familii ¹⁾.

Citez din Stoica Ludescu doar rândurile închinat omorîrii Postelnicului Cantacuzino, ca o ilustrare a memoriilor acestuia:

«Diavolul pișmașul neamului omenesc văzând pe Costandin Postelnicul că se pornește spre fapte bune, făcând multe milostenii în taină pre la mănăstiri, pre la săraci, și pre străini îi primia, și-i căuta, și-i miluia, și Dumnezeu încă-i ajuta și-i adăugea în toată casa lui, cu tot binele sfinției sale, ear diavolul tot îl cerca, după cum îi este obiceiul lui, și nici cum nu putea de el să se lipească. Atunci diavolul găsi două vase rele, unul românesc, altul grecesc, anume, Stroie Vornicul Leordeanu, și Dumitrașcò vel-vistieri Țărigrădeanu, aceștia era lăsași de Grigorie Vodă ispravnici să păzească scaunul domniei ear ei făcură sfat drăcesc în taină cu Doamna Maria lui Grigorie Vodă, și trimiseră cărți de olac la Grigorie Vodă în oaste — se afla, ajutând pe Turci contra Austriacilor, la Ujvar — «făcând pără mare asupra ticălosului Costandin, cum el umblă pre la Turci pre marginea Dunării, de-l pârăște că este hain, și cum nu bagă în seamă pre Doamnă-sa, și-si bate joc de ea, și cum oprește țara să nu dea bir, și atâtea prihănii multe au scris. Și Costandin nimica de aceea n'a fost vinovat, nici n'a știut nimica.

Doci întorcându-se Grigorie Vodă din oaste, ear Stroie Vornicul încă mai cu dinadinsul îi scriea de improspăta pără, și-l învăța să nu grăiască nimic cu Costandin, și cum va sosi în scaun să-l omoare fără veste. Doci Grigorie Vodă își întoarse firea și crezu pe Stroie Vornicul și pre Dumitrașco, binele ce-i făcuse Costandin îl uită, și jurământul oăloă, și cum sosi în scaunul lui în București, îndată-l apucară acei doi draci cu gura, și-l puseră la cale rea și spurcată cum puse și cele două mărturii minoinoase pre Pilat, de ucise pre Domnul nostru Iisus Christos așa și ei făcură pre Grigorie, de trimise dorobanși la casa lui Costandin Postelnicul și fără veste din așternut l-au luat, de l-au dus la sfânta monăstire dela Snagov. Era Sâmbătă spre Duminică, Decembrie 20, în ziua de svântul Ignatie an. 7172, și acolo a ste-

¹⁾ Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, 1942, p. 114 și urm.

tut la dumnezeiasca liturghie tot în genuche la svintele icoane; fiind gata, s'a pricestuit trupului și sângelui Domnului nostru Iisus Christos ear când a fost seara pre la cină l-au omorât în trapezăria monăstirii. Ear Grigorașco Vodă dacă-i spuseră că l-au omorât, el atuncea s'a deșteptat, și a zis părintelui Ștefan Mitropolitul și tuturor boierilor, că n'a știut când l-a omorît, și cum a fost adormit, căindu-se plângând de moartea lui Costandin, și blestema pe Stroie și pre Dumitrașco, căci ei l-au îndemnat de l-a omorât, nefiind nimica vinovat. Așia s'a căit pentru moartea Domnului nostru Iisus Christos și Iuda, dar nimica n'a folosit, ci a luat plată matca focului, și aceștia încă o vor lua, precum zice la svânta Evanghelie: cum ați judecat așa vi se va judeca și cum ați măsurat așa vi se va mesura. Iar trupul lui Costandin l-a ridicat jupâneasa lui Dinca și cu coconii lui, Drăghici, Șerban, Costandin, Mihai, Matei, Iordache, și cu mare cinste duseră-l la monăstirea lor la Mărgineni și acolo-l îngropară, făcându-i-se pogrebania și pamete mare cum se cade. O, diavole, răul pizmaș neamului omenesc! cum prelestiși pre Grigorie Vodă de omorî pre Costandin fără judecată, fără vină nimică? Dar țara toată plângă pre Costandin Postelnicul, că au pierdut un stâlp mare, carele a sprijinit toate nevoile țării plângându-l și săracii că și au pierdut mila, plângându-l care a avut dela el multă căutare, plângându-l și păgânii și creștinii, și toate țările care l-au știut, și care nu l-au știut ci numai de numele lui a auzit, pentru multă înțelepciune și bunătatea ce făcea în toate părțile. Și de la cine fu acea moarte necuvioasă? Dela Gligorașco pre carele l-a făcut Domn, și l-a cinstit, și i-a slăvit numele; dela Stroie Leordeanul pre carele l-a scos de două ori din moarte și încă i-a fost și cusceru, că a ținut pre fata lui, un fecior a lui Costandin, anume Șerban; dela Dumitrașco, că i-a fost nepot de ver primar, și căci l-a crescut în casa lui și l-a ținut ca pe feciorii lui, și l-a boierit. Unii ca acestia să fie de trei ori anatema! ¹⁾

Și adaug îndată că alte întâmplări tot atât de năprasnice din memoriile bătrânei slugi a Cantacuzinilor stau alături de aceasta, dacă unele nu o și întrec, ca sinceritate, ca putere de evocare, ca meșteșug scriitoricesc.

Aceleași epoci și fapte, dar din punctul de vedere al Bălenilor, ni le-a descris și Radu Popescu în « Istoriiile Domnilor Țării Românești » ²⁾. Această cronică începe șirul povestirii cu « Domnia Radului Voevod Negrul » și termină cu anul 1729. Ca și Ludescu,

¹⁾ *Magazin Istoric*, IV, pp. 361—363.

²⁾ Ed. N. Iorga, București, 1902 (atribue cronica lui Constantin Căpitănel Filipescu); cu privire la paternitate vezi Const. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul cronicelor muntene*, București, 1906.

În prima parte a lucrării, cronicarul are lacune și greșeli, dar, spre deosebire de acesta, stăruie disproporționat asupra istoriei otomane, ungurești, rusești, potrivit izvoarelor la îndemână, atunci când dispune de prea puține știri cu privire la trecutul nostru mai îndepărtat; pentru ca iarăși, ca și Ludescu, să termine prin însemnări memorialistice tot atât de savuroase.

Să citim trei fragmente din acestea și anume, întâi, tot pe cel referitor la omorîrea Postelnicului, pentru a putea compara just felul de a vedea al celor doi cronicari, reprezentanți a două partide în luptă din sec. XVII:

« Acolo în oastea lui Grigorie-Vodă, cum zic unii, s'au făcut nește amestecături, adică Șarban Logofăt, feciorul lui Costandin Postelnicu Cantacozirò, și oare-care den frații lui ce era acolo, și Mareș și Creșulescul, să fi umblat între căpitani și între slujitori, de îndemna să meargă să părăscă pre Grigorie-Vodă la Vizirul de făcători de rău, de hain și de altele, și pre urmă să ciară Domn la Vizirul pre Șarban Logofătul; care din om în om mergând vorba, au ajuns și la Domn. Deci, auzind, să păzia în taină, până și-a luat ziua bună de la Vizirul să vie în țară, ci dară purcegând și apropiindu-să de țară, și, la un loc conăcind pentru odihna namiezii, a poruncit lui Gheorghită Moldoveanul, care era vâtaf de aprozi, să aducă pre acei boiari ce umblase să facă vicleșug; și-i aduse înaintea lui și începu a-i mostra, pentru căci fac așa, de au vrut să-l ficlenească și să-l părăscă la Vizirul: « Ce rău li-au făcut? Au nu i-au boierit cu mari boierii, au nu i-au miluit cu mile mari? ». Care anume, le spunea. Iar Mareș, fiind mai slovesnic, și mai îndrăzneț, răspunse că nu sânt vinovați nimic. Grigorie-Vodă scoase vadnicii de față, căpitanii care vorbise cu ei, între care era și Alixandru fecior Gheormii Banul, și începură a zice: « Așa, Doamne, ni-au zis să mergem să te pârâm la Vizirul și să pue pre Șarban Logofătul Domn ». Iar Mareș răspunse: « Doamne, acest Alixandru în zilele Mihniei-Vodă fiind postelnic-mare pre gura lui multă boerime s'a omorât, nefiind vinovați nimic; acum iar s'a apucat de aceea; ci de-l vei asculta Măria Ta, fă cu noi ce vei vria, și vei da seama înaintea lui Dumnezeu, iar noi nu sântem vinovați ». Și dentr'acel cias i-au dat Grigorie-Vodă în seama Vătafului de aprozi și cu alți slujitori, de i-au adus tot în pază până aicea în țară. Lângă accesta și den țară venise pâră, dela Stroe Vornicul și dela Dumitrașco Vistierul Cantacozinò, care era lăsați de Domn aicea Caimacani purtători de grijă, pârând pre Costandin Postelnicul Cantacozirò, că umblă pre marginea turciască ôamenii lui hulind numele Domnului, de rău și de hain, și pre oamenii țării fi zăticneaste de nu-i lasă să-și dia dăjdiile împărătești, și cum că să laudă, că el a popit pre Grigorie-Vodă, și iară el li va despopi— și ca acestea altele multe. Deci aceste doao pri-

cini: una den tabără, alta den țară, înțelegându-să, așățară pre Grigorie-Vodă cu mare mânie, asupra casii lui Costandin Postelnicul. Și după ce au intrat în țară și înțelegând Costandin Postelnicul de venirea Domnului și de opreala feciorilor a alergat înainte tocma către Craiova, și mergând să se împreune cu Domnul, l-au primit de s'a împreunat dar i-a arătat un chip foarte posomorât, și, vorbind cam alătura cu calea, i-a ponosluit pentru feciorii lui, că sunt răi și ficleni, și cum au îndemnat pre căpitani și pre slujitori să-l părăscă la Vizirul și să rădice pre fie-său Șărban Domn. Ca acestea auzind Costandin Postelnicul, tăgăduia că nu va fi aceia ci vor fi pâri mincinoase, să nu le crează Măria Sa. Cu ca de aceștia viind Grigorie-Vodă la Scaun, pe ceialanți boieri i-au slobozit, iar pre Șărban Logofătul l-a tăiat la nas de o parte, pentru căci să numise să fie Domn; iar pre tată-său, Costandin Postelnicul au trimis pe căpitani dela Ungurei cu dorobanții și l-au luat noaptea și l-au dus la mănăstirea Snagovului. Acolo nu l-au zăbovit, ci i-au poruncit de s'a cuminecat, și l-au dus în trapezare, și de stâlpul cel mare legându-l, l-au sugrumat. Deci, făcând știință jupâneasii și coconilor, au venit cu voia Domnului de l-au ridicat de acolo, și l-au dus la Mărgineni de l-au îngropat *)).

Apoi pe cel referitor la tratamentul ce oferiau Cantacuzinii lui Antonie Vodă din Popești, creatura lor; anume, spun « Istoriiile » că Voievodului :

« *Îi scurtase toate veniturile, cât nici de mâncare nu era sătul, și de băutură, că-i da cât vria ei: în zi de dulce, carne de vacă cu apă și cu sare, în zi de seco linte și fasole cu apă și sare; vin fi da împuțit, ci trimitia cu urcioarele în târg Antonie-Vodă și fie-său Neagul-Vodă cu bani refenia, de cumpăra vin de bia; ci da fie-său mai mult la refenia, căci fi zicea tată-său că el are Doamnă și coconi, ci să dia mai mult; și așa viețuia bietul Antonie-Vodă » *)).*

Al treilea, zugrăvește începutul domniei lui Șerban Cantacuzino, reprezentând încununarea sfortărilor familiei ale cărei mădular era :

« Mare și întunecat nor, și plin de fulgere și de trăsnete, a căzut pre Țara-Rumânească Șărban-Vodă, carele, ca cu niște trăsnete, cu răotatia lui a spart și a dăzrădăcinat nenumărate case de boiari, și de slujitori, și de săraci, și pre mulți au omorît cu multe feliiuri de cazne, și i-au sărăcit cu multe feliiuri de pedepse... Ci dar, pentru păcatele oamenilor, sau pentru alte judecări, care singur Dumnezeu știe, a luat Șărban-Vodă Domnia Țării-Rumânești » *)).

*) Ed. cit., pp. 152—154.

*) *Ibidem*, pp. 166—167.

*) *Ibidem*, p. 196.

Un pas mai departe, cu deosebire în critica izvoarelor și metoda de lucru, îl face în dezvoltarea literaturii istorice muntene *Stolnicul Constantin Cantacucino*, între altele, prin a lui « *Istoria Românilor* » . . . ¹⁾. Lucrarea merge însă numai până la Huni. Vorbește totuși în câteva locuri și despre Români, socotindu-i ca locuind Muntenia, Moldova, Transilvania și Vlahia Mare a « *Coșovlahilor* » și ca având aceeași origine *romană* — premergând astfel latinisților. Dacă ar fi fost dusă mai departe, de sigur că această cronică ar fi constituit pentru istoriografia noastră o neprețuită sursă de informație, date fiind multiplele izvoare folosite de autor și critica judicioasă căreia le supune. *Stolnicul Cantacuzino*, primul între cronicarii și istoricii noștri, folosește critic: « *spunerile și poveștile* » bătrânești, « *cântecile care vestesc de vitejii* », « *hri-soavele Domnilor ce sânt pe la boierime și pe la mânăstiri date și lăsate* » și cărțile populare, pe lângă « *letopisețe* » și « *istorii streine* », folosite și de alții înaintea lui. Și, în aceasta stă, cu deosebire, însemnătatea numitei cronici.

Stolnicul însă, pe lângă îndeletnicirea scrisului, se ocupa și cu politica, recunoscându-i-se sub acest raport, pentru anii 1688—1714, rolul de căpetenie în domnia lui Brâncoveanu. Voievodul îl avea ca pe un părinte pe unchiul său *Stolnicul*; problemele cele mai gingașe de politică internă și mai ales externă cu el le desbătea. Cinstirile cele mai mari *Stolnicului* îi erau rezervate. Și totuși, vlăstarul *Cantacuzinilor*, liniștiți par'că o clipă, a trădat secretele Domnului său *Turcilor*, care atât așteptau pentru a omorî pe « *Prințul Aurului* » cu cei 4 băieți ai lui și cu ginerele *Văcărescu*, pentru a-i pune stăpânire pe comori; iar pe *Stolnic* să-l răsplătească prin numirea ca domn în Muntenia a fiului său Ștefan. Dar numai 2 ani a durat această bucurie, căci în 1716, capul noului Voievod și al bătrânului *Stolnic* cădeau și ele, ca o grea pedeapsă dumnezeiască sub securea călăului otoman.

Această nouă fază a conflictului *Cantacuzinilor*, de astădată *contra Brâncoveanului*, se poate desprinde din « *Istoria Țării Românești, dela 1688—1714* » a Marelui logofăt *Radu Grecianu* ²⁾,

¹⁾ *Operele lui Constantin Cantacuzino*, publicate de N. Iorga, București, 1901, pp. 60—179.

²⁾ Ed. Ștefan D. Grecianu, București, 1906.

dedicată domniei lui Constantin Brâncoveanu, fără să ajungă a zugrăvi însă sfârșitul tragic al Voievodului.

Față de figurile proeminente ale vieții politice a timpului lor, care au fost cronicarii amintiți, modesta existență a Olteanului eclisiarh dela Râmnic și Bistrița și «dascăl slovenesc» dela Divanul Craiovii, *Dionisie*, nu ne spune prea multe ¹⁾). Despre viața lui mirenească și a familiei din care făcea parte nu ne-a lăsat nicio însemnare. În schimb a scris cu sârg și cu inimă simțitoare «Cronograful Țării Rumânești» pentru anii 1774—1814 ²⁾). Întru alcătuirea lui, *Dionisie Eclisiarhul* folosește — pe lângă alte izvoare și pe cele auzite dela «ipochimeni vrednici de crezut» ³⁾) ori văzute de el — și «spunerea gazeturilor» vremii ⁴⁾). Desvoltarea istoriei românești — bântuită de molima fanariotismului și de jafurile pasvangiilor — formează partea cea mai întinsă a operii lui. Dar vorbește pe larg și de revoluția franceză — care «au făcut deslegare și slobozenie rumâniei Franciei» ⁵⁾), de Napoleon, de prețuri și de alte curiozități, dintre care socot demne de menționat paginile dedicate folosirii gazelor («secreturilor») de către *Ecaterina II* în războiul ce-a dus cu Turcii la Crâm în 1787.

Potrivit concepției lui, ca și în cazul cronicarilor precedenți — «toate după voia a tot puternicului Dumnezeu se fac, unele cu slobozirea sa, eară altele din depărtarea sa, pentru răutățile noastre, pedepsind și miluind precum însuși știe după dreptele judecățile sale» ⁶⁾); iată cum ne sunt descrise două din personajele cronicii: *Potemkin* și *Pasvantoglu* :

Potemkin :

«Spun unii că acest *Potemkin* feldmasiar fiind om frumos la chip și la stat, ar fi fost ibovnic împărătesii *Ecaterinei* și s'au fost purtând foarte împodobit cu haine împărătești și cu cavaleriile cele mai înalte, și au fost umblând în caretă împărătească foarte împodobită cu lucruri de mult preț, cu jug 8 cai telegari împărătești, hamurile cailor și frânele, în loc de curele de piele, și chingile, țesute

¹⁾ I. Vârtosu, *Date noi despre Dionisie Eclisiarhul*, 1937, p. 3.

²⁾ *Tesaur de Monumente Istorice pentru România*, II (1868), pp. 159—236.

³⁾ Pp. 171, 190, 205; cf. p. 181.

⁴⁾ P. 213.

⁵⁾ P. 211.

⁶⁾ P. 161.

șireturi late de mătasă și cusute cu flori de fir, și țințele pe hamuri toate de aur cu pietri scumpe. *Dar ce folos* dacă a fost om muritori și toate au rămas de el și i-au fost viața ca un vis ¹⁾.

Pasvanoglu, rândurile privind moartea lui:

«Și din pântecul lui cel de aspidă i-a eșit în piept ca o bășică cu venin, cât o nucă, și chemând pe doftorul lui, i-au poruncit să o taie și să pue plasturi să-l vindece. Doftorul a tăiat-o puindu-i platură, dar în zadar, că i s'a veninat trupul, nefolosindu-i platurile, și slăbind au crăpat ca un câine spurcat, scăpând țara și domnii de acest bălaur mare. *Așa știe Dumnezeu* birui pre cei puternici, că pe acest bălaur nu l-au putut birui oștile turcești împărătești, ci o bubă l-au biruit ²⁾.

Ca și Dionisie, din același cin monahal face parte și cronicarul *Naum Protosinghelul Râmniceanu*. El e originar din *Jivna* de lângă Sibiu. De-aci a plecat moșul său de pe tată, Ioan, ostaș într'un regiment grăniceresc pe vremea Mariei Tereza, împreună cu alții, din pricina *persecuției Românilor uniți*, el fiind un «zelos apărător al credinței ortodoxe», și a trecut în Țara Românească, stabilindu-se la satul Corbul din Muscel. Tatăl cronicarului se chema Bucur Protopopul și e întâlnit în același sat. Naum se naște la 1764 și trăește până în 1839, ultimii 10 ani petrecându-i la mănăstirea Cernica, unde i se află și mormântul, sub numele de «Nichita ieromonah». A citit mult, cunoștea multe limbi și multe lucruri, după cum și opera lui variată și destul de bogată ne-o mărturisește ³⁾.

Dintre lucrările lui ne interesează cu deosebire: «Despre originea Românilor» sau «Epifonematele», scrise în 1807 ⁴⁾; «Frățească îmbrățișare», care cuprinde 2 scrisori, a unui boier moldovean către altul muntean și răspunsul acestuia, în care se descrie «starea jalnică și tristă» a Principatelor între 1800 și 1821 ⁵⁾;

¹⁾ P. 176; cf. 181.

²⁾ P. 210.

³⁾ C. Erbiceanu, *Vięta și activitatea literară a Protosinghelului Naum Râmnicénu*, Discurs de recepție la Academia Română, 1900; și în *Biserica Ortodoxă Română*, XXIV (1900—1901), pp. 121—146, 248—263; apoi *Naum Râmnicénu și Protosinghelul*, *ibidem*, XXIII (1899—1900), pp. 448—454.

⁴⁾ În C. Erbiceanu, *Cronicarii greci cari au scris despre Români în epoca janariotă*, București, 1888, pp. 235—258.

⁵⁾ Publicate de C. Erbiceanu, în *Biserica Ortodoxă Română*, XIII (1889—1890), pp. 177—200, 256—279, 337—360, 417—441.

« Cronicul, dela 1768—1810 »¹⁾ și « Istoricul zaverii în Valahia »²⁾, alcătuite, ultimele două, dela 1822 la 1828.

« Epifonime », lămurește Naum Râmnicianu, înseamnă « aclamații »; iar în cazul nostru, continuă, « discursuri sau tratate adresate Patriei și patrioților, spre a-i deștepta și îndemna la patriotism și datoriile către Patrie ». Aceasta, trebuie reținut, în 1807³⁾.

Iată și câteva pasaje din aceste epifonime care, pe lângă suflul patriotic pe care-l închid, arată în acel care le-a formulat un înaintaș uitat al părerilor circulatorii azi în istorie cu privire la problemele respective.

În Epifonima III scrie, spre exemplu și următoarele :

« Rădăcina Românilor este Roma, dar altuită cu Daci. Foarte bravi erau Dacii în resbelele cu Romanii, dar s'au învins de armele Cesarului Traian. Dacii romaiază, Romanii daciază. Dacă ne vei numi pe noi Romani, ai mărturie limba ; iar dacă de ne vei zice Daci, și sângele și limba în parte (mărturisește) »⁴⁾.

Și mai departe :

« Iar limba Dacilor celor de acum, divizată în zece părți, prin o observare scrupuloasă aflăm că patru părți a limbii sunt latine, două părți italiene deși corupte, două părți a vechilor Daci corupte și aceste prin cele de mai sus, o parte și jumătate din limba Bulgarilor și Serbilor din o continuă învățătură a cărții lor și a contactului coruptă și aceasta, iar jumătate de parte constând din diferite limbi mai ales în nomirile streine ale comerțului »⁵⁾.

Și, ca un predicator al adevărurilor istoriei românești, Proto-singhelul Naum îndreaptă discursurile sale către toți Români:

« de la o margine până la altă margine a Daciei, de la Pont și Nistru până la Tisa și dincolo de râul Mureș ; și de la Dunăre, de la revărsarea Tisei în Dunăre și iarăși de la Dunăre în Pont prin prejur, până la confiniile Poloniei și Ungariei »⁶⁾.

¹⁾ În C. Erbiceanu, *Cronicarii greci*, cit., pp. 259—294.

²⁾ Publicat de C. Erbiceanu, în *Biserica Ortodoxă Română*, XXIII (1899—1900), pp. 416—433, 547—557.

³⁾ La C. Erbiceanu, în *Cronicarii greci*, p. 295.

⁴⁾ *Op. cit.*, p. 245.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 250.

⁶⁾ *Ibidem*, p. 249.

Referindu-ne la celelalte lucrări ale lui Naum Râmnicianu, constatăm aceeași perspicacitate în judecarea situațiilor, deși nu totdeauna aceeași justețe în cele susținute.

Despre domniile fanariote conchide, bunăoară, că « ni-au împopulat necazului, ni-au slăbit brațul armelor, ni-au răcit dragostea Patriei »¹⁾.

Iar despre Eteriști, că :

« au culezat nelegiuții să lucreze două răsvrătiri mari împotriva tuturor sfintelor dreptăți și celor dumnezești și ale neamurilor, să facă adecă mai întâi o obștească a lor apostasie împotriva puterii turcești ca să o surpe să o desrădăcineze ca să ia ei împărăția; iar când aceasta nu o vor putea săvârși, atunci să lucreze pe cea de a doua să stăpânească adica ei desăvârșit Moldavia și Valachia, stingând neamul pământenilor și numind aceste două eparhii Noua Grechie »²⁾.

Și totuși, Protosinghelul Naum nu privește cu ochi buni pe Tudor Vladimirescu, care urmăria tocmai scuturarea jugului fanariot³⁾.

Explicația? Naum făcea parte din tagma privilegiată a preoțimeii; crescuse în cercurile mai marilor cinului, la episcopia Râmnicului spre exemplu, care nu vedeau cu ochi buni pe acela care ridicase spada și pentru dreptate⁴⁾.

El năzuia după mai bine, dar acel bine îl doria înfăptuit de boieri, tagmă tot atât de privilegiată ca aceia în rândurile căreia îl aliniase viața⁵⁾.

Dar, după trecerea vremurilor aprige din 1821, cântărind măreția consecințelor, însă fără să amintească măcar de Tudor, notează în « Frățească îmbrăçoșare »:

« O, anule cu leatul 1821 ! Tu cu adevărat prin intrare-ți de și ai pricinuit Românilor amărăciune, dar de o dată și deșteptarea; lunile tale Academiei s'au închipuit pentru Români, zilele tale învățături s'au făcut pentru Români, ceasurile tale dascăli s'au așezat pentru

¹⁾ *Ibidem*, p. XLVII.

²⁾ La C. Erbiceanu, *Naum Râmnicianu, 1822. Tratat important*, în *Biserica Ortodoxă Română*, XXVII (1903—1904), p. 19.

³⁾ *Frățească îmbrăçoșare*, în *Rev. cit.*, pp. 337, 430—431, între altele.

⁴⁾ D. Bodin, *Tudor Vladimirescu în București*, în *Revista Istorică Română*, XIII (1943), fasc. II, p. 23 și nota 4.

⁵⁾ *Istoricul zaverei*, în *Rev. cit.*, p. 555.

Români; iar minuterile tale ca niște sori luminători s'au înfipt în simțirile Românilor! Drept aceia fieșcare trup care poartă într'însul suflet românesc este dator ție să-ți hărăzească cele mai dulci minuteri ale vieții sale. Neamul Românilor are sfânta datorie ca în mijlocul *Patriei* lor să rădice spre pomenirea ta un monument spre vecinicia ținere de minte »¹⁾.

Pe aceeași concepție se bizue și operele de cronicar, în proză și versuri, ale lui *Zilot Românul*, al cărui nume și a cărui biografie a vrut să ne rămână necunoscute. Ne spune doar că moșii lui:

« *au stătut*: unii parte bisericească, preoți, duhovnicioi vestiți, clirici la scaunul Mitropoliei țării aleși, alții dascăli slovani și rumâni, și mai toți adăpați oare-și-ce și de latinească și de grecească. Tată-meu » — continuă — « au intrat și în slujbe politicești, îmbrăcând și patru caftane, peste patru-zeci de ani au slujit țării cu dreptate »²⁾.

Și altele asemănătoare.

Iar din altă scriere a sa aflăm că a vorbit din partea boierilor lui Suleyman Pașa în 1848, cerând respectarea « Regulamentului Organic » și socotind tricolorul — arborat de Locotenența Domnească, față și ea la solemnitate — « văpșea drăcească, a vrajbei soră »³⁾.

Cu prilejul lui 1821 fugе la Brașov⁴⁾.

Opera sa cuprinde: « Domnia lui Costandin Vodă Hangeriul » (1797—1799), versuri⁵⁾; « Istoria » Țării Românești, între 1796 și 1818⁶⁾; « Domnia a treea a lui Alexandru Vodă Suțul ce i se zicea și Drakake » (1818—1821)⁷⁾; « Dăslușire »;⁸⁾ « Jalnica cântare a lui Zilot Românul întru care să cuprind revoluția Românilor supt Tudor Slugerul Vladimirescu, i zavera supt Aleco beizadea Ypsilanti, i stăpânirea turcească supt Chehaia Bei, și oareșice

¹⁾ *Frățescă Imbrătoșare*, în *Rev. cit.*, p. 439.

²⁾ La Hasdeu, *Înainte de Tudor Vladimirescu. 1800—1821. Ultima cronică română din epoca fanarioșilor*, București, 1884, p. 2.

³⁾ *Leatul 1848*, în *Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie*, III (1885), pp. 353—354.

⁴⁾ *Jalnica cântare...*, *Ibidem*, VI (1891), pp. 95—96.

⁵⁾ La Hasdeu, *op. cit.*, p. 1—14.

⁶⁾ *Ibidem*, pp. 14—118.

⁷⁾ Publicată de Gr. Tocilescu, în *Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie*, V (1885), pp. 58—88.

⁸⁾ Publicată de Gh. T. Kirileanu, în *Revista Istorică Română*, XI—XII (1941—1942), pp. 288—308.

din domnia românească întoarsă iar la Români dela Grecii Fanarioți, supt domnul Grigore Ghica Vvd. »¹⁾; « Adunare de Stihuri » și « Latul 1848 », tot stihuri²⁾).

Este demnă de notat, în primul rând, concepția istorică a lui Zilot Românul, pe care el o prinde lapidar și cu claritate numai în 4 versuri:

« Istorice sânt, n'am frate
N'am rudă, n'am vecin:
Stăpân am pe-adevărul,
Lui cată să mă 'nchin! »³⁾.

Cu toate acestea, cu alt prilej, sub imboldul conștiinței de neam, mărturisește:

« Pravila istoricului este a arăta numai cursul întâmplărilor unei vremi ori în ce chip va fi fost; iar tot de o dată a istorisi, a face și judecăți trebilor și a defăima pe unul și pe altul, precum eu am urmat; aceasta este o urmare cu totul împotriva la orânduiala istoriei. Drept aceia, însu-mi cunoscându-mi greșala, nu o tăgăduesc; fără decât zic așa, că adevărat greșala mi-am cunoscut-o și o cunosc, dar însă următoarele pricine fiind atâta de mari și de ciudate, și eu fiind foarte iubitor patriei mele, această dragoste m'a silit să calc pravila istoriei și să arăt pe larg, adică nu numai cursul întâmplărilor, ci și pricinuitorii lor, cu judecățile și defăimările ce li se cuvine..., de așa și rămâne cu ponoșul nevredniciei de a istorisi »⁴⁾.

Și tot atât de demnă de notat este atitudinea sa față de Fanarioți, față de Tudor și în legătură cu drepturile țării.

În această privință Zilot Românul rămâne neîntrecut și ca atare las loc la câteva caracterizări ale lui.

Zugrăvind, spre exemplu epoca fanariotă și convoiul ei de ponoase și negre suferințe, cronicarul se întreabă și răspunde:

« Și rădăcina acestui mare rău, de unde? *Dela* neamul Cantacuzinilor. Ei, nemulțumindu-se pe ajutoarele și milele Domnilor Români, amăgiră pe Români și luară rând la Domnie; apoi vrând ca numai a lor să fie Domnia, zavistuiră pre Costandin-Vodă Basarab Brâncoveanul », ... însă « căzând Brâncoveanul, căzură îndată și ei; și *de aci isbutiră Fanarioții și fu ce fu și este acum, precum vedem, din zavistia și trufia grecească și bunătatea cea cu prostime a Românilor* »⁵⁾.

¹⁾ Publicată de Gr. Tocilescu, în *Rev. cit.*, VI (1891), pp. 89—115.

²⁾ Publicate de același, în *Rev. cit.*, V (1885), pp. 331—338.

³⁾ Ed. Hasdeu, 1884, p. 88.

⁴⁾ *Op. cit.*, p. 39.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 118.

Din care pricini țara «*bolea boală foarte grea, în cât se primejdăua a pieri*»¹⁾.

Pe Tudor îl privește sub unghiul mai mult decât critic al boierului de prim rang²⁾, fără însă să-i nege meritele salvatoare ce i le datorează România.

Ni-o spune în câteva cuvinte:

«*Strigarea asupra tiraniei, dela cei mici s'a început, căci Tudor mic a fost*»³⁾.

Iar portretul cel mai vibrant al aprigului Pandur — *Domnitorul* conștiinței și al Țării Românești la 1821, deși nici-o Istorie națională nu s'a învrednicit să-l treacă în rândul voievozilor — tot Zilot Românul i l-a făcut:

«*Căci s'au întâmplat de l-am cunoscut*» — zice cronicarul — «și cu adevărat avea omul și duh firesc, și vorba lui puțină, și tot-d'auna pe gânduri; și când îl frigea cărbunele ce-l avea ascuns în inimă, scăpa câte-o vorbă desperată asupra tiraniei, dar de unde să-mi plesnească în capu-mi că el hrănește în duhul lui aceasta ce văzum»: revoluția⁴⁾.

* * *

Dacă ar fi să închei cu o serie de considerații finale temele înfățișate, aş spune:

1. Cronicile muntene reprezintă pentru cunoașterea trecutului nostru și pentru conștiința românească un izvor de neînlocuit de informații și de învățăminte.

2. Multe dintre ideile lor diriguitoare constituie adevăruri cu care istoriografia noastră de azi se mândrește.

3. Autorii lor — din punct de vedere al bogăției știrilor ce redau, al spiritului critic, al concepției și al darului de povestire și caracterizare — se alătură marilor cronicari moldoveni.

4. Ca fond și formă letopisețele Țării Românești, citite și înțelese, rezervă celor ce li se apropie, clipe plăcute de desfătare sufletească.

5. Păcat că aceste lucrări nu sunt publicate în ediții — critice și obișnuite — pentru a fi atât la îndemâna oamenilor de știință cât și a tuturor celor care ar dori să cunoască atare bătrâne mărturii ale trecutului românesc.

D. BODIN

¹⁾ În *Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie*, III (1885), vol. V, p. 77.

²⁾ *Jalnica cântare*, în *Rev. cit.*, pp. 94, 98.

³⁾ *Op. cit.*, p. 106.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 93.

SONETUL DIMINEȚII

O dimineță virginală stropită cu cercei de rouă,
Când totul se închiagă proaspăt, curat, ca din albuș de ou,
De parcă Dumnezeu, el însuși mai tânăr, a făcut din nou
Sătul de vechea-i plăsmuire, o lume fragedă și nouă.

Cu aur și argint, cu boabe de-albastru cald, văzduhul plouă,
Dar nicio frunză nu adie în neclintirea de tablou.
Iubito, ne așteaptă zarea să fim cu muntele 'n ecou
Și să culegem dimineața din cer cu mânilor-amândouă

Ci te desface din odihna cearceafurilor somnoroase,
Din închisoarea nopții tulburi și dulci, cu lanțuri de mătase,
Ne chiamă clopotul ce bate în limpezimile de sus

Și amândoi, ca o minune, plutind pe crestele 'nghețate,
Lăsând departe 'n urma noastră năluca lumii ce-a apus,
Ne vom înfășura 'n azurul dumnezeirii re'nviate.

SONETUL REMUȘCĂRII

Grădina mea se desfășoară, — mătasa ei foșnește vastă,
Acum e muzică ce-alină, acum e tulburător tumult,
Eu mă afund în întuneric ca într'o peșteră și-ascult
Trecutul cum mă urmărește, din adâncuri ca'o năpastă.

Așa purtăm cu toții în suflet tristețea florilor ce-am smult,
Un vis lăsat cu ani în urmă ce poate încă mai adastă,
Părerii de rău după un cântec, o toamnă, o privire castă
Și remușcarea iar ne doare ca o iubire de demult.

Aici mi-a fost și jurământul, în el m'aș prinde ca 'ntr'o plasă:
Să stau grădinei mele strajă de-a-pururi, să rămân acasă;
Bătut-a vântul pribegiei, le-am părăsit pe rând pe toate

Fantome negre mă alungă, un demon calea mi-o aține:
Cu tinerețea mea în brațe, ca un buchet de foi uscate,
Copilul care-am fost odată se prăbușește după mine.

G. URSU

SOSKUA SAU VIAȚA UNUI SAT FINLANDEZ

Ceasornicul din perete bate subțire ora șapte. Aparatul de radio transmite dela Helsinki o suită de Heino Kaski. În samovar fierbe apa pentru ceai. Vântul sgâlțâe o portiță uitată deschisă. Iarna vitele mugesc în grajd. Simt apropierea lupilor. Intunecul e atunci vâscos. Ulițele satului sunt pustii. Câte un ochi de geam clipește somnoros în noapte. Arareori trece câte o sanie. Zurgălăii se aud multă vreme limpede în gerul de patruzeci de grade. Dacă te-ai uita atunci prin geamul înflorit de ger ai vedea un Finlandez împrăcat în cojoace, semănând cu un urs polar. Calul scund, îndesat, cu picioare subțiri, gingașe, aleargă parcă pe un drum de vată. Nu se aud decât zurgălăii. Zurgălăii care adorm pe copiii din satele Finlandei.

Câteodată, săniile se întorc goale. Stăpânul lor e căzut pradă lupilor flămânzi, undeva, în marginea unei păduri de mesteacăn. Calul aburește, are picioarele însângerate. Se oprește, abia trăgându-și sufletul, în fața casei. Femeea ese în prag. Înțelege totul dintr'o singură privire. Cine a văzut o finlandeză plângând? Dimineața bărbații din sat pornesc în căutarea victimei. Urmele de sânge îi duc până la locul dramei. Zăpada e răscolită. Rămășițele unui lup. O cismă de iuft. Din lăuntrul ei, bestiile au sfârtecat carnea caldă, până unde le-a ajuns botul. Un ceasornic de alpaca acoperit de promoroacă încearcă parcă să povestească cele întâmplate. Tic-tacul lui mărunț e singura amintire vie din omul mâncat de lupi. O mănuză, un portofel, o legătură de chei, un petec de stofă. Atât rămâne dintr'un finlandez pe care l-au atacat jivinele. Calul și sa-

nia au scăpat. Amănuntele sunt cu ușurință reconstituite. Nenorociri din acestea se întâmplă des . . . Omul s'a simțit urmărit de fiare. Se întorcea dela oraș. Sania era grea. Și-a îndemnat calul cu o vorbă bună. În Finlanda nu se întrebuințează biciul pentru spinarea animalelor. Mai repede, mai repede, i-o fi spus el singurului prieten pe care îl avea în deșertul de zăpadă. Tălpile saniei scrâșneau pe drumul înghețat. Acasă, femeea pregătește cafeaua pentru cină, și-a spus omul. Încă un îndemn calului. Sus, în văzduhul vânat, clipeceau verzui stelele. În urma saniei, alte stele, mai sângerii, mai agitate, clipeceau din ce în ce mai aproape. Frigul se cuibărise în mădularele omului. Calul nu-l mai asculta. Sania se îngreuiase parcă și mai mult și omul simțea opintirea calului, de a se desface din hamurile reci și să sboare, să sboare ca vulturii. Omul și-a făcut cruce și asvârli în drum prima lădiță cu alimente. Lupii erau aproape. Câteva clipe, obiectul căzut în zăpadă le-a oprit goana lihnită. Apoi s'au năpustit și mai flămânzi pe urmele saniei. Lupul simte osteneala omului și teama calului. O altă lădiță căzu în zăpadă, apoi alta, până când sania rămase goală. Numai omul se lupta cu hățurile, cu gerul, cu lupii. Unul ajunsese lângă sania scundă. Il plesni între ochi cu un băț. Câteva clipe, sania păru că sboară. Un nou îndemn desnădăjduit adresat calului, o smucitură a saniei și omul scăpă hățurile, rostogolindu-se în zăpadă. Un urlat inuman, zurgălăii se vor fi auzit încă multă vreme, pierzându-se în depărtare, în timp ce fălcile lupilor ronțăiau trupul unui finlandez . . . Apoi, nimic. Numai vântul, vântul din Miazănoapte, huihind trist, prelung, peste pustiul înghețat. Undeva, într'o căsuță îndepărtată, femeea va fi rostit încet, cu mâna dusă la gură:

— Oftează Päjanne . . .

Chinuită poate de presimțiri întunecate se va gândit la Jumala, singurul care cunoaște drumurile neștiute ale destinului. În zori, un cârd de ciori, atras de mirosul sângelui abia răcit, se lasă croncănind lângă drum . . .

Anniki știe să povestească simplu, să râdă ciudat, arătându-și dinții strălucitori, să-și dea ochii verzi peste cap, de parcă ar căuta un semn tainic în văzduh. Poartă o cămașă brodată cu stelute negre și roșii, cisme galbene, moi, cu tocuri subțiri și înalte, are mâini delicate de domnișoară, deși ea conduce gospodăria din Soskua a tatălui său.

Adineaoră s'a întors din grajd unde a muls cele două vaci. Mi-roase a curățenie și a buruiiană. E fată de țaran, a făcut șapte clase primare și un curs de gospodărie practică. În dulapul albastru din odaie are o rochie de mătăasă, pantofi de cucoană, pălărioară cocheta, franțuzească, poșetă din piele de mistreț, ciorapi străvezii ca plasa de paianjen și duminica sau în sărbători, când se duce uneori cu trăsurica până la Sortavala, orașul din apropiere, poți să-ți scoți liniștit pălăria și s'o saluți de departe, cu politețea cuvenită unei adevărate domnișoare.

La oraș își petrece după amiaza la teatru sau la cinematograful, mănâncă la restaurant ca orice burghez cuminte și noaptea rămâne la hotel, împreună cu tatăl și cu fratele mai mic, ca a doua zi să colinde magazinele, să cumpere câteva cărți, o panglică de mătase pe pălăria de pae, o agrafă efină, niște mănuși din piele de căprioară, o pereche de ciorapi și, dacă sunt, câteva mandarine.

Anniki susține că tatăl său este unul dintre țărani cei mai săraci din Soskua. Sărac? Ascultați: are șase hectare de pământ arabil și o palmă de pădure. Pământul e arid, bolovănos, pădurea în schimb o comoară. Industria finlandeza transformă lemnul în zahăr, celuloză, hârtie, nutreț pentru vite, mobile, material pentru construcții. Are o casă cu un etaj, din bărne, curată, simplă. Sus două încăperi cu grijă mobilate, jos patru. Una servește de bucătărie. Familia mănâncă acolo, cu excepția sărbătorilor. Din felul cum își mobilează țaranul finlandez casa, îți dai seama că poporul acesta evoluează rapid spre formele de viață burgheză. Cămin din teracotă, de-a-lungul pereților lăicere, într'una din încăperi radio cu cinci lămpi, divan larg cu perini colorate, lumină electrică, pe jos scoarțe țesute la țară, la geamuri perdeluțe de tifon cumpărate la cooperativa locală, un raft cu cărți. Nu maculatură culturală, ci cărți: Selma Lagerlöf, Strindberg, Ibsen, Tolstoi, Gogol, Cehov, Dostoewski, Flaubert, Zola, Alexis Kivi, Runeberg, Silanpää, Mika, Waltari, o Biblie roasă pe la cheotori de prea multă întrebuintare și, în casele oamenilor cu dare de mână, câteva volume de Shakespear și autori anglo-saxoni în ediții originale. Tatăl lui Anniki este abonat la ziarul conservativ « Uusi Suomi », la foaia pentru popor « Pellervo » la magazinul literar « Soumen Kuvalehti » și la revista feminină « Eeva ». Anniki urmărește în fiecare duminică poeziile care apar de Eino Leino, Koskenniemi, Otto Manninen și

iarna, în jurul lămpii, citește cu glasul ei limpede versurile sonore ale barzilor Finlandei.

Acareturile din jurul casei sunt curate, cochete, măturate. Finlandezul nu face deosebire între locuința sa și cea a vitelor lui. În multe sate din centrul țării, micii gospodari și-au cumpărat aparate electrice pentru mulș și masatul ugerului vacilor. Pretutindeni unde curentul electric a fost introdus, grajdurile sunt aerisite cu ventilatoare, luminate de becuri. Fiind « sărac », tatăl lui Anniki nu are decât un cal și două vaci. Casa sclipește de curățenie. La ferești oleandri și mușcate, din tavan atârnă coșulețe din aramă roșietică și glastre cu flori. Veranda care privește spre lac e năpădită de viță sălbatecă. Toamna frunzele ei devin sângerii ca fața cireșelor coapte.

Anniki n'a trecut niciodată granițele Finlandei. Se miră de multe ciudățenii din povestirile mele. De pildă, a rămas uimită când am întrebat-o cum se poate că doctorul din Soskua se plimba aseară la braț cu argatul său? A înțeles târziu întrebarea, abia după ce i-am povestit despre clasele sociale din restul Europei. Ah, asta nu există în Suomi. Finlandezul e mândru, mai ales când are școală, dar cărturarul este egal muncitorului din uzine și președintele republicei, când se 'ntâmplă să se abată prin sate, dă mâna și cu primarul, și cu învățătorul, și cu Anniki, și cu argatul doctorului, fără să facă vreo deosebire. Dacă unul din ei se 'ntâmplă să fie mai bogat, nu face paradă cu banii lui. Mai curând zidește o școală de piatră pentru satul său, contribuie la înflorirea cooperativei locale, face pom de Crăciun împodobit cu daruri practice pentru copiii comunei și se duce pe cheltuială proprie la Helsinki, cu jalbele locuitorilor.

Mulți proprietari, după ce își ară și seamănă pământul, se angajează pe moșia vecinului. Înainte de războiu, cea mai mică simbrie plătită muncitorilor agricoli era de 25 mărci la zi și mâncare. De astădată e rândul meu să mă mir. Cum, oameni cu casă proprie se angajează cu simbrie pentru perioada muncilor agricole? Da, e un lucru foarte frecvent în Finlanda. Țăranii au cu toții case și un mic capital investit în cooperativa satului.

— Ba unii au și vacă sau cal. Dacă au cal, câștigă îndoit cât țăranii fără cal.

— Cei săraci sunt ajutați de comună?

Anniki mă privește mirată.

— Comuna nă ajută pe nimeni. Numai la școală, copiii orfani primesc pantofi, flanele, mănuși, alimente. Laptele se dădea înainte de războiu gratuit, în toate școlile primare din Finlanda. Vacile au fost însă tăiate, ca să aibe armata ce să mănânce. Din cinci câte avusese, tatăl lui Anniki nu mai are decât două.

— Sunt săraci sătenii?

— Săraci.

— Au zahăr, cafea, făină, fiecare?

— Cum să n'aibă? De când cu războiul e mai greu, dar puținul care ne-a rămas se împarte frățește.

Apoi îmi povestește de anii când pâinea se făcea din coji de mesteacăn măcinate mărunț, iar copiii mureau de foame. Scorbutul e o boală îngrozitoare. Iți putrezesc gingiile. Anniki a aflat dela părintele său despre anii aceia, de care cântecele poporului mai amintesc în serile de clacă. Și, pentru a preveni pe viitor mizeria populației rurale, finlandezii au făcut și ei o reformă agrară.

În 1923 situația bunurilor agricole era următoarea: 17.908.000 hectare (52.11%) erau proprietate particulară; 2.217.000 hectare (6.45%) se aflau în posesiunea societăților anonime; 334.000 hectare (0.97%) erau averi bisericești; 266.000 hectare (0.77%) proprietatea obștiilor comunale și 13.653.000 hectare (39.70%) proprietatea Statului. Astazi, mai mult de 90% din pământul fertil al Finlandei se găsește în mâinile țăranilor. Mica proprietate (variind între 0.5 și 10 hectare) cuprinde mai mult de două treimi din pământul arabil. Din punct de vedere agricol, după cum rezultă din cifrele de mai sus, Finlanda este un Stat de mici proprietăți rurale. Observați procentul scăzut al bunurilor eclesiastice. Dacă aproape 40 % din țară se află în stăpânirea Statului, apoi cifra aceasta ascunde, păduri, mărăciniș, stâncă, nu pământ arabil. Guvernul defrișează sistematic păduri întinse, transformându-le în loturi pe care le împarte țăranilor. Industria de celuloză și hârtie stă sub controlul și influența Statului, care fiind singurul furnizor de materii prime al uzinelor finlandeze, dictează condițiile de exploatare ale pădurilor și salariul lucrătorilor. Iată de ce nu apelează satele finlandeze la ajutorul comunelor.

În romanele lui Knut Hamsun, orașelele nordice nu au nici polițai, nici jandarm. Puținele nefnțelegeri dintre locuitori sunt apla-

nate pe cale pașnică. Poliție, jandarm, santinele, patrule, așa ceva nu există nici prin satele Finlandei. Foarte rar, descoperi câte un polițai îmbătrânit în comunele mai mari. Misiunea lui este de a da autorizații pentru baluri, întruniri și petreceri. Nici petrecerile finlandeze nu sunt scutite de încăerări. Cum biserici nu se găsesc decât în satele mari, nu și în cătunele răsfirate printre păduri, lumea vine duminică la slujbă cu trăsura sau barca, iar iarna cu sania, skiurile și patinele. Tinerii din două sau mai multe comune vecine se iau după slujbă la întrecere: cine cântă mai frumos fromanța « Kukku, kukku », cine bea mai mult rachiu de afine, cine e mai tare la trântă, cine aleargă, vâslește, înnoată mai bine? După aceste întreceri cu caracter sportiv, se încing uneori petreceri și rivalitățile degenează foarte ușor în bătăi. Câteva sgârieturi, câteva coaste rupte un ochiu învinețit și totul reintră în normal.

Odată pe săptămână, vineri seara, preotul vizitează unul din satele parohiei, adună locuitorii în casa primarului și îi examinează din Biblie. Evenimentul acesta, *l u k e n u s* cum îi spun ei, este socotit de țărani o adevărată sărbătoare. Oameni își îmbracă cele mai bune haine, ascultă cuviincioși răspunsurile consătenilor și, când le vine rândul, fac eforturi să răspundă limpede pentru a răsplăti astfel râvna preotului. Fără a cădea în misticism, finlandezul este religios. Obiceiul acestor întâlniri biblice creiază o legătură mai omenească între duhovnic și credincioși, preotul devenind un prieten intim al mirenilor săi. De aceea, satele îl socotesc arbitru nu numai al vieții publice, dar și al măruntelor diferende ivite între săteni. Cum se creiază această colaborare supusă, lucidă, dintre preot și popor? Datorită unui admirabil nărav al preoților finlandezi. Niciunul nu face politică, nu se amestecă în adversitățile (mai mult închipuite decât reale) dintre partide și predicile nu sunt discursuri de propagandă pentru cutare sau cutare ideologie, ci lecții înaripate de morală și civism.

Secte religioase nu există, cu excepția unei mișcări izolate. Acum câțiva ani, un pastor lutheran, ascet și prozelit, a decretat păcate capitale cântecul, dansul, gluma, cinematograful, scena, pictura, sculptura, literatura. Era într'un orașel din Nord, aproape de Laponia, unde iernile sunt mai aspre, oamenii mai uscați sufletește. Câteva mii de finlandezi s'au strâns în jurul predicatorului. Intelectualitatea finlandeză a recunoscut însă pericolul pe care

secta aceasta îl prezintă pentru cultura națională și, datorită intervenției sale, secta numără azi abia o sută sau două de rătăciți.

Preoții sunt aleși de popor, numai numirea episcopilor este făcută de Stat. Fiind plătiți de popor și nu de ministere, preoții sunt independenți de schimbările politice din țară și e bine să fie așa. Poate că străinul grăbit nu prea întâlnește în călătoria sa prin Finlanda manifestări religioase. Invață să cunoască însă un țăran onest, senin, împăcat cu viața, care nu înjură, nu minte, nu înșeală. Finlandezul e delicat, nu jignește pe nimeni cu exploziile sale de indispoziție. E un om liber și respectă libertatea semenului său. Independența individuală este aproape tot atât de nelimitată ca în America de Nord. Decența este o lege intimă a poporului, dar problemele sexuale sunt judecate fără prejudecăți. De aceea, căsătoriile de probă, atât în mediul rural cât și la orașe, sunt foarte răspândite. Imoralitate? Pretutindeni bun simț, respect pentru cele ale omului și ale lui Dumnezeu. Mila creștinească a părăsit de mult filele răsucite ale Bibliilor, devenind o disciplină socială. Căminele pentru copii, azilurile de bătrâni, spitalele și școlile sunt transformate de această disciplină în mari familii, unde stăpânește dragostea, răbdarea, înțelegerea, bunătatea. Am văzut undeva în Carelia o învățătoare finlandeză în mijlocul copiilor. O răbdare de adevărat misionar, un zâmbet de camarad, relații dela egal la egal între catedră și clasă, fără ca educatorul să renunțe pentru o singură clipă la prestigiul său, fără ca aplicarea programei analitice să sufere vreo modificare sau întârziere.

Copiii care se întorc dela școală sunt veseli, plini, cu gropițe în obraji. (Războiul a schimbat în multe locuri această veselie într'o depresiune morală, provocată de subalimentație). Sunt foarte prietenoși și o curiozitate neastâmpărată îi îndeamnă să caute mereu tovărășia oamenilor mari, pentru a afla răspuns la nedumeririle care îi frământă. Iubesc mai ales bunicile și leagă prietenii mișcătoare cu bătrânii. Trebuie să-i vezi cum stau ceasuri întregi pe un scăunel, cu capul în poalele unei matroane, ascultând povești, punând întrebări, iscodind, povestind la rândul lor peripeții din viața școlară.

Iarna, satele sunt pline de copii care se dau cu skiurile, de femei cu săniuțele, care fac câțiva kilometri până la o vecină, să bea cu ea o cafea și, în drum spre casă, să se aprovizioneze dela cooperativă

cu făină, țigări, oțet, săpun. Satele finlandeze sunt așezate uneori la mari distanțe unul de altul. Finlandezul are însă despre timp și distanțe o concepție cu totul alta decât noi. Numai în Austria am întâlnit, aproape de Salzburg, oameni care făceau duminica zece-cincisprezece kilometri, dintr'un cotlon de munte într'altul, pentru a asculta predica preotului romano-catolic sau pentru a-și vizita un neam.

În Finlanda, legătura dintre oraș și sat este mult mai firească, mai organică, decât în Sud-estul continentului. Ca standard de viață, și concepție, burghezia se confundă cu pătura rurală. Invățământul îngăduie oricui să-și aleagă cele mai costisitoare cariere (în Finlanda nimeni nu plătește taxe școlare!) Intelectualul se întoarce des în satul natal, iar cei care n'au legături de familie cu satele și le creiază, clădind vile la țară, petrecându-și vacanțele și duminicile la sat, în mijlocul țărănimii. În schimb poporul își iubeste cărturarii, lăsându-se îndrumat, sfătuit de ei. Invățătorului, doctorului, preotului îi clădesc din proprie inițiativă case de piatră, copleșindu-i cu daruri și atenții. Fericită țară!

Casele țărănești au telefon, gospodarii se duc la oraș cu limuzină sau camion, grajdurile au ventilație electrică și apă curgătoare, mulsul îl fac fete îmbrăcate în alb, ca niște infirmiere. În curte mașină de treerat, tractor, în spatele casei livadă de meri și grădiniță de zarzavat. Străzile satelor sunt pavate ca la oraș. Numai casele sunt din lemn, spre deosebire de oraș, unde în ultimul deceniu s'au înmulțit construcțiile de cărămidă și beton armat. Satele sunt pline de automobile (firește, războiul a schimbat temporar lucrurile). statistica arată câte un autovehicul la fiecare 80 de țărani. Cu tot procesul de modernizare căruia îi este supus mediul rural finlandez, viața satelor este brodată pe canavaua tradiției. Hainele țăranilor sunt făcute ca acum trei veacuri din stofe de culoare închisă, cenușii, stropite, șterse, femeile însă preferă albastrul și rozul. Țăranii se scoală vara la 4, mănâncă pâine de seacă, pește sărat, lapte covăsit. La 9 mănâncă a doua oară, o ciorbă de pește, cafea, plăcintă. Prânzul sau l o u n a s , e compus dintr'o supă, pește, cartofi. Carne mănâncă rar, preferă pe cea de porc, cumpărată din măcelăriile dela oraș, sărată sau afumată. Găina este mâncată numai când i se taie gâtul din milă pentru bătrânețio ei. Oul e un aliment atât de prețios, încât puțini finlandezi au

gustat frăgezimea cărnii de pui. Păsările sunt lăsate să devină uzine de producție alimentară. Totuși, țăranul se hrănește mult mai substanțial decât cel din Europa Centrală. Pastrama de ren e un aliment foarte frecvent în casele dela țară, înlocuind slănina dela noi. Este adevărat că porcul este în ultima vreme tot atât de rar în Finlanda, ca la noi zimbrul, bunăoară. Cooperativele însă au crescătorii model, vânzând carnea de porc fie populației urbane, fie transformând-o în conserve pentru armată. Măruntăele animalelor sunt aruncate și când i-am spus une gospodine din Soskua că din ficat, rinichi, momițe, se fac la noi tocane gustoase sau fripturi la grătar, nu și-a ascuns decepția pentru bucătăria românească. Finlandezii sunt gurmanzi în felul lor și numai restricțiile acestui războiu i-au învățat că e păcat să arunci carnea care a fiert în ciorbă.

Munca la țară se termină în lunile de vară la 9 seara și până să se întoarcă gazda dela câmp, Anniki ține să-mi povestească multe, multe despre satul finlandez. Altădată, când umbrele înserării eșeau tiptil din pădure, țărani lucrau până târziu la lumina torțelor rășinoase, miresele își țeseau cu migală covoarele de nuntă, feciorii încrestau până în zori furca de tors pentru aleasa inimei. Un ritm calm, amplu, a imprimat vieții satelor finlandeze o notă specifică. Oamenii sunt tăcuți, rezervați, la început. Toți nordicii sunt la fel, se închid în mușenia lor ca într'o fortăreață medievală. Totuși, nu este nimic ostil în rezerva lor. După ce află cu cine stau de vorbă devin simpli, afabili, cordiali. Dacă te primesc în casă, nu-i întrece în ospitalitate nici orientatul. Sunt însă mai discreți și mai puțin obositori: preferă să asculte decât să vorbească. Le place să li se povestească despre țări necunoscute, despre alți oameni, alte obiceiuri, alte destine. Popor de primitivă simplitate, nu afectează nici manierele, nici civilizația. Ceea ce îți oferă este sincer, necontrafăcut, autentic. Bunul lor gust îi ferește de vulgarități (se referă acest lucru și la arta lor națională). Țărani iubesc confortul, fără a căuta luxul inutil, provocator. Au pretenții modeste dar selecționate. Lemnul din care își construiesc casele nu îngăduie prea multă fantezie arhitecților. Unele din ele seamănă totuși cu ceașornicele tiroleze, în fereastra cărora în loc de cucu apare o finlandeză cu păr de sulfină sau un băiețel alb ca un omuleț de zăpadă. Casele de țară au vetre enorme, cele dela oraș sobe mari de teracotă sau calorifer. Uneori și una și alta. Lângă fereastră nelipsitul scaun-

leagăn. Intre dușumea și pământ așează rumeguș de lemn, pentru a se feri de frig și umezeală, iar casele de țară au o tindă « de vânt » : t u u l i - k a a p p i. Pereții interiori sunt tapetați cu hârtie, cânepă sau plăci din lemn. Bălegarul e o îngrășăminte prea prețioasă pentru a fi lipit pe zid.

Construite din lemn, multe sate au căzut pradă flăcărilor, de aceea focul e socotit al doilea dușman al nordicilor. Primul e gerul. Aproape nimic nu poate fi salvat din casele finlandeze cuprinse lacom de flăcări. Incendiile sunt foarte dese la țară. Pompierii și echipele de voluntari bine instruite, se străduiesc să izoleze focul, doborând brazii din jurul casei incendiate. Când nu este observat din timp, focul se servește de acești brazi, ca de o scară, pentru a se lăși cu iuțeala fulgerului. Omul nordic își iubește casa, pentru că iernile lungi îl ține prizonier între cei patru pereți.

Cu gerul este o cu totul altă poveste... Care dintre noi, încercând să-și alcătuească o imagine despre Finlanda și țările Septentrionului, n'a văzut în fața ochilor cărți poștale înfățișând scene de Crăciun, orașele peste care ninge mereu, cu fulgi mari, teatrali, văzduhul vibrând de clinchetul argintiu al clopoșeilor? Adevărat că între vară și iarnă variațiile de temperatură sunt mult mai mari decât pe continent, vara însă luncile se umplu de flori, pădurile colcăie de viața anonimă a găzelor și, pe litoralul Golfului Finic, toamnele se prelungesc uneori până la Crăciun. În 1938 bunăoară, la Helsinki a nins abia la sfârșitul lui Decembrie. În centrul Finlandei, iernile țin până în Aprilie. De aceea agricultura a trebuit să țină seama de climă. Se cultivă plante care rezistă temperaturilor scăzute ale iernilor nordice. Uneori, în interiorul țării, se lasă gerul chiar în nopțile de August și bieții țărani clatină cu ajutorul funiilor lanurile de grâu și secară. Câte unul face de strajă și când termometrul coboară spre zero, trage într'o dungă clopotul bisericii, anunțând astfel primejdia. În ciuada climei, producția lor agricolă crește din an în an, datorită agriculturii raționalizate și eforturilor pe care le depun pentru a fabrica îngrășăminte cât mai hrănitoare. Zaharia Topelius, acest Creangă al literaturii finlandeze, descrie astfel gerurile nocturne din Finlanda:

« Țăranul eși seara în ogradă, ca să citească din văzduh semnele timpului. Ziua fusese răcoroasă, cerul era acoperit de nori. Din miazănoapte bătea vântul și asta înseamnă noroc, pentrucă

vântul și norii sunt adversarii gerului. Spre seară însă, vântul conțeni, văzduhul era nemișcat. Către nord, pe bolta înnorată, se desprinse o șuviță clară de cer, vânăta ca oțelul. Suvița asta se lărgi cu repreziciune, cuprinzând întreaga boltă: nu se mai vedea nici-un nor. Temperatura scăzu dela 15 la 3 grade.

Bietul țaran își privi îngândurat holdele.

— Acolo mi-e pâinea, — mormăi el întunecat. — Spicele aurii care adineaoară se legănau în vânt, pământul acela frumos, câtă trudă m'au costat, câtă bucurie mi-au pricinuit! Acum, spicele stau neclintite, deși bobul de grâu încă nu s'a împlinit în ele. Atotputernicule, păzește-mi holdele încă două săptămâni sau cel puțin o săptămână sau, dacă nici asta nu este cu putință, cel puțin câteva zile, până le voi putea secera.

Apoi apar stelele, întunerecul vânat se îngroașă, se apropie miezul nopții. Noaptea e clară, niciun vânt nu adie. Finlandezii se roagă atunci pentru ploae, pentru tunete, fulgere, vijelii, numai seninul acela neclintit, de ger, să înceteze, numai tăcerea asta apăsaătoare, străvezie, care prevestește apropierea înghețului, să se sfârșească odată. Coloana de mercur a termometrului a coborât până aproape de linia catastrofei. Țăranii nu mai dorm, îi neliniștește nenorocirea care se pregătește undeva în văzduh. Unii aprind focuri lângă holde și dacă atmosfera are atâția curenți încât să împrăstie fumul peste pământuri, mai sunt speranțe. Alții întind prin holde funii, mișcându-le ritmic, cântând trist, prelung, șovăitor. Apoi apare aurora. Ziua se îngână cu noaptea. Se face și mai frig. Termometrul indică —2, uneori chir —7. Bălțile prind o pojghiță subțire de ghiață, roua înghețată se transformă într'o brumă albă și groasă, acoperind câmpul. Spicele par înzăuate în argint. Sunt frumoase și « pitorești » aceste dimineți cu câmpul sclipind cu mii de diamante în soarele răsăritului, pentru turiștii care străbat Finlanda cu baedekerul în mână. Țăranii însă umblă de colo până colo cu fălcile încheștate, cu o tristețe nesfârșită în priviri. La iarna nu vor mânca decât din trei în trei zile câte o felie de pâine. Dar, speranțe mai sunt. Puține. Dacă înghețul nu e urmat îndată de zile călduroase, grâul, secara sunt salvate. De cele mai multe ori însă, îndată după răsăritul soarelui un vânticel cald prinde să bată dinspre Miazăzi. (Suntem doar în August!) Apare primele semne că recolta a degerat: frunzele plantelor mai delicate se fac

albe și se pleacă ofilite în țărână. Frunzele cartofilor înegresc, de parcă ar fi fost uitate pe plită. În spice, boabele necoapte se prefac în picături de gelatină incoloră și în câteva ore spicul rămâne gol, pustiu, sterp... ».

O umbră de tristețe întunecă privirile verzi ale fetei de țăran din Soskua. Anniki ar vrea să alunge atmosfera sumbră iscată de povestirea ei și, dintr'o odaie vecină, îmi aduce un album mic, în care părinții i-au notat numele, data nașterii, i-au desemnat conturul piciorușului și al mâinilor la unu, doi, trei, cinci și zece ani, i-au însemnat în ordine cronologică strămoșii, câți cunoșteau, au lipit pe una din pagini cea dintâi fotografie, certificatele școlare, ce progrese a făcut la limba engleză, într'un cuvânt o mică fișă bibliografică a copilului. E un obicei asupra căruia vreau să atrag atenția, deoarece mi se pare deosebit de util. Imaginați-vă, ce câștig ar fi fost pentru istoria noastră literară, dacă Raluca Eminovici conducea o astfel pe contabilitate biografică despre Mihail Eminescu, dacă părintele Creangă însemna într'o cărțuție toate pozele din copilărie ale lui Ion al său!

Înainte de culcare am făcut cu Anniki o plimbare pe ulițele satului. Dinspre lacuri, o răcoare vegetală limpezise văzduhul. De departe, căsuța ei semăna cu cea pe care o descrie Silanpää în romanul său plin de o dulce tristețe, Silja. Atunci noaptea am ascultat multă vreme la fereastră liniștea nopții careliene și cântecul unui greer în iarba jilavă...

GEORGE SBĂRCEA

STANȚE

Indurerări, îndurerări,
ce voluptăți vă chiamă 'n mine,
ce potopuri de vieți târzii
își dau ecou cu vrăji haine?

Polipi de farmec, nevăzuți
îmi smulg dorinți mistuitoare —
și fiecare gând e-un fir
de voluptate ce mă doare.

Același gând, același dor
sunt pentru mine o poruncă —
și mă îmbăt fremătător
cu cât porunca-i mai adâncă.

M A D R I G A L

Mi-e sufletul de tine plin precum
e-un ram de floare și mireasmă plin,
în roz și alb, zâmbind candid în drum,
la trecători, sub cerul aprilin.

Mi-e sufletul de tine plin așa
cum oglindirea cerului în mare,
când își coboară 'n noapte stea cu stea
și 'mbrățișează necuprinsa zare ;

Cum uriașul orizont e una
cu 'nfiorarea plină de mister,
ce i-o trimite nevăzută luna,
când o presimte dincolo de cer.

Cuprins de flacăra iubirii tale,
mi-e sufletul o jertfă de altar,
ce fericirea-și simte 'n osanale
și 'n mistuiri, ce ți le-aduce 'n dar.

VREAU SĂ MĂ IA O TOAMNĂ...

Vreau să mă ia o toamnă din brațele vieții
pe drumul nesfârșirii și liniștii de veci,
când cerul din tărie, în faptul dimineții,
vorbește cu luceferi pe orișice poteci.

Doar toamna să mă plângă — ea știe 'ndurerarea
plecărilor eterne a celor ce se duc —;
mocnit fi este plânsul, adâncă suspinarea,
sfâșietor e gestul, pe cât e de năuc.

Va risipi pe drumuri cu-aceeași dărnicie,
din frunze, bani la colțuri de cale — drept podar —
și-mi va cânta pe coarde de crengi o melodie
cu cel mai jalnic timbru de cântec funerar.

Va prohodi asemeni tăcută peste zare
în palide odăjdii, cu-aceiași trist decor,
și nostalgiei mele-i va da întruchipare
spre alte orizonturi pe aripi de cocor.

Și, după ce uitarea pe mine se va cerne,
când sărutarea toamnei va stinge iar un an,
privind desfolierea cu dezolări eterne,
vei spune: — «Acceași toamnă, iubite Stelian!»...

CONSTANTIN-STELIAN

D O I N Ă

Răsare soarele din zori
Ca mirele dintre feciori,
Răsare luna din părete
Ca o mireasă dintre fete,
Și mai răsare neamul meu
Din cugetul lui Dumnezeu
Pe locurile hărăzite
Tulburătoarei lui ursite.
Rodesc pământurile lui
Ca ale altui nimănu
Și brațul lui pe la hotare
Ca piatra s'a făcut de tare ;
Tânjește însă-al lui cuvânt
Cu rostul risipit de vânt,
Căci de pe brazda muncii sale
Culege pretutindeni jale,
Iar ea-i mâncată de străini
Ca holdele de mărăcini ;
Ca fieru 'n ploaie de rugină
E roasă de belea străină,
E părjolită de păgâni
Ca pajiștea de boi bătrâni,
Ca lanul de lăcuste, iată
De venetici e despuiată.
Și, ca un râu, de holovau,
E zdrențuită de dușmani.

E însă inima flămândă
De răzbunare și osândă
Și-al tuturor gând acum
E chiot de voinic la drum,
Și ridicare din robie
Cu flori de mac la pălărie.
Vrem soarele și pentru noi
Cu deslegare de nevoi
Să rătăcească 'n galbenele plete
A tinerelor noastre fete
Și 'n toate inimile plin
Să toarne-al bucuriei vin;
În drum să curețe ca focul
Pe cine ne despoae locul,
Și vatra 'ntregului său neam
Să i se ducă de haram
Surpată piatră după piatră
Cui a râvnit a noastră vatră.
Indurătorul nostru braț
Să ajungă bici de foc și laț
Cui au intrat în casa noastră
Ca hoții, noaptea, pe fereastră
Și să le gâtuie trufia
Cum ei ne gâtuie moșia.

PASTORALĂ CREȘTINĂ

De Dumnezeu cu anemone roșii
Avea cu toții gândul presărat
Când se 'ntâlneau la cruce pe 'nserat
Și până ce cântau în zori cocoșii.

Un moș venit dela Ierusalim
Le deștepta ca pe-o icoană 'n față
Miraculoasa lui Cristos viață
In graiul simplu-al lui de serafim.

Ascultătorii-l îndrăgeau cu toții
Și-i răs fătau venirea printre ei,
Bărbați ca brazii tineri, și femei,
Și moșii deopotrivă cu nepoții.

El însă-și căuta de drum mereu
Cu inima de flacără și rouă
Și propovăduia credința nouă
Primită 'n suflet dela Dumnezeu.

ACESTEA-AU FOST...

Acestea-au fost odinioară
Izvoare-adânci în aur de mare 'nțelepciune
Și strălucita lor minune
Mai stăruie prin inimi și-acum ca o comoară.

Bogdania se ridicase
Cu zimbrii ei cu stema domniei între coarne
Ca vulturul să ne răstoarne
Din stânca lui de sprijin pe steaguri de mătase.

Oștirea ei de luptă gata
Și-a noastră deopotrivă de plină trufie
Se pregăteau să se sfâșie
Și să-și înnece 'n sânge de frate judecata.

De-aici atunci mitropolitul
Cu sfintele odăjdii pe el și crucea 'n mână
S'a ridicat ca o fântână
In care se răsfrânge deodată răsăritul.

Mândriile voevodale
Au conținut cu teamă din părțile-amândouă
Și 'n loc de luptă nuntă nouă
Intoarce fiecare oștire pe-a ei cale.

N. DAVILESCU

SONETE PORTUGHEZE

MORMÂNT ROMANTIC

după Antero de Quental

Acolo unde marea sbuciumată
Mugește monoton, și unde vântul
Se tânguie pe plaja 'nnisipată,
Acolo fie inimii-mi mormântul.

Scrumească-se 'n arșițele pustii
Sub soarele cuptorului de vară;
Și iarna viforoase vijelii
S'o mestice cu țărna cea avară.

Iar când se va desface — prefacută
In pulbere mărunță nevăzută —
S'o 'mprăștie vârtejurile 'n vânturi...

Cu luptele-i, cu biete-le-i avânturi,
Cu dragostea-i nebună, —spre-a dispărea
In sânu-acestei sterpe mări amare!

IUBITE SUFLET BLÂND...

dupa Camoens

Iubite suflet blând, care-ai plecat
Prea repede din viața crudă ție,
Aibi pace-acolo 'n cer în veșnicie,
Iar eu, aici, să viețui întristat.

Dar dacă în țării, unde-ai urcat,
Se 'ngăduie aducerile-aminte,
Nu da uitării-acel amor fierbinte,
Ce 'n ochii-mi l-ai văzut așa curat.

Iar dacă vei vedea că, 'n mila Lui,
Dorește vreo răsplată ca să-mi deie
La chinul fără leac că te pierdui,

Să rogi pe Cel ce anii ți-i scurtă
Ca repede la tine să mă iee,
Cum repede din ochii-mi te luă.

Din portugheză, de VICTOR BUESCU

CARACTEROLOGIE ROMÂNEASCĂ

I

Ἦθος ἀνθρώπων δαίμων.

De câte ori este necesar să adâncești o problemă, considerarea resorturilor prin care ea s'a impus mai întâi cugetătorilor este chemată să arunce lumină asupra întrebărilor fundamentale care însoțesc cercetarea de-a-lungul veacurilor.

În privința caracterului, sunt unele străvechi formulări care te lasă pururea gânditor. Prin adâncime, străbat veacurile ca un oracol nedeslegat. Astfel această atât de tainic concentrată și sugestivă a lui *Heraclit din Efes*: *caracterul pentru om, demon* ¹⁾ . . .

În fruntea primei caracterologii — aceea a lui *Theofrast*, discipolul lui *Aristotel* — se află o prefață dominată de mirarea în fața feluririi soiurilor de oameni. Fie că această prefață este autentică, fie că este un adaos de mai târziu, întrebarea rămâne: având o limbă, un ideal de viață și de educație, precum și o climă asemănătoare, cum se face totuși că oamenii Greciei antice erau atât de diverși în alcătuirea lor sufletească?

Se vede bine că întrebarea tindea să găsească tipare ale firii omenеști menite să puie rânduială în caleidoscopia aspectelor sufletești.

¹⁾ În traducerea d-lui *H. Mihăescu*: *Heraclit din Efes* publicată în Colecția *Autorii greci în românește* îngrijită de d. *C. Balmuș* (1943), aforismul este tradus: *firea omului este pentru el un zeu, ceea ce nu redă adâncimea originalului*. Niçi interpretarea lui *John Burnet*: *L'aurore de la philosophie grecque* (traducere publicată în 1919): «caracterul omului este destinul său» citată de d. *H. Mihăescu*, nu satisface, pentrucă în cuvântul *destinul* nu stă dinamica termenului *demon*, pe care preferăm să-l păstrăm cu tot svonul său de înțelesuri.

La fel, cercetătorul literaturilor are adesea prilej să se întrebe: cum se face că, având aceleași elemente rasiale, sociale, de climă, etc., scriitorii nu numai ai aceluiași neam, dar ai aceleiași epoci și aceleiași generații sunt totuși atât de feluriți?

Pentru a mă limita la un singur exemplu, iată trinitatea atât de contrastantă: Slavici, Eminescu, Caragiale. Ca să explice deosebiri, cineva s'ar putea simți îndemnat să puie temei pe cuta deosebită a provinciilor. Dar dacă privești pe toți contemporanii moldoveni ai lui Eminescu, începând cu acel D. Petri no pe care poetul, după cum se vede din manuscrisele lui, l-a încondeiat cu înverșunare neclintită, și sfârșind cu prietenul iubit Creangă, vezi că primatul firii înnăscute deosebea pe Eminescu de toți contemporanii săi, fie prieteni, fie dușmani.

Aici sălășluia demonul.

Când e vorba deci de a lămuri deosebirile dintre scriitori, să nu se invoace diversitatea motivelor literare și a culturii. Dacă doi poeți ar avea aceeași cultură și, cu talent egal, ar plăsmui acelaș motiv, acesta ar ieși modelat în chip deosebit, pentrucă firea scriitorilor este alta.

În caractere stă principalul izvor al felurimilor omenești. Din nefericire, în direcția aceasta s'a lucrat prea puțin, după cum vom vedea, și de aceea literatura a fost lipsită de un necesar sistem de relațiuni, în care să se încadreze și prin care să se deosebească aparițiile izolate.

În loc să urmărim în limbă și în creațiunile literare fireasca rânduire a deosebitelor forme ale caracterului, sistemele de critică și poetică au născocit dogmatice compartimentări în care însă lipsește tocmai cea mai sintetică formă a vieții.

La fel face astăzi psihologia experimentală. Teoretic, ea își dă în sfârșit seamă de locul central al caracterului și organizează, cum am arătat, cercetări minuțioase. Dar nu vede însemnătatea mileniilor de experimentare controlată depusă în limbă, în creațiunile folclorice și plăsmuirile literare.

Avem azi felurite investigații psihologice, categorii filosofice și estetice, însă tocmai ce ne stă mai aproape: ce ne spune expresia lingvistică și literară despre feluritele fețe ale firii omenești, a rămas teren neexplorat.

În limbă, semantica s'a ocupat de cele mai variate câmpuri de înțeles, însă nu avem o singură lucrare despre chipul cum o anumită limbă vede și denumește configurațiile de caracter.

În folclor, avem tipologii pe motive, util instrument de lucru pentru a recunoaște acțiunea fundamentală. Ne servim de ele, ca să punem ordine în bogăția materialului, relevând dominantele și trăsăturile originale. Dar paralel cu acestea și mai presus de acestea, imaginile folclorului literar reprezintă și caractere. Iată de ce, oricât de utile ar fi tipologiile de motive, avem nevoie de un conspect al firilor de oameni, așa cum reiese din patrimoniul folcloric universal și din aspectele noastre etnice. La fel stau lucrurile și în plăsmuirile culte. Un instrument de lucru mai necesar decât tematologia ar fi acela care ar da un tablou al feluritelor caractere purtătoare ale acțiunii. În spiritul acesta, vom căuta să dăm câteva exemple și în cadrul limbii și al literaturii, pentru a arăta calea spre o caracterologie românească, instrument necesar criticii literare.

Necesitatea unei atari lucrări se vede când străbați istoria unui gen complex, bunăoară teatrul. Căutând să arate câte sunt situațiile fundamentale ale conflictelor dramatice, un cercetător a arătat că sunt 36 de situații ireductibile. Rezultă că diversitatea aspectelor și a valorii stă în chipul cum sunt prezentate caracterele privite ca dătătoare de viață în schematismul temelor.

Ca să arătăm limitele și spiritul unei atari lucrări, câteva precizări sunt necesare. Atunci când e vorba de inovații, nimic mai primejdios decât exagerările și unilateralitatea. Dacă spiritul științific cere îndrăsneala concepției sprijinită pe fapte, tot atât de necesar este la fiecare pas și controlul criticii. Numai astfel o gândire nouă poate să devie temelie de viitor prin întregiri, prin reveniri și mai ales prin acest factor animator al cercetării care este contrazicerea. În sensul acesta, paginile următoare vor părea uneori că sunt un scaun de judecată al autorului asupra propriilor sale vederi. De altă parte, pentru că în viața spiritului nimic nu este izolat, vom fi nevoiți uneori, torcând în paginile următoare firul unitar al gândirii noastre, să aruncăm unele priviri în domeniul mărginaș care vor nuanța și defini concepția.

Mai întâi este nevoie să precizăm înțelesul termenului caracter față de unele concepte înrudite. Pe când ideea de *temperament* implică reflexe fiziologice — *om acru*, de pildă — aceea de *caracter* are nu numai un fel statornic de a reacționa, dar cuprinde și un dinamism propriu, se diferențiază astfel de noțiunea de *tip*, care este un concept mai puțin dinamic, slujind în primul rând să introducă ordine și să determine configurații. Zicem *tipul omului de stat*, *tipul omului religios*, nu însă și caracterul acestor moduri de a fi. Cât privește ideea de *personalitate*, de care ne vom ocupa într'alt context, ea este nedespărțită de conceptul de valoare rădăcinată într'o formă a caracterelor pozitive. Personalitatea implică o putere creatoare de bunuri obștești. Felul statornic de a reacționa al personalității este îndreptat în deosebi spre cucerirea unor atari bunuri. Pe când deci personalitatea e dominată de aspecte pozitive, caracterul poate să fie și bun și rău. În sensul în care ne ocupăm aici de caracter, nu intră neapărat tăria de caracter în accepțiunea etică a cuvântului.

Caracterologia românească este deci menită să devie un vast tablou al felurilor de a fi, independent de umbrele și luminile țesute în jurul felurilor soiuri de oameni. Numai din totalitatea aspectelor, caracterul singuratic își dobândește semnificația.

Când străbați lexicul românesc din punct de vedere al caracterologiei, precum și funcțiunile cuvintelor în formule de largă circulație, de pildă în proverbe, ești isbit de abundența cuvintelor care subliniază o scădere. Față de acestea, caracterizările aspectelor pozitive, de valoare, sunt în evidentă minoritate. S'ar părea că lucrurile prezintă o trăsătură specifică. Dar străbătând sumar lexicul altor limbi, îți dai seamă că lucrurile nu stau altfel în ceea ce privește limba poporană. Numai limbile de îndelungă cultură înfățișează o bogăție mai mare de termeni pozitivi, potrivit idealurilor religioase, umane, sociale, literare care au însuflețit epocile de mare înflorire culturală. De altminteri, mulțimea aspectelor negative ale caracterelor își are un tâlc.

Nu este o întâmplare că, pe lângă preocuparea de a pune rânduială în caleidoscopia firilor omenești, caracterologia antică mai avea un țel: să satirizeze anumite forme supărătoare ale vieții sociale. Se introducea astfel un factor de critică. După cum în lexicul nostru, tot astfel și în caracterologia lui Teofrast, aspectele

negative predomină. Este aici un fapt asemănător cu ceea ce constatăm la tipurile literare culte care au fost atât de larg recepționate, încât au devenit populare. Și aici predomină spiritul de satiră și de ironie față de scăderile omenești.

În ce privește literaturile moderne, un istoric literar belgian, G. D o u t r e p o n t a întreprins o vastă cercetare: *Les types populaires de la littérature française* (în memoriile Secției literare și a Științelor Morale și Politice publicate de *Académie royale de Belgique*, 1926, Bruxelles, vol. XXVI partea I și partea II-a). Este vorba aici de acele figuri din literatura cultă care, ca Alceste, Madame Angot (prototipul Cucoanei Chirița), Candide, Colombine, Crispine, Dandin, Don Juan, etc., etc., au pătruns în păturile largi în așa măsură, încât au dobândit sens de apelativ, chiar și în vorbirea zilnică. Este în lucrarea aceasta un vast material util cercetătorului, păcat însă că nu este rânduit într'un sistem de relațiuni și nu este întemeiat pe limba poporană așa cum vom încerca să facem, cel puțin pentru câteva sectoare ale lexicului nostru văzut în legăturile lui organice cu plâsmuirile literare.

Spre deosebire de predominanța trăsăturilor de ironie și satiră, anumite aspecte ale patrimoniului nostru folcloric pun mai mult în lumină aspectele pozitive. Astfel balada și basmul. Paralel cu ele, sunt unele plâsmuiri culte care înfățișează latura pozitivă a firilor: ceea ce astăzi am numi *tăria de caracter* în urmărirea unei țeluri mai presus de strămtle interese personale.

În caracterologia națională, trebuie deci să ținem seamă de cele două aspecte, iar trăsăturile dominante să fie organizate prin asemănări și opoziții în familii înrudite.

Predominarea laturilor negative în lexic și într'unele aspecte poporane, de pildă în satire, nu însemnează de loc absența valorilor în conștiința poporană. Sunt anumite categorii prin care vede omul din popor atunci când satirizează. Felurile trăsături ale firii omenești sunt rezultatul unor anumite poziții față de existență potrivit staturilor sociale și fazelor de cultură. Calitățile necesare îndeletnicirilor de vânător, păstor, plugar, meseriaș, neguțător lasă urme în caracterologia națională și de sigur că boerimea noastră a fost înclinată să articuleze anumite forme de caracter.

Iată, de pildă, conceptul german *Treue*, care are un mare rol în psihologia diferențială a poporului german. Cuvântul implică note diferențiale față de francezul *fidélité*. La prima vedere s'ar părea că la noi este o mai redusă subliniere a acestei trăsături. Dar dacă străbați hrisoavele noastre, actele de danie și cronicile, nu mai puțin dacă sondezi terminologia poporană, constăți că există o configurație corespunzătoare, având și note proprii. Las la o parte expresii ca om de cuvânt, om statornic, și mă opresc la expresia om credincios. De sigur cuvântul credință și expresia evanghelică *puțin credinciosule* are și ceva din atmosfera atitudinii religioase care străbate cuvântul românesc cu o semnificație deosebită.

Chestiunea aceasta a straturilor de cultură și a raportării trăsăturilor negative la cele pozitive dobândește o lumină proprie prin opoziția creștină dintre bine și rău. Din punctul acesta de vedere, vechile noastre traduceri religioase oferă un material cu atât mai interesant cu cât au introdus în limba noastră o spiritualitate de care caracterologul trebuie să țină seamă.

Fie direct prin neologisme, fie indirect prin diferențierea cuvintelor băstinașe datorită acțiunii neologismelor, care contribuie uneori ca vechile cuvinte să dobândească un relief deosebit, fazele literaturii au sporit tiparele de încadrare a firii românești. Criticele semnalate prin cuvinte sau imagini — să zicem acelea ale lui Caragiale — nu-și dobândesc semnificația decât raportate la o anumită tablă de valori. Apare astfel o funcțiune socială chiar și a tablourilor încărcate de ironie și batjocură. Personalitățile noastre literare reprezintă anumite atitudini de critică și idealuri sociale care țin seamă de permanența sufletului omenesc, dar și de cerințele mereu reînnoite ale vieții noastre. O dominantă de caracter, să zicem aceea care stă sub semnul lingușitorului, are o altă culoare și alte forme în lumea ciocoilor zugrăviți de N. Filimon, alta în arivismul arătat de romanele noastre și alta în Vicleimul adulătorilor literari de care ne-am ocupat în capitolul anterior.

N'am râde de anumite firi, dacă n'am simți că ele se abat dela o poziție față de existență pe care o prețuim îndeosebi.

Pe calea aceasta a expresiei și a semnificației imaginilor se desvâluie adevăratul spirit critic din cultura noastră, nu pe calea ideologiei asupra căreia stăruia G. Ibrăileanu.

De altă parte se tot vorbește de etnicul românesc. Dar pentru captarea și adâncirea lui ne servim de categorii străine, fără să ne dăm seamă că, după limbă considerată ca modelator, cea de a doua mare problemă este constituirea caracterologiei românești.

După cum călătorul, străbătând ținuturile pentru a ajunge la stația de oprire, îndreaptă uneori privirea fugitivă spre alte peisaje, la fel vom face aici, evocând sumar unele aspecte din literatura elină.

Epopaea antică își scoate seva dintr'anumite figuri tipice. Caracterul cărmuitorului feudal în Agamemnon, regele regilor, reprezintă firea stăpânitorului dominat de setea de putere. În opoziție cu el, stă eroul demn și iubitor de glorie, în care mânia este reversul sentimentului de mândrie rănit. Firea lui Hector, credinciosul scut al cetății, dobândește relief prin situațiile și declinul său. Dela josnicul Tersit până la înțeleptul Nestor, prin care pare că grăiește înțelepciunea veacurilor, neconținut o galerie umană reprezentativă pentru anumite firi.

Ar fi o eroare să credem că fiecare dintre aceste fețe întruchipează unilateral o singură trăsătură, excluzând pe celelalte. În eroii lui Homer, alături de dominantele lor, apar și alte trăsături, pe care intuiția artistică le zugrăvește uneori în luptă cu firea înnăscută. Ahile nefiind o construcție schematică, mânia lui e îmbinată cu un ansamblu de însușiri care dau relief nobilei figuri.

La fel de diverse sunt figurile din cealaltă frescă de epopee: de o parte, istețul navigator Ulyse. soțul însetat de înapoierea în patrie și biruind toate ispitele și stavilele; de alta, caracterul de soție credincioasă, Penelopa, luptând cu greutățile interne provocate de absența soțului așteptat.

Numai schițate, trăsături asemănătoare avem și în epica noastră poporană: motivul soțului întors din catane și care își găsește la cămin soția.

Despre toți eroii de seamă ai literaturii eline se poate spune cuvântul adânc al lui Heraclit: caracterul pentru om, demon.

Tragedia elină, ca și comedia, interesează nu atât prin motive, căci acestea aparțineau patrimoniului poporan, cât mai ales prin relieful caracterelor în luptă. În cuvântul *fețe* aplicat persoanelor,

este ceva din ideea de mască, de trăsături tipice. Un Prometeu rămâne exemplar pentru felul titanic de a fi. Agamemnon este trufia războinicului care jertfește totul setei de putere, trezind în acest chip setea de răsbunare în acea fire deopotrivă de imperioasă care este soția sa, Clitemnestra. Oreste și Pilade sunt întru-para prieteniei. Antigona este pietatea față de memoria și sufletul fratelui dispărut, care n'ar avea liniște, dacă ea nu s'ar jertfi, îndeplinind ritualul de înmormântare. În opoziție cu ea, este Creon, o altă față a firii de stăpânitor gelos de puterea și autoritatea sa. El cade în vină tragică asemănătoare cu a lui Agamemnon, care-și jertfise pe propria fiică.

La prima vedere, toate aceste figuri și caractere înfățișează numai o lature etern omenească. În realitate însă, toate își scot seva, culoarea și semnificația din forma de viață socială a cetății eline. Și în sensul acesta, sunt stâlpi ai caracterologiei naționale.

La rândul ei, istoria antică este văzută artistic din optica relevanței caracterelor, prin care se îndeplinesc marile funcțiuni și prefaceri sociale.

Pe această largă temelie a mitologiei poporane adânc sădită în lexic, prin tipicele plâsmuiri epice și dramatice, prin întreaga desvoltare a plasticeii, arta elină a depășit filosofia, îndrumând-o spre adâncirea teoretică a deosebitelor aspecte ale omului elin. În cadrul acesta, nu este o întâmplare că prima încercare de caracterologie — aceea a lui Teofrast — își dobândește întreaga semnificație atunci când o raportezi la idealul de om al cetății antice, nicăieri exprimat, dar totuși pururea prezent. Pe fondul acesta, nu este o întâmplare că primul gând de a zugrăvi tipare omenești s'a realizat printr'un școlar al lui *Aristoteles*, filosoful care, dincolo de felurimea aspectelor, vroia să abstragă dominanta diferențială.

De altă parte, dincolo de tiparele preexistente ale lui *Plato*, să fie oare numai structura geometriei euclidiene a vremii, dar nu și ceva din pre existența aspectelor tipice ale firei omenești, relevate prin caractere?

În genere, marile școli filosofice sunt nu numai controverse ideologice. Dincolo de marile poziții față de existență, avem anumite firi înălțate la forma de personalitate care face una cu doctrina lor. A intuit-o aceasta Rafael, când a zugrăvit în *Școala*

din Atena deosebitele atitudini ale filosofilor, îndeosebi acel contrast dintre Plato și Aristoteles.

Trăsătura aceasta caracterologică a literaturii și filosofiei eline a rămas nedespărțită de însăși esența ei, căci dăinuiește până la sfârșit, lăsând moștenire clasicismului creștin preocuparea de a adânci caracterele omenești, cu alt sens și cu altă adâncime.

De altă parte, prin *P l u t a r h*, caracterologia antică a trecut în formele de biografie ale Renașterii și de acolo în istoriografia modernă, unde personalitățile au adesea un loc de maximă convergență.

Am aruncat în treacăt o privire asupra acestui aspect al culturii eline, mai întâi pentru că ne dă prilej exemplar de a vedea însemnătatea problemei. De aceea nu mă unesc cu teza susținută la noi de d. C. Rădulescu-Motru, care, cum vom vedea într'alt capitol, crede că antichitatea n'a fost prielnică personalităților. Dar de fapt acestea sunt formele cele mai înalte ale caracterului privit ca valoare. Prin preocuparea de a scoate la iveală trăsăturile de caracter, înălțându-le pe cele pozitive la funcțiunea de simboluri, spiritul antichității ne cârmuește până azi.

Toate școlile filosofice eline, întrucât reprezintă atitudini față de existență, implică anumite forme de caracter pe care, peste veacuri, le găsim la înrudiții sufletește. Dar dincolo de atari afinități elementare, cei ce recepționează o formă elină, nu se identifică ei, căci e firesc lucru ca spiritul nou să scoată la iveală aspecte noi, între altele datorită fondului etnic deosebit.

Dintre felurile școli filosofice, aceea care a pus mai mult temei pe tăria de caracter, de bună seamă, a fost a stoicilor. Deosebirea pe care o fac stoicii — de pildă în acel breviar *Enchiridion* al lui Epictet — între ceea ce ne aparține, fără să ne poată fi răpit, și ceea ce nu ne aparține, punând accentul pe resorturile statornice ale sufletului, implică valorificarea caracterului. Epictet a fost sclav și, ca atare, doctrina lui are ceva din resentimentul păturii de jos vrând să opună celor de sus valori provenite nu din noblețea întâmplătoare a nașterii, ci din tăria sufletească.

De altă parte, păturile aristocrate au pus și ele deosebit temei pe însușirile de caracter, uneori într'alt spirit decât al stratului de jos. Astfel, alături de stoicismul sclavului Epictet, avem stoi-

cismul împăratului Marcu Aureliu. Deși ambele atitudini față de viață au o rădăcină comună, înflorirea este alta.

Oricare ar fi atitudinile sociale, sistemele de filosofie și directivele literare, neconținut a ieșit la iveală problema formelor provenite din firea înăscută. Unele forme ale caracterului sunt tipice pentru fondul uman permanent, altele pentru anumite popoare, în sfârșit altele pentru anumite epoci.

Ne interesează formele românești în cadrul celor general-umane.

* * *

În spiritul arătat, este necesar să privim câteva aspecte de caracterologie românească descifrate mai întâi din lexicul limbii noastre.

Întrebarea aceasta este în legătură cu problema dacă, în limba comună (uneori chiar și în cea dialectală), sunt cuvinte tipice care anticipează oarecum ceva din destinul literar, devenind centre de grupare pentru anumite forme ale vieții, deci pentru aspecte de caracter.

În *Expresivitatea limbii române*, am arătat că prezența unor anumite cuvinte și metafore în limbă a devenit centrul de cristalizare pentru unele creații reprezentative.

Exemple sugestive oferă și alte literaturi. Când m'am ocupat de *Cervantes* în primul volum de *Critice literare*, am arătat că două cuvinte: *hidalgo* și *ingenioso* dobândise în Spania vremii un accent și un cortegiu de reprezentări care au intrat în componența lui *Don Quijote*. În afară de aceste două centre de cristalizare, e de amintit cuvântul *salida* în sens de porneală spre aventuri. Romanul este alcătuit dintr'un număr de atari *purcederi* « *salida* », pentru care cuvântul nostru *porneală* nu este un echivalent strict, dar în schimb deschide perspectiva spre forme proprii de viață păstorească.

În literatura italiană, romanul *Promessi sposi* nu s'ar fi realizat în forma dată de *Manzoni*, dacă în limba italiană n'ar fi stat dinamismul expresiei, pe care nu-l are cuvântul nostru *logodnicii* și nici cel francez *les fiancés*.

Chiar și anumite modalități estetice, de pildă ale comicului, sunt marcate printr'anumite cuvinte. Înainte de a ne opri la atari aspecte românești, vom releva unul romanic apusean. Este forma

de ridicol din romanul *Tartarin de Tarascon* al lui A l p h. D a u d e t. Iată cum autorul însuși își încadrează romanul în instinctele rasei provenșale. « Il y a, dans la langue de Mistral, un mot qui résume et définit bien tous les instincts de la race: *galéja*, railler, plaisanter, et l'on voit l'éclair d'ironie, la pointe malicieuse qui luit au fond des yeux provençaux. *Galéja* revient à tout propos dans la conversation, sous forme de verbe, de substantif. « *Vesés pas? es uno galéjado*. Tu ne vois donc pas? c'est une plaisanterie. *Taisoté galéjaire*. Taisez-vous vilain moqueur ». Mais d'être *galejaire* cela n'exclut ni la bonté, ni la tendresse. On s'amuse ! *té*, on veut rire ; et là-bas le rire va avec tous les sentiments, les plus passionnés, les plus tendres ».

Romanul apare ca întruparea acestei forme a comicului.

Este deci și legitim și necesar să sondăm limba, folclorul și literatura noastră, pentru a pune în lumină unele modalități proprii ale felului nostru de a reacționa.

Prima întrebare este dacă și omul din popor nu vede lumea prin categorii, care de fapt sunt îndatinate tipare caracterologice.

Deși ne lipsește un cuvânt care să corespundă exact conceptului de caracter, limba noastră are totuși termene pentru a-l indica. Astfel cuvântul *fire* apare adeseori în proverb pentru a denumi însușirile statornice, fie pozitive, fie negative. Când, de pildă, se zice: *nărvul din fire n'are lecuire; cei strămbi din fire anevoie se îndreaptă*, etc., etc., funcțiunea cuvântului este de a releva permanența felului de a fi. Chiar și cuvântul acesta *fel*, dar mai ales *soi* și chiar *teapă* au foarte des această funcțiune.

Numeroase locuțiuni arată că graiul poporan subliniază anumite permanențe, de pildă: *toate merg după soi; toate merg după neam*. Când se zice despre cineva că *il trage neamul*, înțelesul este că trăsăturile moștenite rămân. De aici formularea: *tot cam după neam merg toate, din ce este nu-l poți scoate*.

Mai mult chiar: avem expresii care izvorăsc din intuiția că sunt forme generale ale caracterului din care nu putem ieși. Când săteanul zice: *apa trebuie să vie la matca ei și omul la teapa lui*, cuvântul din urmă nu indică numai ideea de neam, dar și un anumit fel de a fi din care nu ne putem desface. În concordanță cu aceasta, avem nenumărate proverbe care subliniază primatul

firii înăscute; ca de pildă: *cioară albă nu se poate; arici fără ghîmpi nu poate să fie; pe lup îl prindea, dar el întreba: unde este oaia?*

Ar fi să dau sute de pagini pentru a înșira nenumăratele pro-
verbe și expresii care dau glas acestui fel de a vedea. Intreaga
natură: pământul, apa, cerul, animalele, plantele, etc., prezintă
simboluri pentru a denumi firea înăscută. Cărbunele aprins te
face să te gîndești la omul iute; cel acoperit la fățarnic, etc.
etc....

Cînd străbați lexicul nostru din punctul de vedere al chipu-
rilor omenești de a fi, ai o impresie de caleidoscopie, ca în fața
copacilor de diferite soiuri ai unei păduri imense. Treptat însă
îți dai seama că ele, prin afinități și opoziții, se rînduiesc pe cate-
gorii și nu este chip de a fi care să nu fie văzut metaforic. Unde
nu ajunge transpunerea simplă, apar cuvinte compuse ca: *frige-
linte; împușcă 'n lună; pui de lele; pierde-vară.*

Chiar și conceptul de tărie de caracter își are echivalențe: *e
tare de înger; e slab de înger.* A înșira aici toate faptele ne-ar duce
prea departe, căci ar însemna să dăm pagini întregi cu denumiri.
Le rezerv pentru anexele finale.

...O simplă răsfoire a lexicului arată pînă la prisosință că
omul din popor vede manifestările omenești sub aspectul carac-
terologic. Experiențele de milenii, unele urcându-se pînă la rudi-
mentele vieții sociale, sunt astfel concretizate în lexic.

Cei ce întreprind astăzi studii asupra caracterului pot organiza
cîteva zeci, sute sau mii de experiențe pentru a releva anumite
trăsături tipice. Dar oricît de numeroase și controlate ar fi aceste
lucrări, ele nu pot fi mai bogate decît experiențele concretizate
în limbă, în expresiile populare și în creațiunile de artă crescute
pe temelia limbajului.

Rezultă că pentru studiile de literatură cît și pentru lămurirea
întregii noastre firi, avem nevoie de o caracterologie românească
astfel alcătuită încît să cuprindă în chip unitar datele limbii,
ale folclorului, ale literaturii și ale filosofiei românești.

Privind spectele de termeni rînduiți pe categorii și prin
care limba noastră denumește deosebitele feluri omenești de a fi,
dela început ne întîmpină o greutate.

La prima impresie, unele cuvinte par a denumi un caracter, pe când în realitate ele au funcțiuni adjectivale care câteodată pot intra în componența și chiar în definiția unui caracter, dar nu pot alcătui o față organică a unei anumite forme de viață.

Iată, de pildă, sfera oamenilor abili.

Nu este vorba de feluritele îndeletniciri și cute profesionale. Pot să am un îndemânatec lucrător sau vânător, un abil financiar, un ager om politic, un iscusit diplomat, un priceput plugar, profesor, inginer, etc.

Zugrăvind felurite îndeletniciri, literatura prezintă adesea tipuri profesionale. Se vorbește, de pildă, de preotul, profesorul, meșteșugarul, bancherul, industriașul, în literatură. În sfera poporană, colindul variază după cel la care se cântă: colind de vânător, păstor, plugar, etc.

Aspecte analoage sunt și în acest vast material caracterologic reprezentat prin proverbele și satirele poporane. Aici *popa*, de pildă, este înfățișat într'o anumită lumină, care însă atârnă de unghiul de vedere al omului din popor, nu de esența însăși a fețelor bisericesti. Dovada stă în felul deosebit cum figura preotului apare într'unele creațiuni culte, de pildă la *Slavici*, în icoanele de preoți zugrăvite de preotul *N. Popescu* sau într'atâtea portrete datorite lui *N. Iorga*.

Pentru a rămânea în vecinătatea câmpului semantic de care ne-am ocupat, observăm că sunt caractere din cele mai felurite în care poate intra ca atribut cuvântul *abil*. Astfel, *chilipirgiul*, *cusurgiul*, *berbantul*, ca și *viteazul*, *răbdătorul*, *cumplitul*, *harnicul* etc., pot fi *abili*, *îndemânatici*, *dibaci*, etc. Dar îmi pot întruchipa — și de fapt întâlnim — aceleași chipuri lipsite de însușirile amintite: *chilipirgii*, *cusurгии*, *berbanți*, *harnici*, lipsiți de îndemânare și de iscusință.

După ce am făcut astfel deosebirea între caracter și adjectiv de caracterizare, vom arăta o cale prin care punem oarecare rânduială în felurimea cuvintelor care denumesc un anumit caracter. Cuvintele și expresiile răspândite în dicționare dobândesc relevanță și se definesc atunci când sunt rânduite în familii.

Pentru că ne-ar duce prea departe, căci numai această chestiune ar cere o lucrare aparte, mă voi mărgini să arăt numai într'un sector bogăția și nuanțele caracterologiei românești.

Iată o parte numai din termenii limbii noastre pe linia spiritului de glumeață ironie: *amăgeul, caraghiosul, coșcarul, flecarul, fojelnița, fraierul, fluturatecul, gogoșarul, gugumanul, găinarul, hătrul, mahărul, moftangiul, măscăriciul, Păcală, Pepelea, poznașul, pehlivanul, pișicherul, păpușerul, șăgalnicul, șforarul, șiretul, șmecherul, etc., etc.*

Multe dintr'aceste cuvinte denumesc oameni care nu se încordează neapărat către satisfacții de ordin material, așa cum e cazul pentru *chilipirgiul, pleșcarul, lingușitorul, fățarnicul, etc.* De aceea familia semantică de cuvinte citată aici, privită în bloc, indică o lature oarecum contemplativă din sfera comicului. Se vede astfel că există configurații de caractere care implică o anumită virtualitate estetică. Râsul sau ironia stârnite de *șugubăț* sau de *șăgalnic* sunt deosebite de acelea a *moftangiului*, de pildă; și toate laolaltă sunt deosebite de aceste trei fețe: *fraierul, mahărul, șmecherul*.

La rândul lor, întreaga configurație se deosebește răspicat de firi ca: *pui de lele, mocoșanul, gașperița, etc.* Aici este o altă gamă de sentimente. Chiar când figurile stârnesc râsul, ele sunt deosebite de prima categorie.

Pentru că nu putem da aici întregul sistem de relațiuni ale caracterologiei românești, ne mărginim la arătarea punctului constant din care deosebitele categorii își dobândesc înțelesul. Este tocmai ceea ce nu ne oferă studiile de caracterologie întemeiate pe cercetări de psihologie. Acestora le lipsește un centru de gravitate și deci un principiu de diviziune.

Străbătând toate cuvintele, proverbele, snoavele, porecele și satirele noastre poporane, precum și cele mai caracteristice dintre cântecele bătrânești, îți dai seamă că, fie direct, fie indirect, toate trimet către un concept general, prezent și în aspectele pozitive și în cele negative. Este ceea ce am numi tipul general de *om* așa cum reiese din totalitatea mărturiilor. Ca un etalon, el este pretutindeni prezent în orice judecată de valoare umană, întrucât reprezintă nu un efemer succes în viață, ci prețuire în sine ca statornică valoare.

Pentru a ilustra adevărul acesta, este tipică expresia *om de omenie*, cu numeroasele sale aspecte parțiale: *om cu scaun la cap, om dintr'o bucată, nici salcia pom, nici moșicul om, etc., etc.,* și

nu este o întâmplare că, în acea primă încercare de a face un corpus al înțelepciunii noastre, în *Povăzuri i cuvinte adevărate* adunate de Iordache Golescu (publicate în vol. VII din colecția lui Iuliu A. Zanne, *Proverbele Românilor*, 1900), maximele cu privire la *om* și *omenie* cuprind un tot mai numeros decât al oricărui alt grup.

Punctul arhimedic al caracterologiei românești stă în conceptele acestea de *om* și *omenie* și ar fi o lucrare de preț aceea în care un tânăr ar aduna tot materialul necesar în jurul acestei probleme.

În cadrul acestor considerațiuni, să ilustrăm prin câteva exemple familia semantică cuprinsă între *amăgeu* și *șugubăț*. Și aici fiecare cuvânt ar merita să fie privit de aproape. În *Expresivitatea limbii române* am arătat cum Caragiale a găsit în cuvintele *moft* și *moftangiu* centrul de cristalizare pentru o întreagă critică a scăderilor dintr'un anumit moment. Caracterele *Moftangiul*, *Moftangoaica*, etc., pot sta alături de tipurile zugrăvite într'unele din satirele noastre poporane, bunăoară acelea din colecția lui S i m. F l. M a r i a n.

Dar Caragiale înfățișă unele aspecte trecătoare ale unei pături restrânse.

Față de această formă a comicului și a satirei, iată o altă întrupare de caracter care se mișcă pe linii mai largi și este tipică unei anumite forme a răsului poporan.

Când se va face odată un temeinic studiu asupra artei lui C r e a n g ă, se va vedea că fie basm, fie snoavă, fie figură din *Amintiri*, el vede lumea potrivit propriei firi, dar definindu-și figurile în cadrul caracterologiei românești. Aici stă o bună parte din seva și farmecul său.

Ca exemplu, mă voi opri la *Moș Nichifor Cotcarul*. Observați mai întâi cum caută să așeze povestirea în tiparele îndatinat.

Mai întâi observați îndoita mișcare de a apropia și apoi de a distanța povestea. Eroul nu este o întruchipare din povești, ci «om ca toți oamenii». Dar imediat ce l-a așezat în mahalaua din Târgul Neamțului, îl depărtează în timp: Moș Nichifor hălăduia «pe când bunicul bunicului meu fusese cimpoiaș la cumetria lui Moș Dediu din Vânători, fiind cumătru mare Ciubăr-Vodă», etc....

După această situație, începe prima caracterizare: îndeletnicirea de harabagiu, în cadrul căreia apar pe rând trăsăturile: șăgalnic, glumeț; făcut pe drumuri, strădalnic și iute, etc... Se vede cum Creangă nu proceda deductiv, ci căuta să dea ceva din complexul firii omenești înfățișate.

Când desfășoară povestea dintre el și tânăra ovreică Malca, prezentarea faptelor fiind tot mai vie, rubricarea lor în anumite tipare nu mai e necesară. Ca la un adevărat povestitor, când intră în curentul epic, înșiruirea faptelor predomină. În schimb, în final, ochiul îndreptat asupra esenței omenești zugrăvite, simte nevoia să încadreze totul într'o formă de viață tipică pentru firea omului, semnalizând totodată și speța comicalului în cadrul mentalității poporane. Astfel povestea este organizată în jurul cuvântului menit să denumească firea eroului. Răspândindu-se vestea de întâmplarea cu jupâneasa Malca la Codrul Balaurului, oamenii cum is oamenii... au început a porecli pe moș Nichifor și a-i zice: Nichifor Coțcariul, Nichifor Coțcariul, și poate-acum a fi oale și ulcioare și tot Nichifor Coțcariul i-a rămas bietului om numele și până în ziua de astăzi ».

Se vede bine că povestirea este centrată în jurul acestei trăsături de caracter care implică și o anumită formă a comicalului.

Când la un creator apare o trăsătură atât de răspicată, ea nu rămâne izolată, ci semnalizează un întreg complex pe aceeași linie. Într'adevăr, când străbați motivele de basm ale lui Creangă, vezi mereu înclinarea de a le privi caracterologic. La fel se întâmplă și cu povestirile în afară de sfera basmelor, nu numai în *Amintiri*, dar și în cele două schițe despre *Moș Ion Roată*, tipice pentru firea și poziția țaranului român față de chestiunea socială.

Cercetând comparativ basmele lui Ion Creangă, rezultă că instinctiv el se îndreaptă către cele clădite pe opoziții de caracter. Când plăsmuește, povestirea e împletită cu numeroase cuvinte menite să denumească felul eroilor. O comparație între basmul tip pentru caracterologia poporană *Fata babei și Fata moșneagului* și cel corespunzător *Frau Holle* din *Kinder-und Hausmärchen* a fraților Grimm (Nr. 24) este concludentă. Se vede la scriitorul român ochiul deprins să pătrundă resorturile diferitelor soiuri de oameni. Extinzând comparația mai departe la plăsmuirile universale ale aceluiași motiv, înregistrate în *Anmerkungen zu den*

Kinder-und Hausmärchen der Brüder Grimm de J. Bolte și G. Polivka (vol. I, pp. 207—227), reiese că originalitatea lui Creangă stă tocmai în faptul că vede lumea sub aspectul caracterologic.

Dacă scriitorii mari ai unui neam sunt reprezentativi pentru chipul cum un anumit popor e înclinat să vadă, nota aceasta diferențială a lui Creangă își are tâlcul ei.

Comparațiile lui J. B o u t i è r e în *La vie et l'oeuvre de Ion Creangă* duc pe autor la concluzia că basmul lui Creangă nu diferă de versiunile străine decât prin câteva puncte de detalii. Iar când autorul francez vorbește de originalitatea lui Creangă și de locul său între povestitorii europeni, tocmai esențialul îi scapă: fără a fi moralist, Creangă înfățișează neconținut faptele sub aspectul resorturilor profunde sădite în firea eroilor. Neconținut sub pana lui apar tipice trăsături ale firii eroilor.

La rândul ei, această originalitate este în concordanță cu ceea ce ne spune limba noastră despre felul de a vedea al săteanului, care în porecle, în snoave, în strigături, basme, balade, are un ochi pururea îndreptat asupra feluritelor aspecte ale firii omenești. Astfel, Creangă este reprezentativ pentru o răspicată poziție românească și arta lui scoate la iveală virtualitățile expresive cuprinse în denumirile poporane, îndeosebi în cele din câmpul semantic al șăgalnicului, șiretului, istețului, hâtrului, poznașului.

Trăsăturile grupate de el în jurul Coțcarului, n'ar avea nevoie decât să fie înșirate în felul lanțului de motive, așa cum face el pentru *Dănilă Prepeleac*, pentru ca să se nască o formă de artă tip. Să ne închipuim că Moș Nichifor Coțcarul ar fi înfățișat sub toate fețele și cu amploare de epică dezvoltată. În cazul acesta am avea o povestire largă la fel cum este reprezentat mincinosul în *Baronul Münchhausen*, sau tipul reprezentat la noi prin Păcală. Astfel, isprava lui Nichifor Coțcarul din Codrul Balaurului s'ar putea asemăna cu cea primă *salida* a lui Don Quijote. Și după cum romanul spaniol e alcătuit dintr'un complex de *salida*, tot astfel tipul coțcarului ar deveni centrul de cristalizare al unui larg complex epic, cu atât mai caracteristic cu cât eroul nostru ar veni în contact cu cele mai variate situațiuni și în luptă cu elemente etnice eterogene ca acelea semnalizate prin cuvinte ca: *fraterul, mahdrul, șmecherul*, care denumesc însușiri de șiretlic venind dintr'o sferă socială și etică alta decât aceea a falmosului coțcar.

Trec acum la un exemplu din sfera orășenească a firilor înrudite cu cea de care ne-am ocupat, dar transpuse pe un alt registru. Las la o parte atât de interesantul cuvânt *amăgeu*, în care stau mari virtualități literare (mă gândesc la unii dintre metafizicii noștri de astăzi), și trecând peste amintitele fraierul, mahărul pehlivanul, mă opresc la acest cuvânt de curând împământenit și totuși de largă circulație: *șmech rul*.

Fie că provine din câmpul de înțeles al cuvântului *Schmecken* care are ceva din firea celui ce degustă, fie că — ceea ce este mai probabil — e cârmuit de una din formele verbului *schmeicheln*, a linguși, în semnificația românească a cuvântului *șmecher* stă un anumit dinamism. Cel denumit astfel, de obicei urmărește cu încordare de pișicher, bunuri la care râvnește.

Este în denumirea aceasta o atitudine critică și de batjocură din partea tuturor păturilor sociale. Probabil, cuvântul ne-a venit din lumea oamenilor de afaceri și a samsarilor semiși. Este un amestec de lingușiri, sforării, învârteală, neobrăzare. În literatura noastră, el nu și-a găsit încă un tipar definitiv. Până în prezent este semnificativ că cea mai apropiată figură este aceea a lui Zelig Schor din Manasse. Pentru a diferenția caracterul șmecherului, iată de pildă figura populară a lui Păcală. El își găsește corespondențe în literatura universală; dar denumirea căpătată la noi subliniază o trăsătură de glumă. Deșteaptă un răs sănătos pentrucă, spre deosebire de *șmecher*, nu implică neobrăzare și de loc interes material.

În literatura lumii, figuri înrudite și caracterizate mai ales prin abilitate în lumea afacerilor, au apărut într'unele creațiuni celebre, îndeosebi în teatru. Amintesc, de pildă, pe *Mercadet* al lui Balzac. Ceva între *șmecher* și fraier apare în curtezaniile din *Cucoana Chirița*; o figură mixtă din configurația aceasta este aceea a lui *Pristanda* din *Scrisoarea pierdută*. Este slujbașul devenit unealtă și politică și personală în mâna potentatului politic.

În chestiunile acestea, se cuvine să ținem seama de straturile sociale prielnice unor anumite firi. Epocile de criză, când se face tranziția dela o formă socială la alta, scot la iveală sau fac să se contureze mai deplin figuri tipice. Astfel, în conflictul dintre burghezii și nobilimea privilegiată, popularitatea fără pereche de care s'a bucurat în teatrul francez *Figaro* al lui Beaumarchais

vine din faptul că valetul întrupa spiritul de inițiativă și de abilitate al omului din popor dotat excepțional, în conflict cu stăpânul care datorează totul numai privilegiilor moștenite.

S'ar zice că amintind acestea ne depărtăm de tema noastră, a figurilor crescute din realitățile vieții noastre poporane. Dar tipul instrumentului docil aciuat pe lângă un puternic, fie al banului, fie al situației sociale, este conturat în figurile noastre poporane. Cine trece în revistă trăsăturile *ciocoiului*, constată că notele esențiale ale arivistului sunt conturate, în ansamblul lor, de trăsături ale proverbelor noastre despre ciocoi. Pe fondul acesta și pornind dela unele contaminări apusene, s'a creat în literatura noastră tipul ciocoiului arivist, dela *Alexandri* și *Filimon* până la *Duiliu Zamfirescu* și până la romanierii noștri de astăzi. Este semnificativ că interesantul roman al d-lui *I. M. Sadoveanu*, *Sfârșit de veac în București*, apărut în 1944, are ca personaj central figura arivistului *Urmatecu*, care, în împrejurările sociale ale vremii, urmărește cu tenacitate și dibăcie să devie bogat și influent, ridicându-se pe spinarea boierului ostenit și pasiv.

La noi, arivistul este un fel de haiduc al burgheziei. În loc să opereze în codru, se mișcă în sferile bucureștene ca în sus amintitul roman. El alcătuiește una din trăsăturile caracterologice comune folclorului și literaturii noastre culte, caracterizat prin multiple însușiri din sfera semantică dela *amăgeu* la *șmecher*, dar având și resurse din câmpul linguşitorului.

Comparativ, lucrul se vede îndeosebi atunci când asemeni pe ciocoiul nostru cu tipul corespunzător dar atât de diferit al *culacului* rus care nu este numai un burghez al satelor, dar și tipul celui ce se ridică prin sprijinul mai ales al organelor de Stat la o excepțională avere nouă. Trăsăturile active ale firii noastre ies în relief atunci când compari pe ciocoiul arivist, dar întreprinzător, cu figura culacului rus mai mult purtat de conjuncturile sociale decât de însușirile lui de inițiativă.

Tot în cadrul nostru social, o figură care a vorbit mult imaginației scriitorilor prin însușirile pozitive de omenie este tipul bărbatului harnic, strângător, statornic, cu scaun la cap, gospodar și gata să devie colțuros și îndărătnic, atunci când îi sunt încăl-

cate fie bunurile morale, fie cele materiale. Tipul acesta se deosebește de acela al fălosului, chilipirgiului, flecarului, fățarnicului, mincinosului, într'un cuvânt de toate acele trăsături care scot pe cineva din sfera omeniei.

Deși pentru configurația aceasta de aspecte pozitive lipsește un cuvânt generic, toate la un loc semnalizează pe omul dela țară încadrat organic în unitatea sătească, prețuind fapta, nu vorba. Având o înfățișare simplă, el poate să uimească atunci când, dincolo de aparențele modeste, firea lui întregă iese la iveală. Chipul acesta de a fi poate să aparțină deosebitelor regiuni, indiferent de situația de sătean sărac, mijlocăș, sau bogat. S'ar zice că este purtătorul unei noblețe native care adeseori te uimește prin agerime, hotărîre și măsură.

Ceva din firea aceasta a fost întipuită în figura lui Moș Ion Roată. Și aici este numai o schiță, dar care conține virtual posibilitatea dezvoltărilor largi în care felurite episoade ar fi legate pentru a zugrăvi multiplele fețe ale acestui caracter, iar numele este sugestiv ales, pentru că porecla sugerează forma închegată închisă și rotunjită, ca și firea omului.

Nu este o întâmplare că atât din episodul Unirii cât și din cel cu Vodă Cuza, firea țaranului iese la iveală sub imboldul conflictului social. De când e lumea, problema socială a intrat ca o dominantă în acest caracter colectiv care este spiritul poporan.

Sunt genuri literare, care au prins în chip deosebit conflictul social. Astfel fabula, așa cum a fost dela început constituită în opera lui Esop, oferă material bogat, care devine concludent în desăvârșirea formei realizate de La Fontaine. Opera acestuia nu este numai *une ample comédie en cent actes divers*, dar și o vastă galerie de feluri de a fi, văzute în planul de rezonanță inițial, propriu genului: lupta socială între mici și mari. Se poate spune că fabula este genul în care s'a afirmat mai întâi opoziția de firi și de interese dintre bogați și săraci. Greerele hai-hui, cântărețul care se adresează umilit furnicii strângătoare, ca și cârpaciul care primește bunurile chiaburului, dar prin aceasta își pierde cântecul și voia bună, nu mai puțin animalele mărunte jertfite atotputerniciei leului, lupului etc. sunt tot atâtea soiuri văzute din perspectiva populară, așa cum ne-o dă și limba.

Când în fabula antică, vulpea se adresează corbului, avem o firească tensiune între două firi. Dacă cineva ar denumi vulpea cu epitetul de abilă, aceasta ar fi numai o trăsătură, nu însă dominantă organică, vitală, căci forma totală de viață întipuită în vulpe este linguşeala condusă de şiretenie. Se vede bine cum firea înăscută este o formă dinamică a vieții, iar situația dintre amăgeu și amăgit reprezintă o față a unui raport statornic omenesc.

Exemplul acesta confirmă de ce în studiile de literatură comparată, alături de tipologia motivelor, așa cum a realizat-o școala folclorică finlandeză, este nevoie de un sistem de rânduială a caracterelor. Acestea, nu întâmplările anecdotice, dau viață literaturilor și scot la iveală trăsături etnice.

Pe linia conflictului social conturat de I. Creangă în schițele despre Ion Roată, iată un exemplu comparativ scos din lumea fabulelor. Și pentru o largă semnificație, vom așeza în cadrul acesta unul dintre simbolurile dominante ale lui **M i h a i l E m i n e s c u**.

Printre izvoarele lui La Fontaine este și motivul din care a plăsmuit minunea aceea, care se numește *Le paysan du Danube*. Două caractere stau față în față: de o parte, țaranul cu aparență umilă, cu îmbrăcăminte neîngrijită; de altă parte, strălucirea potențailor, reprezentată prin Senatul Roman. Și dincolo de aparența celui umil, ies deodată la iveală neașteptate însușiri de pătrundere, demnitate, mândrie, gata la luptă îndârjită întru apărarea bunurilor sufletești, nesocotite de potențaii trufași.

Situația aceasta a vorbit adesea scriitorilor noștri. Paralel cu neaoșul Ion Roată, avem încercările lui Negruzzi, Alecsandri, Nicolae Gane, etc.¹ de a prezenta bunul simț, inteligența și demnitatea naturală a țaranului în conflict cu lumea amorfă și artificială a potențailor.

În lumina acestor aspecte înrudite, dobândește semnificație sporită complexul social din opera lui Mihail Eminescu. O asemenea tensiune între caractere stă în conflictul dintre bătrânul Mircea, atât de simplu după vorbă, după port și îngâmfatul Paiazid. De fapt, voevodul nostru este întruparea eminesciană a țaranului dela Dunăre.

Fie că Eminescu și-a împrospătat motivul din *Ceasornicul Domnilor*, al cărui manuscris îl avea, fie că l-a creiat din opoziția

mereu prezentă în cugetul său dintre pătura românească organică și pătura suprapusă, fapt este că aici poetul a simbolizat ca nimenea altul însușirile alese, care zac sub aparența înpoeiată și rustică a neamului. Și cu toate că încordarea este aproape aceeași ca și în fabula poetului francez, iar acel *eu nu te-ași dori vreodată ca s'ajungi să ne cunoști*, este în concordanță cu

Craignez, Romain, craignez que le Ciel quelque jour
Ne transporte chez vous les pleurs et la misère,

totuși cristalizările sunt atât de deosebite, pentru că în caractere sunt și trăsături diferențiale.

M'am oprit la acest exemplu, pentru că el arată cum caracterologia românească dobândește relief în cadrul literaturii universale.

Faptele și considerațiunile acestea erau necesare, pentru ca să se vadă ce ne spune limba română despre deosebitele aspecte ale firii omenești potrivit trăsăturilor de caracter semnalizate în lexicul nostru.

Dar nu numai lexicul și lumea proverbelor ne arată în ce chip săteanul nostru vede lumea caracterologic. Dacă această particularitate este adevărată, ea trebuie să fie confirmată prin întregul nostru sistem folcloric. Față de bogăția faptelor, după cum în limbă ne-am mărginit să semnalizăm numai câteva aspecte, tot astfel vom face amintind fapte din domeniul caracterologiei folclorice.

De nimic nu are astăzi mai mare nevoie critica românească decât de evidențierea categoriilor menite să capteze etnicul românesc. Pentru critica și estetica noastră literară, până în prezent problemele acestea au fost ca și inexistente. Ne-am mărginit la generalități, la vulgarizarea ultimelor mode estetice sau la priticirea vechilor formule. Scăderile acestea vin din faptul că, după cum filosofii noștri n'au fost dublați cu oameni de știință în stare să cucerească noi adevăruri în anumite domenii, tot astfel esteticienii n'au luat asupra lor sarcina specialităților plecate asupra specificului românesc.

În sistemul de relațiuni al caracterologiei românești, mai avem un capitol bogat: poreclele. Te cuprinde jalea când vezi

unele anchete, să le zicem sociologice, ca acelea despre satul *Clopotiva* din Hațeg (două volume), în care capitolul poreclelor este ca și inexistent.

Acest capitol al onomasticeii noastre oferă un bogat repertoriu de caracterologie. Te uimește adeseori darul, cum, printr'o notă de caricatură, săteanul intră adesea în însăși esența firii pe care o denumește. Și am văzut cazuri când, după o usturătoare poreclă nimerită, chiar și proprii copii își denumesc, până și în școală, pe părinte, nu cu numele de familie, ci cu porecla care se ține scai de cel denumit. Este poate aici o trăsătură a omului neatins de cultura nivelatoare. Dar, fără îndoială, unele popoare au un dar deosebit. Și în orice caz frecvența și calitatea dau măsura darului de observație și de nimerită denumire. Este aici, fără îndoială, o calitate artistică. Uneori, porecla este o satiră condensată într'un cuvânt. Deșteptând în consăteni multiple rezonanțe, o atare denumire devine uneori centrul de cristalizare. În jurul ei se organizează trăsături menite să dea conturul unei adevărate creațiuni.

Pentru a alege un singur exemplu, iată cuvântul *pierde-vară*, una din numeroasele porecle ale omului leneș. Având un caracter generic, el s'a organizat într'o adevărată satiră, care întru nimic nu este mai prejos de cele mai izbutite portrete caricaturale din literatura lumii. Văzând plugurile ieșite la lucru, nevasta tânără se adresează lui Pierde-Vară, cu următorul zadarnic îndemn:

Frunză verde de secară,
 Scoală, scoală,
 Pierde-vară!
 Toate plugurile ară,
 Numai tu șezi în cămară!
 — Ba eu, zău, nu m'oi scula
 Că nu am cu ce ara!

Zadarnic femeia își înștiințează bărbatul că-i va aduce plug, apoi sămânța, sămănătoarea, grapa, de care spune că nu le are; el mai cere ceva: mana dela nouă vaci, să i-o bage toată 'n gură, ceea ce stârnește blestemul soției: fi va aduce boala de pe nouă sate:

Să te scoli, când s'oi scula
 Moșul și matușa mea!

După cum aici, tot astfel și în cuprinsul creațiilor culte, porecelele caracterologice au devenit, mai des decât s'ar crede, centre de cristalizare ale unor plăsmuiri remarcabile. Chiar și în critică avem un caz. În porecelele poporane, *Sarsailă* denumește pe omul ciudat, excentric, *igzallat* cum se zice astăzi în foarte multe regiuni. În silaba finală a poreclei dată de Heliade Rădulescu, se simte sufixul *-ilă*, care dă proporții, ca în *Gerilă*, *Setilă*, *Flămânzilă*.

Simțind nevoia să zugrăvească tipul scriitorului extravagant, Heliade-Rădulescu a avut fericita inspirație să-și intituleze portretul *Domnul Sarsailă autorul*. Este cea mai izbutită pagină de caracterologie a scriitorului. Fire nevăzute leagă reprezentările noastre deșteptate prin acest nume de gesturile, îmbrăcămintea, vorba și întreaga ținută a scriitorului caricaturizat.

Un alt exemplu leagă firile vechei caracterologii orășenești de un aspect recent al literaturii noastre. Romanul boemei și al destrămării sufletești a găsit în *Craii de Curtea Veche* de Matei I. Caragiale o expresie surprinzător legată de trăsături vechi ale vieții bucureștene. Cu o singură excepție, figurile romanului sunt coborâtori din familii bune, iubitori de frumos, de discuții subtile, dar decăzuți moralmente. Lipsiți de o pârgă a vieții, rătăcesc prin localurile de petreceri nocturne ale unui anumit cartier din Capitală. Fiecare reprezintă o față a grupului.

Deși romanul are o întipărire răspicat modernă, centrul lui de cristalizare este o trăsătură de veche caracterologie bucureșteană.

Intr'adevăr, în colecția de proverbe a lui Zanne, sub numărul 6912, este înregistrată expresia *Crai de Curtea Veche* care, de pe la mijlocul secolului al XVIII, se dedea lepădăturilor, chefliilor și oamenilor fără rost ai Bucureștilor. Aceștia se adunau în încăperile dărăpănate ale vechii reședinți a lui Brâncoveanu, arsă la 1718.

Cât de tenace a fost această denumire, se vede din faptul că, pe la sfârșitul sec. XVIII, apare varianta *Crai de Curtea Arsă* dată celor de aceeași teapă și care gravitau în jurul beciurilor curții lui Mihai-Vodă.

Expresiile au pătruns și într'unele catrene poporane ale mahalalelor vremii.

De bună seamă, Matei Caragiale a cunoscut aceste fapte și, când a ales titlul său, a ținut seamă de tot svonul de sugestii evocat de vechea denumire. Cu toate deosebirile, fire nevăzute leagă și aici un vechi aspect bucureștean de unul modern.

Exemplul acesta arată și el necesitatea caracterologiei populare pentru a încadra și diferenția plăsmuirile culte. Și dacă până în prezent denumirile orășânești, de pildă *gură de Târgoviște*, apoi deosebirile dintre *Trocarii* din Scheii Brașovului și *Țițăușii* din Brașovul nou, etc. etc., n'au fost valorificate artistic, atari denumiri pot deveni centre de cristalizare artistică, atunci când, încorporate în sistemul nostru expresiv, vor începe să-și destăinuiască semnificarea.

Atât în felul curent cum publicul nostru citește, cât și în critica și istoriografia literară, ne-am lăsat prea mult duși de naiva înșirare a întâmplărilor și am dat prea puțină atenție esenței umane și naționale.

Când este vorba de etnicul nostru, oscilăm între empirism și generalizarea, fără sbor sigur, pentru că nu și-a călit aripile în disciplinele românești ale științelor spiritului.

De câte ori te afli, în fața unei încercări, nu numai a literaților, dar și a filosofilor noștri — vechi și noi — de a capta etnicul românesc, ești izolat supărător de speculația care vrea să coordoneze și să interpreteze fapte pe care nu le poate stăpâni. În bună parte, de aici vine verbiajul nostru filosofic.

În situația aceasta, după ce am așezat temeliile etnice ale folclorului nostru și după ce am descifrat din expresivitatea limbii însușirile ființei noastre, dăm această schiță de caracterologie românească, pe care se poate clădi mai departe, după cum se va vedea treptat.

Caracterul este nu numai demonul oamenilor, dar și al popoarelor.

D. CARACOSTEA

TEXTE ȘI DOCUMENTE

VASILE ALECSANDRI ȘI VICTOR PLACE ÎN 1857

Cu prilejul cercetărilor ce am făcut în diversele dosare de manuscrise dela Academia Română, pentru a reconstitui raporturile de colaborare ce existau între Victor Place, consulul Franței la Iași și Domnitorul Cuza, am găsit și trei scrisori adresate de Vasile Alecsandri lui Place și al căror text urmează mai jos.

Scrisorile datează din 1857 și prezintă interes prin unele știri ce cuprind cu privire la acțiunea politică desfășurată de Vasile Alecsandri în timpul acestui an, tocmai când aveau loc în Principate evenimente de o hotărâtoare însemnătate.

Scrisorile mai au însă și o altă însemnătate: ne învederează, pe de o parte, cât de aproape era amestecat Place în toate frământările noastre politice din perioada alegerilor pentru Divanul Ad-Hoc, iar pe de altă parte, cât de mult sprijinea consulul francez pe frunțașii noștri politici, în acțiunea lor națională, fapt pentru care și aceștia, la rândul lor, se arătau plini de recunoștință pentru el.

Vasile Alecsandri era o figură proeminentă a mișcării naționaliste și unioniste moldovene din acea vreme, și cu toate acestea el nu se sfia să mulțumească călduros lui Place pentru scrisorile de recomandare ce îi dăduse, față de unele personalități franceze, între care și baronul Talleyrand, reprezentantul Franței în Comisiunea Internațională Europeană dela București.

În prima scrisoare, datată din București, în Martie 1857, Alecsandri pune la curent pe Place cu cele dobândite la București în sensul grăbirii comisarilor europeni de a veni în Moldova, spre a se convinge de toate abuzurile comise sau puse la cale de Caimacamul Nicolae Konachi-Vogoride, ajutat de ministrul său de Interne, Costin Catargi. Sunt de reținut termenii deosebit de măgulitori cu care se exprimă Alecsandri la adresa baronului de Talleyrand.

A doua scrisoare, datează din Dieppe, dela 20 Septembrie 1857 și este mult mai interesantă.

Imediat după primele alegeri măsluite, făcute de Nicolae Konachi-Vogoride pentru Divanul Ad-hoc în Iunie 1857, când nu

se alesese niciun unionist, în schimb se produsese o abținere protestatară în masă a tuturor alegătorilor unioniști, Vasile Alecsandri pleacă din Moldova spre Franța spre a-și căuta de sănătate. Ajunsesse la Dieppe unde căzuse greu bolnav. Acolo fiind, află el de strălucitele rezultate dobândite de unioniști la noile alegeri ținute în Septemvrie 1857 pentru Divanul Ad-hoc. Printre noii deputați aleși figura și Vasile Alecsandri. « Tous nos amis politiques sont élus. La cause du pays est donc entre bonnes mains et la victoire est certaine, avec ou sans ma participation ».

Alecsandri nu știa ce să facă: să vină în țară, să-și exercite mandatul său de deputat, sau să rămână în Franța, unde putea desfășura o acțiune politică mult mai utilă în interesul țării? De aceea cere sfatul lui Place. În țară și în Divanul Ad-hoc aveau cine reprezenta și apăra noile concepțiuni politice și ideea Unirei; dar la Paris? « ...Le pays ne manquera pas de bons avocats à Jassy, tandis qu'il n'en possède aucun à Paris, à Berlin, et à Turin. C'est à Paris que va être tranché le nœud gordien de la question roumaine. Ne vous semble-t-il pas juste et rationnel, qu'un Roumain, au moins, assistât à cette opération délicate? ...Me croyez-vous plus utile à Jassy qu'à Paris? J'attends votre réponse ».

În a treia scrisoare, datată din Paris, la 20 Octomvrie 1857 Vasile Alecsandri mărturisește lui Place toată îndurerarea lui de a nu putea lucra la Iași pentru ideea Unirii sub un Prinț străin, nevoit fiind să rămână în Franța pentru căutarea sănătății. Dar și în Franța el continuă să lucreze pentru țară, fie întreținând relațiuni strânse cu presa Parisului, pe care o atrăgea și o determina să sprijine interesele Principatelor, fie intrând în legătură cu diferite personalități politice din capitala Franței. În orice caz, în această scrisoare nu se mai face mențiune de cea precedentă, ci se comunică numai chipul cum înțelegea Alecsandri să-și servească țara în acele împrejurări în capitala Franței.

În aceeași scrisoare se găesc astfel amănunte prețioase asupra convorbirii avute cu un D. Fougère (neidentificat), în fața căruia stăruia cu tărie asupra nevoii Unirii Principatelor sub un Principe străin. La întrebarea acestuia dacă nu vede vreo personalitate românească demnă să se urce pe tronul României, Vasile Alecsandri răspundea: « Non, non, cent fois non et cela pour mille et une raisons... ». Tot prin acest Fougère urma Alecsandri să vadă în curând pe Walewski, ministrul Afacerilor Străine ale Franței.

Acesta este cuprinsul acelor trei scrisori adresate de Vasile Alecsandri, consulului Place la Iași în 1857. Din ele aflăm știri noi și interesante în legătură cu acele frământări de fiecare clipă din perioada pregătirii Unirii, când toate străduințele se îndreptau către un singur țel: să se asigure țării temelii solide pe care avea să se desvolte mai târziu.

VICTOR SLĂVESCU

I.

Bucarest, Mars 1857.

Mon cher Monsieur Place, ¹⁾

Je vous ai promis de vous écrire de Bucarest pour vous mettre au courant de nos démarches auprès de Mrs. les Commissaires. Je suis heureux de pouvoir vous donner de bonnes nouvelles. Nous avons contribué à hâter le départ de quelques uns d'entre eux pour Jassy et je sais qu'ils s'y rendent dans le but de malmener le tripot Vogoride-Catargi. Mr. le baron de Talleyrand ²⁾ est au sein de la Commission ce que vous êtes vous-même au milieu de nous: le défenseur ferme et intelligent de nos droits, le représentant de la Nation généreuse par excellence, un vrai Roumain civilisé. Nous serons comme cela dans une vingtaine d'années quand nous serons déphanariorisés, dérussisés, dégermanisés, etc. Merci pour la bonne lettre que vous m'avez donnée pour Mr. le baron de Talleyrand. Demandez à Rolla ³⁾ de vous lire la lettre que je lui ai envoyée; vous y verrez le compte-rendu de nos démarches ici jusqu'à ce jour.

E. A bientôt, mon cher Monsieur Place et tout à vous.

Alecsandri.

II.

Dieppe, 20 Septembre 1857.

Mon cher Monsieur Place, ⁴⁾

Je viens me consulter avec vous *comme avec le meilleur ami de mon pays* et j'attends de vous une réponse claire et cathégorique.

J'ai quitté Jassy, comme vous savez, à la suite de la grande victoire que nous avons remportée dans les premières élections au moyen de l'abstention générale du pays, et je me suis rendu en France dans le double but de soigner ma santé fortement ébranlée et d'agir autant que faire se peut auprès des personnes qui s'intéressent à notre avenir. Voici d'abord le bulletin de ma santé: les médecins de Paris ont trouvé que j'avais besoin de me soigner sérieusement et de passer l'hiver dans un climat chaud. Ils ont commencé par m'envoyer à Dieppe pour y faire une cure de bains de mer.

Je ne sais au juste quel pourra être le résultat de cette cure, mais je sais bien qu'arrivé aux bords de la mer, je suis tombé malade au point de garder le lit pendant plusieurs jours et que la moindre fatigue en ce moment suffirait pour me donner une rechute. Cette considération est pourtant tout à fait secondaire à mes yeux en présence des intérêts de mon pays et je me tiendrai prêt à tenter le voyage dans le cas où vous me diriez un seul mot: *venez*.

Une dépêche télégraphique de Rolla ainsi que la plupart des grands journaux de France m'ont appris que les nouvelles élections ont produit les résultats entièrement favorables à l'Union. Tous nos amis politiques sont élus. La cause du pays est donc entre bonnes mains et la victoire est certaine, avec ou sans ma participation directe.

¹⁾ Msse. Acad. Rom. V. Place, fol. 8.

²⁾ Delegatul Franței în Comis. Inter. Europ. la București.

³⁾ C. Rolla, cumnatul lui Alecsandri, fruntaș unionist.

⁴⁾ Msse. Acad. Rom. V. Place, fol. 10—11.

Ne pensez-vous pas qu'il serait utile pour les grandes questions qui vont se traiter au Divan Ad-Hoc, d'avoir à Paris un homme dévoué à la cause, lequel fut en état d'intéresser la presse et de l'éclairer au sujet de ces mêmes questions ?

Grâce aux lettres de recommandation que vous m'avez données, lors de mon départ, ainsi qu'aux moyens dont je puis disposer, ne croyez-vous pas que je pourrais rendre des services plus importants à mon pays en le représentant à Paris, qu'en allant faire nombre au Divan Ad-Hoc ?

Je jouis, il est vrai, d'une certaine considération auprès de mes compatriotes et je suis à même d'exercer une certaine influence sur leur esprit, mais il est vrai que les Rolla, les Mavroyeni, les Kogălniceanu, les Hurmuzaki, les Catardgi, les Negri, etc. sont élus députés; le pays ne manquera pas de bons avocats à Jassy, tandis qu'il n'en possède aucun à Paris, à Londres, à Berlin, et à Turin.

C'est à Paris que va être tranché le noeud gordien de la question roumaine. Ne vous semble-t-il pas juste et rationnel qu'un Roumain, au moins, assistât à cette opération délicate? Tous les émigrés valaques ont déserté Paris pour se rendre à Bucarest; les Moldaves partent par bandes nombreuses chaque jour et bientôt il n'en restera plus même de quoi satisfaire à la curiosité publique.

Je termine donc en vous priant de conclure vous-même en quelques mots sur la question que je vous ai posée.

Faut-il partir immédiatement pour la Moldavie? Faut-il rester à Paris, avec la mission de travailler par tous les moyens, en mon pouvoir, au succès de notre cause?

Me croyez-vous plus utile à Jassy qu'à Paris? J'attends votre réponse par voie télégraphique. Envoyez-la moi à l'adresse de mon frère: Rue de Rivoli 174.

Tout à vous de coeur
Alexandri.

III.

Paris, 20 Octobre 1857.

Mon cher Monsieur Place, ¹⁾

Vous êtes-vous jamais figuré de braves soldats chargés de garder une position loin du camp de bataille, le jour même où l'on doit livrer un combat décisif? Ces malheureux regardent faire leurs camarades et ils se mangent le coeur en entendant leurs cris de victoire. La seule satisfaction qui leur soit permise, c'est celle de jurer pendant qu'ils gardent l'arme au bras, et ils en usent tout en essayant souvent de grosses larmes de rage.

Telle est ma position actuelle. Après avoir participé activement au travail de la propagande de l'Union sous un Prince étranger, après avoir contribué, par ma faible part, à préparer mes compatriotes au rôle important qu'ils allaient être appelés à jouer devant les Puissances Occidentales, j'ai dû songer un peu à ma santé délabrée et aller chercher en France de nouvelles forces pour les luttes à venir.

A peine arrivé à Dieppe, la nouvelle de mon élection à Bakeou *) vint me surprendre dans mon lit où je souffrais le martyre depuis plusieurs jours.

¹⁾ Msse. Acad. Rom. V. Place, fol. 12—13.

²⁾ V. Alexandri fusese ales deputat al proprietarilor mari, in tinutul Bacăului.

Mon premier mouvement fut de me lever et de partir mais, j'étais raide et mon frère ¹⁾ ainsi que mes amis me forcèrent à garder ma position horizontale. Quelques jours après, je connus la composition du Divan et je me calmaï en me rassurant sur le résultat de ses futurs travaux.

Je connaissais mon monde et je ne doutais plus un seul instant de la victoire. C'est alors seulement que je me décidais à suivre l'avis des médecins, c'est-à-dire à rester pour continuer mon traitement et je vous envoyais, par dépêche télégraphique, une espèce de demission.

Maintenant ai-je bien fait de rester à Paris pour servir la cause de mon pays? Bien des personnes me donneront tort, mais le vote unanime des membres du Divan en faveur de l'Union et d'un Prince étranger, trouve que je ne m'étais pas trompé en me croyant plus utile en France qu'indispensable à Jassy. Puisque la victoire était certaine, en dehors de la moindre lutte, ma présence au Divan n'eût servi qu'à ma satisfaction personnelle et c'est la chose à laquelle je pense le moins quand il s'agit des services à rendre à mon pays.

Ma décision prise j'allai voir Monsieur votre frère que j'ai trouvé aussi bon, aussi amical, que vous-même et qui m'a serré la main comme à une vieille connaissance. Il approuva le projet que j'avais fait de représenter mon pays à l'étranger et de défendre ses intérêts par tous les moyens; il me donna les meilleurs conseils en ce sens et eut la bonté de me faire avoir une entrevue avec Mr. Frangère. C'était le matin même de la réception de votre dépêche qui annonçait le résultat de la grande séance du Divan ²⁾

Je dis à Mr. Frangère que mon pays avait fait dignement son devoir que par sa conduite calme et patriotique, il venait de donner le plus éclatant démenti aux accusations perfides de l'Autriche, que par le choix de ses mandataires il avait fait preuve de tact et de bon sens qu'enfin le Divan en formulant les vœux du pays, tels qu'ils étaient exprimés dans votre dépêche, avait su concilier et les intérêts de notre avenir et ceux de la politique de l'Empereur. En conséquence, la Moldavie attendait en toute confiance la confirmation de ses vœux, car elle était certaine de l'appui de la France. *Mr. Fougère me répondit que l'Empereur serait très satisfait du vote de l'Assemblée moldave; puis il me demanda si l'on ne pourrait pas réellement trouver un indigène qui fut à la hauteur du trône de la Roumanie. Je lui répondis: Non, non, cent fois non et cela pour mille et une raisons que je lui ai énuméré et qu'il trouva fort concluantes.*

J'ajoutai enfin que l'Empereur n'ayant pas l'habitude de faire les choses à demi, nous avions tout lieu d'espérer qu'en nous accordant l'Union, il ne nous fera pas défaut d'un Prince étranger. Sur ce, je pris congé de Mr. Frangère et j'ai reçu la promesse d'être bientôt introduit auprès du comte Wallewski.

Avant de terminer, je dois vous faire savoir que je me suis mis en rapport avec les plus grands journaux et que *Le Siècle*, *Le Constitutionnel*, *La Presse*, *La Patrie* et *Les Débats*, se sont constitué nos défenseurs les plus chaleureux. Lisez-les, vous en serez satisfait.

Adieu, gardez-moi toujours une place dans votre bonne amitié.

Tout à vous.

Alexandri.

¹⁾ Iancu Alexandri...

²⁾ Aluzie la celebra ședință din 7 Oct. 1857 a Div. Ad-hoc, când s'a votat în unanimitate, doleanțele Țării, exprimate în cunoscutele 4-5 puncte, între care și Unirea celor două Țări sub un Principe străin.

«ERLKÖNIG» ÎN FOLCLORUL ROMÂN?

În Aurora Română, an. II, Nr. 6, Cernăuți, 1882, pp. 94—95
a apărut balada următoare:

CRAIUL ZEFIRU

Prin văile-ascunse de-o ceață profundă
Se duce călare pandurul bătrân;
Cât ziua declină și 'n codru s'afundă
Cu grije reține pe micu-și la sîn:

*

— Ascultă Miroane, tu tremuri, ți-i teamă!
Spre ceruri te uită, surăde la stele,
Surăde și cată de vezi pe-a ta mamă,
Pe sora-ți veghindă prin negre zăbrele.

*

«Vai, tată! mi-i teamă, nu vezi din pădure
Stafia, ce vine grozavă rânjind?»
— Nu văd decât vântul, ce suflă prin mure
Din tainici ascunsuri, lin, lin adiind!

*

Și merge cât merge; furtuni se ardică,
Șabatul în chaos acum e deschis;
Și fulgeri, lumine... de groaznică frică,
De-al morții vâlvoare, Miron e învins!

*

— Ah! vino copile, prin nouri te-oiu duce
Spre-o mare grădină c'un mare palat,
Pe stâlpi de smaragd vezi timpul năluce,
Pe-arcade-i azurul în veci nepătat!

*

«Să merg în palatu-i din nouri șoptește
Jelinda mea oră, e craiul Zefir!»
— Eați pare 'n vârteje furtuna mugește
Și-acuma coboară Taslău 'n delir.

*

— Ah! vină copile, că 'n nori am trei fete:
Cea mare-ți croi chiar și-un straiu fericit,

Ce-alaltă 'npleti-va frumoasele-ți plete,
Mezina mea scumpă colanul cernit!

*

— A craiului fete cu noaptea ne-alungă!
Auzi tu ce șuer, ce răs ascuțit?
— Sunt norii, ce-aleargă și-n vale la strungă
Un fulger sinistru în stân' a lovit.

*

— De-i merge cu mine, sub tineri ciprese
Din valea speranței domni-vei tu lin,
Și'n somnu-ți adese nocturnei mirese
Vei cere o floare din albul ei sin!

*

— Auzi-l tătuță, l-a morților cină
Zefiru mă 'mbie, dar nu voiu să mor!
— Izvorul copile din vale suspină,
E șoapta-i pierdută prin groaznicul cor.

*

— De nu vii cu mine, cu sila te-oiu smulge,
Și-i merge, și-i merge pe-al craiului sin,
Și-i merge pân' roua pe floare se scurge,
Pân' oarele nopții la soare se 'nclin!

*

— Fugi tată! scârbosul spre mine se 'ntinde...
E groaznic și negru ca groaznicul nor!
Vai! eată-l... s'apropie... și 'n brațe mă prinde...
Bătrânul murmură: — O! Doamne-ajutor!

*

Pe calul său aprig ca vântul se duce
Spre-al casei dorite prea ferice port;
Ajunge... pe geana-i o lacrimă luce...
Copilul de spaimă în brațe-i e mort!

Nicu Lazu

Balada are următoarea « notă a autorului »:

Această baladă mi-a fost povestită de un bătrân răzeș; uimit de asemănarea ce există între *Craiul Zefir* și *Erlkönig* a lui Goethe nu am balansat de-a înzestra literatura noastră cu această baladă, având de normă la această lucrare, pe deoparte povestirea răzeșului, iar pe de alta de-a scrie balada în stilul societății de astăzi. *Nota autorului.*

Există într'adevăr o asemănare uimitoare între această baladă care după afirmația lui N. Lazu e culeasă din folclor și balada lui Goethe. Subiectul e exact același. Ordinea acțiunii și a dialogurilor corespunde perfect și singura deosebire este că « *Erlkönig* » are 8 strofe pe când « *Craiul Zefiru* » are 13 strofe.

În fața acestei asemănări, prima întrebare care se pune în mod firesc este legătura ce există între textul lui Lazu dat ca text popular și « *Erlkönig* ».

Dela început vom pune două ipoteze:

a) sau motivul din balada lui Goethe e un motiv popular care circulă atât în folclorul nostru cât și în cel de unde s'a inspirat Goethe,

b) sau e un motiv care nu circulă în folclorul nostru și care a ajuns în folclorul român datorită vreunui fapt oarecare.

De aceea vom începe prin a cerceta de unde s'a inspirat Goethe pentru « *Erlkönig* ». Apoi, dacă motivul din « *Erlkönig* » e un motiv luat din popor, vom căuta să arătăm cât de aproape de prototipul popular se află balada și ce elemente culte a introdus Goethe în ea, aceasta pentru a vedea ce apropieri putem face între balada lui Goethe și motivele ce ar putea exista în folclorul român.

Și în sfârșit, vom căuta să facem unele apropieri între motivele din « *Erlkönig* » sau — dacă Goethe a introdus prea multe elemente culte — din prototipul popular și motivele existente în folclorul român.

Mai întâi să căutăm să clarificăm chestiunea sursei de inspirație a lui Goethe pentru balada sa, întru cât e sau nu populară și dacă s'a ținut fidel de motivul popular.

Goethe s'a inspirat pentru « *Erlkönig* » din balada lui Herder « *Erlkönigs Tochter* »¹⁾ care face parte din « *Stimme der Völker* »²⁾.

Herder, la rândul său, s'a inspirat sau mai bine zis a tradus această baladă din colecția de balade daneze Kjoempeviser (Kiämpe Viser), p. 698.

Deci sursa de inspirație a lui Goethe ar fi printr'a treia mână, folclorul danez. Dar până să ajungă în stadiul în care a redat-o Goethe, a suferit câteva modificări care au îndepărtat destul de mult balada lui Goethe de motivul popular danez.

În primul rând, chiar Herder a făcut o schimbare în această baladă care ar putea s'o îndepărteze de originalul popular.

În balada « *Erlkönigs Tochter* » tradusă din daneză de Herder, apar ca personaje principale *Elfele* și *Erlkönigs Tochter*. Din context se vede că această *Erlkönigs Tochter* este tot o *Elfä*, a căror caracteristici le și are³⁾. De aceea știind că e vorba de *Elfe*, s'ar părea normal ca să fie *Elben-, Elfen-königs Tochter*.

¹⁾ *Herders Werke*, Herausgegeben von Heinrich Meyer, Stuttgart, 1893. Erster Teil. Zweite Abteilung, Stimme der Völker, Volkslieder, p. 283.

²⁾ *Goethes Werke*, Erster Teil, Gedichte, Erster Band, Herausgegeben von prof. Heinrich Düntzer, care la p. 120, nota 42, spune: *Es ist eine durchaus freie Umgestaltung des von Herder in den « Volksliedern » aus dem Dänischen übersetzten Liedes « Erlkönigs Tochter »*.

³⁾ *Elfele* sau *Eibele* sunt în mitologia nord-germană spiritele aerului și a vântului. Sunt mari amatoare de muzică și dans și îndrăgesc câteodata tineri oăroră le ia inima dacă nu vor să le urmeze. *Elbele* au în folclorul român corespundente în *Iele*, care au aceleași caracteristici.

Herder a pus însă « *Erlenkönigs Tochter* ». Aceasta ar însemna « *Fata Craiului aninilor* ». Nu știu după ce criterii s'a luat când a modificat numele acesta. *Erlenkönigs Tochter* = *Fata craiului aninilor*, nu cred să aibă nimic identic cu *elbele*, doar dacă scriind aceasta, Herder a făcut apropierea între *Erle* = *anin*, care era arbore sfânt la vechii Germani, și *Elbe* care se crede că locuiesc mai cu seamă prin peșterile pădurilor ¹⁾.

S'ar părea însă, mai curând, că e o traducere greșită a danezului *Ellerkonge*, *Ellekonge*, din originalul popular. Grimm, apud H. Düntzer ²⁾ îi reproșează lui Herder că ar fi tradus greșit danezul *Ellerkonge*, care derivă din *Elverkonge*, în *Erlenkönig*.

Însă Düntzer ³⁾ remarcă faptul că în dansa *Elle* este într'adevăr *anin*. Deci se pare că Herder s'a ținut în această privință după originalul danez, dar credem că aceasta se datorează unei greșite etimologii populare daneze. Căci spune Henry Carnoy în articolul său « *Divinités inférieures* » din *Revue des traditions populaires* ⁴⁾: « *Dans les pays scandinaves, on donne parfois le tronc creux des aulnes pour demeure aux elfs et cela, — à ce que me dit mon jeune et savant ami, Kristoffer Nyrop — à la suite d'une fausse étymologie populaire: Ellefolk signifiant « le peuple qui habite les aulnes », tandis que le sens serait « le monde des elfs ».*

Regretăm că nu am avut la îndemână o ediție a baladelor populare daneze din Kjömpe Viser pentru a vedea cât de fidel a fost Herder textului popular în ce privește restul din traducerea sa.

« *Erlkönig* » ca nume a regelui *Elfelor* a fost păstrat și de Goethe ⁵⁾. Götzinger, apud H. Düntzer ⁶⁾ spune că dacă și Goethe a pus în legătură *Erle* = *anin* cu *Erlenkönig*, aceasta s'ar datora faptului că Goethe a fost impresionat de aninii din parcul dela Tiefurt.

S'ar părea însă că la Goethe, cu toate că a luat acest nume dela Herder, ar fi o substituție de nume conștientă, și că el ar fi

¹⁾ Sachs-Villatte, în *Encyklopädisches Wörterbuch der Deutschen und französischen Sprache*, Berlin, 1897, p. 464 spune: *elfen-könig, roi des elfes ou des Aunes*. A scris « *roi des Aunes* » influențat poate de titlul baladelor lui Herder și Goethe, căci la p. 498 spune: *Erlkönig, roi des Aunes, richtiger: Roi des Elfes*.

²⁾ v. *Goethes lyrische Gedichte*, 5—6, erläutert von H. Düntzer, Leipzig, 1896, pp. 191—192, nota **).

³⁾ *Op. cit., loc. cit.*

⁴⁾ v. Henry Carnoy, *Les divinités inférieures*, în *Revue des traditions populaires*, An. I, Nr. 9 și 10, Paris, 1886, p. 311.

⁵⁾ J. Porchat, în *Goethe, Poésies diverses, Traduction nouvelle*, Paris, 1861, p. 62, nota 1 spune: *Le titre de cette poésie célèbre que selon Viehoff il faudrait traduire par le Roi des Sylphes, a été le sujet de savants commentaires (...) Quelle que soit l'étymologie du mot Erl, Goethe paraît avoir eu en vue les aunes, arbres sacrés chez les Germains. J. Porchat traduit Erlkönig prin Le roi des Aunes.*

⁶⁾ *Op. cit., loc. cit.*

făcut apropierea între arborele sfânt *Erle* = *aune* = *anin*¹⁾ și *Elfe*, căci într'una din poeziile sale « *Elfenliedchen* »²⁾ spune printre altele:

Um Mitternacht, wenn die Menschen erst schlafen,
Auf Wiesen, an den *Erlen*,
Wir suchen unseren Raum,
Und wandeln und singen
Und tanzen einen Traum.

Goethe cunoștea poate din folclorul german vreo apropiere între *Erle* și *Elfe*, deoarece le pune pe acestea să-și caute locul horei lor în jurul *aninilor*.

Dar această chestiune ar fi de ordin secundar, căci vom vedea că nu numai cu aceasta s'a îndepărtat de originalul popular, și apoi, nu vrem să ne adâncim în probleme de etimologii.

Pentru a vedea cât s'a îndepărtat Goethe de prototipul popular danez, ce a rămas folcloric în balada sa și ce este element cult introdus de dânsul, ar trebui să comparăm motivele populare din balada daneză din Kjömpe Viser cu motivele din *Erlenkönig*.

Neavând însă niciun text din balada populară daneză, ne vom servi în schimb de « *Erlenkönigs Tochter* » a lui Herder, ca fiind cel mai apropiat de prototipul popular.

Dăm în rezumat « *Erlenkönigs Tochter* ».

Herr Oluf, care se îndrepta spre casa unde-l aștepta mireasa, el urmând să se căsătorească, este oprit de « *Erlenkönigs Tochter* » care dansa împreună cu *Elfe*. *Erlenkönigs Tochter* caută să-l rețină cu orice chip ca să danseze cu ele. El refuză. Atunci ea îl lovește în inimă, îl ridică pe cal, și-l trimite acasă. Ajuns acasă fi povestește mamei sale ce i s'a întâmplat. Ea îl întreabă ce să-i spună logodnicei sale a doua zi când va veni. El o sfătuiește să-i spună că e plecat în pădure să-și încerce calul și căinele. A doua zi de dimineață vine mireasa și întreabă unde e soțul ei. Mama fi spune că e plecat în pădure. Dar soția neîncrezătoare, ridică pătura de pe pat și-l găsește pe Herr Oluf mort.

În originalul danez ultima strofă era schimbată. În loc de un singur cadavru: a lui Herr Oluf, în ziua nunții sunt trei cadavre: a lui Herr Oluf, a soției sale și a mamei sale moartă de supărare. Herder însă, a modificat strofa în felul arătat mai sus³⁾.

¹⁾ v. *Grand dictionnaire universel du XX-e siècle* par P. Larousse, Paris, 1866, vol. I, p. 947, *aune*, unde spune că identificarea arborilor cu idoli nu era neobișnuit la popoarele germanice și slave. Remarcă chiar că în limba getă cuvântul *elks*, însemna și idol și copac. Aceste etimologii rămân să fie verificate. De altfel nici n'avem pretenția să ne aprofundăm în acest domeniu.

²⁾ *Goethes Werke*, Herausgegeben von Heinrich Kurz, Leipzig und Wien, vol. I, p. 104.

³⁾ v. *Herders Werke*, Herausgegeben von Heinrich Meyer, Stuttgart, 1893, p. 284, nota.

Desprindem din această baladă următoarele trăsături caracteristice, așa zisele *motive*, care aparțin folklorului.

În primul rând este jocul acestor *Elfe* și încercarea lor de a reține pe Herr Oluf la hora lor. *Elfele* îndrăgesc flăcăii tineri cu cari întrețin legături de dragoste. Apoi, ceea ce e mai interesant, și tipic credințelor despre *Elfe* este că în urma refuzului lui Herr Oluf de a intra în hora lor, « *Erlenkönigs Tochter* » îi dă o lovitură în inimă. Datorită acestei lovituri, Herr Oluf ajuns acasă va muri. Aceasta e răzburarea *Elfelor*.

Und willst, Herr Oluf, nicht tanzen mit mir;
Soll Seuch und Krankheit folgen dir.
Sie thät einen Schlag ihm auf sein Herz,
Noch nimmer fühlt er solchen Schmerz.

Dar ceea ce e iarăși caracteristic credinței despre aceste genii este că și soția celui lovit de *Elfe* trebuie să moară. Și așa se și întâmplă în ultima strofă pe care însă Herder a modificat-o, lăsându-l numai pe Herr Oluf să moară.

Acestea ar fi motivele populare ale acestei balade. Ce-a rămas și cum au fost redatate aceste motive în balada lui Goethe?

În primul rând, în « *Erlkönig* », apare însuși *Craiul aninilor* sau a *Ielelor*. Acest geniu nu este cunoscut în folclorul și mitologia nordică. Heinrich Düntzer ¹⁾ spune că nu știe să existe un asemenea geniu în folclorul german. « *Erlkönigs Tochter* » a lui Herder era mult mai plauzibil decât « *Erlkönig* » a lui Goethe. Se poate ca *Elfele* să fie fiicele *Craiului aninilor*, — aceasta ar putea fi o explicație a originii lor, — socotind pe acest crai ca *divinitate-copar*, lucru foarte obișnuit la vechii Germani. Dar nu există în folclorul nordic-german niciun *Crai al aninilor* care să aibă aceste caracteristice proprii *Elfelor*. În balada lui Goethe, fiicele craiului, adevăratele *Elfe*, nu au niciun rol. Deci, dintr'odată nu mai e nimic care să fie a poporului ci creația fanteziei poetului. *Erlkönig* așa cum ne apare aici este creația lui Goethe și nu a folclorului german sau danez.

Urmează înlocuirea flăcăului din balada lui Herder, cu acel copil care apare în *Erlkönig*. E adevărat că *Elfele* răpesc și chinuiesc câteodată și pe copii mici, dar în cazuri mai rare. De obicei atrag tineri frumoși, din motive de dragoste și nu pentru simpla plăcere de a-i omorî. Deci și aici s'a abătut Goethe dela credința mitică populară.

În sfârșit, ceea ce e mai important, este că copilul nu moare de lovitură cu puteri demoniace ale *Elfelor* sau a lui *Erlkönig*, ca în balada daneză, ci *de frică*. Aceasta este impresia pe care ne-o lasă

¹⁾ *Goethes lyrische Gedichte*, 5. 6. erläutert von Heinrich Düntzer, Leipzig, 1896, pp. 191—192, nota **).

citirea baladei. Pe când în Herder *Elfele* ne apar reale, materializate, putând să facă răul, Goethe ni-l prezintă pe *Erlkönig* ca ceva imaterial, ceva eteric, o umbră, fum. Până la sfârșit rămâi cu impresia că e într'adevăr doar o viziune a copilului. Căci acele fantasmе sunt incapabile să facă rău, nu pentrucă sunt bune ci pentrucă nu au puterea aceasta.

Goethe, introducând copilul și făcându-l să moară de frică și nu de acea lovitură dată de geniu, a mărit fără îndoială dramatismul acestei poezii, dar a îndepărtat balada de originalul popular, introducând explicația cultă — subînțeleasă bine înțeles — a morții copilului. Acele fantasmе au fost un simplu pretext.

Iată ce a rămas din balada populară daneză, țesută în jurul uneia din cele mai puternice credințe populare. A rămas o baladă gândită cult, cu pretexte din popor.

Astfel că, cu toate că e inspirată dintr'un izvor popular, balada nu mai are aspectul popular mitic. De aceea nu ne putem aștepta să găsim în folclorul nostru o baladă sau altă producție literară care să se apropie de *Erlkönig*.

Cu toate acestea, să încercăm să facem câteva apropieri. În folclorul nostru, credința despre *iele* este foarte răspândită. Ele apar ca niște ființe supranaturale, în număr nepereche dela 3 la 11. Frumoase, le place jocul și muzica. De multe ori îndrăgesc tineri pe care-i răpesc. Cei care le refuză sunt *pociți* sau cum se spune, « *luași din iele* ». Au influență mare asupra oamenilor, putând să dea și să ia diferite boli și mai cu seamă paralizia și epilepsia. Acestea ar fi în linii generale câteva din caracteristicile *ielelor*, care sunt socotite corespondentele *elfelor* în folclorul român¹⁾.

Mărturisim că după ce am căutat în aproape toate colecțiile de folklor român și lucrările de specialitate, nu am găsit producții literare populare care să se apropie de *Erlkönig*, bine înțeles afară de « *Craiul Zefiru* » comunicat de N. Lazu.

Am găsit însă, mai peste tot locul, caracteristica aceasta de-a fura sau de-a încerca a fura tineri de către *iele*, dar într'un fel care se apropie de balada lui Herder și nu de aceea a lui Goethe, aceasta fiind după cum am spus prea îndepărtată de motivul folkloric.

Vom reda aici câteva din pasagiile în care se găsește — ce e drept foarte vag conturat — acest motiv, care apare mai mult în superstiții decât în producții de literatură populară.

D. Cantemir²⁾, vorbind de *Frumoase*, care sunt un alt nume sub care se reprezintă *Ielele* spune:

¹⁾ Dr. C. Diaconovich, *Enciclopedia română*, Sibiu, 1900, tom. II, p. 780: *Ielele, zâne din poveștile române (...). Ielele sunt identice cu Elb-ele, Elf-ele la Germani*. Nu dăm mai multe date în legătură cu *ielele*, deoarece ne interesează motivul din baladă și nu o comparație a *ielelor* cu *elfele*.

²⁾ D. Cantemir, *Descrierea Moldaviei*, Iași, 1851, pp. 287—288, nota 6.

« *Frumoasele. Aceste zic ei că sunt neveste de văzduh și îndrăgesc de multe ori pe feciorii cei tineri și frumoși; și pentru aceia când lovește de năprasună pe vreun om tânăr slăbănogire, sau Damla, atuncea dau ei vina boalelor acestora numai singur frumoaselor acelora, și zic că acela schimbându-și dragostea în urăciune și umblând cu dânsule în pizmuire, își răsplătesc ele întru acest chip ».*

Se vede aici o apropiere, dar cu balada lui Herder și nu a lui Goethe. Credința este că aceste *Frumoase* îndrăgesc feciorii tineri și frumoși și nu copii. Și atunci când ei le refuză dragostea, îi pedepsesc.

Aceiași caracteristică a Ielelor care răpesc tineri ne-o comunică și At. M. Marienescu ¹⁾:

« *Elele mai pot încă să răpească juni tineri, să-i aducă cu ele, și-i poartă pe sus cu ele, de-i amefesc și nu știu de cine și aceștia se numesc « răpiți de ele ».*

Vorbind despre multele nume sub care apar aceste zâne cunoscute mai mult sub numele de *iele*, Tudor Pamfile ²⁾ ne spune la un moment dat:

« *Când e una singură, se confundă cu Samodiva, sau Sila Samodiva, cunoscută în Ardeal sub numele de Sila Sămândila. Aceasta este o zână de-o frumusețe rară, care ademenește pe fete sau pe tineri și după ce îi ține câțva timp, le dă apoi drumul, nu însă fără a le fi stors dinainte orice putere de viață ».*

« *Bunele Domnului* » sau « *Cele tari* » sunt și ele numiri de-ale Ielelor.

În legătură cu aceasta, Pr. I. Muntiu ³⁾, ne comunică următoarele:

« *Nu de mult a murit bătrânul neputincios Pantiu Anghel. Acesta după cum spunea el, păstorind vitele prin pădurile din sudul satului, într-o noapte frumoasă cu lună a adormit în « Livadie ». În ziua următoare a fost aflat la « Calea Carelor », în graniță cu hotarul Gârbovei, cu capul gol și nu-și putea mișca picioarele deloc. Pălăria lui a fost găsită în mijlocul satului. Cum a ajuns el acolo și ce s'a întâmplat, el singur nu știa. Dar se vorbea și el bănuia că « Bunele Domnului », ridicându-l și trăgându-l în hora lor, l-au trecut peste sat, ducându-l chiar în direcția opusă, în pădurea amintită. Pălăria a pierdut-o și a căzut în sat. De atunci bătrânul nu mai văzuse zi bună până la moarte ».*

Prin aceste texte pe care le-am redat, nu am avut pretenția să arătăm vreo apropiere între *Erlkönig* și vreuna din credințele populare române care apar în aceste texte. Căci acesta ar fi scopul

¹⁾ At. M. Marienescu, *Elele*, în *Familia*, Pesta, an. IX, 1873, Nr. 9, p. 98.

²⁾ I. Pamfile, *Sărbătorile de vară la Români*, București, 1910, pp. 22—26.

³⁾ Pr. I. Muntiu, *Satul meu. Monografia comunei Cărpiniș*, Sibiu, 1937, pp. 61—62.

nostru: să vedem dacă în folklorul românesc se găsește vreo producție literară care să se apropie de *Erlkönig* și care să justifice prezența « *Craiului Zefiru* » comunicat de N. Lazu. « *Erlkönig* » fiind însă foarte depărtat de motivul popular, vom căuta să arătăm măcar câteva apropieri dintre motivele din balada lui Herder, cea mai apropiată de balada populară daneză și motive identice din folklorul român. De aceea prin textele pe care le-am dat am căutat să arătăm că motivul răpirii tinerilor de către *iele* este destul de răspândit în folklorul nostru. În textele care urmează, vom căuta să facem apropieri între alte motive.

În balada lui Herder și de data aceasta și a lui Goethe apare « *Erlkönig* » și cu *fiicele sale* care sunt *Elfele*.

Cu toate că în folklorul român originea *Ielelor* este foarte nedeslușită, totuși, în majoritatea descântecelor, apar ca fiicele lui *Șandru*, fiicele lui *Irod*, etc.

În Gr. G. Tocilescu ¹⁾, apare următorul « Descântec de *Rusalii* », (tot un nume de-al *Ielelor*):

A plecat (cutare)
Pe cale,
Pe cărare
Pe drumul cel mare;
Și când în dealul Cămânăului,
Sub umbra noului
În zapodia rugului
În heliștea vântului.
Iaca acolo,
Anania Șantasia,
Cu soru' sa Irodia,
Doamna Zânelor,
La un copaciu frunzuros,
Cu tatăl lor,
Cu frații lor,
Cu surorile lor,
Și cu toate neamurile lor.

.....

Intr'alt descântec « dintru *iele* » ²⁾:

.....
Nimeni 'n lume n'o auzit,
Nimeni 'n lume n'o văzut,
Fără Irod Impărat,
Și Hirodeasa,
Impărăteasa,
Cu fetele sale
Cu slujnicele sale,
Cu toată gloata sa.

.....

¹⁾ Gr. G. Tocilescu, *Materialuri folcloristice*. București, 1900, vol. I, partea II, pp. 1539.

²⁾ G. T. Kirileanu, *Dintru iele*, în *Șezătoarea*, an. XXXV, Nr. 3—6, vol. XXIII, Folticeni, 1927, p. 19.

Pr. T. Bălășel ¹⁾, comunică următorul descântec « *de iele* »:

(Cutare) de dimineața s'a sculat,
 In cântarile cântărilor,
 In revărsatul zorilor,
 In mirosu' florilor,
 Din pat de aur s'a sculat,
 Pe prag de argint a călcat,
 Cu fetele lui Șandru s'a întâmpinat.

Cine este acest Șandru nu se știe, totuși vedem că și *Ielele* au tată și mamă, împărat și împărăteasă, care intervin câteodată chiar ei.

Intr'alt descântec « *de-dânsele* » ²⁾:

Purces-a N. pe cale,
 Sănătos
 Și voios
 Și când la mijloc de cale,
 Intâlnitu-l-a Irodia,
 Doamna Zânelor,

Intr'un basm comunicat de Dumitru Furtună ³⁾, apare *Impărăteasa Ielelor*, denumire care n'am mai găsit în altă parte.

Și în sfârșit, o formă destul de rară e « *Moșu Codrului* ». Mai uzitat e forma *Păduroiu*.

Intr'un descântec din Hunedoara ⁴⁾:

Tu mamă a pădu'ii,
 Tu cu Moșu-codrului,
 Cu fet'el'e tal'e
 Și cu fiș'jori tăi.

(*Cules din Vadu Dobrii dela Nica Bent'eiu, 71*).

Un alt motiv foarte interesant din balada daneză este că *Elfele* caută să ademenească prin fel și chip pe feciorii care le plac. Acest motiv se găsește și în folclorul român. *Ielele*, în unele cazuri nu răpesc direct pe tineri, ci caută să-i atragă, să vină de bună voie. Numai când văd că nu merge așa, întrebuițează forța.

Iată de pildă un descântec « *de Rusalii* » din jud. Tutova ⁵⁾:

A plecat (cutare)
 Pe cale,
 Pe cărare,
 Pe drumul cel mare;

¹⁾ Pr. T. Bălășel, *Versuri populare române*, Craiova, vol. I, cârticea II, pp. 129—131, Nr. 73.

²⁾ Tudor Pămfile, *Boli și leacuri adunate din comuna Țepu (Tecuciu)*, București, 1911, pp. 27—28, Nr. 39.

³⁾ Dumitru Furtună, *Cuvinte scumpe*, București, 1914, p. 16.

⁴⁾ Al. Vasiliu, *Descânțete din Hunedoara*, în *Dacoromania*, vol. V, fasc. I, București, 1931, p. 52.

⁵⁾ Gr. G. Tocilescu, *Materialuri folcloristice*, București, 1910, vol. I, partea II, p. 1539.

Și când în dealul Cămănaului,
 Sub umbra nourului,
 În zapodia rugului
 În heliștea vântului,
 Iaca acolo
 Anania Santasia,
 Cu soru'sa Irodia,
 Doamna Zânelor,
 La un copaciu frunzuros,
 Cu tatăl lor,
 Cu frații lor,
 Și cu toate neamurile lor.
 Șede jos și mânca și bea și petrecea,
 Și din revolvere da,
 Și pe cine întâlnea,
 Și ologea!
 (Cutare) pe acolo a trecut,
 În loc a stătut
 La dânselle s'o uitat.
 Rusaliile o zis:
 — Vin (cutare) de mănâncă.
 El o zis: Nu mănânc la masa voastră.
 — Vin de bea un pahar de vin.
 — Nu voi să beau din paharu vostru.
 — Vin de cântă
 — Nu vin.
 — Vin de joacă.
 — Nu vin să joc la jocul vostru.
 Dear Erodia Doamna Zânelor,
 Cu toate neamurile
 Ei, s'au mâniat,
 Cuvânt în samă (cutare) nu le-au luat,
 Că rușine mare le-au făcut,
 Ele s'o îmburzuluit,
 De jos s'o sculat,
 La (cutare) a alergat,
 Brânci din picioare alții i-o dat.

(Cules din comuna Docani, jud. Tutova).

La Aromâni există următoarea credință ¹⁾:

Uneori văzând tineri frumoși de cari se îndrăgostesc fetele, sau văzând fecioare frumoase, sau orice alte persoane pe care poartă necaz, le ies înainte, când acestea trec prin locuri mai retrase și caută să le ademenească prin fel de chipuri, ca să le facă rău. Aceasta mai totdeauna se face în timpul nopții, când «apa doarme și când toate lucrurile tac». (Comunicat de d-l Dimoane Mihail, prof. Ohrida).

Iată deci că și acest motiv apare în folclorul nostru.

Acuma vom căuta să vedem încă un motiv din balada daneză, unul din cele mai interesante, care este acela al cauzei morții lui Herr Oluf. Se știe că «*Erlkönigs Tochter*» îl lovește peste inimă

¹⁾ Per. Papahagi, *Din literatura populară a Aromânilor*, în Gr. G. Toculescu, *Materialuri folcloristice*, București, 1900, vol. II, pp. 232—233.

pe Herr Oluf, ceea ce îi cauzază moartea. Și în folklorul nostru apare acest motiv în legătură cu credința despre «*Fata pădurii* sau *Pădureanca*, cunoscută și sub numele de *Sila Samodiva* sau *Sila Sămândila* despre care am vorbit mai sus.

Această credință populară e redată de S. Fl. Marian, în «*Fata pădurii*»¹⁾ și apare și în nuvela lui Vasiliu Criste: «*Pădureana*»²⁾.

Iată ce spune S. Fl. Marian:

Deci feciorul ce dă în această «*urmă rea*»³⁾ (a Fetei pădurii) acela vrând nevrând, nu mai poate scăpa teafăr din mâinile Fetei pădurii, căci aceasta venind nu mult după ce-a dat el în urma ei, începe a-l desmierda și a-l drăgosti. Iar dacă feciorul i se opune, atunci ea îl lovește peste piept cu o vargă de sânger, pe care o poartă totdeauna cu sine, îi despică pieptul drept în două și, luându-i inima, trebuie apoi să se supuiе dorințelor sale.

Ba până la urmă se pare că în urma acestui procedeu, flăcăii mor. Este exact motivul din balada lui Herder și deci și din balada populară daneză.

Și în sfârșit, strofa dela urmă din Herder pe care a modificat-o și în care se spunea că a murit și soția lui Herr Oluf, își are corespondentul în folklorul român, căci spune S. Fl. Marian în continuare⁴⁾:

Dar nu e destul numai atâta. Un astfel de fecior nu se poate nici însura, căci nicio fată nu vrea să meargă după dânsul, prea bine știind din spusa bătrânilor, că îndată ce s'ar mărita după dânsul, Fata pădurii ar veni pe neașteptate la dânsa, i-ar scoate ochii și i-ar picura rășină în urechi, iar după aceasta, ducând-o pe stânci și pe bolovani, ar sili-o să umble desculță prin spini și pietricele ascuțite, până ce în urmă, făcându-i-se picioarele numai un sânge și o rană, ar trebui să moară. Căci așa face Fata pădurii cu toate fetele ce se încumetă a se mărita după vreunul dintre aleșii inimei sale.

Deci și în folklorul român e și nevasta sau drăguța flăcăului pasibilă de răzbunarea Fetei pădurii.

După ce am căutat să arătăm corespondente în folklorul român pentru motivele din balada daneză, vom da acuma două exemple din literatura noastră cultă, bine înțeles inspirate din folklorul nostru, în care se vede o asemănare destul de mare cu motivul — luat în întregime — a baladei lui Herder.

¹⁾ S. Fl. Marian, *Fata pădurii*, în *Junimea Literară*, Suceava, an. II, 1905, Nr. 12, p. 183.

²⁾ Vasiliu Criste, *Pădureana*, în *Familia*, Pesta, 1873, an. IX, Nr. 32, pp. 372—374; Nr. 33, pp. 382—386; Nr. 34, pp. 393—396; Nr. 36, pp. 408—411; Nr. 37, pp. 421—424; Nr. 38, pp. 432—433.

³⁾ *Urmă rea* este urma pe care o lasă *Fata pădurii* când trece prin păduri. E o urmă foarte incurcată și cine intră în așa o urmă cade până la sfârșit în mâinile ei.

⁴⁾ S. Fl. Marian, *op. și loc. cit.*

Primul exemplu este dintr'o nuvelă a lui D. Gane ¹⁾, din care redăm următorul pasaj:

Ei bine a murit!... a plecat fără să mă asculte într'o seară în spre Sf. Andrei, la moșia lui Neagu, unde îl ducea dorul duduicăi Elenei, și la moara de vânt, știi la locul cel necurat, i s'a răsturnat sania, i-a fugit calul, iar pe dânsul l-au luat *Ielele* prin văzduh așa de repede și așa de sus, că numai ce a căzut mort la poarta curții lui Neagu.

Ca și Herr Oluf, acest tânăr se grăbea spre casa unde îl aștepta aceia pe care o iubea, și la fel ca personajul din balada daneză, a fost prins de *Iele*, respectiv *Elfe* și ajuns acasă a murit. Este multă asemănare, dar încă odată insistăm asupra faptului că se aseamănă nu cu *Erlkönig* a lui Goethe ci cu balada lui Herder.

Al doilea exemplu este tot din literatura cultă, aromână de data aceasta, tot inspirată din folclor, și anume, poezia « *Albele și Mușatele* » a lui C. T. Belimace ²⁾.

În această poezie se spune despre un tânăr frumos:

Un giōne mare,
Ocliu di sōre,
Çe cāndu mutrēsce,
Locūlu-'nflorēsce,

furat din satul său, noaptea, în timpul cununiei de către *iele*, *albe*, *mușate*.

Pradă nē lūarā
Ele din hōrā,
Nōptea pi lunā
Di sum curunā.

Albele l-au dus în munți, unde el a adormit. Ele s'au desbrăcat și s'au dus să facă baie într'un loc. La un moment dat el le fură hainele și le amenință că dacă nu-l duc în sat, va arde hainele lor în care constă toată puterea *ielelor*. Ca garanție el le ia un semn al lor cu care să le aibă în puterea sa. Ele se învoesc și-l duc în sat. Ajuns acasă, vede că logodnica sa e moartă. Pleacă atunci la *albe* în munți și cu ajutorul semnelui le obligă să-i învieze logodnica, lucru care se înfăptuește, el rămânând însă ca un lemn, fără limbă și cu gura strâmbă:

Elū farā limbā,
Ș' cu gura strāmbā,
Armasū ca lemnulū,...
.....

¹⁾ D. Gane, *Nuvela*, vol. II, p. 322, apud L. Șăineanu, *Ielele*, București, 1886, p. 7.

²⁾ C. T. Belimace, *Albele și Mușatele (Ielele)*, în *Macedonia*, București, 1888, an. I, Nr. 1, pp. 17—18; Nr. 2, pag. 44—45; Nr. 3, pp. 67—68; Nr. 4, pp. 83—84; Nr. 5, pp. 101—102.

Există de sigur și motive secundare în această poezie, însă apropierea cu balada daneză e mare.

Tot un tânăr furat în preajma nunții de *iele*, respectiv *elje*, care până la urmă nu moare, dar rămâne pocit. Motivul cu soția sa care moare, apare și aici, însă deosebirea e că aici soția învie datorită semnului luat de tânăr dela *albe*.

Din cercetarea motivelor din balada daneză în comparație cu cele existente în folklorul nostru, credem că s'a văzut clar că aceste motive sunt, dacă nu de circulație universală — lucru pe care nu-l vom cerceta acuma — cel puțin comune atât folklorului nordic-german, cât și celui român.

De aici însă până a ajunge ca în folklorul român să apară o baladă aproape identică cu *Erlekönig* e mult, mai cu seamă că am accentuat de mai multe ori că *Erlekönig* s'a îndepărtat foarte mult de prototipul popular și deci nu poate fi făcută o comparație între acesta și folklorul român unde n'avem corespondente de acest fel în afară de cazul semnalat de Lazu.

Dacă motivul din *Erlekönig* nu apare în folklorul român, cum de a ajuns balada «*Craiul Zefiru*» să fie redată ca aparținând folklorului român?

Sunt două ipoteze:

a) sau a fost adusă în Bucovina de coloniștii germani, a intrat în popor și apoi a fost culeasă de N. Lazu,

b) sau e o simplă traducere din *Erlekönig* a lui N. Lazu și dată apoi ca producție din dragostea de inedit și pentru a face senzație.

Prima ipoteză este destul de plauzibilă. Se cunosc foarte multe cazuri în Bucovina, în care motive din literatura cultă sau din folklorul german au pătruns în poporul român de acolo și au fost redată ca producții de folklor românesc. Aceasta prin coloniștii germani aduși în Bucovina sau mai cu seamă prin tinerii români cari făceau armata în Austria.

Weigand, apud Friedwagner M. ¹⁾, spune că a găsit la Pojorâta (Bucovina) un țaran dela care a cules un cântec dat ca popular, ce era de fapt scos dintr'o operetă modernă pe care o auzise Weigand cu câteva luni înainte la Viena.

Friedwagner ²⁾ spune mai departe că multe lucruri moderne au fost aduse de soldații ce făceau armata în Austro-Ungaria și date apoi ca folklor.

Se poate ca acesta să fie și cazul lui «*Craiul Zefiru*», publicat de N. Lazu în «*Aurora Română*». Credem însă că dacă ar fi așa, atunci motivul s'ar fi răspândit mult mai mult și am mai fi găsit texte populare care să se apropie de *Erlekönig*, mai cu seamă că

¹⁾ v. Friedwagner M., *Rumänische Volkslieder aus der Bukowina*, în *Bausteine zur Romanischen Philologie*, Halle, 1905, p. 685.

²⁾ Friedwagner M., *op. cit.*, p. 685.

credința despre *Iele* este așa de răspândită pe tot teritoriul țării noastre. Dar balada aceasta apare complet izolată. De aceea credem în a doua ipoteză. Anume, că ar fi o traducere amplificată a lui *Erk König* și dată apoi ca culegere de folklor. Vrând să cercetăm aceasta am căutat toate traducerile în românește a lui *Erk König*.

Ion Gherghel, în «*Baladele lui Goethe în românește*»¹⁾ și în «*Bibliografia critică despre Goethe în literatura română*»²⁾ semnalează următoarele traduceri a lui *Erk König* în românește:

1. Schelitti: *Craiul Codrului*, «*Convorbiri Literare*», 1867, I, p. 56; 1870, IV, p. 286 și în 1888 în volum editat de Cațațany, pp. 181—183.
2. Anonim (probabil Grandea Gh. H.): *Regele nălucilor*, «*Albina Pindului*», 1868, I, p. 64.
3. S. Pușcariu, (semnat S. P.): *Craiul Ielelor*, «*Calendarul poporului*», Sibiu 1893, VIII, pp. 60—61.
4. S. (= St. O. Iosif): *Craiul Ielelor*, «*Revista școalei*», Craiova, 1891—1892, Nr. 8, pp. 304—305; *Viața* I, Nr. 52, p. 3; «*Rămuri*», 1913, VIII, pp. 326—327.
5. Gomez (= V. Popovici): *Craiul Ielelor, Familia*, 1900, XXXVI, p. 589
6. Murnu G.: *Craiul Ielelor*, «*Convorbiri Literare*», 1906, XL, p. 993; «*Propile Literare*» 1926, I, Nr. 11—12, p. 12 și în 1928 în «*Poeme străine*».
7. Lăzărescu Al. E.: *Erk König*, în «*Epoca*», 13 Noemvrie 1909. p. 1.
8. Damost (pseud.): *Craiul Ielelor*, «*Universul literar*» 1921, Nr. 33, p. 2.
9. Vereea C. D.: *Craiul Ielelor*, «*Adevărul literar și artistic*», 1926, VIII, Nr. 302, p. 3. retipărit în Nr. 306, p. 8.
10. Ciorănescu I.: *Regele Ielelor*, în volumul «*Prichindelul*», pp. 45—46.
11. G. N. Lazu: *Craiul aninilor*, în volumul «*451 traduceri libere și imitațiuni de poezii antice și moderne din Orient și Occident*», Iași, 1894, pp. 207—208³⁾.

Ulterior bibliografiei lui I. Gherghel au mai apărut unele traduceri, dintre cari semnalăm pe aceea a d-lui I. Sân-Georgiu, *Craiul ielelor*, în «*Lirica lui Goethe*», București, 1935, pp. 68—70, una din cele mai bune care s'au făcut până în prezent.

Iată însă că printre aceste multe nume apare și acela a lui Gr. N. Lazu, care ne-a semnalat «*Craiul Zefiru*».

Cartea de traduceri a acestui Lazu, e plină de traduceri din diferite limbi. Majoritatea din diferite literaturi populare.

Deci avem aici deaface cu un traducător de meserie dacă se poate spune așa și nu cu cineva care întâmplător ar fi cules acea baladă. Aceasta ne face să credem cu mai multă stăruință că *Craiul Zefiru* e o creație a lui Lazu și nu o producție folklorică.

¹⁾ I. Gherghel, *Baladele lui Goethe în românește*, în *Revista germaniștilor români*, an. I, Nr. 1, București, 1932.

²⁾ I. Gherghel, *Bibliografie critică despre Goethe în literatura română*, în *Revista germaniștilor români*, an. III, Nr. 3, București, 1934; vezi și I. Gherghel, *Goethe în literatura română*, *Memoriile secției literare a Academiei Române*, Seria III, Tom. V, Mem. 8, București, 1931.

³⁾ I. Gherghel, *Bibliografie critică despre Goethe în literatura română*, în *Revista germaniștilor români*, an. III, Nr. 3, București, 1934, pp. 252—254.

Din cartea sa se poate vedea că era un om care căuta să strălucească, și tindea să facă vâlvă cu sutele sale de traduceri din diverse limbi și dialecte pe care nu le cunoștea. Căci N. Lazu traducea după alte traduceri.

Când traduce «*Fetele craiului aninilor*»¹⁾, după Herder, pune la sfârșit: «*popular danez*». Or, credem că e foarte puțin probabil să fi avut în mână colecția de balade daneze «*Kjämpe Viser*» și să fi știut și daneza pe lângă indiana, persana și multe alte limbi mai mult sau mai puțin exotice. De ce n'a pus oare «*din Herder*» de care sigur s'a servit? Era probabil ceva prea comun. «*Popular danez*» suna mai frumos. E unul din multele exemple de felul acesta care abundă în colecția sa de traduceri, care în treacăt fie zis nu prezintă nicio importanță și sunt de factură mediocră. Dar aceasta ne face să credem că avem deaface cu un om necorect.

Acest Lazu, care-l acuza pe Coșbuc de plagiat, și care spunea că vrea să stârpească pe cei care împrumutând din literaturile străine, introduc motive străine în folklorul românesc, se pare că a făcut el însuși lucrul acesta, dând «*Craiul Zefiru*» drept producție populară. Pentru a vedea reaua credință a acestui Lazu sunt edificatoare cele două articole ale lui D. Evolceanu: «*Baladele și idilele d-lui Coșbuc*»²⁾ și «*Evolcianida d-lui Gr. N. Lazu*»³⁾, cât și întreaga polemică între N. Lazu și D. Evolceanu cu privire la acuzările de plagiat ce i se aduceau lui Coșbuc.

«*Craiul Zefiru*» a apărut în 1882, iar volumul de traduceri a apărut în 1894. E deci probabil ca în tinerețile sale să se fi ocupat cu traduceri răzlețe din poeziile literaturilor străine. Cunoscând poate credințele despre *iele* din folklorul român, a dat traducerea din *Erlkönig* ca o curiozitate. Iar mai târziu, adunând multe din aceste traduceri, le-a dat la tipar, adunându-le într'un singur volum. Se pare că-l interesa chestiunea acestor *iele*, căci tot în acel volum are o traducere după «*Heiberg*»: «*Culmea aninilor*»⁴⁾ în care tot e vorba de *Craiul aninilor* și de *Elfe*.

Aceasta s'ar părea că e soluția în privința baladei «*Craiul Zefiru*». Există o singură dificultate. Balada e semnată *Nicu Lazu*, și autorul nostru de traduceri semnează mai târziu, prin 1894, *Gr. N. Lazu*⁵⁾.

¹⁾ v. Gr. N. Lazu, *op. cit.*, pp. 358—359.

²⁾ D. Evolceanu, *Baladele și idilele d-lui Coșbuc, Convorbiri Literare*, 1893—1894, pp. 817 și 936.

³⁾ D. Evolceanu, *Evolcianida d-lui Gr. N. Lazu*, în *Convorbiri Literare*. 1893—1894, p. 1086.

⁴⁾ v. N. Lazu, *op. cit.*, pp. 353—354.

⁵⁾ Broșura sa *Respuns criticilor, traducerilor și imitațiilor mele, făcute de d-nii Selășteanu, Wunder și... Dauș*, apărută în 1894 e semnată *Gr. N. Lazu*; articolul *Evolcianida*, în *Vieța*, an. 1894 e semnat tot *Gr. N. Lazu*.

În schimb, înainte de 1894 semnează *N. Lazu*¹⁾. Aceasta ne-ar putea face să credem că există doi Lazu și că *Gr. N. Lazu* e fiul aceluși *N. Lazu*, care a publicat «*Craiu Zefiru*».

Această chestiune se poate însă clarifica ușor.

Gr. N. Lazu, afirmă în 1894 în *Respuns criticilor, traducerilor și imitațiilor mele făcute de d-nii Selișteanu, Wunder și... Dauș*²⁾ că el publică de mult timp. Și anume:

«Acum 13 ani [deci în 1881] colaboram la revista petreană «*Asachi*». Acum 16 ani [deci în 1878] colaboram din când în când la o foaie locală «*Corespondența provincială*», iar acum 26 ani [deci în 1868] am colaborat la «*Convorbiri literare*»³⁾.

Vedem deci că *Gr. N. Lazu* scria în 1872, deci înainte chiar de apariția lui «*Craiu Zefiru*» poezii care pe vremea aceea erau semnate *N. Lazu*.

Iacob C. Negruzzi, în «*Dicționarul Junimiei*», vorbind de *Lazu Nicu*, născut în 1845 care colabora în 1871 și 1872 la *Convorbiri literare* spune că:

«Mai târziu și-a zis *Gr. N. Lazu*»⁴⁾.

Nicu Lazu din 1882 și chiar mai de dinainte este deci aceeași persoană cu *Gr. N. Lazu* din 1894, care-l acuza pe Coșbuc de plagiat și căruia în zadar I. E. Torouțiu în «*Heinrich Heine și Heinismul în literatura românească*»⁵⁾ a căutat să-i scoată în relief unele calități și părți bune.

Păreră noastră este că acest *Gr. N. Lazu* sau *Nicu Lazu*, este acela care traducând *Erlkönig*, l-a amplificat și l-a dat ca text popular pentru a atrage atenția și a fi inedit, mai cu seamă când știm că avea și unele înclinații spre literatura populară.

¹⁾ În 1873 publică în *Convorbiri Literare*, an. VII, pp. 86—87 și 161—162 poeziile *Mintea și eu* și *Rămâne nebun* pe care le semnează *N. Lazu*, iar în Albumul so. Junimea înființat în Aprilie 1878 și publicat de I. E. Torouțiu în *Studii și documente literare*, vol. IV, București, 1933, p. 34, la Nr. 55 e trecut *Neculai Lazu*.

²⁾ *Gr. N. Lazu, Respuns criticilor, traducerilor și imitațiilor mele, făcute de d-nii Selișteanu, Wunder și... Dauș*, 1894, p. 8.

³⁾ Lucru care în treacăt fie spus pare să fie neadevărat, deoarece Iacob C. Negruzzi, *Dicționarul Junimiei în Convorbiri Literare*, an. 57, București, 1925, p. 53, spune că *N. Lazu trimetea în anii 1871 și 1872 poezii la adresa redacției*, iar în *Procesul-verbal al Junimii dela ședința din 5 Mai 1872*, publicat de I. E. Torouțiu în *Studii și documente literare*, vol. IV, București, 1933, p. 454, e specificat că: *Se citesc poezii de G. Lazu din Cernăuți*. Înainte de această dată (1872) nu se pomeneste nimic de Lazu nici la Junimea, nici la *Convorbiri Literare*. Deci a soris la *Convorbiri Literare* prin 1871—1872 și nu prin 1868, cum afirmă el.

⁴⁾ Iacob C. Negruzzi, *Dicționarul Junimiei*, în *Convorbiri Literare*, an. 57, București, 1925, p. 53.

⁵⁾ I. E. Torouțiu, *Heinrich Heine și heinismul în literatura românească*, București, 1930, pp. 155—162.

Pe scurt, această problemă a lui *Erlkönig* în folklorul român se prezintă astfel:

Goethe s'a inspirat prin traducerea lui Herder «*Erlkönigs Tochter*» din folklorul danez. Însă a făcut multe modificări și a introdus elemente culte ceea ce a îndepărtat balada de prototipul popular.

În fol lorul român, apar motive asemănătoare cu balada lui Herder, ceea ce dovedește că e un motiv care circulă atât în folklorul danez cât și în cel român.

Însă nu găsim motive care să se apropie de balada lui Goethe. Lucrul acesta ne face să spunem că «*Craiul Zefiru*» nu e patrimoniul folklorului nostru.

Din două motive n'ar putea «*Craiul Zefiru*» să aparție fol lorului român:

1. pentrucă nu se găsește în tot fol lorul nostru motive identice cu acelea din *Erlkönig* și

2. pentrucă *Erlkönig* prin schimbările și motivele culte introduse de Goethe nu mai aparține fol lorului, deci motivele din această baladă nu pot fi găsite și în alte fol loruri, decât presupunând influența cultă.

Rămânea deci ca «*Craiul Zefiru*» să fie sau influență cultă adusă de coloniști germani, — însă aceasta după cum am spus ar fi presupus o circulație mai mare a motivului, — sau să fie o simplă traducere amplificată.

Ne-am oprit asupra acestei a doua ipoteze și am văzut că ar putea fi cea justă în primul rând datorită faptului că N. Lazu era un om care căuta să epateze prin lucruri inedite și în al doilea rând pentrucă el se afla în situația de-a mai fi tradus acest *Erlkönig* și multe alte poezii populare străine.

Deci, balada «*Craiul Zefiru*» nu aparține literaturii noastre populare. Totuși, găsim în fol lorul nostru, multe motive care se apropie de balada daneză, iar influența cultă a lui *Erlkönig* credem că e inexistentă în folklorul român.

T. BĂNĂȚEANU

COMENTARII CRITICE

GIB. I. MIHĂESCU

II

PREZENȚA CERULUI

Literatura clădită pe teme asemănătoare cu cele ale lui Gib. I. Mihăescu se petrece, de obicei, într'un cadru izbitor de sumbru. În întreaga operă a lui Dostoievski, ochiul nu descoperă aproape nicio deschizătură, prin care să pătrundă, cât de puțin, o rază din lumina de afară. Totul este scufundat în întunec. Până la urmă, e drept, se face lumină, dar ea nu pornește din cerul de deasupra, ci se naște în chiar adâncul de sub el. Invidios parcă pe Dumnezeu, Dostoievski își creează, pentru lumea sa, o altfel de lumină. În infernul în care trăiește, eroii săi puri joacă rolul de aștri. Mitia Karamazov părăsește drumul păcatului și apucă pe cel al binelui datorită luminii pe care o răspândește sufletul lui Alioșa.

La Gib. I. Mihăescu nu găsim eroi-aștri. Salvarea se face aci datorită puterilor proprii. Acțiunea nu se petrece însă într'atât întunec. Opera lui Gib. I. Mihăescu se aseamănă, din acest punct de vedere, cu o clădire, al cărei plafon este lăsat descoperit. Prin el, cerul își revarsă toată splendoarea luminii, încât devine mereu prezent.

Întunecul omenesc și lumina cerului constituie pentru Gib. I. Mihăescu două lumi paralele, al căror mister îl atrag deopotrivă de egal. Analizându-le profund, el reușește să releveze urîtenia desgustătoare a unuia și frumusețea înseninătoare a alteia. Efectul acestei apropieri este totdeauna de reconfortare morală.

Cine vrea să afle originalitatea lui Gib. I. Mihăescu, de aici trebuie să plece. Concepția despre om are la el o notă cu totul aparte. Pentru a se vedea în ce constă această particularitate de concepție, e necesar să-l încadrăm pe Gib. I. Mihăescu în ansamblul câtorva scriitori mai de seamă, care și-au clădit operele pe analiza sufletului uman.

În fruntea lor stă, ca vechime, Dante. Cu toată valoarea socială ce se degajă din scrisul său, Dante e preocupat în cea mai mare parte de om. La el, acesta face parte integrantă din cosmosul divin. « Deasupra omului lui Dante — scrie undeva Berdiaeff — se află cerul; dedesubtul lui se deschide infernul. Dumnezeu și drac sunt realități care aparțin ordinii universale, impusă omului din afară. Cercurile infernului, cu chinurile lui îngrozitoare, confirmă din plin existența acestei ordine divine. Dumnezeu și drac, cer și infern se revelează omului nu din adâncurile spiritului, ci ele se desprind din însăși realitatea obiectivă a lumii materiale »¹⁾. Cercetătorul rus arată mai departe că omul lui Dante este creat în concordanță cu concepția despre lume a Evului Mediu, care a fost susținută filosofic, după cum se știe, de Sântul Toma d'Aquin și interpretată în artă de către autorul *Divinei Comedii*.

Concepția aceasta despre lume durează până în pragul Renașterii, când, sub înrăurirea humanismului, omul începe să-și îndrepte privirile și spre el. Deasupra și dedesubtul lui se află și acum tot cerul și infernul, însă infinitul acestor două lumi nu se mai deschide în realitate din afară, ci el începe a-și căpăta ființă în adâncimile sufletului omenesc. Această nouă concepție despre om și lume își găsește în Shakespeare un interpret artistic tot atât de genial cât își găsisese și celălalt în Dante. Cum era și de așteptat, opera lui Shakespeare dă la iveală un fond diferit de cel pe care l-am văzut la Dante. Eroi săi sunt stăpâniți de pasiuni puternice și autorul știe să le scoată pe planul întâi. Oricât de mare i-ar fi talentul, Shakespeare nu reușește însă să mute integral preocupările artei de pe vechiul lor tărâm. La drept vorbind așa ceva nu e cu puțință mai niciodată, dat fiind că transformările de ideal artistic se fac în mod cu totul lent. Omul rămâne și în opera lui Shakespeare tot la periferia lumii sufletești.

Cel care îl va împinge în centru va fi Dostoiewski. « Apărând în altă epocă și în alt stadiu al omenirii, eroii lui Dostoiewski — scrie iarăși Berdiaeff — nu mai aparțin ordinii obiective cosmice, căreia îi aparțineau cei ai lui Dante. În cursul perioadei moderne, omul s'a închis într'un univers cu desăvârșire nou. Dumnezeu și drac, cer și infern sălășluiesc de multă vreme în sfera inconștientului. Lipsite de comunicare, acestea și-au pierdut vechea lor realitate. Deși izolat și singur, omul pare totuși liniștit. Dar, iată, într'o zi, veselia, din care a crescut atât de bogat Renașterea, se stinge. Omul începe a simți că pământul de sub picioarele sale nu este așa de puternic și de neclintit, cum îl crezuse. Din adâncurile amorțite prind a se auzi zgomote. Existența potolită a subsolului se transformă brusc într'un vulcan. Ceva asemănător se petrece

¹⁾ N. Berdiaeff, *L'esprit de Dostoiewski*, traduit du russe par Lucienne Julien, p. 48, Paris, 1929.

și în sufletul omului. Dumnezeu și drac, cer și infern se vor revela de acum încolo din această grotă... »¹⁾). Dostoievski îl afundă pe om, așa dar în întunerecul cel mai dens. Scriitorul rus creează un cosmos nou, care are numai o singură dimensiune: adâncimea. La el, toate se duc în jos, într'o scufundare din ce în ce mai vertiginosă. Cei care scapă din acest iureș rostogolitor, scapă datorită eroilor puri, care, asemeni îngerilor ce se coboară câte odată în iad — de unde ies scoțând pe unii din cei plini de păcate — îi readuc la lumina salvatoare de afară.

Alăturată scriitorilor de mai sus, opera lui Gib. I. Mihăescu își desvăluie dintr'odată nota sa particulară. Intr'adevăr omul creat de el nu mai este situat într'un cosmos ca al lui Dante și nici într'unul ca al lui Shakespeare. Deasemeni, cu toate apropierea ce se pot face între viziunea lui despre lume și aceea a lui Dostoievski, eroii săi se mișcă într'un plan cu totul aparte.

Particularitatea operei lui Gib. I. Mihăescu — din care rezultă și originalitatea ei — derivă, în mare măsură, din apelul pe care autorul îl face în mod aproape perpetuu la cerul înstelat. În opoziție cu pământul, care e și rămâne plin de păcate, cerul devine la Gib. I. Mihăescu, cum era și de așteptat, singurul imperiu unde puritatea nu numai că există în chip exclusiv, dar ea se păstrează și în veci nealterată. Tot ce e în cer e bun, pur și etern, iată ce-l obsedează pe cel care a scris *Brațul Andromedei*. Lucrurile și întâmplările de pe pământ vor fi raportate neconținut la liniștea și eternitatea bolții de sus. Din punerea lor față în față, autorul nu se va alege cu amărăciune în suflet. Gib. I. Mihăescu e departe de a fi un descurajat. Eroii săi, în ale căror frământări sufletești romancierul a pus — deseori — pe ale sale proprii, sunt, ca să ne folosim de o imagine plastică, ca niște umblători prin noroaie, care, cu toată mocirla în care se bălăcesc, reușesc să-l descopere până la urmă pe Dumnezeu. Chipul Atotputernicului Creator, când nu mai e văzut pe firmamentul înălțimilor înstelate, e găsit în oglindirea noroiului de jos. O situație poate mai bogată în urmări purificatoare decât oricare alta, fiindcă omului — cum a observat așa de profund Pascal — îi scria să se salveze căzând. Toți eroii lui Gib. I. Mihăescu cad în păcat; însă niciunul din ei nu rămâne în el. Noroiul le ajunge până la ochi, fără ca să le orbească privir a. După ce se închină Dumnezeului reflectat în luciul mocirlei, ochii lor se îndreaptă nostalgic spre sfințenia cerului de sus. Puritatea clipei din urmă, mai puternică în transfigurare decât una avută dintr'un început, curăță sufletul de toate întinările primite. Un purgatoriu suigeneris, care fără prezența salvatoare a cerului, e sigur că nu s'ar fi putut naște.

¹⁾ N. Berdiaeff, *op. cit.*, p. 51.

Proza lui Gib. I. Mihăescu ne oferă, în sprijinul acestei afirmații multe exemple. Cel mai elocvent dintre toate se găsește în nuveii, *Urîtul*. Scrisă la persoana întâia (ca mai toate operele sale), bucată aceasta literară este una dintre cele mai originale și mai semnificative creații, din care a reușit să ne lase Gib. I. Mihăescu. Eroul ei, un tânăr însetat după plăcerile vieții, se prăbușește înnauntrul turpitudinii sensuale, împins, nu de instincte oarbe, ci cum observă foarte just undeva Nichifor Crainic, mânât de lășitate. Totul ia chip și proporții de *urît* în mediul în care se învârteste eroul. De mult nu mai știe cum arată *frumosul*. Aproape că nici nu mai crede în existența lui, așa de mult l-a desgustat urîțenia vieții. Se lasă de bună voie înecat în mocirla ei și așteaptă să se prăbușească, odată cu el, și semenii ceilalți. Dar e deajuns să-și îndrepte ochii spre cer, pentru ca sufletul să i se lumineze brusc: « Stau și mă gândesc și s'a lăsat de mult seara. E un cer numai stele, numai ochi de foc. În căutarea țuguului pe care-l face acoperișul din față, Arcturus în vârful Boarului pare o picătură de sânge pe un vârf de gigantic pumnal cu prăselele bătute în bumbi de aur. Se zbate, parcă s'ar scurge în jos pe vestmântul Fecioarei. Acolo, în dosul zidurilor trebuie să clipească într'una spicul cel candid. Intre clădirile întunecate, centura Zodiacului va fi deapururi acoperită pentru mine și niciodată Spicul Fecioarei nu-mi va mai arunca în ochi răsui fraged și alb. Dar nu prea departe de acolo, un adevărat spic, o tulpiniță cu foi lungi și înçovoiate, din care iese drept un spic propriu zis, un fir galben de grâu. O vizitare nouă, o cometă cu spic de foc, din mâna îngerului nevăzut al Buncei Vestiri de mâine. Ce primăvară e în seara aceasta »¹⁾. Urîțeniei și întunerecului de pe pământ, Gib. I. Mihăescu știe să le opună, cu mână de maestru, frumusețea și lumina cerului de sus.

Faptele josnice ale eroilor săi sunt proiectate totdeauna pe întinderea luminoasă a bolților înstelate. Când Ragaiac se rostogolește pătimaș cu Niculina în ierburile arome de sub nuc, el vede stelele « aprinzându-se de zvâcnirea lor firească, dar atât de puternic că parcă dănțuiau ca pe fundul unei imense tamburine, pe care o agita sălbatec deasupra infinitului un titan înebunit »²⁾. Prezența cerului în momentele cele mai destrăbălate ale omului are de scop să ne aducă aminte că viața pe pământ e nu numai trecătoare, dar și înșelătoare. Adevărata fericire și eternitate se află numai în spațiile învecinate cu Dumnezeu. De aceea, eroii lui Gib. Mihăescu privesc spre cer ca spre un Paradis Pierdut.

Paralelismul dintre pământ și cer, cu semnificația filosofică, ce rezultă din el, e un motiv literar foarte vechi și foarte răspândit

¹⁾ Din volumul de nuvele *La Grandiflora*, p. 117, Scrisul Românesc, Craiova, 1928.

²⁾ *Rusoaica*, p. 57.

În istoria literaturii popoarelor. Așa cum l-a realizat Gib. I. Mihăescu, cu accente de lirism puternic, ne aduce aminte pe alocurea de Tolstoi. Se știe că marele scriitor rus a descris, în operele sale, de foarte multe ori natura. Din tot ansamblul ei, măreția cerului l-a atras mai mult ca orice. Am arătat cu altă ocazie ¹⁾ că natura capătă la Tolstoi un caracter *purificatoriu*. Prin descrierile pe care le face, Tolstoi reușește — grație farmecului euforic pe care-l împrășteie stilul său — să ne ridice spre sferile unei lumi mai bune. Două din romanele sale, *Război și Pace* și *Anna Karenina*, oglindesc bogat măreția boltirilor de sus. Paralelismul dintre pământ și cer ia în ele forma unui antagonism puternic, care îi dă prilej lui Tolstoi să-și mărturisescă, fără prea multe ocoluri, întreaga lui concepție de viață. Povestirea rănirii Prințului Andrei — din romanul *Război și Pace* — ori a vânătorii pe care o fac Levin și Oblonski — din romanul *Anna Karenina* — sunt episoade care ne pun în contact direct nu numai cu sensul metafizic al operelor lui Tolstoi, ci și cu tehnica din care se încheagă minunata și atrăgătoare lor artă. Jos, pe pământ, unde oamenii se sfâșie între ei ca fiarele, fie că e pace, fie că e război, și unde, «fiecare familie își are nenorocirile și fericirile ei» ²⁾, domnește din veac și până în veac, întunerecul. Sus, pe întinsul cerurilor, unde pacea și buna înfrățire iau locul fără-de-legilor de pe pământ, sălășluiește lumina.

Acest fel de a concepe lumea, nu-l întâlnim și la Dostoiewski. Ei se aseamănă întrucâtva cu viziunea avută de Dante (cu deosebire că, dacă identificăm Paradisul cu cerul și Infernul cu pământul, între ele apare Purgatoriul). Cel care a răspândit în literatura timpurilor mai noi motivul cer-pământ, a fost deci, după dispariția romantismului, Tolstoi. Dintre scriitorii români, doi au căzut în mod sigur sub influența lui: Gib. I. Mihăescu și Cezar Petrescu. Despre cel din urmă nu e locul să ne ocupăm aici ³⁾. Cât privește pe Gib. Mihăescu, apropierea lui de Tolstoi e un fapt care, după cele discutate mai înainte, socotim că nu mai are nevoie de prea multe dovezi. Aceeași sete de înalt apare și la unul și la altul și aceeași tendință de a se refugia între hotarele unui paradis imaginar îi chinuie pe amândoi. Ca exemplu de felul cum descrie Tolstoi cerul, cităm acest pasagiu extras, din romanul *Anna Karenina*: «Incepe să se întunece. Venus, senină, argintie, licărea, cu dulcea-i strălucire, foarte jos, la apus, de după doi mesteceni, și, sus, la răsărit, Arcturus își aprindea focurile roș-închise. Deasupra capului său Levin zărea, apoi pierdea din vedere, stelele din

¹⁾ A se vedea eseuul nostru, *Trei pictori ai stepei*, în *Universul Literar*, anul LI, Nr. 6 (7 Februarie 1942).

²⁾ Cu aceste cuvinte începe Tolstoi romanul *Anna Karenina*.

³⁾ Influența lui Tolstoi asupra lui Cezar Petrescu se poate urmări bogat în romanul *Intunecare*.

constelația Ursei Mare. Becațele încetaseră să mai zboare, dar Levin hotărî să aștepte până ce Venus, pe care o vedea mai jos de ramurile mesteacănului, va fi deasupra și după ce toate stelele Ursei Mari vor fi lămurit vizibile »¹⁾. Momentul, în acțiunea romanului, e menit să arate micimea și urîțenia vieții pământești, în opoziție cu eternitatea și frumusețea lumii cerești. Același lucru l-am întâlnit și la Gib I. Mihăescu. Elementele, cu ajutorul cărora își clădește Tolstoi operele, sunt însă, la scriitorul român, de altă natură. Tolstoi se lasă furat prea mult de angrenajul social al faptelor. Cu toată obiectivitatea lui clasică, în scrisul său își face loc și un intervenționism, care, pe alocuri, devine puțin supărător. Gib. I. Mihăescu a pus accentul exclusiv pe nota psihologică a faptelor. Pe el l-a interesat mai mult *omul*, cu tot ce are el mai abisal în el, întocmai ca și pe Dostoiewski. Ar fi însă greșit să se creadă că scriitorul român e tributار în așa măsură lui Dostoiewski și lui Tolstoi încât, prin elementele împrumutate, să-și piardă din originalitatea sa. Lumea creată de el e o lume nouă, care *seamănă* cu a altora, dar nu crește și din seva ei. Un scriitor, oricât de puternic i-ar fi talentul, nu se poate desvolta izolat. Așa zisele influențe străine sunt ca acele vânturi binefăcătoare, care, în loc să înăbușe viața, o înviorează. Eternitatea operelor lui Gib. I. Mihăescu crește, trăgându-și seva din tulpina realității autohtone.

Dintre toate romanele lui Gib. I. Mihăescu, cel mai bogat în prezența cerului este, fără îndoială, *Brațul Andromedei*. La apariția lui, criticii literari s'au grăbit să vadă în el o încercare de frescă socială. E drept că romanul conține mult element social, dar el nu poate fi considerat ca atare. Figura principală a cărții nu o constituie Vucol Cornoiu, ci soția sa, Zina Cornoiu. Dintre bărbați, interesează mai mult Andrei Lazăr, așa încât, ținând seama de dragostea pe care acesta o are pentru Zina Cornoiu, romanul *Brațul Andromedei* este un roman de iubire. Luând în considerare și lirismul cu care este scris, el poate fi socotit și ca o carte confesională. Intr'adevăr, prin gura lui Andrei Lazăr, Gib. I. Mihăescu își destăinuie, pe lângă zbuciumul firii sale, și marea lui pasiune: astronomia.

Dragostea, pe care Gib. I. Mihăescu o avea pentru stele, izvora nu numai dintr'o atitudine literară, ci și dintr'o profundă chemare a vieții. Cei care l-au cunoscut mai îndeaproape, ni-l prezintă ca pe un perpetuum cercetător al cerului. Își procurase o lunetă și avea în bibliotecă numeroase cărți despre cer. « Nu știu dacă l-am văzut vreodată îngrijat să-și procure unelte casnice necesare familiei lui — povestește despre el Nichifor Crainic — dar l-am văzut mereu preocupat cum să-și stoarcă mai dibăci sărăcia pentru a-și

¹⁾ Tolstoi, *Anna Karenina*, vol .I, p. 184.

procura tipurile cele mai perfectate de lunetă »¹⁾). Studia serios matematicile și trăia clipe de adevărat extaz când reușea să deslege vreo problemă ce-l ținuse mai mult pe loc. « Au rămas dela el cacte întregi, cu exerciții de algebră și geometrie în spațiu — ne încredințează Apriliana Medianu. — Luneta pe care familia sa o păstrează cu pietate, a rămas cu ocularele demontate. Se pare că vroia să le înlocuiască cu lentile mici de microscop, așezate într'un dispozitiv de el calculat și care urma să dea rezultate noi în domeniul cercetărilor astronomice. Așternuse pe hârtie toate calculele. Nu se știe cui a încredințat aceste prețioase documente. Gib nu a spus nici familiei. Intenționa să plece în străinătate pentru a-și breveta invenția »²⁾). Cezar Petrescu, care timp de un deceniu a fost fratele de suferință și nevoi a lui Gib I. Mihăescu, ne dă și el câteva date prețioase, din epoca când se găseau amândoi la Cluj. Se întorceau într'o scară dela restaurant, suiți în prima trăsură ce le trecuse pe dinainte. Proaspăt sosiți acolo, nu-și aminteau exact numele hotelului, la care se mutaseră în chiar ziua aceea. Birjarul îi întreba insistent de adresă. Cezar Petrescu, după ce își frământă câțva timp mintea, se adresă, la rându-i, lui Gib. I. Mihăescu:

— « Tu ce zici Gibi? ».

Gibi se desinteresa total de asemenea mizere preocupări terestre. Iși făcuse datoria... Chemase birjarul în idiomul local. Iși dovedise uluitoarele aptitudini de poliglot. Ce mai voiam dela el?

Rezemat cu ceafa în perna trăsurii, privea harta cerului, ridicând bastonul spre constelații:

— Uite, Andromeda, domn'le... Uite Casiopea... Uite, colo, Lebăda.

Intr'adevăr, cerul se limpezise, înalt și spălat, cu stele umezi. Dar nu era vreme pentru contemplații siderale. I-o spun cu dojană:

— Slăbește-mă cu Andromeda și adu-ți aminte cum se cheamă hotelul nostru... Ne-apucă ziua...

— Mai este până la ziuă, n'avea tu grijă!... De altfel tu ești conducător... N'ai spus, dom'le că m'ai luat în seama dumitale? M'am predat cu bagaje cu tot; tu semnezi contracte, tu găsești camere. Incepi să dai îndărăt? Mai bine privește constelația Lirei: parcă niciodată n'a strălucit Vega atât de puternic... »³⁾). Hotelul a fost găsit târziu de tot, bine înțeles, după un lung și fabulos pelerinagiu.

¹⁾ *Gândirea*, număr închinat lui Gib. I. Mihăescu, Anul XIV, Nr. 10, Decembrie, 1935, p. 490.

²⁾ Apriliana Medianu, *Un mare îndrăgostit al cerului, Dacia Rediviva*, Anul II, Nr. 8, p. 7, 1942.

³⁾ Cezar Petrescu, *Amintiri dintr'o viață moartă*, în *Gândirea*, Anul și numărul citat, p. 511.

Am dat aceste amănunte biografice, spre a se vedea cât de mult a pus Gib. I. Mihăescu din firea sa în romanele pe care le-a scris. Aproape toți eroii lui sunt îndrăgostiți de cer. Andrei Lazăr din romanul *Brațul Andromedei*, se însiruie în fruntea tuturor. E un personaj cu aspirații după înalt și etern, care nu se poate adapta la mediu. Identificându-se cu el, Gib. I. Mihăescu a creat un gen nou de proză, ai cărei fiori de cutremurătoare poezie o fac câteodată unică. « În depărtările apusului, zăvoaiele zăceau în umbra deasă, spre care luna nedespărțită încă de aur se lăsa domoală. Lazăr o contempla melancolic în cunoscător selenografic. Se distingeau ușor: Marea Seninătății, a Liniștii, a Ploilor, Oceanul Furtunilor... Ba chiar putu desprinde din bogăția strălucirii cele două cornuțe de umbră, întoarse, ale Nectarului și Fecundității.

Astrul plutea imperturbabil în negurile înălțimilor, în care suflau cu putere prevestitorii zilei.

Iată, avea ceva ca totul deosebit luna asta netrecută prin ochian, traversând peste lumea mică adormită, care nu știa că vine primăvara. Era ea însăși umedă de seva nouă și înprospătore, care țâșnea de pretutindeni: Doamne, nu m-ai era nimic din lumea cea moartă și stranie din câmpul obiectivului ! »¹⁾ Realitatea de dincolo de ocularul lunetei e plină de frumuseți orbitoare. Prin efectul aceluiași proces de protecție în afară a frământărilor din sufletul lui Andrei Lazăr — pe care l-am văzut și mai înainte²⁾ — cerul se populează cu... femei. Andrei Lazăr vede în lună pe Zina Cornoiu: « Privirea i se refugia iar pe lună și pentru a înlătura orice altă idee, se îndărătnici să distingă deasupra Mării Ploilor, tremurul de contur pe care ar trebui să-l facă eleganta încovoietură din lunetă a golfului Iriselor. Acolo, în imaginea întoarsă a refractorului, printr'un curios efect de configurație, o femeie se odihnește pe un *chaisse-longue*... O femeie înaltă, goală, cu părul pieptănat grecește, înaltă și cu păr de aramă ca doamna Cornoiu... Ca doamna Cornoiu goală... »³⁾ Acest pasagiu nu izvorăște, după cum s'ar crede, dintr'o obsesie erotică (cu toate că obsesia erotică e foarte abundentă în scrisul lui Gib. I. Mihăescu), că el își are punctul de plecare în însăși viziunea despre lume a romancierului. Gib. I. Mihăescu este un idealist. Privirile lui se îndreaptă totdeauna în sus. De aceea, eroii săi se situează *jos*, într'o lume cât mai îndepărtată de cea a înălțimilor stelare. La el, spre deosebire de alți scriitori, femeia *coboară*. Ca frumusețe fizică, ea este egală cu zeițele de odinioară. Iată cum descrie Gib. Mihăescu senzațiile pe care le are Andrei Lazăr în așteptarea Zinei Cornoiu: « În noaptea aceea

¹⁾ *Brațul Andromedei*, p. 141.

²⁾ Vezi partea I-a a acestui studiu: *Senzualism și iubire*, publicat în numărul de 1 Octombrie 1943 al *Revistei Fundațiilor Regale*.

³⁾ *Brațul Andromedei*, p. 142.

de Vineri, o zeiță, zeița Urania va descinde într'o casă de muritor! O constelație se va desface și se va reîntrupa în mitologicul personajiu din care a zburat. Cassiopeia, sau poate, Andromeda, cea cu nume înfiorător de plăcut!

Asta era deopotrivă, ca și când ar fi putut să desprinzi, din cadrul nemărginirii, cu puterea gândului șau cu puterea voinței, sau ca și când ai fi putut fura, din zborul universului, misterul originar, mișcarea nesfârșită sau focul prometeic.

O zeiță se va coborî...¹⁾

Idealismul lui Andrei Lazăr atribuie Zinei Cornoiu o înfățișare cercască încă dela prima vedere: «...simțea că femeia asta atât de apropiată de dânsul, cu ochii aceștia atât de nepătrunși, cu surâsul atât de molesitor, cu sufletul parfumat, nu va mai rămâne dincoace de ocular. Căci părul acesta cu reflexe de aur pierdut în nopțe nu era altul decât culoarea îmbătătoare a astrilor; îl vedea de acum împletindu-se printre constelații, desfăcându-se din inelul lui Saturn, luminând misterios ca o chemare a hăului în straniul neclintitor îndepărtat cu milioane de ani de lumină ale aparițiilor nebuloase »²⁾.

Cerul este, pentru oameni de felul lui Andrei Lazăr (și desigur și pentru Gib. I. Mihăescu), nu numai imperiul frumuseților ideale, ci și limanul în care își găsesc mângâiere nevinovatele lor frământări pământești. Când constată că iubirea lui pentru Zina Cornoiu n'a fost decât o amară aventură terestră, Andrei Lazăr își îndreaptă privirile spre tremurul constelațiilor de sus: « În sufletul lui Lazăr clocotea un cazan de smoală. Nările lui căutau aerul pur al înălțimilor, ochii i se îndreaptă ca la un liman spre minunatul braț ceresc întins deasupra vecilor... »

În noaptea cu luminiște ciudată, doar țintele stelelor mari punctează constelațiile. Din trupul rombic al Pegasului, Andromeda se lasă într'o parte, întinsă, ca un braț ocrotitor. E brațul unei alte Andromede a închipuirii lui, ocupând o considerabilă regiune cerească, cu capul pierdut în aureola lactee, cu trup și membre alcătuite din constelațiile învecinate.

Dar tot ce este mai mândru, mai majestos în această întru-chipare de stele, e tocmai acel braț minunat și rotund întins spre septentrion, în extremitatea căreia el știe minunea de safir a Secundeii din Gama, ca un inel nestemat în degetul mic... »³⁾. Fericirea lumii de sus îl face pe Andrei Lazăr să constate — amar bilanț! — zădărnicia vieții sale: « El privește înapoi pe drumul pe care a venit până acum în viață și o vede toată, până 'n fundul zărilor copilăriei, doar într'o ochire. El se întoarce apoi și privește

¹⁾ *Brațul Andromedei*, p. 184.

²⁾ *Idem*, p. 63.

³⁾ *Brațul Andromedei*, p. 250.

înainte, pe drumul ce se deschide... . Nimic, nici un sens... O neostoită dibuire într'un cadru profund de neînțelesuri... »¹⁾). Romanul se încheie cu această întrebare, adresată patetic cerului de sus: « Ce poate, ce trebuie să fie acolo »? Răspunsul nu vine însă de nicăiri și eroul șoptește, profund și cu înțeles: « Aici... jos!... »²⁾). Deși laconic, suspinul lui Andrei Lazăr conține totuși o mare și înaltă filosofie: soarta oamenilor e să rămână, pe pământ, veșnic în ghiarele întunecului. O filosofie care, trecută prin sufletul plin de lumină al lui Gib. I. Mihăescu, nu mai îndeamnă, ca la alți scriitori, la pesimism, ci duce direct la viață. La o viață însă exclusiv spirituală: așa cum a înțeles să fie și să rămână invincibilul în puritate, Andrei Lazăr.

Deși, în notă generală, prezența cerului are, în proza lui Gib. I. Mihăescu, caracteristicile arătate până aici, nuvela *Troița* ne înfățișază un tablou ceresc neîntâlnit încă până acum în literatura română modernă. Trei bieți degerați se împleticesc sub bătaia viscolului de peste Nistru. Abia mai merg. « Dacă soarele apune încolo, noi trebuie s'o luăm încoace! ». Apusul se stinge domol și cei trei rătăciți rămân fără puțință de orientare. Unul din ei, Pălălaie, e dascăl. El știe că în noaptea asta s'a născut Iisus (acțiunea se petrece în noaptea de Crăciun). Scene din viața Mântuitorului îi trec prin cap. De una își amintește mai bine: lepădarea lui Petru de Mântuitor: « da Petru se prefăcea că nu mai aude de Dumnezeu »! Fraza aceasta, citită în cartea dela Biserică, îi răsună în suflet, ca melodia unui cântec învățat pe dinafară. Gerul crește, noaptea s'a lăsat complet și un *urât* nemai pomenit îi cuprinde pe cei trei drumeți. *Iși dau seama că vor muri de ger*. Gib. I. Mihăescu le analizează sufletul, cu o putere de pătrundere, care numai la Liviu Rebreanu mai apare. Dacă în literatura română, Rebreanu a reușit să dea, prin moartea Anei, procesul psihologic al morții prin spânzurare, Gib. I. Mihăescu a reușit să dea, prin descrierea sfârșitului lui Pălălaie, procesul psihologic al înebunitului de ger. Înainte de a aprinde troița, pe care o întâlnesc în cale, cei trei rătăciți simt, sub presiunea gerului, cum li se strecoară moartea în suflet. Toată ființa lor de țărani se cutremură. Teama că păcatele făcute i-ar putea împinge în iad, îi înspăimântă în așa fel, încât Pălălaie are viziunea apocaliptică a *infernului*. Copleșit de ger și îngrozit de spectacolul morții, el nu poate distinge realitatea de închipuire. Analizând frica de moarte a lui Pălălaie — cu înțelegerea ei proces psihologic — Gib. I. Mihăescu ne-a dat aci unele dintre cele mai profunde pagini ale sale. În fața morții, omul dela

¹⁾ Idem, p. 260.

²⁾ *Brațul Andromedei*, p. 262.

țară, mai mult ca oricare altul, nu-l vede, în aiurările sale, întâi pe Dumnezeu, ci pe Diavol. Toate poveștile despre moarte, transmise din generație în generație, bat acum la poarta sufletului. Urțul și frica milenară sunt mai prezente ca oricând și ele au asupra sufletului un efect apocaliptic. Dascălul Pălălaie își plimbă ochii asupra cerului și, sub impulsul fricii păcatului — mai mult închipuit decât săvârșit, — îl vede trecut în posesia Satanei: « Păraiele de vânt se puseseră acum să curgă din toate părțile, inundând cu desăvârșire câmpia. Și cu toate se încurcau în pul-panele de manta ale celor trei voinici. Parcă se rupsesse tavanul cerului și se prăbușise calabălăcul sfinților într'o larmă îngrozitoare. Surugii nevăzuți dau chiot, dinți de strigoaică scrâșneau în întunecime. Fundul cerului clocotea ca și cum dracii și-ar fi ales tocmai noaptea sfântă să-și sărbătorească nunta stăpânului lor »¹⁾). Ai zice că e tești vreun capitol din *Infernul* lui Dante, atât de mult e populat cerul cu draci. « Stelele sclipeau ca dinții de lup » adaogă Gib. I. Mihăescu (comparația își are rostul ei, fiindcă mărește atmosfera de groază). Iată cum ni se descrie din departe, cerul și noaptea: « Zăpada lumina de parcă era însăși ziua, pe care noaptea n'o mai alunga la asfințit, ci o prinsese în sfârșit și o călca acum în picioare, strivind-o sub greutatea întunerecului etern. Prin lumina ei învinsă, cele trei umbre își duceau spaima înghețată în suflet spre cele șapte stele ale carului mare, căzut cu oiștea în pământ. Totul era căzut încă. Lăzile sfinților cădeau fără preget, spărgându-se una de alta cu zgomot ne mai pomenit. Dracii cuceriseră cerul și aruncau de-acolo cu boarfe cu tot pe vechii stăpânitori. Dascălul Pălălaie privea încremenit carul ceresc rupt și asvârlit ca o biată vechitură și ochii îi lăcrămau. Printre lacrimi vedea cum toate stelele se desprind de pe boltă, gata să curgă ca o ploaie de pietricele. Iar Tohatinul era șters de pe suprafața pământului. Și toate celelalte sate, orașe și măriri ale lumii, — căci noaptea de apoi venise: noaptea lui Lucifer! Și era tocmai noaptea Domnului. Și el în zadar mai aluneca pe covorul de ziua, împietrită și cărâitoare, prin frigul fără margini. Capul îi înghețase de parcă era al unui om de zăpadă. Poate că așa se va preface lumea sub noua împărăție a întunerecului »!²⁾). Totul pare *dantesc* în această descriere. Vom vedea însă că ne aflăm numai în fața unei simple asemănări, fiindcă Gib. I. Mihăescu e aci mai original ca oriunde.

Pentru a explica acest nou chip al cerului, e necesar să știm mai întâi care e tema din nuvela *Troița*. Acțiunea am văzut-o: trei drumeți rătăcesc în noapte și 'n viscol, în căutarea unui adăpost

1) *Troița*, din volumul de nuvele *Vedenia*, p. 233, Colecția «Gândirea», Editura Cartea Românească, București, 1929.

2) *Idem*, p. 235.

salvator. Doi din ei, fără să-și dea seama, dau foc la o troiță. Văzându-și greșala, ei sunt apucați de remușcări. Pălălaie — care nu ia parte la darea focului — îi asigură că Domnul îi va ierta... Eroul principal este Pălălaie. Gib. I. Mihăescu își îndreaptă privirile mai mult spre el. Are și dece: tema fiind de natură religioasă, analiza sufletească, pe care o întreprinde cu atâta minuțiozitate, are mai multe șanse de reușită în cazul lui Pălălaie, om credincios și dascăl la biserică, decât dacă ar fi îndreptată asupra lui Măndin și Miorcan, firi flecare și lipsite de curiozitate metafizică. Punându-l să se frământa *spiritual*, Gib. I. Mihăescu a vrut să redea în Pălălaie ceva din acea superbă și înaltă filosofie țărănească, rămasă și până azi neexplorată de către scriitorii români. Nuvelistii și romancierii noștri au înfățișat viața țaranului numai *parțial*. În afară de iubire și de sete de pământ, operele lor nu mai oglindesc aproape nimic altceva. Cea mai bogată și mai interesantă latură a sufletului țaranului a rămas necunoscută. Frământările în fața morții, întrebările despre destin, atitudinea în fața lui Dumnezeu, problema binelui și a răului, acestea își așteaptă încă scriitorul care să le adâncească. Poate cel mai mare roman care va fi sortit să se ivească vreodată în literatura română, va răsări din temele de mai sus. E de mirare cum tocmai aceste preocupări au fost lăsate la o parte. Wladislaw Raymont, celebrul scriitor polonez, a speculat la maximum, în romanul său *Țaranii*, trăirile religioase ale celor de jos. La noi, trăirile religioase și dacă apar, apar în mod incidental. Din tot ce s'a cris până acum, singură nuvela *Troița* a lui Gib. I. Mihăescu ni se pare a fi izvorită din adevăratul și ineputabilul fond religios al țaranului român. Prin preocupările dela baza ei, ea desvăluie o lume nouă. Pălălaie *reprezintă pe omul aflat în fața morții*. Oricât ar fi de universal, acest om e întâi de toate român și mai ales, țaran român. Gib. I. Mihăescu nu modifică și nu introduce nimic. Pălălaie filosofează și simte, așa cum filosofează și simte poporul nostru de jos. E un crâmpei de profund și autentic misticism religios țărănesc. Conștiința păcatului originar, împletită cu teama de neant, grija de a nu greși măcar în ultima clipă față de orânduilele divine, imaginea iadului și a raiului, toate își găsesc răsunet în sufletul apăsător de moarte al lui Pălălaie. La început, pare a cădea învins. Atât de mult îl înspăimântă pe Pălălaie neantul, încât cerul și pământul capătă pentru el un caracter de apocalips. Pe măsură ce se apropie însă de moarte, sufletul lui Pălălaie se înseninează. Lumina învinge întunerecul. E aceeași victorie a Binelui asupra Răului, pe care am întâlnit-o și în alte opere ale lui Gib. I. Mihăescu. Când ultimele flăcări ale focului se apropie de Cristul răstignit pe piciorul troiței, Pălălaie «știe că se va petrece acum o mare minune în lupta dintre dracii prefăcuți în lupi și Dumnezeul prefăcut în foc». Și într'adevăr,

minunea se petrece: « Crist s'a mărit cât întreaga troiță; cu păr vâlvoi de flăcări, groaznic la chip, asemeni unei vedenii apocaliptice, stă gata să se năruie ca o revărsare de jar peste turburătorii mării lui singuratece »¹⁾). Acest final amintește pe Dante, fără ca totuși să fie vorba și aici de vreun împrumut de inspirație.

Înfățișarea apocaliptică pe care o are cerul în nuvela *Troița*, își atrage originea din misticismul religios al țaranului român. Mama lui Gib. I. Mihăescu și-a petrecut copilăria într-o mănăstire din Vâlcea. Când a venit în casa părintească dela Drăgășani, ea a adus cu sine Ceaslovul și Viețile Sfinților. Micul Gib va fi avut ocazia s'o asculte cetind. Impresiile căpătate atunci i s'au grefat puternic în suflet. Multe din frazele pe care le rostește Pălălaie, sunt croite după modelul celor din cărțile religioase. Însăși descrierea călătoriei prin zăpadă, e făcută de Gib. Mihăescu după modelul acelorași cărți: « Iar — Pălălaie — va tot merge astfel, cu cei doi tovarăși, până când oștenii negri, îngeri ai noului Dumnezeu, îi vor prinde și-i vor întreba: Ce faceți? Voi nu vă dați seama cu noua împărăție? »²⁾). Astfel de preocupări interioare au făcut ca penița lui Gib. I. Mihăescu să descrie *altfel* cerul. Aștrii îndepărtați, care luceau așa de senin în *Brațul Andromedei*, au devenit acum stele « vinete », ce se desprind de pe boltă « ca ploaia de pietricele ». Carul Mare s'a transformat și el într-o « biată învechitură ». Deși totul e « căzut, răsturnat, dărăpănat », optimismul scriitorului nu se întunecă. El ia numai altă coloratură: religioasă.

Bazându-ne pe originalitatea și profunzimea *Troiței*, ne întrebăm, cu legitimă îndreptățire: Oare, *Vămile Văzduhului* până la ce înălțimi literare erau sortite să se urce?

Deși e greu să redai printr'o singură formulă ceea ce constituie esențialul unui scriitor, credem totuși că suntem pe linia cunoașterii celei adevărate când încercăm să susținem că originalitatea operei lui Gib. I. Mihăescu provine, în cea mai mare măsură, din *felul* cum participă cerul în opera lui. Zicem din felul cum participă cerul — și accentuăm asupra acestui lucru — fiindcă, numai simpla lui participare — dacă ar fi fost să fie, — nu ne-au fi spus nimic. Într'adevăr, câți din scriitorii români sau străini n'au descris cerul și cu toate acestea, opera lor n'a căpătat nimic în plus? Ba, critica literară n'a întârziat să observe că descrierea cerului, strecurată odată cu aceea a naturii în genere, a dăunat valorii literare. Nu e nevoie să cităm nume de autori și opere. E de ajuns să ne gândim la romantism, unde *abuzul* descrierilor naturii a întrecut de multe ori orice măsură (deși, tot în el, ele au dus, când au fost

¹⁾ *Troița*, volumul citat, p. 244.

²⁾ *Troița*, volumul citat, p. 244.

întrebuințate în mod echilibrat, la superbe efecte ertistice). Ceea ce era *abuz* ori numai simplu chenar la unii, a devenit, la Gib. I. Mihăescu și la cei de un fel ca el, *necesitate*. Cerul nu mai e o lume exotică, pe care s'o descrii din simplă diversiune. El face acum parte integrantă din structura fondului. Din tri-dimensional, cum era la Dante, cosmosul a devenit la Gib. Mihăescu, bi-dimensional. Pe opoziția cer-pământ, se încheagă temeliile unei vieți noi. Această viață nu-i nici prea întunecoasă, nici prea luminoasă. Deși mersul ei e în formă de zig-zag — atingând uneori zonele cele mai întunecoase — capătul ultimului segment e îndreptat spre cer. Aproape niciunul dintre eroii lui Gib. I. Mihăescu nu-și sfârșește viața în noroi. Chiar și mult criticatul Mihai Aspru, din *Donna Alba*, se situează pe o poziție al cărei coeficient de idealism tenace anihilează din plin tendințele de imoralitate. Oricât s'ar afunda în eroi, eroii lui Gib. I. Mihăescu își au — după cum am spus — ochii mereu ațintiți spre cer. Fără strălucirea lui, ei nu s'ar fi putut salva. Ceea ce însemnează că cerul nu mai e utilizat la Gib. I. Mihăescu din simplă veleitate stilistică, ci că el ajută în chip maxim la închegarea măreței și noiului lui viziuni despre lume.

Ca ultim aspect al problemei pe care am urmărit-o, să subliniem că prezența cerului dă operei lui Gib. I. Mihăescu o valoare universală. Marile creații literare, oricât de complexe ar fi în componența lor tematică, se reduc, în ultimă analiză, la dualitatea *teluric-ceresc*. Prin nicio altă prismă de vedere viața nu apare mai încărcată de atâtea înalte simboluri spirituale decât prin aceea a dualității de care vorbim. Cervantes, Shakespeare, Goethe, Eminescu — ca să pomenim doar pe câțiva din cei care și-au zidit operele lor pe opoziția teluric-ceresc — își dătoresc nemurirea gloriei lor inspirației pe care au avut-o de a-și lăsa privirile îndreptate în ultima lor căutare după fericire, spre cer. Criticii literari români n'au scos cât trebuie în evidență valoarea literară a operei lui Gib. I. Mihăescu. Recenziile care s'au publicat cu ocazia apariției romanelor lui — oricât ar fi fost de juste și de cuprinzătoare — pe vremea aceea, au devenit azi aprecieri mărunte, din care figura lui Gib. I. Mihăescu nu răsare în chip major. Pe măsură ce trece timpul, — singurul în drept, după cum se spune, să-și rostească verdictul din urmă, — scrisul lui Gib. I. Mihăescu capătă tot mai multă valoare.

Nimeni dintre romancierii români n'a legat atât de exclusiv destinul omului de iubire și nimeni dintre ei nu l-a analizat, ca el, cu atâtea profunzime. Dante lega soarta omului de *păcat*, provenit din multiple și felurite cauze (atâtea câte preconiza spiritul creștin al epocii lui). Shakespeare o punea în legătură cu *gelozia*, adică cu partea cea mai pătimasă a iubirii, Dostoiewski s'a oprit — și el — tot la gelozie, însă a prețuit la maximum *demonia* ei. Gib.

I. Mihăescu leagă destinul omului de *setea de iubire*. El se întâlnește, din acest punct de vedere, deși pe tărâmurile diferite, cu înaintașul său genial, Mihail Eminescu.

În ansamblul celor de mai sus, Mihail Eminescu în poezie și Gib. I. Mihăescu în roman, sunt singurii care l-au conceput pe om îndrăgit de iubirea ce adevărată. Nu păcatul ori gelozia iubirii — impusă — ca la Dostoiewski — până la demonism — i-au atras pe Eminescu și Gib. I. Mihăescu, ci măreția tremurătoare a amorului pur le-a vorbit din plin inimii lor. Așa se explică faptul că amândoi au descris cerul, creând în jurul lor o irezistibilă vrajă. *Luceafărul* celui dintâi și *Brațul Andromedei* celui de al doilea se desfășoară pe planul aceleiași purificatoare îngânări dintre ceresc și lumesc.

V LADIMIR DOGARU

LUCRĂRI ROMÂNEȘTI DE FILOSOFIA CULTURII

I. Mircea Eliade: *Insula lui Euthanasius* (Fundatia Regală pentru Literatură și Artă, p. 381).

II. Alexandru Marcu: *Valoarea Artei în Renaștere* (Casa Școalelor, p. 486, lei 400).

III. Mihai Ralea: *Intre două lumi* (Cartea Românească, p. 299, lei 480).

IV. Anton Dumitriu: *Orient și Occident* (Editura Soc. de Cultură Național Liberală, p. 199, lei 350).

Nu e o simplă întâmplare că, printre cărțile apărute în vremea din urmă, s'au alăturat pe masa de lucru patru, aparținând Filozofiei Culturii și căutând, fiecare în felul ei, temeinice explicații ale timpurilor și lumilor ce coexistă în spiritualitatea noastră sau făcând previziuni despre fenomenele culturale viitoare. Deși astfel de lucrări nu au fost numeroase la noi, chiar dacă interesul pentru atari probleme s'a ivit în țările de mare cultură îndată după primul războiu mondial, odată cu îngrijorările și crizele ce se vesteau și pe care le trăim acum culminant, apariția lor se arată firească. Era vremea ca și la noi să se intensifice încercările de înțelegere și explicație ale profundelor schimbări spirituale și culturale, la care, vrând, nevrând, participăm. Cărțile de care ne ocupăm acum dovedesc conștiința răspunderii intelectuale, care de altfel se manifestă din ce în ce mai frecvent și în alte domenii ale spiritului. Incepe și la noi să-și facă loc — în mijlocul maselor — conștiința tragică a vremurilor actuale, pe care până acum o aveau doar unii intelectuali. Dacă n'ar fi decât să urmărim enorma schimbare efectuată în repertoriile teatrelor și încă am putea să ne dăm seama că publicul românesc trăiește astăzi în alte perspective și caută altceva decât farsele și comediile, care până acum un an sau doi asigurau abundența publicului la spectacole. Dintre toate artele, se știe că teatrul este cel mai legat de mulțimi și că, într'o oarecare măsură, repertoriul oglindește mentalitatea și cerin-

țele maselor. Stagiunea 1943—1944, spre deosebire de precedentele, se caracterizează prin preferința pentru dramă și problematică. E cazul să consemnăm că farsele și comediile frivole aproape nu au avut căutare, pe când tragedii și drame ca *Din Jale se intrupează Electra* (O'Neill), *Strigoii* (Ibsen), *Căldătoria cea mare* (Suton Vandon), *Lanțuri* (Allan Langdon Martin), *Patima de sub Ulmi* (O'Neill) sau chiar *Hernani* (V. Hugo), *Maria Stuart* (Schiller) și comedia cu destulă substanță umană și poezie semnificativă *Steaua jără nume* (Victor Mincu) au avut un succes neobișnuit. Publicul cel numeros nu se mai ferește de piesele cu morți sau cu problematica vieții viitoare, nu mai susține că se duce la teatru «ca să rădă, căci dramă este berechet în viață», nu mai ocolește tragedia. Sunt simptome semnificative, care, legate de altele, cum ar fi chiar apariția acestor patru cărți de explicație a culturii moderne sau contemporane, arată limpede conștiința unei substanțiale răspunderi a omului în fața crizei spiritului.

Ordinea în care ne ocupăm de aceste lucrări interesante pentru Filosofia Culturii a fost stabilită de cronologia fenomenelor spirituale cercetate de diferiții autori. D. Mircea Eliade se ocupă mai ales de spiritul vechilor culturi și de urmele străvechiului folklor oriental. D. Al. Marcu cercetează spiritualitatea Renașterii, pe când d. Mihai Ralea explică mai cu seamă opozițiile timpului nostru, încercând a desprinde unele tendințe de viitor, ceea ce face și d. Anton Dumitriu, căutând posibilitățile de realizare științifică a Occidentului. Chiar dacă autorii și cărțile acestea sunt de valoare și semnificație diferită, prin cercetarea lor se constituie capitole oarecum complementare și folositoare unei înțelegeri sinoptice a antecedentelor și tendințelor lumii noastre.

I

Dacă n'am face decât să semnalăm temele de predilecție ale d-lui Mircea Eliade, așa cum se arată ele în volumul *Insula lui Euthanasius*, încă ar fi de ajuns pentru a stabili una din cele două sau trei atitudini tipice intelectualului contemporan. Volumul este alcătuit din numeroase articole despre cărți de orientalistă, etnografie, folklor sau despre câțiva scriitori moderni și despre unele probleme de cultură. Aproape în niciunul din aceste articole nu veți găsi o analiză sau o judecată integrală asupra cărții sau autorului respectiv. Tot ce scrie aici d. Mircea Eliade sunt marginalii, adnotări, însemnări, care, departe de a forma vreo valorificare critică a cărții, constituiesc puncte de interes pentru problematica d-sale proprie, pentru căutările sale oarecum speciale și limitate, dar evident susținute de o adâncă și vie curiozitate. D-~~sa~~ are mereu «nostalgia începuturilor», căutând rădăcinile simbo-

lurilor, gesturilor, gândirii, legând istoria de etnografie, filosofia de folclor, spiritualitatea de stilurile străvechi. Il interesează mai ales cultura extraalfabetică și caută în simbol fondul de experiență omenească originală. Prin aceasta este aproape de orientarea filosofică a d-lui Lucian Blaga, despre care se și ocupă într'un escu, dar cu deosebirea că pe când d. Blaga teoretizează, d. Mircea Eliade procedează empiric, căutând vibrația vieții, făcându-ne aproape palpabile adevărurile pe care le descifrează din simbolurile aparent absurde, din textele etnografice sau din considerațiile metafizice.

Să dăm câteva pilde, spre a dovedi afirmațiile noastre. Folclorul este înțeles de d. Mircea Eliade nu în semnificațiile lui estetice sau etice, nu ca simbol transfigurator, ci, pur și simplu, ca o consemnare colectivă a unor fapte și experiențe concrete. « Anumite credințe primitive și folclorice au la baza lor experiențe concrete. Departate de a fi imaginate, ele exprimă turbure și incoerent anumite întâmplări, pe care experiența umană le acceptă între limitele sale ». Credința unor popoare că trupul uman se poate înălța în văzduh sau că poate sta neatins pe jăratec corespunde unor fapte adevărate, unor experiențe inițiale. Setea de cunoaștere și de verificare a acestui orientalist urmărește cazuri concrete, care ar adevăra baza acestor credințe populare. Ne și dă câteva cazuri recente, arătându-ne că « în anumite împrejurări corpul omencesc se poate sustrage legilor gravitației și condițiilor vieții organice », dovedind cum cel puțin unele « miracole », consemnate de folclor, au existat într'adevăr. Folclorul are o bază experimentală, fiind « un depozit imens de documente ale unor etape mentale astăzi depășite »: iată concluzia studiului *Folclorul ca instrument de cunoaștere*, unde, în ajutorul acestei teze, sunt citate fapte și interpretări datorite unor orientaliști, arheologi, etnologi și metafizicieni, pasionați tocmai de astfel de aspecte aparent paradoxale.

Arheolog al spiritualității, d. Mircea Eliade caută urme și fenomene anterioare miracolului grec sau celui biblic, încercând să stabilească, depildă, fertilizarea spirituală adusă de Iranieni Grecilor antici sau de Egipteni și Babiloneni Evreilor. Ni se amintește că, optzeci de ani înainte de Moise, existase încercarea egipteană a lui Amenophis IV a de impune monoteismul sau că în Babilon exista legea creației omului la o epocă anterioară, precum și o seamă de precepte morale asemănătoare aceloră biblice. Savanți streini au studiat aceste chestiuni, pe care orientalistul român le reliefează nu pentru ele însele, cât pentru a căuta, prin ele, rădăcinile concrete al spiritualității omenești, acele începuturi hotărâtoare, pe care adesea le presimțim, dar nu le putem cunoaște deplin.

D. Mircea Eliade caută aceste începuturi nu ca un strict istoric, ci ca un credincios, ca un mistic, pentru care știința nu este scop, ci doar cale. Nu știm dacă autorul ar accepta această observație, dar pentru noi este evident că d-sa depășește mereu înlănțuirea strict evolutivă, căutând, dincolo de ea, descifrarea simbolurilor, făcând « salturi » de intelectual mistic, la care intuiția însuflețește știința. Că e așa, n'avem decât să amintim că deși stabilește, pe baza cercetărilor unor savanți recunoscuți, idei religioase și morale anterioare dar similare Bibliei la Egipteni și Babiloneni, nu susține pe temeiul lor, așa cum ar face un istoric, interpretând succesiunea drept cauzalitate, că ele au format religiozitatea unică a poporului iudeu. « O explicație prin rasă, prin mediu, prin împrejurări sociale, prin influențe exterioare — e insuficientă. Unele *idei* biblice fuseseră descoperite; o *viață* religioasă, de tensiunea și densitatea vieții biblice, a trăit numai poporul evresc ».

D. Mircea Eliade pare a crede mai mult în etnografia interpretată metafizic decât în înlănțuirile pozitivistice ale istoriei; în spiritualitatea colectivă, trăită intens, sintetic, ritual, cu stiluri și posibilități magice, ale căror uz și înțelegere noi aproape le-am uitat; în fine, în literatura cu motive și obsesii valabile din timpuri imemorabile, cu simboluri în care încă răsună străvechile începuturi. De aici, pasiunea sa de a descrie simbolurile și stilurile, ca mărturii concrete ale unor vaste sinteze spirituale, trăite real și deplin de colectivitățile preistorice, extraalfabetice, primitive. De aici, interesul viu pentru mit, simbol, icoană, forme de gândire străveche și supraindividuală, pe care vremea noastră nu prea știe cum să le privească și înțeleagă. Către aceste mituri, simboluri și icoane se îndreaptă curiozitatea metafizică a d-lui Mircea Eliade, care găsește mai multă satisfacție intelectuală și mistică cercetând religiile și spiritualitatea Indiei, Persiei, Chinei sau viața popoarelor primitive și celor biblice. Iar acestei curiozități metafizice de a căuta viața până și în cele mai aparent opace simboluri colective sau aparent fantastice credințe primitive îi corespunde cutezanța sa metafizică.

Dacă acceptăm această conturare spirituală a personalității d-lui Mircea Eliade, pe care volumul *Insula lui Euthanasius* o evidențiază deplin, chiar și prin varietatea temelor și preocupărilor, atunci nu trebuie să ne mire atenția pe care orientalistul român o dă mișcării spirituale a Oxford Group-ului, animat de doctrina pastorului american Dr. Frank Buchman sau oricărui simbol și răsunset metafizic din opera scriitorilor moderni, fie ei Eminescu (*Insula lui Euthanasius*), Julien Green (în ale cărui romane observând frecvența leit-motivului scârilor, treptelor, ascensiunii, îl tâlmăcește, potrivit tuturor tradițiilor folclorice, drept drumul către realitatea absolută) sau Samuel Butler. În romane și ji mai

ales în jurnalele scriitorilor, d. Eliade caută totdeauna drama spiritualității, atitudinea reală în fața vieții, desgolirea creației estetice în favoarea experienței vitale. Așa cum în templul Barabudur din Java orientalistul român nu caută explicații estetice sau arhitectonice, ci felul în care acest templu dă reprezentarea simbolică a Universului, la fel, cercetând opera lui Aldous Huxley, G. K. Chesterton, Papini, Unamuno sau Barbellion, el nu va semnală, marginal sau nu, decât atitudinea de vieață, simbolurile dornice de marile începuturi metafizice, drama spiritului.

Orientat tot către simbol, mit și spiritualitatea colectivă și primitivă, ca și d. Lucian Blaga, d. Mircea Eliade procedează mai viu și mai pe viu, mai variat și mai divers, mai fragmentar și mai empiric. D. Lucian Blaga vede sintezele cu ochi de metafizician al misterului și de poet al metaforelor, grele de înțelesuri străvechi. D. Mircea Eliade caută articulația vie a sintezelor, cu o pasiune de mistic vitalist și de mag esoteric, neuitând iscodirile care l-au pasionat pe profesorul său — înainte de India și chiar după — Nae Ionescu. Și pentru d. Blaga, și pentru d. Eliade, știința este o cale, ale cărei limite pozitive nu îi sperie, știind să le depășească prin « salturi » ale intelectului, prin curaj metafizic.

Dacă în general aceasta este poziția spirituală a d-lui Eliade, nu odată, posedat de anumite principii sau teme, diformează adevărul științific sau îl redă doar din perspectiva sistematică a d-sale. I-am mai adus obiecția că uneori « d-sa argumentează și mai ales afirmă, fără a se întreba dacă faptul interpretat nu este doar un caz sau o etapă, lipsindu-i deci caracterul general sau valabilitatea permanentă » (Comentarii Critice, *Revista Fundațiilor Regale*, 1 Iunie 1943, pp. 642—643). Iată o nouă pildă: ocupându-se de Muzeul Satului Românesc, d-sa face următoarea observație: « ca și arhitectonica și iconografia indiană, arta țărănească românească evită tiparele, evită tehnica ocupării spațiului prin repetarea la nesfârșit a acelorași forme. Foarte aproape de viață, imitând gestul inițial și fundamental al vieții — creația, înnoirea, depășirea — sensibilitatea țărănească nu se oprește la tipare și nu se lasă condusă de canoane estetice » (p. 158).

Adevărul este contrar, credem. Scoarțele țărănești repetă aceleași motive, icoanele pe sticlă întrebunțează aceleași tipare, transmise din generație în generație, în familiile de iconari, costumul țărănesc regional nu se schimbă în mod sensibil (decât doar când este înlocuit cu produse orașenești). În genere, nu se poate spune, mai ales astăzi, că arta populară se înnoește substanțial și își variază elementele. De asemenea, iarăși nu se poate susține că în epoca-i de înflorire ea a ocolit tiparele și nu s'a lăsat condusă de canoane estetice. De asemenea, rămâne discutabil dacă o artă atât de abstractizantă în scoarțe, costume, decorativitate arhitec-

tonică, etc., este sau nu atât de aproape de viață pe cât susține d. Eliade. E drept, poezia populară este aproape de viața, care încă pălpăie în balade și bocete, dar și aici canoanele estetice nu sunt nesocotite, iar înnoirile sunt foarte relative.

Bazându-se și pe observația unui prieten sociolog, care a urmărit felul cum construiau țărani-arhitecți casele dela Muzeul bucureștean, fiind gata să îmbine clemente noi dela casele vecine, stricând însă puritatea stilistică, d. Eliade deduce « dorul de înnoire al maselor țărănești ». De sigur, țărani noștri sunt vii și inventivi, dar în artă și în spiritualitate ei sunt conservativi, păstrând tiparele, motivele și în genere canoanele estetice, care la origini vor fi avut semnificații de alt ordin.

De altfel, chiar iconografia indiană cu care se compară arta noastră țărănească nu este atât de vie pe cât susține d. Eliade, cel puțin dacă o comparăm cu arta occidentală. D-sa ne explică în *Nocte despre arta indiană* că nu imagina estetică are întâietatea, ci semnificația spirituală, funcțiunea calitativă a obiectelor înfățișate. « Idolii » indieni nu au fost niciodată idoli pentru Indieni. Iar faptul că pe basoreliefurile budiste, elefanții sunt mici « atât de mici încât stau pe lotuși », pe când Maya, mama lui Buddha, e enormă, ne explică ordinea calitativă sau metafizică a artei indiene: « Maya e aceea care predomină ; elefanții au venit numai să i se închine. Deci elefanții vor sta pe lotuși, vor fi asemenea fluturilor și albinelor, iar Maya va fi reprezentată în adevărata ei valoare spirituală ». Recunoaștem via spiritualitate a acestei arte, dar e greu s'o declarăm atât de apropiată de viață, pe cât vrea d. Eliade. D-sa păcătuiește adesea trecând peste nota specifică a obiectelor pe care le valorifică. D-sa pomenește de « curentul vital » al plasticei indiene, de « viața organică » a unor elemente din pictura indiană, amintind totodată că « proporțiile plastice nu corespund proporțiilor naturale » (pp. 312—313). Vitalitatea aceasta dacă este să aibă sens precis, nu este decât spirituală și simbolică, deci abstractizată și hieratică față de vitalitatea concretă a Renașterii și Barocului.

Apoi, nu este adevărat că oricât de spiritualizată și fără perspectivă este arta indiană, proporțiile ei nu corespund în genere proporțiilor naturale respective. Statueile indiene stilizează conformația corpurilor indiene, așa cum arta helenă stilizează sau, mai precis în cazul ei, tipizează corpurile grecești. Privind o statuie indiană, poți deduce, în linii mari, anatomia neamului, căreia îi aparține artistul, chiar dacă acesta caută nu imitarea naturii, ci altceva. Anti-estetismul d-lui Eliade și pasionata sa căutare metafizică privează arta de multe explicații specifice sau comune, pentru a accentua numai sensurile-i metafizice. De aici, uneori efectul acela de arbitrar și incomplet pe care ni-l lasă considera-

țiile fragmentare, deși nespuse de adânci ca orientare specifică ale acestui vitalist sui-generis.

În fine, alții d-sa procedează prin analize de eseist, când ar putea sintetiza științific. E cazul articolului *Per oposicion*, unde arată că la noi certurile intelectuale, discuțiile și întrecerile nu se fac față de un individ anumit, printr'o opoziție de tournoi sau prin competiție fățișă. Chiar ambițioșii vor « să se impună fără niciun adversar, sau având întreaga comunitate drept adversar ». Individul ca atare nu constituie la noi motiv de opoziție temeinică. Și constatarea aceasta stârnită de o comparație cu stările din Spania, unde spiritul de opoziție și întrecere se dă între indivizi, se încheie fără nicio explicație relevantă. Situația însă se putea lesne explica prin faptul că noi încă nu am ajuns la un adevărat individualism, care să facă din individ un om cu răspundere totală și deci ca individ cu individ să se măsoare, în numele unei idei, concepții sau atitudini, făcându-se reciproc răspunzători de ele. Noi trăim încă sub perspectiva colectivismului rural, unde comunitatea răspunde, sau a individualismului anarhic, care caută succesul fără răspundere și fără întrecere între egali. Individualismul spaniol a dat pe Don Quichotte și Don Juan și chiar luptele cu tauri și doctorii *per oposicion*. Noi nu i-am dat pentru că nu suntem individualiști adevărați. În cultură, noi avem individualiști anarhici (prima fază a individualismului, imediat după ieșirea din colectivism) sau personalități adaptate spiritului comunității și împrejurărilor atotputernice. În d. Eliade există, însă, și un dinamism european, dincolo de predilecțiile orientaliste. Ne-o dovedește regretul că nu procedăm între noi mai des *per oposicion*.

Am căutat să configurăm problematica d-lui Mircea Eliade, un pasionat și viu interpret al spiritualității primitive și preistorice, al metafizicii orientale, ale simbolicei medievale, al trăirii moderne față de care se comportă, după cum am și arătat, ca un curajos mistic, căutător de viață originară și semnificativă în orice urmă de cultură străveche sau de nuditate psihologică.

II

Cu volumul *Valoarea Artei în Renaștere* de d. Alexandru Marcu ajungem la o viziune a lumii cu totul diferită. Autorul urmărește, cu o remarcabilă bogăție de material informativ, puternica înclinație a lumii Renașterii de a înfrumuseța orice obiect și orice îndeletnicire socială. Dar în afară de această preocupare, întemeiată pe observații proprii și pe o substanțială bibliografie, d. Al. Marcu este interesat în probleme capitale ca aceea a definirii Renașterii, a cronologiei acestei epoci, a forțelor spirituale care au hotărât marea schimbare de viață și stil.

D. Andrei Oțetea ne-a dat pe linia materialistă o interesantă explicație a Renașterii, susținând în lucrarea sa *Renașterea și Reforma* (Fundăția Regală pentru Literatură și Artă) că trecerea dela Evul Mediu la Renaștere se explică prin fenomenul economic, în speță prin capitalism și prin formarea burgheziei, care triumfă împotriva economiei naturale și închise, împotriva nobilimii și a bisericii catolice. Orașele și coloniile sunt produse de aceeași prefacere economică, motivul câștigului material organizând altfel țările și lumea. Din aceeași înflorire materială, individualismul mândru al Renașterii se realizează în artă și cultură sau în lărgirea spațiului civilizabil.

D. Al. Marcu, menținându-se pe linia interpretării spiritualiste și estetizante a Renașterii, discută, printre altele: Limitele, Meritele, Originalitatea și Definiția curentă a Renașterii, arătându-ne diferitele concepții dela Vasari, Michelet și Burckhardt la Papini, Rossi, Siciliano și Occhini și căutând a urmări cum se manifestă « anumite forme permanente ale gândului și sufletului omenesc, din crisalida Romantismului medieval, spre Renaștere ». Preocupat de relațiile dintre diferitele arte, precum și de cronologia Renașterii, d. Al. Marcu susține următoarea teză: *literar*, Renașterea se vestește încă din secolul al XIV-lea și atunci, literatura, prin Dante, Petrarca și Boccaccio, își dă crația maximă, pe când, *plastic*, Renașterea se constituie și se afirmă genial în secolul al XV-lea. Impingând — după cum am mai arătat undeva — începuturile Renașterii încă în secolul al XIV-lea, socotit medieval, d. Marcu mărește durata formării spiritului Renașterii, dar totodată urmărește și în Renaștere anumite caracteristici, considerate până acum doar medievale.

Autorul studiază atent literatura Renașterii, nu numai artele plastice, pentru a sublinia calitatea geniilor literare din secolul al XIV-lea și inferioritatea literaților italieni din secolul următor, când ei nici nu pot fi comparați cu geniile contemporane ale plasticei sau ale arhitecturii. Renașterea trebuie înțeleasă și definită în funcție de supremația artelor plastice și arhitecturale față de celelalte domenii, moral, religios, literar și chiar intelectual — conchide d. Al. Marcu, neuitând cealaltă concluzie că secolul al XIV-lea italian trebuie potrivit « ca o epocă de interiorizare prin Literatură și secolul XV al Renașterii de început drept o epocă de exteriorizare prin Artele Plastice ».

În privința definiției Renașterii, credem că alături de explicațiile spiritualiste și materialiste, o teorie integral vitalistă ar avea șansele de a explica și consistent, și coerent, fenomenul Renașterii. Vitalitatea concretă a lumii occidentale, încătușată de spiritualitatea transcendentă a Evului Mediu, își ia în Renaștere drepturile, omul întreg devenind centrul de expresivitate al existenței.

De aceea, Renașterea nu înseamnă necesar negarea lui Dumnezeu și transcendentului, nici cultul Antichității, nici păgânizare, nici materialism. Dar nu înseamnă necesar nici triumful individualismului, cum a socotit Burckhardt și mai ales urmașii săi, căci umanismul e mai mult decât individualismul, fiind universalist, legat de marile valori, respectând obiectivitatea adevărului, dar și luptând pentru el, la nevoie. Descoperirea perspectivei și a coloritului viu, în pictură, cultul nudității totuși spiritualizate și dramatice în sculptură, în genere împlinirea materială, carnală, estetizantă a formelor gândirii, a calculelor matematice, a spiritualității transcendente, gustul călătoriilor descoperitoare de pământuri neștiute, aplecarea către economia capitalistă, către cucerirea bunurilor pământești, către plăcere, orgoliu, stăpânire se explică deplin prin revărsarea uriașă a setei de viață concretă, prin imanentizarea misticismului, prin recunoașterea datoriei de a nu mai nesocoti natura omenească.

Teza nu e nouă. S'a insistat asupra iubirii de viață a omului Renașterii și chiar în considerațiile d-lui Al. Marcu se pomenește uneori de fluidul de viață nou, de impulsul de viață activă și de încordare a voinții, de energetismul unora dintre creatorii Renașterii. Însăși marea explicație a lui Burckhardt implică vitalismul. Dar urmărind diferitele discuții în jurul conținutului și stilului Renașterii, înfățișate de d. Marcu, ne-am dat seama că este locul unei noi tălmăciri care să explice Renașterea prin vitalism, luat în sens filosofic, pe urmele lui Dilthey, ca experiență personală a vieții, pornind din interior și ajungând la o cunoaștere simpatetică a lumii externe sau ca o cuprindere imediată a vieții și ca expresie a viziunii sau intuiției lumii. Vitalismul de acest fel nu neagă pe Dumnezeu și nici natura, dar legătura se face pozitiv și viu prin Om. Renașterea începe coordonarea Omului cu Natura, cu peisajul, cu mediul exterior, dar iubind pe Dumnezeu. Toate variațiile artelor plastice, precum și creațiile gândirii din această epocă se pot explica după modul în care omul se simte mai aproape de Dumnezeu sau mai aproape de natură, după cât de fermă este la el conștiința deosebirii dintre Om și Natură. Umanismul se explică prin conștiința deosebirii dintre Om și Natură, pe care Orientul îi contopește organic, spre paguba cugetării și artei. Deficiențele și excesele Renașterii sunt în funcție de stăpânirea și relevanța vitalismului.

Scepticismul lui Philippe Monnier privitor la reușita unei definiri a Renașterii s'ar atenua mult. Sub categoria vitalismului — a vieții integrale care-și cere drepturile și caută să învieze orice întreprindere omenească, reușind în artele plastice, dar mai puțin în literatură, unde prestigiul ideilor și formulelor vechi avea prea multă tărie, impunând imitații servile și unde în genere

e nevoie de mai multă distanță și libertate directă — se pot sistematic explica ambiguitățile, atracțiile și decepțiile; instabilitatea, mobilitatea și varietatea creațiilor Renașterii; stilul de viață, rafinat și crud, moral și imoral, nobil și diavolesc, spiritualist și materialist. Vitalismul acesta mijeste încă din Evul Mediu pentru a se intensifica și deveni suveran în Renaștere și a se răspândi în întregul Occident. Credem că Renașterea înseamnă trezirea deplină a vieții omenești, iubitoare de Dumnezeu, imitându-i creativitatea, dar nemai disprețuind natura, carnea, lumea trecătoare. ci privindu-le și pe acestea cu uimirea unui miracol ce poate fi provocat intelectual și împlinit estetic de puterea omului. Mai târziu, omul va pierde uneori pe Dumnezeu și se va pierde pe el însuși, aservindu-se naturii, uitându-și bogăția launtrică. Renașterea reprezintă, cel puțin în cultură, o armonie între Dumnezeu și lume (natură), rezolvată și făcută nespun de vie datorită omului, care participă întreg la noua viață.

Acestea sunt concluzii ce ne par a ieși cu necesitate din discuțiile și interpretările prezentate mai ales în ultimele două capitole ale cărții d-lui Al. Marcu.

III

Dacă autorii și cărțile la care ne-am oprit contribuiesc la înțelegerea unor lumi străvechi sau la cea a Renașterii, cartea d-lui Mihai Ralea, *Intre două lumi* ar putea fi, pe bună dreptate, intitulată « O explicație a timpului nostru ». Dându-i un titlu mai modest decât Lucien Romier, deși sunt într'însa eseuri foarte substanțiale care ar cinsti prin analizele lor, diferite capitole din *Filosofia Culturii*, d. Ralea subliniază mai ales contrastele dintre lumile care coexistă astăzi, dând o luptă pentru supremație. Privind astfel lucrurile, de sigur că eseurile sale vor avea nerv, dramatism, strălucire, căci pretutindeni contrastul viu și comparația majoră aduc relief spiritual, mai ales când e vorba de o vreme cu tragism existențial.

În primele trei eseuri *Apocalips și humor; Dualismul culturii europene și concepția omului total și Mentalitatea estetică și timpul nostru* se discută o scamă de probleme actuale. Se compară secolul trecut, « secolul răsului » și al veseliei, rezultate ale unei securități materiale și ale lenevirii burgheze cu tragismul secolului nostru, în care omul se simte groaznic de singur. « Tragicul timpurilor noastre e rezultatul unui dezechilibru între o încadrare maximă și una minimă »; de o parte fiind amenințați de prea mult conformism social, de o prea puternică încadrare colectivă, iar, de alta, de prea mult individualism și singurătate. Ieșirea din această criză ar fi, după d. Ralea, un misionarism constructiv,

« un om care s'ar dăruim odest în anonimat, sănătos și vesel », căpătând simțul humorului realist.

În genere, soluțiile sale sunt echilibratoare, prin completarea opozițiilor, prin compromisul între extreme, prin reajustări. Chiar spiritul european, cu dualismele lui, este interpretat în totalitatea lui vie și complementară, sprcându-se în « tendința umană a completării absolute ». De asemenea, vremii noastre, în care domină miturile și militantismul și în care cultura nu mai are prestigiu d. Ralea i-ar dori o împlinire prin valorile estetice, devenite oarecum anacronice, după strălucirea din secolul trecut.

În genere, măi inter sante decât soluțiile și previziunile la acest filosof, deprins cu dinamismul Sociologiei și cu subtilitățile Psihologiei, iubitor de literatură substanțială și de joc al ideilor majore — sunt analiz-ile și distincțiile, ce le întreprinde cu un aer firesc și totuși paradoxal. Spiritul de armonie și echilibru, către care tinde autorul, provine totuși dintr'o intelectualitate relativ sceptică și iubitoare de strălucire. Soluțiile de compromis și adaptare nu purced dela un burghez cuminte și conformist, ci dela un individualist care nu vrea sa se lase d pașit, dar nici îngenunchiat. De aici, o articulație paradoxală a analizelor pentru a se ajunge la soluții relativ armonioase și integrante, de bun simț firesc.

Peate că tocmai datorită unei astfel de procedări, dificile launtric și totuși limpezițe și hotărâte în afară, d. Mihai Ralea poate surprinde, cu subtilitatea ce-i aparține, diferitele paradoxuri și incongruențe ale realității. Dăm drept pilda următoarea observație: « Paradoxul constatat în atmosfera secolului trecut, după care, pe masura ce creșteau drepturile individului în morala, politică și economie, erau oprimate cerințele subiectivității în cunoaștere, logică și știință, s'a inversat și el. Acum asistam la o enormă creștere a subiectivității în domeniul epistemologic, la o dezvoltare morstruoasă a mitomaniilor și, concomitent, la o ruina a importanței individului în ordinea morală și politică ». Gustul pentru contrast și paradox devine extrem de operant, după cum se poate vedea tocmai în epoci complexe și cu forțe contrare, ca acelea pe care le analizează psihologul și sociologul Ralea, condamnând excesele neculturale ale vremii noastre sau pe Kirkegaard și Heidegger, apărând estetismul, atât de individualist, burghez și gratuit al secolului al XIX-lea, dar totodată acceptând modestul misionarism constructiv și anonim, ce se vest ște. Soluții modeste și adaptări pașnice pentru un spirit care știe totuși să prețuiască îndrăznelile și originalitățile creației superioare!

Dar eseul cel mai interesant din volumul *Intre două lumi* ne pare acela consacrat *Fenomenului Românesc*, constituind o adevărată schiță a psihologiei poporului român. După ce arată dificul-

tățile și posibilitățile de determinare a sufletului național, dovădindu-se deosebit de înțelegător față de rostul realității etnice și având avantajul de a o înțelege însă dinamic, în prefacerile și diferențierile ei, spre deosebire de tradiționaliștii care văd sufletul etnic imuabil — filosoful trece la o încercare de caracterizare psihologică. Sufletul românesc este înfățișat aici ca o structură mijlocitoare între activismul occidental și fatalismul oriental, datorită, adaptabilității noastre tipice.

Echilibrul nostru sufletesc — arată autorul — se cheamă adaptabilitate, adică pornire către sinteză, către tranzație sau armonie între extreme. Inteligența poporului nostru apare drept mijlocul de adaptare, cu supluțea ce îl caracterizează. D. Ralea vede pe Român ca un tip inteligent, suplu, limpede, — depărtat de nebulozitatea fantastică, de miturile grandioase, de visările poetice, ca și de naivitate, de iluzionare, de o dramatică viață interioară.

Psihologicește, observațiile acestea ne par valabile, dar trebuie să remarcăm că, totuși, psihologia aceasta explică în genere comportarea Românului, dar nu și spiritualitatea lui, care nu este sceptică, lipsită de mituri și de imaginație. În limitele caracterizării d-lui Ralea, credințele folclorului și anumite tendințe metafizice nu-și au locul necesar.

Având nevoie de unele corectări și împliniri, schita d-lui M. Ralea rămâne însă prima încercare temeinică de pune problema și de a o rezolva. Filosofia adaptabilității românești poate constitui un capitol din Filosofia Culturilor europene și o clară precizare a situației noastre mijlocitoare între Occident și Orient.

Dintre cteclalte eseuri, amintim *Etnic și Estetic*, unde se discută problema stilului și se recunoaște etnicului a fi o categorie estetică, sub care artistul e obligat să vadă lumea, fiind intermediară între particularul extrem și generalul vag și *Contradicțiile interne ale romantismului*, unde romanticul apare, ca și omul Renașterii, dornic de completare. Ne-a interesat apărarea pe care fostul critic al *Vieții Românești* o aduce criticilor, în genere detestați de autori și neînțelși în serviciile pe care le aduc artei (*Despre critica literară*). Eseul final *Arta și uritul* ar comporta discuții ample, rămânând de văzut dacă în expresia artistică distincția dintre frumos și urit mai este valabilă, așa cum susține autorul, și dacă nu cumva aceasta este o distincție de conținut, de material, pe care expresia nu o mai validează. Dar chiar, privind lucrurile prin perspectiva d-lui Ralea, rămâne discutabil dacă uritul este o invenție creștină, pe care arta helenă nu ar fi cunoscut-o. N'avem decât să ne gândim la furiile tragediei antice sau la chinul lui Oedip sau la sculptura arhaică a Grecilor pentru a vedea că nici pentru Greci arta nu a însemnat totdeauna tratarea frumosului în sensul distincției d-lui Ralea. De asemenea, afirmația d-sale că, la origine, reali-

zarea frumosului, adică arta a fost biologică, iar apoi socială și umană (p. 286) nu poate fi împărtășită. Artă primitivilor și a Orientalilor pare a fi avut la obârșie un sens metafizic, simbolic, supra-individual, așa cum a avut și pentru Creștini.

IV

În *Orient și Occident*, d. Anton Dumitriu face mai puțin compararea celor două lumi cât caută să găsească Occidentului soluții pentru ieșirea din criza actuală și aceasta, în parte, cu ajutorul spiritualității orientale. După ce explică actuala criză spirituală, prin lipsa de valori și mai ales prin introducerea unor valori particulare, mai restrânse deci decât cele vechi și vaste, care numai ele puteau orândui, prin generalitatea și statornicia lor, viața omului în familie, societate și cosmos, d. Dumitriu observă că « explicând actele noastre prin motive și valori particulare, nu mai este ideea care justifică actul, ci acesta justifică ideea ». Criza actuală nu este unică în istorie și dela Renaștere încoace omul mereu își caută o împlinire, o perfecție, pe care inteligența și libertatea i le impun mai viu, ducându-l însă și la rezultate contrare. Inteligența în loc să unească, desparte, observă autorul, precizând, apoi, că « tristețea contemporană este, în fond, recunoașterea unui ideal neîmplinit, a unui viitor mai bun, pe care forța inteligenței Occidentului putea să-l cucerească și nu l-a cucerit » (p. 35). Cercetând apoi caracterul culturii europene, autorul susține că ea are un caracter heracleitic, de continuă devenire și schimbare în timp și că, într-o astfel de lume schimbătoare, omul este măsura tuturor lucrurilor.

În consecință, sofismul protagorean este preferat cartezianismului, căci pare mai pe măsura devenirii heracleitice. Indreptându-și poziția lui Protagoras (așa cum de altfel o fac și unii pragmatisti, ca F. C. S. Schiller în a sa *Logic for Use*), d. Anton Dumitriu crede că adevărul depinde de unghiul din care privim lumea, de sistemul din care o judecăm, de poziția relativă a omului în fața naturii. Inspirat de relativismul matematic și fizical al vremii noastre, care susține că orice teorie bine fundamentată este adevărată, chiar dacă se contrazice cu alta și depășind poziția lui Bertrand Russell și Whitehead, autorul vede în logicile polivalente recente procedura științifică a viitorului și măsura eficientă a culturii europene, în care, în afară de adevăr și de fals, există și alte valori cu care se va putea lucra.

« Astăzi știm că adevărul nu *este*, ci *se face* » (p. 99) declară autorul, luând Filosofiei dreptul de a mai construi sisteme și rezervându-l științei bazată pe matematică, căci, în afară de orice dat fizic, există această cunoaștere matematică, ce ne permite să

maniem natura și să prevedem (p. 113). Filosofia va putea doar analiza construcțiile, ne mai fiind teorie, ci activitate (p. 117). Ieșirea din criza actuală se va face, crede d. Anton Dumitriu, printr'o cultură de tip științific, iar omul viitorului va fi omul de știință, orientat polivalent, relativist, heracleitic. Dela spiritua-litatea orientală, el va putea lua interiorizarea, autodisciplinarea.

Interesanta și relativ originala construcție a d-lui Anton Du-mitriu nu rezolvă însă tocmai ceea ce consideră d-sa motivul crizei și tristeții contemporane: acea împlinire năzuită dela Renaș-tere încoace, găsierea valorilor și principiilor generale și statornice. Știința preconizată de d-sa relativează totul, nu exprimă nimic integral, ci doar surprinde fragmente, poziții, perspective din curgerea realității. A recunoaște caracterul schimbător, heracleitic și relativist al cunoașterii, a limita formal și simbolic cunoașterea asimilând logica și cunoașterea cu matematica, a căuta axiome temeinice, dar mereu variabile și a le desvolta pentru descrierea naturii — poate însemna un spor de inteligență, dar nu o soluție întăritoare și un îndemn la năzuita perfecție a omului și lumii.

Nu suntem de acord cu autorul, care, în fond, răpește atâtea bunuri metafizicii occidentale și filosofiei constructive, recunos-când în schimb orientului tehnici sufletești, care nu au valoare decât în funcție o realitate ontologică, pe care d-sa se ferește să o caute. Nu suntem de acord cu d-sa când afirmă că «marea desco-perire a Occidentului este umanitatea; marea descoperire a Orientului este omul» (p. 415). De fapt, Creștinismul a descoperit omenirea, iar humanismul antic și Renașterea începuseră să desco-pere omul. Acum suntem pe cale de a pierde și sensul creștin al umanității și sensul glorios al omului, tocmai pentru că mereu uităm că heracleitismul nu poate fi decât aparență trecătoare. Relativismul matematic și logica polivalentă sunt necesare apa-renții și este bine ca ea să fie spornic descrisă și mănuită, dar criza nu va înceta decât printr'o armonioasă restabilire a relațiilor dintre Dumnezeu, Om, Natură. Aici și Orientul are, într'adevăr, ceva de spus, dar mai mult în privința relațiilor Om-Natură.

Occidentul, fecundat de humanismul grecesc și de Creștinism, împlinit de vitalismul estetizant al Renașterii și de știința modernă, în ceea ce au ele constructiv, va avea să armonizeze și intensifice natura relațiilor dintre Om și Dumnezeu, nesocotind omenia și natura. Creația și cunoașterea nu sunt posibile aici decât prin conștiința a ceea ce desparte și ceea ce apropie aceste realități: Natură-Umanitate-Om-Dumnezeu.

PE MARGINI DE CĂRȚI

Mihail Sadoveanu: *Frații Jderi* — Roman istoric, 3 volume.

II

Extraordinar în aceasta operă și depășind cu mult tot ce s'a realizat în genul romanului până azi este felul în care viața epocii este redată. Căci « Frații Jderi » nu sunt o evocare a culorii locale într'un moment istoric anumit, ci redarea fidelă a vieții aceluiași moment, ceea ce nu este tot una. Mihail Sadoveanu nu urmărește de loc culoarea locală, obișnuitul poncif al romanului istoric, mai stângace și mai artificială decât orice descripție urmărind crearea unei atmosfere. Nu am cilit niciun roman istoric unde să nu simt că o descriere a fost intenționat plasată pentru a ni se demonstra cum se îmbrăcau oamenii într'o epocă, cum mâncau, cum locuiau, cum petreceau, etc. În majoritatea cazurilor romanțierii istorici întrerup chiar acțiunea pentru a plasa descrieri mai lungi sau mai scurte de peisajii urbane, de interioare, de costume sau de moravuri chiar. Să ne amintim descrierile excesive ale lui Victor Hugo, acele evocări convenționale ale lui Vigny (Castelurile de pe Loire) sau tablourile de o seacă și rece exactitate picturală și documentară ale Cartaginei lui Flaubert. Niciun roman istoric nu scapă impasului de a transforma cadrul într'un decor al cărui carton se vede și ale cărui clei și vopsea miros înecăcios și sarbad. Aceasta nu se întâmplă în romanul lui Sadoveanu.

În « Frații Jderi » nu se poate vorbi de cadru, ca de un fundal pentru acțiune. Elementele care ar putea constitui culoarea locală sunt astfel contopite cu acțiunea că fac corp comun cu viața însăși. Niciunul nu forțează atenția, niciunul nu sare în ochi, niciunul nu este placat, pentru niciunul autorul nu se oprește din cursul povestirii însăși. Toate sunt redată cu artă și în așa fel ca să apară ca necesare în ansamblul operii. Încât fără să aibă o culoare locală, « Frații Jderi » sunt o uriașă și totodată savuroasă reconstituire organică a vieții în istorie. Aflăm și aici cum sunt îmbrăcați, ce mănâncă, cum locuiesc eroii și o mie de alte amănunte asupra vieții de toate zilele a lor. Dar autorul le introduce

cu atâta simplitate, atât de firesc, fără insistență, încât ele nu apar ca niște curiozități pitorești ale unor vremuri întoarse, ci ca o apropiere naturală de contemporaneitatea noastră. Viața vremurilor istorice din « Frații Jderi » este expresionată în același fel cum ar fi redată într'un roman modern viața noastră de azi. Așa că lectura romanului nu-ți lasă impresia altor romane istorice de contemplare a unor obiecte de muzeu, ci pe aceea de cufundare în fluviul viu al realității. Sadoveanu are darul magic de a face cititor să se simtă contemporan cu trecutul.

Cât de necesară e legătura dintre aceste elemente de cadru și acțiunea însăși, cât de organic sunt concrescute cu viața însăși a operii, se poate vedea din câteva exemple.

Las la o parte relațiile gastronomice, care fac parte din constantele operei sadoveniene — nicăiri în literatura română, excepționând pe Cezar Petrescu și Al. O. Teodoreanu nu se mănâncă mai mult ca în cărțile lui Sadoveanu și dintre ele mai ales în « Frații Jderi », mâncarea fiind unul din cele mai frecvente mijloace de umanizare a eroilor săi (spre exemplu: pasiunea lui Ștefan cel Mare pentru lipani, peștii pe care au grijă să-i aducă feciorii starostelui Căliman) — semnaland totuși preparativele făcute de jupâneasa Ilisafte și de Ionuț, în vederea prânzului pe care Ștefan cel Mare îl va lua la Timiș, pe iarbă, sub poala codrului, cu toate detaliile de delicii ale stomacului, arătând ce însemnătate și ce rafinament avea mâncarea pentru Români încă de acum cinci sute de ani (iată încă un argument care ne-ar dovedi descendența certă din Romani, dacă ar mai fi nevoie!).

Nu lipsește din această summă sadoveniană nici vânătoarea, realizată în acel episod emoționant și tulburător al urmării bou-rului dela izvorul alb, moment plin de taină în care se găsesc căsătorite realul istoric și legenda.

Felul de a se prezenta al ostașilor îl vedem și cu ocazia cuceririi (vol. II), când Ștefan cel Mare iese din palat pentru a potoli spiritele înspăimântate cu prezența sa și din manevrele călărășilor lui Ionuț (vol. III) de al căror aspect atât de perfect militar se minunează și solii apuseni, veniți în delegație diplomatică.

Dar mai caracteristic pentru felul de a evoca viața vie a trecutului este scena nașterii nepotului lui Manole Păr-Negru, când ni se arată procedeele de a provoca venirea mai ușoară a copilului prin înspăimântarea leluzei, terapeutică utilizată și astăzi pe la sate. Pentru a ajuta pe Marușca, jupâneasa Ilisafte îi dă poruncă lui Simion să împuște cu un pușcoi primitiv, la momentul potrivit (vol. III). Tot din arsenalul farmaceutic rural persistent până azi este și folosirea călcăturii ursului contra durerilor de șale. Medicația și-o aplică Comisul Manole (vol. III) în împrejurări ușor comice, cu un întreg ritual de mister care intrigă cu-

riozitatea jupânesei Ilisafte și cu poanta finală, pe care o vom afla mult mai târziu, că nu i-a fost boierului de niciun folos!

Găsim și indicații asupra felului de a face negoț, de a călători, de a prepara cosmetice pentru înfrumusețarea femeilor (vezi rețeta acelei ape de frumusețe al cărei secret țiganka jupânesei Ilisafte îl va îngropa odată cu ea!), de a îngriji caii. Găsim și indicații asupra relațiilor diplomatice ale vremii, făcând cunoștință cu solul Papei și cu cei doi nobili soli ai Veneției, dar și cu un diplomat autohton, boierul muntean, postelnicul Ștefan Meșter, trăit prin țări străine, învățat și vorbind perfect limba italiană. Și mai suntem introduși și în tainele spionajului, armă a tuturor timpurilor, condus din umbră de Amfilohie Șendrea care întrebuințează în acest scop mai întâi pe călugărul Stratonic, ascuns sub o prefăcută nebunie, mai târziu pe Ionuț trimis să se informeze prin Bulgaria de mișcările Turcilor. Dar ce nu se găsește în această operă uluitoare prin redarea precisă a detaliilor existenței acelei epoci? Până și ceasornicul acelor vremuri în timp de călătorie, cocoșul, pe care Ionuț nu uită să și-l pună în traistă pornind la drum lung pentru a ști orele nopții și care oferea posesorului și avantajul că în cazuri extreme putea să-i astâmpere foamea!

Este atât de organic creată viața, fără cea mai mică urmă de potriveală sau de forțare, atât de verosimilă în exactitatea ei încât se pune în mod firesc întrebarea de unde s'a putut informa scriitorul atât de bine. Izvoarele istorice la 'ndemână, cronicarii, culegerile de documente și cât se mai poate scormoni din istoriile noastre (Xenopol, Iorga, etc.) îi vor fi folosit cu siguranță de ajuns, nu însă exclusiv pentru că acolo nu putea găsi nici ceasornicul lui Ionuț, nici călcatul ursului pe spinarea lui Manole Păr-Negru, nici piulița care împușcă la nașterea jupânesei Marușca. O bună doză de intuire directă, ajutată și de logică, o trăire personală a unei viziuni proprii a trecutului a contribuit și ea la rotunjirea reconstituirii acestuia, dar numai atât cât să nu deformeze posibilul. Cititorii lui Sadoveanu își amintesc însă foarte bine că au dat de pasaje adeseori în opera acestuia, unde scriitorul, vorbind despre anumiți oameni sau unele locuri din țara românească, mărturisește a avea impresia unei întoarceri în timp și a unei întâlniri cu un alt secol sau cu o altă epocă istorică. Mai există în România sate unde s'au păstrat întocmai obiceiuri din secolii de foarte de mult apuși încât intrând în viața lor ai sentimentul că citești într-o carte vie a istoriei. Din contactul cu asemenea realități foarte vechi, păstrate intacte în obiceiurile săteanului român, Sadoveanu a putut găsi și completa ceea ce nici documentele, nici logica, nici viziunea lui personală nu-i puteau oferi. Istoria, viața și fantezia i-au furnizat datele de care avea

nevoie. Marele lui meșteșug le-a topit într'o armonioasă sinteză artistică.

Le-a topit mai cu seamă în ritmul domol dar măreț al epicului. Sadoveanu poate părea uneori prea lung, prea sfătos, trăgând prea mult cursul povestirii sale. Ritmul narațiunii lui n'are nimic din sprinteneala, din concizia, din eliptismul reportericesc cu care s'a deprins literatura mai nouă. El este un povestitor care nu se grăbește și care poate irita pe cititorul superficial și de duzină, pentru care viteza întoarcerii foilor constituie un criteriu de valorificare. Sadoveanu scrie pe 'ndelete și narațiunea sa are un suflu larg și adânc, o respirație de om care urcă agale la munte, cu totul deosebită de a orășanului deprins a goni pe străzi aglomerate, lunecând ca un țipar printre vehicule. Sadoveanu poate să pară chiar greoi. Dar.....

Dar ce temeinică și solidă este construcția acțiunii în romanul său, ce bine dozate efectele, ce mers lin întrerupt doar din loc în loc de câte o scenă mai puternică, procedeu asemănător surprizelor ce-ți rezervă muntele pe la câte o cotitură de cărare lungă și posomorită, de după care îți apare brusc priveliștea liber deschisă până în zare a unor depărtări de câmpii și lanțuri de înălțimi. Sadoveanu îți pregătește scenele capitale și te conduce pe nesimțite către ele. Tocmai când povestirea pare a tânji, tocmai atunci se va învolbura deodată. Și totuși, nimic senzațional în acest procedeu, nimic ce ar putea sfâșia naturaleta povestirii, mersul amplu și normal al existenței înfățișate. Sadoveanu n'are nimic teatral, după cum nu are nimic dramatic, în romanul său. Epicul lui este calm și majestuos și cu toate acestea familiar și confortabil.

Numai o lectură superficială poate să vadă în « Frații Jderi » cu exclusivitate accentul liric și o pretinsă « sărăcie epică »! Criticul care afirmă aceasta trebuie să recitească atent în afară de toate scenele mici, intermediare, marile momente, de o vigoare epică susținută, cum sunt: în vol. I atacul hoților la Timiș când încearcă să fure pe Catalan, armăsarul alb al Voievodului, lupta lui Ionuț cu hoții care vor să-l captureze pe fiul lui Ștefan cel Mare, bătălia cu Tătarii la Lipnic, ori năvala Jderilor asupra haremului lui Suleiman-Beg; în vol. II cutremurul, expedițiile lui Stratonice cel nebun, vânătoarea domnească dela Izvorul alb, răpirea jupâniței Marușca, drumul lui Ionuț prin Polonia și atacul hoților asupra turmelor lui Ionuț; iar în vol. III aventurile lui Ionuț în Bulgaria, prinderea boierilor dușmani lui Ștefan Vodă sau lupta dela Podul Înalt.

Liric este incontestabil Sadoveanu și încă din belșug. Lirismul său provine atât din extraordinarul simț pentru frumusețile naturii pe care o descrie cu atâta forță în toate operele sale încât

apare adesea ca un adevărat personaj, jucând rolul principal, cât și din calitatea scrisului său. Și în « Frații Jderi » natura trăește fremătătoare alături de oameni și cu ei împreună, angrenată strâns în ansamblul acțiunii, farmec inepeuizabil punând deasupra tablourilor epice pete mari de lumină, efecte de pastă lucrute gri-juliu și pasionat cu un penel impresionist. Tulburătoarea apariție a peisajilor sadoveniene luate din cele mai variate forme ale reliefului țării noastre, aduc și aici nota lor de înfrățire fînțiară și indestructibilă între om și natură. Dar acest lirism nu este preponderent și nici subțirea linie lirică a limbajului care subliniază mersul narațiunii nu reușește să scadă din valoarea epicului. Forța narativă a romanului rămâne neștirbită și ea este numai învăluită în lirismul temperamental al scriitorului, formând o împerechere de o rară savoare. Adevărul este că epicul și liricul se găsesc îmbinate în opera lui Sadoveanu într'o fericită și armonioasă sinteză, așa cum îl găsim în marile capodopere ale literaturii universale. Mai alcs în « Frații Jderi » această căsătorie a epicului cu liricul este deos bit de realizată, readucând epicul la starea lui originară, epop.ică, și care nu este nici într'un caz aceea de obicctivitate absolută, de acțiune pură. Epopca greacă prezintă o echilibrare armonică a epicului cu liricul și, regăsind linia pierdută a secretului de a le împerechea, romanul lui Marcel Proust este același lucru, ca și romanul mai recent al lui Jean Giono sau L. F. Céline, sau acela strălucitor și profund al englezului Charles Morgan, pentru a nu cita decât câteva exemple sporadice. Câtă vreme lirismul nu este parazitar și excesiv și atâta vreme cât însoțește în chip armonios epicul, departe de a dăuna romanului, îl înalță și-i mărește valoarea. Este ceea ce ilustrează cu un strălucit exemplu romanul lui Sadoveanu « Frații Jderi ».

Dar în această carte, mai mult decât în altele, scriitorul a fost urmărit de demonul psihologiei care l-a mai încercat în câteva rânduri în cursul carierei sale, deși nu într'acolo îl îndruma vocația sa principală. « Insemnările lui Neculai Manca » erau o încercare de analiză a psihologiei provinciale și a unui caz de ratare. Mai aproape de noi, « Cazul Eugeniței Costea » era o interesantă incursiune în psihologia contemporană a familiei și a neliniștei care a caracterizat tineretul de după războiul din 1914—18. Acestea două nu sunt cele mai neglijabile opere ale lui Sadoveanu, a cărui « Venea o moară pe Siret » mi se pare din punct de vedere psihologic mai puțin reușită. Creator de tipuri primitive și rudimentare, reușind a pune pe picioare mai ales pe oamenii apropiați de natură, pe jumătate troglodiți, cu psihologie iudă și nediferențiată, scriitorul a dovedit că poate totuși să creeze și altfel de suflete, iar cărțile sale închid o lume variată și bine conturată. Fără a fi un psiholog în sensul în care se întrebuițează azi acest epitet

și care este luat din tradiția psihologică a scrisului francez, Sadoveanu a fost totdeauna în stare să închege tipuri umane vii. Totuși niciodată n'a adâncit caracterele, dându-le o complexitate și un contur mai bine definit ca în « Frații Jderi ». Capodoperă a epicului istoric și a lirismului sadovenian, ea cuprinde și maximum ca posibilități de psiholog ale scriitorului.

Trăesc în această carte atâtea figuri și fi care este atât de pregnant individualizată prin gesturi, prin fapte, prin portret fizic și moral, dar mai ales prin vorbele rostite, încât identitatea lor ne pare a unor persoane cunoscute în viața de toate zilele. Despoinde de costumul istoric eroii lui Sadoveanu ei l-ar putea lesne îmbrăca pe cel modern pentru a circula în epoca noastră. Această abundență de caractere, bine umanizate, conturate și adâncite adaugă la puternica impresie de viață degajată de operă.

Incepând cu Ștefan cel Mare, al cărui suflet l-am analizat mai sus pe scurt și care este luminat în toată complexitatea lui, în cele mai mici detalii, fie prin prczertarea directă a personajului, fie indirect, prin ceea ce aflăm despre el dela alții, cele cât va zeci de eroi, chiar și cei mai secundari sau incidentali sunt admirabil caracterizați și însuflețiți.

Trebue să atragem mai întâi atenția asupra celor trei femei, atât de distincte una de celelalte și care îmbogățesc galeria de tipuri feminine a literaturii noastre: jupâneasa Ilisafca, cu mult cea mai reușită, suflet de o extraordinară bunătate ascunsă sub aparența de cicălitoare, vorbăreată mai mult decât sunt consoarele ei în general, mereu grijulie de soarta sofului și a copiilor săi, mai ales de a lui Ionuț, plină de superstiții și de spaime, gospodină harnică și ambițioasă, tipul desăvârșit al matroanei moldovene gureșă și plină de virtuți casnice, trăind încă din amintirile melancolice ale unei tinereți de frumuseță strălucitoare; nora ei, jupâneasa Candachia, frumusețe robustă și atrăgătoare, cu ambiții de femeie de curte, având și pentru bărbatul ei aceleași aspirații, cochetă și totuși virtuoașă, iubitoare de lux, mai puțin vorbăreată dar cu o limbă tot atât de rea ca și soacra ei; și cealaltă noră, jupâneasa Marușca, urâțică dar interesantă și enigmatică, pasionată și nervoasă, puțin excesivă, mergând până la accese de isterie, energetică și stăruitoare în a obține ceea ce și-a pus în cap, dar supusă și iubitoare ca soție.

Alături de ele pălesc puțin și jupânița Nasta, fata naivă și suavă în care se trezește șiretenia femeiască și mama ei și jupâneasa Ana, mama Marușcăi, acestea două din urmă fiind mai mult schițate. Ceva mai mult a insistat autorul asupra Mariei din Mangop, prințesă lipsită de frumuseță, dar cu o inteligență, o demnitate și o atitudine nobilă care o predestinau a deveni soție de rege.

Paralel cu femeile defilează tipurile masculine: Manole Păr-Negru, scump la vorbă și vrednic la faptă, hărțuit mereu de cicalălele nevestii, închis față de străini ca și față de propriii lui copii, morocănos dar având un fond de bunătate ce răbufnește uneori într'un gest neașteptat fără să-i știrbească însă autoritatea părintească; Simion care a moștenit dela tatăl său firea închisă și taciturnă, dar și o încăpățănare ce nu poate fi mlădiată de nimeni, capabil de un devotament excesiv pentru tot ceea ce este convins că îl merită: Voievod, părinți, frați sau soție; Nicodim călugărul având caracterele tipice ale tagmei pe care a îmbrățișat-o; Cristea limbut și ambițios, temperament de curtean, mereu înclinat să dea sfaturi altora, ahtiat de politică până la a fi în primejdie să fie atras într'un complot împotriva lui Ștefan cel Mare din prea marea lui pasiune pentru intrigă, altfel soț model ca și tatăl său și fratele său Simion, puțin năuc în apucături și greoi în mișcări; Damian, inteligent și suplu, ager la trup ca și la minte, calculat și prudent ca un adevărat negustor, totuși înclinat spre spionaj; Ionuț, tânăr și cu aceasta am spus aproape tot, adică repezit, înfierbântat, imprudent, dar și de un curaj nestăvilit de nimic, având pasiunea prieteniei, el se maturizează pe măsură ce progresează cartea, nu însă în așa măsură ca să nu-l găsim în vol. III comițând în Bulgaria imprudențe nepermise unui spion (se ia la trântă cu un atlet în fața întregii armate turcești, apoi provoacă un scandal făcând ochi dulci unei turcoalice și scapă numai mulțumită lui Hrana-Beg generalul căruia i-a plăcut îndrăzneala tânărului).

Trecând peste familia Jderilor, prima figură care ne oprește este aceea a lui Amfilohie Șendrea, călugărul ascet, înțelept și cu ascuțit spirit politic, întreținând nestins zelul creștin al Domnului său al cărui prim sfetnic este și căruia îi este de mare folos prin informațiile ce i le dă, culese de spionii săi. Blând și șters în aparență, el este în realitate o minte pătrunzătoare, un observator fin, cunoscător al oamenilor și al slăbiciunilor lor, un diplomat abil. În figura sa se aliază trăsături care m'au făcut să-l denumesc un Richelieu ortodox, cu altele care-l apropie mai mult de Père Joseph, Eminența cenușie.

Alături de el se desemnează silueta tot subțire a lui Ștefan Meșter, postelnicul muntean, diplomat învățat și abil, plin de finețe și de ironie, în imediata apropiere a căruia vom situa pe cei trei diplomați străini, părintele dominican Geronimo, solul Papei și cei doi nobili venețieni, Guido Solari și Giuseppe Vanini, toți individualizați și prin atitudinea de față lor curiozitățile ce-i înconjurau în această lume nouă, dar mai mult prin cele trei scrisori trimise de ei în Italia pentru a-și împărtăși celor care le-au dat misiunea, impresiile lor.

Alexăndrel, fiul lui Ștefan cel Mare este și el arătat, având ca și tatăl său slăbiciune spre partea muerească, însă fără caracterul acestuia, bolnăvicios și rău, spirit meschin și răzbunător, înobilat numai de curajul său în mânăuirea armelor.

Admirabil schițați sunt și boierul îngâmfat și ambițios Nicolăeș Albu, cu sluga sa Drăghici, tip de vulpe vicleană, inteligentă și ironică, precum și cei doi Turci: Hrana-Beg, soldat iubitor de oameni vrednici și om de onoare și Suleiman-Beg mutră de libidinos obez și puhav, bolnăvicios, dar de o vioiciune uimitoare în momentul primejdiei.

Mai sunt apoi: Călugărul Stratonice a cărui prefăcută nebulie este trasată de o mână meșteră; Starostele Nechifor Căliman, vânătorul șugubăț, neostenit pe drumuri (dela care aflăm și aceea că pe atunci măselele erau scoase de țiganii fierari!), asemeni întru totul țăranilor care-l însoțesc azi pe autor în vânătorile sale; Samoilă și Onofrei, cei doi fii ai săi; Grigore Gogolea, zis și Rățoiu, hoțul; și acel tovarăș al său, Moș Ilia Alapin, apariție vil-lonescă, încetățenind pe meleagurile noastre o figură de «Cour des miracles»; Gheorghe Botezatul Tătarul, slugă tăcută și devotată, alăturându-se colecției de oameni primitivi ai autorului; Căpitanul Petre Hărman sasul și Jupân Iațco, negustorul de rang nobil și câți și mai câți încă. În «Frații Jderi» autorul face risipă de tipuri literare. Dar niciunul nu este pierdut în neantul nereușitei și niciunul nu poate lipsi din carte.

Personajele acestea sunt create cu toate mijloacele obișnuite ale romancierului, însă cu precădere pe calea vorbirii (afară de eroii taciturni bine 'nțeleș). Din ceea ce spun și după cum se exprimă li se trădează sufletul până în cutele lui cele mai îndepărtate și ascunse. Convorbirea lui Ștefan cel Mare cu Amfilohie Șendrea sau aceea a acestuia din urmă cu Postelnicul Ștefan Meșter, sunt relevante pentru caracterele lor. Tot astfel felul de a vorbi al lui Damian, care se exprimă cu totul altfel decât cealaltă lume, cuvintele lui desvăluind psihologia negustorului. Dar cea mai interesantă situație psihologică o exprimă ori de câte ori deschide gura jupâneasa Ilisaftea. Ea se definește prin vorbe, așa cum soțul ei, Comisul Manole se definește prin tăcere. Este în vol. I un capitol, al cincilea, el singur o capodoperă, înfățișându-ne într'o scenă căsnicia a doi oameni îmbătrâniți împreună, ea vorbind și el tăcând. Capitolul e de o savoare psihologică unică, cu acel tic al femeii de a se preface că nu vorbește cu soțul ei ci de a se adresa stăpânului sau de a spune indirect, prin aluzii ceea ce vrea să afle el, cicălindu-l și el prefăcându-se că nu pricepe, opunându-i o tăcere succesivă pentru ca până la urmă tot să fie învins, adică silit să vorbească și el și să se explice! Puține scene mai au atâta acuitate psihologică.

Dar una este superioară din alt punct de vedere: aceea când jupâneasa Iliasta află moartea soțului și a fiului ei Simion, moment realizat cu o uluitoare puținătate de mijloace scriitoricești, dar care în marea ei simplitate expresivă e în stare să stoarcă lacrimi cititorului care a urmărit toată desfășurarea vieții celor doi soți. Il voi cita, pentru înalta lui delicateță. Postelnicul Ștefan Mășter, întors dela Podul Inalt, ascultă sporovăiala jupânesei Iliasta care se preface a fi supărată de dificultățile avute cu Hrana-B g, ostatecul lui Ionuș. Dar deodată observă că Postelnicul tace cu înțeles:

«Bîgînd de samă în acea clipă ochii postelnicului și zâmbetul sau picrit, jupâneasa Iliasta s'a oprit.

-- «Draga Jupâneasă Iliastă a rostit cu glas blînd postelnicul, pîctinul rostru comisul Manole și-a găsit liniștea și pacca.

«Obrazul comisoei s'a albit de năvala sîngelui la inimă; i-au crescut ochii; și-a dus palmec la tîmple și s'a întors cătră coltul întunecat al cămării.

«— Hah! a suspinat domnia-sa, ca și cum ar fi cuprins-o pe neașteptate un val rece.

«S'a întors, cu privirile uscate și cu buzele tremurînd:

«— Când?

«— Alaltăeri dimineață, dragă jupâneasă Iliastă. Cu el s'a prăpădit și comisul Simion.

«— Hah! a suspinat a doua oară comisoea.

«D la inimă i s'a întors sîngcle în față».

Asta e tot. Însă rareori s'a exprimat în literatură mai discret și mai pătrunzător o mare durere omenească.

«Frații Jderi» sunt culmea la care au ajuns mijloacele scriitoricești ale lui Sadoveanu. Drept este că nu trebuie să uităm nici «Divanul persan» carte de o linie clasică. Dar «Frații Jderi» însemnează totuși altceva. Aici cumpatarea scrisului, simțul arhitectonic al frazci ca și al compoziției, claritatea și puritatea vocabularului, prospețimea expresiei, sobrietatea cu care scriitorul își lămurește gândul sunt aplicate acelei limbi arhaizante, în care pe lângă termenii cronicărești și pe lângă întorsăturile sintactice din secolii foarte îndepărtați ai scrisului românesc se infiltrează și provincialismele poetice ale dulcelui grai moldovenesc, totul învîluit în calitatea lirică a temperamentului sadovenian. Pe lângă toate, ansamblul cărții degajă acel simț al monumentalului, indispensabil unei construcții epopeice cum este conceput acest roman. Sufiul de măreție care străbate din paginile cărții poate fi sesizat în cele mai neînsemnate detalii ale ei.

Ar fi încă multe de spus despre această carte, al cărei stil singur ar cere să fie analizat amănunțit într'un studiu special. Ar fi de insistat încă asupra numcroaselor semnificații ale ei. Dar

cum opera nu este încheiată, amânăm o pătrundere mai minuțioasă a lor pentru discuția viitoarelor volume a căror apariție o nădăduim de pe acum ca pe o prețioasă făgăduința.

Până atunci trebuie să închei cu o constatare. Deși ispitând cu o lectură cât mai rapidă curiozitatea cititorului, « Frații Jderi » nu fac excepție ca stil dela calitatea specifică prozei lui Sadoveanu de a putea fi citită așa cum gușli un vin vechi bun: câte puțin, cu înghițituri mici. Un prieten de literatură îmi marturisea că el îl citește pe Sadoveanu astfel: deschizând la întâmplare câte o carte și străbătând câtva pagini, două-trei, în fiecare zi, savurând cu încântare armonia și perfecțiunea prozei. Intr'adevăr, marii creatori de stil așa trebuie să citești. Ei au un rol de tonic, care după cum se știe, nu se îngurgiteaza în cantități mari. Așa se citește Al. Odobescu, tot așa Matei Caragiale, C. Hogaș sau T. Arghezi. La fel se citește și Sadoveanu. După ce te-ai scăldat în cursul majestuos al celor trei volume ale « Fraților Jderi » lecția trebuie reluată pe îndelete și pe gustate. Căci, panou monumental în mozaic, romanul lui Sadoveanu, după ce a fost îmbrățișat într'o privire de ansamblu, se cere contemplat parțial pietricica de pietricică, fiecare din ele având culoarea, nuanța și sclipirea sa diferită de a celorlalte și-unică în cadrul totului. Dar avem noi oare cititori vrednici de asemenea opere?!

OCTAV ȘULUȚIU

DOUĂ ANIVERSĂRI ÎN BUCOVINA

Când cu câteva săptămâni în urmă răsfoiam actele originale ale concursului ce s'a ținut pentru ocuparea catedrei de limba română la gimnaziul superior de stat din Cernăuți, în 1849, la care s'a prezentat și Aron Pumnul, atenția ne-a fost fixată deosebit pe apostila lui Alexandru Hurmuzachi, care fusese invitat oficial să refere asupra candidaților. Ea se încheia astfel pentru competitorul de peste munți: « Seine Ernennung wäre für die Bucovina, wo wir so grossen Mangel haben an Männern, die die romanische Sprache, Literatur und Geschichte kennen, ein um so grösserer Gewinn sein, als bei der zu erwartenden nationalen Reorganisation der Schulen dieser Mangel unzweifelhaft noch fühlbarer werden dürfte, unde seine Ernennung wohl auch andere tüchtige Schulmänner aus Siebenbürger heranziehen dürfte. Jedenfalls könnte, unserer Überzeugung nach, für die bezeichnete Stelle keine bessere Wahl getroffen werden ».

Și Alecu Hurmuzachi, ram vrednic din marele trunchiu al familiei sale, crescut în mediul celei mai proprii înțelegeri românești, vedea clar. Dascălul transilvan n'a răsplătit nemernic încrederea arătată, ci a dezvoltat mesianic în jurul catedrei sale de « românească » încredere și acțiuni care s'au valorificat reprezentative în cea de a doua jumătate a veacului. Se poate afirma, fără nicio pricină, că Bucovina, în sens cultural modern, dela Pumnul pornește, după cum în ordinea politică Hurmuzăcheștii o fruntășesc autoritar.

Astfel organizarea catedrei de limba și literatura română la Obergymnasium n'a fost numai umplerea unui gol simțit cu durere până atunci (mai ales gândind la paralela altor minorități care își câștigaseră limba de predare în școli), dar, în aceeași măsură, a fost tribuna de lucrări formative, fără de care campania de înstrăinare metodic urmărită de Viena și Lemberg, ar fi viciat sufletul neaș al Provinciei. Cuvântul lui Pumnul a fost, deopotrivă, evanghelizare românească pentrucă a însemnat netezirea, prin lumina învățătorei, a claselor sociale, atât de distante între ele

prin protocolul statului habsburgic și s'a înfăptuit în uniune spirituală. Magistrul blăjan adusese în Bucovina spiritul vechi al Ardealului și l-a pivotat pe dogma împăcării între toți cei de-un neam. Rolul lui nu s'a mărginit doar la *răspunderea didactică*, ci s'a manifestat și pe alte versante: *politice*, deși spre acestea contribuția sa face bloc cu a familiei care l-a oblatuit și care a condus viața civică din Țara Fagilor vreme de trei generații, și *culturale*, concurând la înființarea celei mai importante unități de povățuire a maselor: *Reuniunea română de lectură în Cernăuți*, în 1862, devenită după aceea *Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina*, despre care discipolul lui Pumnul, colegul și urmașul lui, Ion Sbiera, așezat în capul unui comitet de bucovineni care-i și elaborară statutele, lămurește: «Alesei într'adins acest nume nepretențios, modest de tot, una, fiindcă nu știam cum va fi îmbrățișat de cătră compatrioții cu vază și meritoși scopul urmărit, și alta, fiindcă nu voiam nici să deștept în adversarii mișcării naționaliste românești nici prepusuri neîntemeiate, nici să provoc greutăți și piedeci».

D. Constantin Loghin, istoriograful acestui așezământ, neagă din stricte motive de imbold local că s'ar fi luat exemplul însăși *Astra* (1861), ceea ce nu ni se pare probabil întru cât Aron Pumnul păstrase fără stinghereli toate legăturile cu spiritele proeminente ale Ardealului, prin schimb de publicații și prin misive, iar acțiunile și conștiința sa misionară trăiesc din exclusiva formație transcarpatică.

Alecu Hurmuzachi, dela început și pe față ca unul care redactase în plină reacție pașoptistă întâiul ziar «*Bucovina*», având și curajul ascendenței sale, profesa, în altă ordine, că «*Societatea*» a luat ființă, în puterea ideii de conștiință și demnitate națională, recunoscută ca principiu de toate popoarele civilizate «Dacă este un adevăr, astăzi mai presus de toată îndoiala, că știința este putere, atunci este tot așa de adevărat că cultura este viață. Am sâmtit trebuința culturii, fiindcă am sâmtit trebuința vieții, adică a vieții cu conștiința de sine, adică trebuința ca să trăim ca acei ce sântem și să nu ne pierdem în noianul unei mulțimi necaracterizate de indivizi, ci să ne desvoltăm cu ființa pe care o avem din fire, după plecările, însușirile și facultățile geniului propriu, să nu încetăm de a fi Români când dorim și cercăm a ne cultivi, ce și pe tărâmul acesta, și mai cu seamă pe acesta, să fim și să rămânem Români; cultivându-ne să nu ne depărtăm, să nu ne înstrăinăm națiunii, poporului, a căruia fii suntem, ce den contra să contribuim și noi după puterile noastre, să aducem și noi partea noastră la cultura lui, împărtășindu-ne totodată și noi la rezultatele fraților noștri... Reuniunea pe care o inaugurăm astăzi este cea mai vic, cea mai fericitoare și binecuvântată măr-

turie, că am simțit adânc astă trebuință, că ne-am pătruns de necesitatea a ne deștepta den amorțirea în care am zăcut un timp prea îndelungat și a începe o viață nouă, mai că aș zice o viață vie, adecă nu lăncedă, vegetătoare, pasivă și deșartă ca până acum, ci deșteaptă, cugetătoare, încordată spre un scop măreț și serios, activă, cu un cuvânt: o viață morală și de cultură.

Iată care este în general scopul acestei *reuniuni*, scop nobil și binecuvântat, scop de cultură înțelesuală, scop de pace și înfrățire ».

Mărturisirea acestea în adunarea de constituire din 1 Mai 1862, dată de când activează și primul comitet conducător cu Mihai Zotta, Al. Hurmuzachi, I. Gh. Sbiera, Aron Pumnul, Alexandru Costin, Leon Ciupercovici, Oreste Renei, Leon Popescul și Nicolae Vasilco, ceilalți membri, în număr de 183, reprezentând categoria boierilor, a funcționarilor de stat și a breslașilor. Peste trei săptămâni asociația își stabilea sediul în încăperile Righetti, unde putu să i se stabilească biblioteca și să se facă lecturile; iar donațiile pentru noul fond de cărți și periodice, donații în imprimate și alocări bănești, s'au alăturat din toate provinciile românești, înscriind nume de scriitori cu inima deschisă pentru Bucovina, ca: mitropolitul Șaguna, George Asachi, Cesar Bolliac, Vasile Alecsandri, Alexandru Odobescu, Teodor Codrescu, Papiu Ilarian, George Tăutu, etc. S'au întregit apoi cu atâtea subscrieri ale învățăceilor lui Pumnul încălziți de pasiunea ginței și de convingerea că dania se va răstrânge îndatorare în roadele românismului propășit, cum s'a și adevărit. Iar ecoul entuziasmului pentru *Reuniune* se urmărește în întreaga presă, culminând cu oda ad-hoc ritmată de Hasdeu.

Din 1865 se simți nevoia lărgirii cadrelor cercului de lectură printr'o susținută acțiune de difuzare culturală cât mai departe și cât mai în adânc — de aci titulatura *Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina*, și în fruntea noiei orientări alt Hurmuzachi! Gheorghe, jurist emerit, rămas să conducă destinele patrioticeii societăți până la 1882, an când dânsul răposă. Se cooperară noi membri dintre « ceilalți Români » și luă față, cu începutul lui 1865, *Foaea Societății pe'ntru literaetura și cultura romînae în Bucovina*, hărnicind-o deosebit Sbiera și bucurându-se de colaborări care și-au impus prestigiul istoriei literaturii, dar, și aici o rezervă, ortografia pumnulistă în care s'a cules acest monitor bucovinean nu l-a făcut familiar aiurea și, până la un punct nici acceptat, ceea ce îi provocă, după patru ani, încetarea apariției. Pumnul murise între timp, testând generației pe care o modelase pasiuni de propășire care întrec cu mult tot ce se făcuse până 'n anul revoluției, iar biblioteca sa pusă la îndemâna « gimnasiaștilor », printre care Eminescu citise și se învrednicise chiar a o gospodări, trecu în fondul *Societății pentru cultură*, după 1871.

De atunci, an de an, întinzându-și binefacerile până la talpa satelor bucovinene, prin cabinete de lectură și cercuri culturale, printr'o susținută propagandă pan-românească, ortodoxistă și de pază a igienei; mijlocind aducerea fiilor și ficelilor de săteni la liceele din Suceava și Cernăuți și venindu-le în ajutor cu cămine și alte multe înlesniri, organizând cicluri de conferințe universitare pentru micul burghez și, din sânul ei, bărbații reprezentativi ai provinciei subscriind *unirea cea mare* acum douăzeci și cinci de ani, *Societatea pentru cultură* a fost oficiul rector al întregii vieți locale, binemeritând ori de câte ori cugetele îi vor cerca trecutul.

Monografia de curând apărută a d-lui Const. Loghin, *La 80 ani*, care adună pe aproape trei sute de pagini multe realități și date statistice fără număr, este o bună însoțitoare către truda înaintașilor sfârșiți modești și de atâtea ori chinuiți în slujba aproapei de un singur neam. Iar sobrietatea stilului se înconjoară de atestatul cinstei, care păstrează în acest cercetător garanția luminilor albe peste generații.

AUGUSTIN Z. N. POP

LITERATURĂ GENERALĂ

PROBLEME ROMĂNEȘTI

Parallism

În recenzia unui roman bizantin, publicat de d-na F. A. Lambert sub titlul de *Libistros și Rhodamne*, pe care o face H. Schreiner în *Byzantinische zeitschrift* (Nr. 42, I, 1942, pp. 236—237), ni se spune: «Mai niciunul din manuscrisele cărora le datorăm transmiterea poemelor bizantine nu justifică presupunerea că ne-am afla dinaintea operii unui om cultivat. Un erudit ar fi socotit că este mai prejos de demnitatea lui să copieze un text în limba populară. La prima vedere, însușirea de căpetenie a copiștilor, care s'au înhămat la asemenea trudă, se arată a fi caligrafia atât de frumoasă și de citeață. Se întâmplă însă ca acești copiști să nici nu cunoască bine limba textului pe care-l reproduc. Ei copiază, pur și simplu, caracterele pe care le deslușesc. Relația dintre ei și obiect e, deci, superficială și adesea numai mecanică... De aceea se întâmplă ca ei să citească greșit, înșelându-se asupra formei literilor, desenând caracterele unui cuvânt sau ale unui grup de cuvinte așa cum li se părea lor că arată, fără a le cerceta mai de aproape înțelesul.»

Ceea ce ni se spune despre aceste manuscrise este valabil și cu privire la copierea motivelor figurale adoptate în arta populară. Pe discurile de lut smălțuit ce decorează bisericile lui Ștefan cel Mare, vedem, de pildă, că sirena cu coada despicată în două și adusă de o parte și de alta a trupului, așa numita *meluzină*, subiect pe care-l adoptă meșterul olar fără a-l înțelege pentrucă nu figurează în legendele sale, devine, la copiere, bărbatul care ține de coadă doi pești ce-l mușcă de șold. La biserica din Gănești, Vâlcea, observăm cum cei doi lei care susțin de obicei tronul episcopal — uneori balauri — au fost preschimbați de lemnarul care poate că n'a ieșit niciodată din satul său natal, văzând numai schițe prea puțin exacte, în două animale cu râț de purcel, ce nu au nimic heraldic.

H. Schreiner urmează: «În ciuda lipsurilor arătate, nu putem fi îndeajuns de recunoscători acestor oameni simpli pentru dragostea și neînchipuita trudă închinată copierii textelor de care vorbim. Atare siliță nu se depune decât de acela care nu se lasă stingherit în entuziasmul și în bucuria pe care le resimte dinaintea produsului literaturii populare, produs nestâlcit de rigiditatea vreunui tipar pentru a transmite posterității aceste roade autentice disprețuite de «literatura» propriu zisă, cea de breaslă.»

Aceste redacții nemeșteșugite, sincere, alcătuiesc un binefăcător contrast cu poezia bizantină de curte, și, în ciuda versatilității și pestrițelii conținutului, dau mai întotdeauna dovada gustului poporului atât de sănătos, chiar dacă este rustic. Ceva urît, vulgar sau respingător, ceva prea plictisitor sau ridicol, nu se întâlnește niciodată ».

Ce potrivit se aplică aceste cuvinte din urmă obiectelor împodobite fără pretenție, dar cu atâta tragere de inimă și gust, de meșteri care n'au cunoscut altă academie artistică decât aceea a tradiției populare.

Maria Golescu

Cine are dreptate, etnografia sau istoria?

De multe ori s'au aflat aceste două discipline în conflict. De sigur că, în realitate, una elucidează nedumeririle celeilalte. În *Comentarii la legenda Meșterului Manole* (Ed. Publicom, 1943), aflăm dela d. Mircea Eliade că « urmele vechilor clădiri sunt nefas-e și locurile acelea trebuiesc oculte. Dacă o casă se ridică pe un teren unde a fost cândva o construcție, oamenii mor... Dacă într'un anumit loc au fost cândva așezări omenești și astăzi n'au mai rămas decât ruine, înseamnă că acele așezări n'au putut dura, fie pentrucă au fost greșit alese sau nemulțumitor sanctificate prin rituri, fie că s'a întâmplat acolo o anumită dramă... nu e prielnică o reluare », p. 71. Stăpân pe tot acest material folcloristic, autorului i se pare destul de obscură partea din baladă care se referă la alegerea locului unde Negru Vodă vrea să zidească mănăstirea dela Argeș, întrebând pe ciobanul întâlnit:

— *Mândre ciobănaș
Din fluer doinaș
Pe Argeș în sus
Cu turma te-ai dus,
Pe Argeș în jos
Cu turma ai fost,
Nu cumva ai văzut
Pe unde ai trecut,
Un zid părăsit
Și neisprăvit?
La loc de grindiiș
La verde alunis?
— Ba, Doamne-am văzut
Pe unde am trecut
Un zid părăsit
Și neisprăvit,
Căinii cum îl văd
La el se reped
Și latră a pustiu
Și urlă a morțiu.
Când îl auzea
Domnu 'nveselea
Și curând pleca,
Spre zid apuca...*

Dar, « temerea de locuri cândva umblate, și apoi căzute în părașnire » nu se constată întotdeauna, fără greș. Arheologia ne dovedește foarte frecvent că un sanctuar s'a ridicat pe ruinele altuia, folosindu-se fără grije temelii vechi. Creștinismul, vrând să schimbe menirea locurilor de pelerinaj păgâne, a ales cu predicție tocmai așezările templelor dărămate pentru a ridica biserici și acestea au dăinuit câștigând pentru dănsule închinătorii idolilor. La San Clemente din Roma avem până la cinci construcții suprapuse:

Pe vestigiile unei locuințe preistorice se ridică la începutul creștinismului casa unui patrician unde se adunau credincioșii în jurul lui Clement, ucenicul apostolilor, smulgând temporar aceste încăperi din mâinile creștinilor, păgânii le transformă în *Mithraeum*: pe vremea lui Constantin, se olădește acolo ipogeul unei importante basilici; timpul trece, cu dărâmurile se înalță solul, basilica de-

vine o biserică subterană deasupra căreia se ridică în cele din urmă biserică sfântului Clement, care se păstrează până în zilele noastre.

La biserică domnească din Curtea de Argeș, s'au găsit de asemeni fundațiile unui lăcaș mai vechi și mai mic sub actuala clădire. De altfel, edificiile măreț concepute și atât de costisitoare, nu puteau fi isprăvite de o singură generație și, de aceea, să nu ne mire faptul că Domnul căuta « un zid părăsit și neisprăvit ». Aceasta nu poate fi decât o aluzie la faptul care s'a repetat de nenumărate ori și care a putut fi observat de popor, că domnitorul căuta să ducă la bun sfârșit opera începută de predecesorii săi. Aducem câteva dovezi culese din publicațiile d-lui Ion Donat, *Fundațiunile religioase ale Olteniei*, I, Scrisul Românesc, Craiova, 1937:

La 1640, când Baksici era musafirul lui Matei Vodă la Brâncoveni, el vede mănăstirea și o descrie astfel: « Mai jos de sat se vede o pădure mare, unde era o mănăstire veche și ruinată pe care acum Voevodul a pus să o rezidească și să o întărească pe un castel, cu ziduri de jur împrejur, cu turn mare deasupra porții ». La rândul său, Constantin Brâncoveanu reface total această clădire (pp. 22—24).

Despre mănăstirea Călușii știm că: « În anul 1588, după ce mănăstirea rămăsese în pustiere multă vreme, cei trei frați Buzești, văzând acest sfânt loc cum este neisprăvit, o întăresc și o înfumusețează » (p. 25).

Biserica principală dela Cozia a fost restaurată în două rânduri: odată sub Mihnea Turcitul, iar la 1706 sub Brâncoveanu (p. 37).

Mănăstirea Govora, fondată, nu se știe de cine, încă dela începutul țării

noastre românești, poate de strămoșii lui Radu-Vodă oel Mare și dreașă de aceasta din urmă, a fost prefăcută din temelie la 1711 de Brâncoveanu (p. 47)

Sfântul Nicodim:-

*S'a dus în țeară și mai în intru
Până la apa ce se zice Motru
Acolo puțin a conăci
Și după vreme mănăstire v'a zidit.*

« Prin nevoințele sale cele pustnicești și prin multe ostenele sufetești și trupești, s'a apucat a curăți locul de pădure și a-și face mai înainte chilie... Apoi când a început a se apuca pentru a zidi aici sfânta mănăstire cu ogradă împrejur, iarăși i s'a făcut vesteire prin decoperire dumnezeiască, zicându-i « Nu aici este locul... ». Iar după plecarea sfântului de aici, trecând vreme și ani mulți la mijloc, un boier drept-credincios și iubitor de Hristos din neamul Basarabilor... înțelegând mai dinainte petrecerea sfântului la acel loc, a înălțat Mănăstirea... care în urmă Matei Basarab o a înpronoit-o, care mănăstire i s'a zis Gura Motrului » (cf. Ștefan Ieromonahul, *Viața sfântului Nicodim*, Ed. « Pământ și suflet oltenesc », Craiova, 1936, pp. 49—50, în Ion Donat, *op. cit.*, p. 50).

De astădată am văzut obstacolele ivite la alegerea locului pentru zidire, lucrarea rămasă neisprăvită, dar totuși reluată, fără teamă și cu evlavie de către urmași.

Exemple de acestea cred că s'ar găsi multe; ele nu infirmă teza d-lui Eliad, arătând doar că obiceiul păământului de a se ridica din părăginitărie otitorii vechi, era cunoscut celui care a strecurat, în versiunea românească a baladei Meșterului Manole, motivul Voevodului care căuta « un

zid părăsit și neisprăvit», limpezindu-se astfel pentru noi obscuritatea strofei.

Maria Golescu

Profesorul Ion Găvănescul la 85 de ani.

Profesorul Ion Găvănescul a împlinit 85 de ani. Prietenii și admiratorii l-au sărbătorit, înfățișând omagiul lor discret omului de vastă cultură, educatorului și îndrumătorului atâtor generații pe care le-a instruit fie dela catedră, fie prin sfaturi și povețe în viața civilă.

Multipla personalitate a profesorului Ion Găvănescul nu poate fi rezumată în chenarul unui articol sumar. De aceea, aceste rânduri omagiale, mărturisesc numai aderența noastră față de omul de cultură care a servit spiritul românesc atâtea decenii și a cărui operă a înlesnit instruirea atâtor generații.

Amintim numai faptul că manualul de psihologie al profesorului Ion Găvănescul a atins a 25-a ediție în curs de 50 de ani dela apariție și va fi suficient pentru a ne da seama de valoarea lui educativă.

Ceea ce definește personalitatea profesorului este, fără îndoială, opera lui filosofică și literară, precum și atitudinea, aș vrea să evit cuvântul: politică, pe care a avut-o, totdeauna, în mod constant, aceeași și care se definește prin promovarea ideii de românism în toate afirmațiile lui majore,

Naționalismul profesorului constituie o atitudine etică; s'ar putea spune că el este expresia plastică a gândirii lui pedagogice. Profesorul nu este un om politic în sensul curent al cuvântului; el este un pro-

fesor de politică în sensul antic al cuvântului. Politica este o știință și o artă în acelaș timp, prin care pot fi valorificate la maximum virtualitățile unui popor alcătuitor de stat. Naționalismul profesorului este, de aceea, o stare de conștiință rezultată din trăirea intensă a vieții neamului din care face parte.

Casa profesorului a fost totdeauna deschisă pentru toată lumea, iar cei tineri au găsit în permanență un sfat bun și o înțelegere completă a lucrurilor. S'ar părea ciudat, dar cei mai mulți dintre intimii profesorului sunt oameni care găesc în inima și gândurile lui entuziasmul și înțelegerea firească a tot ceea ce neliniștește pe cei mai tineri,

Viața profesorului a fost închinată numai muncii. Pentru el, viața prețuiește în măsura în care poate munci. El nu poate concepe ca să fie bolnav tocmai pentru că într'o asemenea stare de dezechilibru fizic nu ar mai putea citi sau scrie.

Deși ajuns la vârsta patriarhilor, totuși profesorul lucrează și azi ca și în tinerețe. Își revizuește manuscrise, redactează articole, revede «corecturi», totdeauna fiind preocupat de o problemă.

La cei 85 de ani, profesorul Ion Găvănescul se poate considera un om fericit pentru că în viața lui a participat la cele mai însemnate momente din viața neamului și a fost prietenul ctitorilor politici și spirituali ai statului și ai culturii noastre. În personalitatea lui se rezumă o bună parte din istoria modernă a României și viața de spirit creator a marilor noștri scriitori și gânditori.

Prin sinteza pe care o înfățișează viața și opera lui, profesorul Ion

Găvănescul este ceea ce se numește un caracter: el a gândit, conform legilor imuabile ale științei și adevărului și a acționat în viață potrivit lor.

Personalitatea lui este o expresie a tuturor legilor morale pe care le-a propovăduit o viață, dela catedră sau altfel.

P. Petrescu

Ibrăileanu în «evocări»

Cât preț se poate pune pe mărturia contemporanilor — când e vorba de stabilirea unor date biografice — se va vedea din analiza pe care o vom face articolului cu amintiri despre G. Ibrăileanu al lui N. Savin, *Vremi de altădată (Viața Românească, XXVIII, 1936, 4—5, pp. 99—103)*. Articolul a servit pe loc și lui T. A. Bădărău, care îl reproduce în mare parte tot acolo (*Depănând vechi amintiri*, pp. 4—6).

La acea dată nu erau încă publicate *Amintirile din copilărie și adolescență* ale lui G. Ibrăileanu însuși (scrise în 1911 și apărute în *Adevărul literar și artistic*, XVIII, Seria III, Nr. 884—891, Nov. 1937—Ian. 1938). Totuși, amintirile lui Savin au fost puse la contribuție și într-o lucrare ulterioară, datorită lui G. Ursu (*G. Ibrăileanu și Bârladul*, Fălticeni, 1939), deși e limpede că informațiile sunt inexacte.

Comparând amintirile lui Ibrăileanu cu ale lui Savin în ce privește epoca bârlădeană, următoarele rectificări se impun:

Ibrăileanu s'a înscris la liceul Co-dreanu din Bârlad — după propriile lui mărturisiri (*Amintiri*... A.L.A., Nr. 889) și după cererea descoperită de G. Ursu (*op. cit.*, p. 16)—la 31

August 1887. Savin afirmă că ar fi fost trimis acolo de către tutorii săi întru cât «părinții fi murise». Adevărul este că numai mama murise, tatăl avea să moară «peste trei săptămâni», adică la 21 Septembrie 1887 (Ibrăileanu, *op. cit.*, Nr. 889; cf. și actul de deces al lui Teodor Ibrăileanu, aflat la Oficiul Stării Civile Primăria Iași, Dosar Nr. 111).

Fără să precizeze ziua când l-a cunoscut pe Ibrăileanu, Savin pretinde că «a treia zi» (probabil după cunoștință), i-ar fi cerut bani cu împrumut. Generos, i-ar fi dat, dar nu avea nici el. S'au înțeles deci ca «a doua zi» să meargă în satul Grivița, la un hangiu, prieten cu tatăl lui Savin și creditor al lui.

Intr'adevăr, ar fi mers și hangiul după ce i-ar fi ospătat bine «căci tocmai atunci tăiașe un porc», dându-le «odaie aparte», «o cutie de tutun calitatea a doua, vechiu de când lumea» și un vin de «optzeci de bani litrul», le-ar fi împrumutat și optzeci de lei din care Savin (soliditudine!) dădu 40 lui Ibrăileanu. Această frumoasă petrecere, la care ar fi luat parte și Raicu Ionescu, s'a încheiat — zice Savin — cu înființarea societății *Stela* (după Ibrăileanu: *Orientul*).

Cum ospățul acesta e datat 10 Septembrie, reiese că Savin l-a cunoscut pe Ibrăileanu — conform datelor de mai sus — în ziua de 7 Septembrie.

Ei bine, adevărul pare altul în *Amintiri*... (Nr. 890) Ibrăileanu arată că pe Raicu Ionescu l-a cunoscut după ce s'a mutat în gazdă la Savin (și s'a mutat după moartea tatălui său, adică după 21 Septembrie!). Toată povestea cu cheful la care Ibrăileanu ar fi fluerat «bucăți întregi din Tro-

vatore, *Traviata*, *Aida* și mai cu seamă din *Cavaleria rusticana* » precum și « un vals de Brândușanu » (ce pasionat fluerător!) este o invenție. La 10 Septembrie (data concertului!) Ibrăileanu nici nu cunoștea pe Savin (care era cu o clasă mai sus ca el).

Dar Ibrăileanu venise la Bârlad la sfârșitul lui August (am văzut că se înscrie la 31). Fusese adus de moșul său Teodor Marcovici care îl părăsi abia după « câteva zile » (*Amintiri*... , Nr. 889), deci pe la 2—3 Septembrie. Cum e posibil ca băiatul să fi fost lăsat fără bani de cărți, care — după Savin — trebuiau, să-i vie « de la 1 Septembrie »? La 1 Septembrie unchiul Teodor mai era încă în Bârlad! Istoria cu împrumutul celor 40 de lei este cu desăvârșire exclusă!

« După ce a absolvit cl. VII » — mai zice Savin — « a scos la Roman cu Eugen Vaian, o mică broșură închinată bine înțeles ideilor socialiste și naturalismului în artă și literatură. Au ieșit patru numere, căci după aceea revista a fost confiscată de poliție, iar editorul dat în judecată ».

Fantezii! « Broșura » — recte revista *Școala Nouă* — a apărut în redacția lui Eugen I. Vaian, la 1 Iulie 1889 (deci după ce Ibrăileanu isprăvise clasa a VI și nu a VII). Din revistă n'au ieșit numai patru numere ci optsprezece, fără întrerupere, până în Iulie 1890, dată la care apune din cauza « sleirii mijloacelor tovarășului care o ajută ». (*După un an*, « Școala Nouă », Nr. 18, p. 366).

Al. Piru

CĂRȚI ROMÂNEȘTI

Eugenia Mureșanu: *Invierea Fariseului Eleazar*

Din îndureratul nord al Transilvaniei, a pribegit până la noi o carte. O carte ca un abecedar cu vechi chipuri, cu lucruri simple și fragile, tănuite în pagini. Un cântec pentru anii buni ai altor vremuri, pentru nopțile cu jar de poveste păstrate în suflet, lângă primăveri și tinere flori duse. O carte pe care, citind-o, o simți aproape — obraz fraged de copil, întovărășindu-te... Drumul către inima cititorului și-l taie singură. Nu-ți cere nimic: fiți dă tot. E atâta frăgezime, atâta melodie lăuntrică în cartea aceasta, cu prospețimea și mireasma unui liliac înflorit, alături de lacrima caldă a ascunselor dureri...

E greu să strângi într'un contur precis toate vibrațiile lirice care învăluiesc discret aceste schițe despre iubirea și umana cuprindere a rosturilor realității sensibile; e greu să definești melodia miniaturală, care aurește atâtea pagini ale acestei cărți, cu multe fapte și întâmplări adevărate.

René Lalou, vorbind undeva în ale sale « glose asupra criticei », de clipa cea mare a unei cariere scriitoricești, când se vedește întreaga și adevărata tonalitate a sufletului creator, arată că, în vederea acesteia, « poetul, ca și criticul, are dreptul de a face în chip public gamele sale preliminare ». Nu știm cu ce a debutat în literatură doamna Eugenia Mureșanu, deși cunoaștem acele pline de înțeles poeme publicate de d-sa în această revistă, poeme cele mai adesea de factură religioasă.

Cu multă dreptate remarca astfel, acum câteva luni, d. Victor Papilian: « Dialectica poetică a doamnei Eugenia Murșanu pleacă dela credință... Elanul ei se revarsă asupra locurilor depărtate și despărțite prin piedicile timpului și ale granițelor și caută să se unească cu ele, într'o bucurie luminoasă, de armonie totală. Extazul poate fi dumnezeiesc sau lumesc și de cele mai deseori o contopire de dumnezeiesc și omnesc ».

Va trebui să recunoaștem în primele patru nuvele din volumul de față (Invierea fariseului Eleazar, În anul Domnului 64, Fiul pierzării, Neguțătoarea de porfiri) un substrat religios, o adiere biblică, de mister pur, amintindu-ne astfel de vorbele lui Bernard din Clairvaux: « Nimeni nu te poate căuta, Dumnezeu meu, dacă nu te-a găsit mai înainte ».

Dar alături de aceste pagini cu accente grave și emoții majore, nu trebuiesc uitate nici cele în care se desinează, grațios și sincer, sufletul feminin. Proza lirică a acestui volum este astfel plină de notații noi, de o încântătoare plasticitate, de relieuri fine și luminoase, de aduceri aminte trecite cu mâini pioase de rugă. *Oglinzile, Vine noaptea, Regele Jarului, Crăciunul lor, Copiii Soarelui, Mama Ona, Mihai Viorica*, iată numai câteva din vignetele cele mai frumoase ale cărții, care parcă toate încep cu « a fost odată ».

Sunt fragmente de vieți, de suflet, care vin din alt timp. « Dar porțile visului nu se deschid. Sunt zăvorâte de meșterii genelor neastâmpărate, cu lăcate fermecate, fără chei. Cheia lor e povestea. Povestea fiecărei nopți. Sau nu. Inceputul poveștii, fiindcă povestea n'are niciodată sfâr-

șit decât în încopcierea albă a visului... » (p. 70).

D-na Eugenia Murșanu izbutește să adune în paginile sale lucruri care seamănă a poveste, dar care nu-s închipuiri. E meritul d-sale de a fi știut să evite artificialul și maniera. Valoarea operei nu stă decât în fabulația ei, cât mai ales în substanța însăși a scrisului. Concentrarea lirică, armonia și muzicalitatea frazelor, tainicele rezonanțe — toate au o vrajă particulară care nu poate fi despicată critic. Dar care ne îndreptățește să judecăm *Invierea fariseului Eleazar* ca o carte de poezie.

Pentru plenitudinea scrisului său, credem însă că d-na Eugenia Murșanu va ști să-și aleagă la vreme făgașul cel adevărat al marilor împliniri, pentru care — cum spuncam mai sus cu vorbele lui René Lalou — și-a dovedit vrednicia.

Nicolae Predescu

Clitus Constantinescu, *Poiana Sângerului*, roman. Cartea Românească, București, 1943

Ar fi făcut două ediții, în mai puțin de o lună (trucul editorial nu mai merge!), *Poiana Sângerului* de d. Clitus Constantinescu.

În ce constă « romanul »?

Liana Bran cunoaște la mare poezie enigmaticul sculptor Ștefan Cerna, om plictisit de lume și de femei (Liana fiind plictisită de bărbați). Eroii se cunosc în apă și vorbesc înnotând — spre spaima de a nu se înneca a cititorului — pe douăzeci și trei de pagini. Apoi campionii acvatice intră în relații și, peste alte o sută de pagini, Liana jertfește pe nisipul umed al țărâmului « primul strop de rubin » din « cei ce trebuiau

să cadă mai târziu » pentru Ștefan. Aceasta este prima etapă a romanului intitulată sugestiv « Stropul de rubin ».

Acum îndrăgostiții merg la țară, la moș Ilie Cosma, pentru un intermezzo în « Poiana Sângerului ». Aci moș Ilie explică tinerilor constelațiile, iar Maria istorisește (după Vasile Alecsandri!) legenda tuturor plantelor. În sfârșit autorul mai pune pe Ștefan să toarne o furcă de fân în capul Liane și partea a doua a romanului se încheie.

Partea a treia: Inginerul Dorin Albu, care iubește și el pe Liana, fabrică niște scrisori compromițătoare și reușește să despartă temporar pe cei doi amanți. Ca Marguerite Gauthier, Liana varsă acum alți stropi de rubin, într'un sanatoriu. În cele din urmă, zierele demască corupțiile lui Albu, arătând că din el curge « fierea pământului », iar nefericiții protagoniști se împacă prin intervenția lui Moș Cosma, pentru a se întoarce în « Poiana Sângerului ».

Am rezumat așa zisa intrigă tocmai pentru a arăta că nu există niciun conținut. Se înțelege că inexistenți sunt și Liana și Ștefan Cerna care nu fac absolut nimic în cele 374 de pagini.

Pe seama lui Ștefan Cerna sunt puse asemenea meditații (autorul e licențiat în filosofie):

« Iată sfârșitul!... Acesta-i! Nici nu se putea altfel! Nu, nu! Nu se putea altfel! Căci ce suntem? Putem schimba noi firea? Fărămi suntem, mici așchii dintr'un univers, o pulbere a firii. Din întunericul genunii s'au întâlnit odată două fire de pământ... S'au încleștat, și omul a luat ființă. Și acuma? Ce voim?

Putem ceva? Nimic! Nimic! S'a răsturnat întreaga fire? Nu. Lumină s'a făcut când omul a luat ființă? Nimic din toate astea! Suntem un fir de lut, un bulgăraș de țărână mișcându-se îngâmfat și speriat de propria-i mărime! Își măsură știința cu 'ndrăzneală! Amestecă răspunsul cu 'ntrebarea, dorința o amestecă greșit cu fapta, visul cu viața! De ce, atunci, nerușinarea asta? De ce să ne numim noi împărații animalelor? Ce am făcut? Și ce-am descoperit? Microbi sau continente? Taina omenirii însă, taina lumii oare a descoperit-o omul? Ce vrea el? Ce ne tot batem pieptul? Nu! Viața nu-i grădină de copii, să născocim povești. De ce ne lăudăm atât? În fața celorlalte animale se suntem? Suntem ca pasărea vopsită în colori nenumărate, cu nasul corioat și care își repetă prostia auzită din stradă? Sau greșcsc? Atuncea ce suntem? Nu pot să știu? Rușine... Etc.

Moș Ilie Cosma, astrolog, lămu-rește pe oaspeții săi asupra tainelor cerești într'un limbaj artificial pe care autorul îl crede autentic și plin de haz. Calea lactee este laptele curs din ugerulele vacilor primului om, rătăcite pe cer. Mergând în căutarea lor, omul « a văzut că dulăul și cățelul lingeau pe ici, pe colo, unde dările acelia erau mai albe! Sare fumeia din car, dă cu piciorul în cățel și se chircoi jos, să vadă di aproape ci lingeau câinii? S'apropie și omul și văcarul. Ținură ei sfat, și-și deteră fiecare cu prepusul. Da' tot fumeia îi diumeriră... ».

În adevăr, femeia le arată că trebuie să fie lapte curs din ugerul împietrit al vacilor, ceea ce « văcarul și omul » confirmă fără să mai zică nici « mâlc ».

Maria, fata lui Cosma și « ucenica » sculptorului, povestește cunoscuta legendă a lui Vasile Alecsandri despre Gruî-Sânger, cu aceleași scilifoseli stilistice. După ce-și ucide părintele, Sânger face acest monolog hamletian:

— « Cap di om prost și bătrân. Ci? Credeai că în fața ferului se poati împotrivi părul tău alb ca neaua? Cap prost! Ci credeai că puterii meli îi poate ține piept șiragul anilor tăi mulți? ».

Influența lui Dostoiewski dă naștere la « cazuri » ridicule. Un tânăr « cu mintea tulburată de nopți lungi de chefuri și discuții stranii », Petre Gaspar, e ispitit, ca Rascolnicoff, să omoare pe fata bătrână — la care stă în gazdă — Fancha Hochberger, pentru a o jefui. Ingrozită, aceasta are un atac de cord și moare. Cuprins de neînțelese remușcări (el nu era autorul crimei), Gaspar rupe banii însușiți, apoi se spânzură (de unde?) cu ajutorul unei sârme, pe bordul unei bărci, în largul mării.

Iată cum se analizează Gaspar înainte de a comite omorul: « Putregaiurile astea s'au născut anume să bârfească și să facă rău. Căci ce fac, altceva, aicia pe pământ? Un dihor dac'ar fi, întreaga lume ar sări să-i crape capul. Iar fiindcă uneori s'aseamănă cu oamenii, ești condamnat, de îndată ce îi faci un rău oricât de mic. Proastă-i lumea! Nu s'a întrebat ea ce folos aduce omenirii? O'nmulțește? Nu. A fost din tinerețe stearpă. Pe deasupra-i și de inimă bolnavă! Ce rost ar putea avea pe lume? Să aducă bucuria unui tânăr? E urită. N'a dat nimănuia puțința să s'apropie de ea. Ce creează dar? Nimic. O carte nu oitește; muzica nu-i place, dansul tot așa. Nimic! Nimic! ». Etc., etc.

După o schiță de Argezi, este ironizat—fără umor— profesorul de arheologie Tulburel căruia i se prezintă spre investigații științifice un ciob oarecare.

Sunt și pagini satirice, de « frescă ». Autorul înfățișează case de raport și personaje interlope, cum este verificatorul financiar Vlad Scărlătescu. În genere, se condamnă profesiile utilitariste (ingineria, de pildă). Lipsa oricărui spirit este însă evidentă. Romanul d-lui Clitus Constantinescu n'are absolut niciun raport cu literatura și trebuie refuzat.

Al. Piru

CĂRȚI STRĂINE

Franz Koch: Geschichte deutscher Dichtung, IV, erweiterte Auflage, Hanseatische Verlagsanstalt. Hamburg 1941

Istoria poeziei germane de Franz Koch, a ajuns în patru ani la ediția a patra. E un succes de librărie și de public firește, dar e și afirmarea unei cărți de mult așteptate de către știință și publicul german.

Ediția întâia a acestei cărți a apărut odată cu *Istoria Literaturii Germane* de Walter Linden. Lucrarea lui Franz Koch depășește însă în valoare și ținută literară și științifică opera lui Linden.

Koch nu urmărește decât linia autentică a poeziei germane și de aceea neglijează tot ce a fost literatură beletristică, fixând locul scriitorilor nu după succesul avut cu opera lor, ci după durabilitatea și autenticitatea acesteia.

Franz Koch aduce în această operă bine echilibrată îndelunga sa experiență de profesor și istoric literar și o atitudine etică și conceptuală, care-l

fac să dea întregului domeniu al poeziei germane o interpretare precisă și sigură, situând opere și poeți la locul pe care-l merită. Bogatele sale cunoștințe îl ajută să modifice unele puncte de vedere depășite de rezultatul cercetărilor științifice mai noi și să facă astfel din lucrarea sa istorică o operă de reală informație literară.

Păstrând măsura în ce privește proporțiile pe care le acordă fiecărei epoci și fiecărui scriitor în parte, Franz Koch a scris o carte pentru toată lumea, dar totodată și o carte în care și specialistul se poate orienta,

Capitolele *Goethezeit* și cel privitor la *Volkhafte Dichtung* sunt cele mai rotunjite și mai personale. Ele sunt rezultatul unei lungi și migăloase intimități a autorului cu o problemă literară și cu poeți care îi sunt mai mult decât familiari. Scoaterea în relief a elementului regional din literatura contemporană și punerea accentului pe poezia etnicistă dovedesc că autorul a înțeles să reconstituie viața autentică a poeziei germane din ultimele patru decenii.

Serisă frumos și viu, *Istoria poeziei germane* a lui Franz Koch este o carte care se citește cu plăcere și care va rămâne multă vreme o operă greu de întrecut, completând lucrarea mai veche a lui Wilhelm Scherer.

Ion Sân-Giorgiu

Handbuch des deutschen Schrifttums. Akademische Verlagsgesellschaft von Professor Franz Koch, unter Mitwirkung Professor Dr. Ludwig Wolff und Professor Dr. Justus Obenauer

Prefacerea spirituală prin care a trecut Germania în ultimul deceniu,

datorită în bună parte revoluției național-socialiste, care a scos pe primul plan etnicul, câmpenescul și esențialul germanic, a obligat pe Germaniștii din generația mai nouă și cu osebire pe aceia care au aparținut dela început sau s'au integrat spiritualicește mișcării național-socialiste să revizuiască valorile culturale germane.

Concepția nouă despre lume, națiune și stat au făcut de pildă pe Germaniștii mai noi să privească altfel fenomenele literare și să dea altă interpretare poeziilor și fenomenelor poetice, scoțând în relief valori noi și lichidând unele glorii artificiale sau cel puțin exagerate. De aceea inițiativa profesorului Franz Koch de a face să apară un compendiu al scrișului german, era de sigur o necesitate și ea nu poate fi decât salutată cu toată simpatia.

Franz Koch se exprimă în această privință foarte limpede, când spune: «Dringender als irgendein anderer empfindet der Student, der Lehrer das Bedürfnis nach einem Handbuche, das die weltanschaulichen und methodischen Gewinne der Gegenwart mit der gewohnten wissenschaftlichen Zuverlässigkeit verbindet und ihm die geschichtlichen Tatsachen im Zusammenhange überblicken lässt».

Franz Koch și-a ales trei colaboratori de seamă, pe Ludwig Wolff, profesor la Universitatea din Marburg, Clemens Lugowski, docent la Universitatea din Kiel și Justus Obenauer, profesor la Universitatea din Bonn și Dr. Willi Flemming, profesor la Universitatea din Rostock, pentru a proluca din nou și a înfățișa publicului cetitor o nouă istorie a literaturii germane. Editura Athenaion asigură execuția tehnică în

condițiuni cu totul ireproșabile, folosind un număr de fotografii și fotografiile inedite.

Până în prezent nu au apărut decât un număr restrâns de fascicule din care însă ne putem face o idee de spiritul care animă această lucrare.

Astfel istoria literaturii moderne, adică al celui multilateral și complicat veac al nouăsprezecelea a căzut în sarcina lui Franz Koch, care în primele caete apărute s'a ocupat în deosebi cu *Das Junge Deutschland*, epocă literară puțin cercetată căreia autorul îi acordă însemnătatea pe care o merită, scoțând în vileag în deosebi infuziunea de liberalism și judaism, prin care spiritul german a fost temporar deviat din normala lui linie de dezvoltare. Caracterizarea lui Heinrich Heine, din care nu lipsește firește recunoașterea talentului, este o admirabilă punere la punct a acestui poet de limbă germană dar impur în realizările lui literare și antigerman în etica și atitudinea sa politică și socială. Talentul scriitoricesc al lui Franz Koch completează informația lui foarte sigură și atitudinea lui neîndoelnică.

Același lucru se poate spune și despre epoca «*Mittelalter*» pe care o tratează cu competență Ludwig Wolff. Și despre istoria literaturii germane în veacul al XVIII-lea a cărei redactare a preluat-o Karl Justus Obernauer.

Firește că o părere definitivă despre acest compendiu al scrisului german nu ne vom putea face, decât atunci când întreaga lucrare va sta la dispoziția noastră, ceea ce, sperăm că s' va întâmpla foarte curând.

Ion Sân-Giorgiu

REVISTE STREINE

Combaterea unei legende: Rousseau peisajist

În *Zeitschrift für deutsche Geisteswissenschaft* (Anul V, caetul 4), d. Fritz Friedrich publică un articol *Rousseau als Landschaftsschilderer*, în care combate părerea, atât de răspândită și devenită o caracterizare comună, că Jean Jacques Rousseau ar fi un mare peisagist. Ni se citează chiar din Gustave Lanson (*Histoire de la littérature française*, ed. 4-a, 1896, p. 791) că Rousseau este «*mai ales un mare pictor al naturii... El a găsit, pentru a picta peisajele ce le-a văzut, o precizie în termeni, o limpezime, un colorit, care sunt ale unui artist, îndrăgostit de realizarea lucrurilor*».

D. Fritz Friedrich cercetează opera marelui scriitor francez, constatând cu uimire că aproape nicăieri nu se găsește o descriere a naturii. În romanul *Nouvelle Heloise*, care se petrece de fapt într'unul din cele mai frumoase locuri ale Elveției, nu se găsește în cele 700 de pagini decât o singură pagină în care este descrisă natura, iar ceva mai departe o altă jumătate de pagină. În celebrele-i confesiuni nici măcar atât.

Tot ce l-a interesat pe Rousseau a fost omul, iar dintre toți oamenii mai ales l-a interesat persoana lui, putându-se spune despre Rousseau ca și despre Napoleon că «*il n'y a que lui pour lui*».

Marele psiholog și valoroșul stilist nu și-a pus pana în slujba naturii, a peisajului, încheie scriitorul german. Nu i-a căutat nici pe departe îmbătătoarea frumusețe și nu a ajuns niciodată la limpezimea și coloritul de amănunțime picturală ce i le atribue Lanson și atâtia alții. C.

Evoluția concepției despre muncă

În revista *Blätter für deutsche Philosophie* (Vol. 16, caetul 4), d. Peter Coulmas (Atena) cercetează diferențele concepției despre muncă, arătând cum prevestiile celor mai de seamă gânditori și oameni politici au ajuns adesea la izbitoare contradicții.

Tema celor mai mulți a fost reducerea muncii zilnice, a orelor de muncă, spre fericirea omenirii. Tomuri mesianice au vestit că vor veni vremurile în care orele de muncă vor fi reduse iar omul va fi liber și mai îndestulat. Thomas Moore, Bacon, Campanella, Saint-Simon, Fourier, Fichte și atâția alți gânditori au legat fericirea omenirii de reducerea muncii istovitoare.

D. Coulmas analizează, apoi, cum concepția despre muncă a evoluat de-a-lungul veacurilor și cum dela concepția de rău necesar se ajunge la concepția muncii pentru muncă.

În secolul al XIX-lea munca devine un țel în sine. Noțiunea de progres se salvează din secolul al XVIII pentru ca în veacul următor să-și piardă conținutul etic și să rămână cu sens de tehnică. Iși păstrează doar eroicul strigăt: «înainte, înainte!» fără a mai avea un alt țel definit. Fichte reprezintă această directivă integrând totul în veșnica mișcare sau devenire, lumi peste lumi perindându-se și cerând o necurmată activitate.

În mijlocul atâtor crize sociale, munca se integrează eroid în viață, devenind un sens al vieții și mângâind sufletele celor mulți. Ea umple golul vieții celor născuți în veacul tehnicii și care nu mai aveau echilibrul și răgazul artizanatului medieval, fiind sortiți să muncească la nesfârșit.

Vremea noastră, însă, a făcut din muncă sâmburele vieții culturale. În existența statelor moderne munca reprezintă pulsul vieții, atât pentru individ cât și pentru colectivitate. Ea-și regăsește sensul firesc și primordial de a fi mijloc și nu scop pentru realizarea unor anumite țeluri superioare. Abuzul secolului al XIX-lea este corectat, munca devenind un nobil mijloc, iar nu un țel în sine.

Munca este pusă acum în slujba ideilor și a popoarelor, căpătând o noblețe adevărată. Tema reducerii ei nu ne este dat nouă să o rezolvăm.

Incheind, d. Peter Coulmas se întreabă dacă din această nouă atitudine nu se vor înfăptui cu timpul prevestirile strămoșilor noștri, ale acelor humaniști și utopiști care sperau în reducerea muncii zilnice, ca semn de fericire și asigurare a îndestulării lumii. Poate că la vremea cuvenită și pe planul propriu noilor condiții, înfăptuitorii se vor ocupa și de această problemă.

O.

Ființa umană văzută de Plato, Goethe, Hölderlin și Shakespeare

În *Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte* (Catul II, 1943), d. E. Rothacker (Bonn) se ocupă de tema ființei umane văzută prin patru tipice pilde poetice la Plato, Goethe, Hölderlin și Shakespeare, acestea aducând teme perspective cu totul deosebite, dar nespuse de concludente.

Parabola peșterii din Plato, în care lumea aparențelor este pusă în fața adevărului veșnic, soarele fiind izvorul luminii, precum adevărul izvorul

realității—constituie baza antropologiei platoniane, ființa umană căpătând sens în funcție de ideile veșnice.

Prin versul goethean din *Faust*: « în colorata-i oglindire avem viața », se ajunge la o altă perspectivă a ființei umane. Sensul vieții nu mai este căutat în lumina-izvor, ci în răsfrângerile ei colorate. Relația dintre reprezentare și înțelegere sau aceea dintre artist și lume capătă un nou înțeles. Trebuie să ajungem la lumina veșnică, prin mediul ce ni se opune, prin lumea luminilor răsfrânte, a prismaticelor oglindiri. În sfera experienței omenești a ființei noastre, oglindirea colorată devine o rațiune de viață și creație. Fapta este condiționată de mărginire, iar țelul ei este desăvârșirea.

În *Hyperion*, Hölderlin atacă un alt aspect al temei: « Valul vieții nu ar spumega, înălțându-se atât de sus și devenind duh, dacă nu i s'ar împotrivi stâncă mută a destinului », Destinul e aici forța ce se opune, ca la Goethe lumea colorilor. Ființa umană trebuie să lupte și să-și caute destinul pentru a se desăvârși. Eroismul ei și-l scoate din condiționarea istorică, astfel desăvârșirea lăuntrică devenind reală. Autorul reamintește din nou pe Goethe: « Numai rodnicia-i adevăr ». Sufletul devine matur prin această rodire interioară, prin acest eroism legat de destin.

În fine, se ajunge la a patra pildă poetică legată de tema ființei umane, pildă luată din gura lui *Hamlet*: « roada este totul ». Maturitatea, coacerea, desăvârșirea — iată la ce trebuie să ajungă și indivizii și culturile. Problema maturizării — scrie d. Rothaker, — pe care l-am rezumat aici, nu a fost deplin lămurită și studiată.

Înfăptuirile își găsesc motivul înbrietor în substanța spirituală a omului, care, prin faptă, se înalță la maturitate. Idealismul lui Plato, realismul lui Goethe, eroismul lui Hölderlin sunt cadre pentru înțelegerea rostului nostru, pe care Hamletul shakespearean ni-l arată a fi dincolo de individ, viziunea desăvârșirii în maturitate trecând din individ în istorie.

C.

Romanul și Stilul

Sub forma unui dialog discută J. Antonio de Zunzunegni în *Si*, an. II, Nr. 88, raportul dintre « roman » și « stil », raport pe care îl denumește « conflict dintre artă și viață ».

Romancierul autentic personifică acea misterioasă chemare la realism, adică la viață. Dar preocuparea artistică, preocuparea de stil împiedcă tocmai această halucinație creatoare. Adevăratul artist tinde să prescurteze, să condenseze, să evoce atmosfera printr'un cuvânt plin de sensuri. Romancierul, dimpotrivă, multiplică faptele, le dispune pe toate planurile pentru a capta fondul personajelor sale, originile situației sau ale dramei pe care el o povestește. El uzează de nenumărate recursuri care îi servesc pentru a verifica anumite părți din acțiune. Prin urmare, artist și romancier merg în desacord.

Romanul are nevoie mai mult de mișcare decât de concentrare, mai mult de amplitudine și desfășurare decât de quintesență, — pentru ca să poată da curs liber fluviului vital ce îl agită.

Din această cauză, adesea romancierul mare, dotat cu masiv spirit

inventiv care își dă impresia realității vii, e un scriitor mediocru. Asta, printrucă procesul creator e distinct la romancier și la artistul literat. Romancierul se dă cu totul creației sale. Se găsește asediat, invadat de fapte și împrejurări. Invenția sa, care îi este și focul său, îl posedă.

Iar cum inventează fără să se preocupe de stil, limbajul său va fi direct, natural, în plin mers, limbajul său arată lucrurile, le prezintă; în timp ce artistul sugerează, evocă, ne dă sentimentul obiectului în loc de descrierea sa. Pentru primul nu există decât lumea eternă; al doilea își compune universul din elemente alese conform unei poetici proprii.

Aceasta se vede mai clar în maniera de a conduce un dialog. Artistul, când nu e decât artist, nu știe dialoga. Dialogul, modul limbajului direct, aparține romancierului.

Stilul romancierului e simplu, natural, transparent, inteligibil; al artistului e pur artificiu, adică: limba care se scrie, dar nu care se vorbește.

Totuși, forma mare a genului s'a realizat atunci când romancierul a tins spre limbajul artistului, adică atunci când a încercat să introducă artificialul, irealul și inertul în țesătura vie a vieții personajilor sale. Aici e secretul capodoperelor genului: în amestecul acestor două idiome, — artistic și conversațional.

O. D.

REVISTE ROMÂNEȘTI

«Glosarul lui Creangă»

S'a spus despre autorul lui Harap-Alb că ar fi un scriitor regional, — ceea ce, pe tărâm lingvistic, este sinonim cu *dialectal*.

Nu este în gândul nostru să stăruim asupra unor astfel de afirmațiuni, a căror netemeinicie ușor poate fi dată la iveală. D. Iorgu Iordan — ca să cităm un nume cu greutate — acum câțiva ani, arăta limpede, pentru cine voia să-l priceapă, că neîntrecutul meșter din Humulești «nu este, fiindcă nu poate fi, un autor dialectal». «Creangă — adaogă d-sa — impresionează mai cu samă prin cuvintele și expresiile pe care le întrebuințează. Acestea alcătuiesc fizionomia specifică a limbii lui. Ele creează unele greutăți de înțelegere pentru cetitori, dar nu atât din cauză că aceștia aparțin altor regiuni ale țării, cât mai ales pentru altele...». Și d. Iorgu Iordan se gândea, cu bună dreptate la cititorii lui Creangă, care, mai toți, s'au îndepărtat de mediul rural «ale cărui elemente de viață și de limbă le-au devenit cu vremea ori le-au fost din capul locului străine».

În articolul publicat în *Viața Românească* (an. XXIX, 1937, Nr. 11), și din care am citat cele de mai sus, d. Iorgu Iordan nu uita să menționeze că «de altfel se pare că însuși Creangă nu-și mai aducea totdeauna bine aminte de multe cuvinte și expresii, altmintrelea n'ar fi recurs la listele pe care se spune că le avea la îndemână, când dădea redacției definitivă povestirilor sale».

Iată o chestiune pe care rândurile acestea fugare vor să o sublinieze, mai ales că, de curând, d. P. Grimm a publicat în *Dacoromania* (vol. X, partea II, Sibiu, 1943, pp. 330—334) un articol privind câteva amănunte din «Glosarul lui Creangă».

Se știe că în 1904, d. Gh. Teodorescu-Kirileanu a tipărit (în *Șezătoarea*, vol. VIII, pp. 156—161) o

listă de aproape 100 de cuvinte din *Amintiri, tâlmăcite de însuși Creangă*. De asemenea, este cunoscută «tâlmăcirea cuvintelor mai neobișnuite» făcută de d-sa împreună cu Al. Vasiliu pentru ediția Minerva (1906). Lista aceasta din urmă cuprinde, de altfel, mai multe cuvinte, și folosește și tâlmăcirile lui Creangă.

În recentul său studiu, d. P. Grimm, stăruind asupra ediției critice, variante și glosar, publicate în 1939 la Fundațiile Regale de d. G. T. Kirileanu, — ediție în care se dă din nou lista cuvintelor din *Amintiri*, «explicate de însuși Creangă» (pp. 301—306), precum și reproducerea fotografică a celor două foi (patru pagine) pe care a fost scrisă — arată că în această listă sunt: *cinci cuvinte explicate greșit*: chirfosală, gălămoz, călepe de tort, dondăneau, Săptămâna Hârței sau Cârneleaga; *trei cuvinte pentru care se spune: «nu-l cunosc»*: târnosiri, scrombăit, sfârloagele. Despre cuvântul «pașlise» se spune: «nu-l cunosc bine», dar parcă-i «fugise», iar numele Cogeasca-Veche, despre care se arată în altă parte că este un sat din județul Iași, în care s'a născut părintele Isaiia Duhu, este explicat în listă prin: «presupun nume de comună...».

Din cele aproape o sută de cuvinte pretinse tâlmăcite de însuși Creangă, zece — adică 10%, cum îi place d-lui P. Grimm să noteze statistic — sunt necunoscute sau rău cunoscute.

Ținând apoi seamă și de faptul că unele cuvinte sunt explicate prin termeni franțuzești: tihărăi — râpi, fr. ravin; zărghitul — zmintit, fr. toqué; taclale — cozerii, ș. a.; examinând comparativ și reproducerea

fotografice ale celor patru pagine cu acelea ale altor manuscrise ale lui Creangă, date în aceeași ediție a d-lui Kirileanu, autorul studiului din *Dacoromania* ajunge la o concluzie logică: *aceste explicațiuni nu sunt date de Creangă*. Le va fi făcut, poate, vreun filolog din cercul Junimii, «și nici chiar unul dintre cei mai pricepuți».

Edițiile viitoare ale operei lui Ion Creangă vor trebui să lase la o parte explicațiunile greșite din acest glosar, la a cărui alcătuire povestitorul nu a luat parte. Căci minunea cea mare a graiului lui Creangă, împlinită și prin farmecul noutății și rarității lexice, nu trebuie compromisă cu nicio lucrare superficială.

Nicolae Predescu

Cronicar

O nouă revistă de cultură generală, *Cronicar*, apare la Cernăuți, având ca prim-redactor pe d. Gh. Noveanu. Revista e variat alcătuită, cuprinzând reproduceri de valoare inegală după lucrările plastice românești. În numărul de Ianuarie 1944 colaborează d-nii G. Drumur, E. Ar. Zaharia, Aurel Vasiliu, C. Bivolaru, G. Todoran, Gr. Bugarin și alte nume cunoscute, precum și unii începători. D. Gh. Noveanu semnează un pios articol despre Vasile Pârvan, iar în fruntea revistei d. C. Noica, valorosul filosof dintre cei tineri, scrie despre «Formă, formare, informare», comentând, cu subtilitatea și simțul său de a concretiza viu marile idei și probleme metafizice, excesul de a ne informa și greșala de a nu ne rezuma la câteva forme adecvate spiritului nostru.

P.

COMEMORĂRI

Roxandra Edling, născută Sturdza

La 16 Ianuarie 1844, la Odesa a încetat din viață una din cele mai ilustre femei din secolul trecut, contesa Roxandra Edling.

Fata vornicului Scarlat Sturdza, primul guvernator al Basarabiei, și a fiicei Domnitorului Moldovei Constantin Moruzi, această Româncă a ajuns una din distinsele îndrumătoare — prin salonul său — a opiniei publice europene. Sora vestitului apologet al ortodoxiei, Alexandru Sturdza, era admirată de adversarul ideologie al acestuia, ambasadorul Sardiniei contele Jos ph de Maistre, renumit prin concepțiile sale jesuite. Misticismul Roxandrei Sturdza a apropiat-o de renumita Sofia Svecin, ajunsă și ea o promotoare — la Paris — a ideilor jesuite, întemeind influența sa pe prietenia conților Falloux și Montalembert.

Cu atât mai hotărâtă și măreață apare viața creștinească a Roxandrei, care pentru nicio clipă nu s'a îndoit de adevărul credinței strămoșești. Pe contele de Maistre, ea l-a refuzat, la repetatele cereri de căsătorie, ca și pe un alt pretendent, contele Capodistria, la a cărui ascensiune a contribuit mult. Acest îndrumător al diplomației ruse, iar mai apoi președinte al republicii grecești, era un prieten devotat al familiei Sturdza, ca și rebelul principe eterist, Alexandru Ipsilanti. Împăratul Alexandru I admira firea sensibilă și fină a Roxandrei, care i-a vorbit despre faimoasa baroană Krüdener, astfel începând «fășia mistică» a domniei sale. Războaiele

lui Napoleon au întrunit în salonul Roxandrei Sturdza, domnișoară de onoare și confidentă a Împărăteselor, pe adversarii dărzului cuceritor: madame de Staël, baronul Stein, lordul Walpole, principele Galițin, contele Kociubei și mulți alții. În călătoria prin Europa, Roxandra a cunoscut pe misticul Young Stilling, pe Goethe, pe Împărăteasa Maria-Luisa, pe Chateaubriand, Charles Eynard, Sainte-Beuve, mulți din contemporani elogiind calitățile alese ale tinerei Românce, măritată cu diplomatul din Weimar, contele Edling. Mai târziu, salonul ei a îndrumat viața culturală și de binefacere a Odesei.

În revista ei și almanahul: «Darul săracilor» și «La Quêteuse» și-au publicat scrierile originale: Lamartine, Moure, Schiller și Batiuşcov. Contesa Edling era ea însăși o scriitoare, ale cărei memorii constituie un izvor prețios pentru cunoașterea epocii. Această Româncă, moșierită în județul Tighina, nu-și părăsea țărani în clipe grele, când, de pildă, în iarna anilor 1829—1830, acolo, la Mauzir, bântuia ciuma. Era fondatoarea primei Societăți de binefacere a femeilor din Sud-Estul Europei, la Odesa, la 1829, generoasa conducătoare a comitetului de ajutoare a Grecilor sinistrați, la 1821, și a infometaților din Odesa, la 1833, inițiatorea marelui fundații filantropice din acel oraș — Ospiciul Sturdzesc.

Antioh Cantemir

La 31 Martie 1744, la Paris a încetat din viață un contemporan al lui Voltaire, care, totuși, era tocmai el considerat: omul cel mai

cult al epocii. De altfel, avea o părere destul de slabă despre contemporanii săi, deși traducea din autori francezi în viață, preferând totuși pe Anacreon, Horațiu, Corneliu Nepos și alți clasici.

Era principele Antioh Cantemir, feciorul Domnitorului Moldovei Dimitrie Cantemir, membru al Academiei din Berlin. Ofițer, apoi diplomat și scriitor rus, acest Român a preferat să-și trăiască scurta viață la Londra și Paris. Era un Esop al timpului, caracterizându-se — ca în cunoscuta-i epigramă — prin limba fabulistului antic. În scrierile sale principele «râdea prin lacrimi» — gen dus la apogeu prin pana marelui Gogol. El a fost un cântăreț al civismului, introducând în limba rusă cuvântul «cetățean» (građjanin). La douăzeci de ani, principele Antioh și-a publicat prima satiră; celelalte opt au adâncit numai principiile enunțate în această operă, așezându-l printre cei mai mari satirici ai vremii și chiar ca întemeietor — prin versul său armonios și vioi — al întregii literaturi contemporane ruse. Principele Cantemir a contribuit mult, prin scrisul său, la aplicarea în viață a marilor reforme sociale ale timpului.

Cavalerul Iancu Russo

Acum o sută de ani în urmă, la Galați a murit cavalerul Iancu Russo, un moșier și cărturar basarabean, tatăl marelui scriitor Alecu Russo.; «Jean-Jacques Rousseau», poreclă ce s'a dat de prietenul său scriitorul Costache Stamatii.

Urmas al marilor boieri moldoveni Rusu, Iancu cel dintâi și-a

zis: Russo. El a crescut în străinătate, unde și-a petrecut vreo 15 ani din viață, mai cu seamă la Paris. La 1822, îl găsim pe lista vizitatorilor din Karlsbad. Era un boier moldovean, care a trecut dincolo de Viena, orașul preferat de unii din compatrioții săi. Mai târziu, a călătorit și prin Balcani. Un ofițer contemporan, arătând că nu era prieten vesel la masă, căci nu juca cărți și nu bea decât apă, povestește că Russo, vizitând la Chișinău aceleași case cu poetul exilat, Pușkin, întrunea astfel trăsăturile de caracter care desgustau pe poet, care ar fi zis odată:

— «E adevărat că el este Ioan, că el este Iacob (adevărul este că tatăl lui Iancu se numea: Tomapaharnicul), că el este Russo, dar nu Jean-Jacques Rousseau, ci un prost roșcovan» (roux sot).

Contemporanul adaugă, însă, cauza adevărată a conflictului: Iancu Russo a călătorit mult, vorbea bine franceză, totdeauna căuta discuții serioase, conversând despre diferiți scriitori francezi pe care i-a cunoscut personal, și — spre marea supărare a lui Pușkin și spre deosebire de ceilalți tineri basarabeni — nu-l urmărea pe poet cu admirația sa.

Nu trebuie să judecăm prea aspru pe predecesorii noștri, căci cărturarii și astăzi se ceartă între ei!

Imbrăcat elegant, înconjurat de femei frumoase, cavalerul povestea isprăvile romantice, din Occident. Purta un baston, motivând aceasta cu o rană la picior, pe care ar fi primit-o la un duel, în Franța. În Moldova, dincolo și dincoace de Prut, a trăit o viață agitată, făcând în cele din urmă avocatură și negoț. Dar îi datorăm și faptul, că l-a trimis

în străinătate, să studieze, pe fiul său, Alecu, ajuns una din gloriile scrisului nostru.

Iulia Hasdeu

La 2 Noembrie se vor împlini 75 ani dela nașterea Iuliei Hasdeu.

Tânără poate chiar genială, poctă apreciată, succesoare a trei generații de scriitori, ea cunoștea opt limbi, la 16 ani și-a luat bacalaureatul, iar murind în vârstă de 19 ani, a lăsat șase volume de scrieri, dintre care s'au tipărit: *Bourgeois d'Avril Chevalerie* și *Théâtre*.

Iulia Hasdeu întrunea toate speranțele tatălui său. Angelo de Gubernatis, într'o conferință rostită în anul următor dispariției ei, o arăta, la Florența, drept o minune. Filozoful Em. Boutroux o numea: « o copilă extraordinară » și afirma că, prin versurile sale, Iulia și-a rezervat un loc de frunte printre poeții Franței. Iar Sully Prudhomme, într'o scrisoare, se declara înmărmurit de calitățile și preocuparea ei.

Se înțelege durerea tatălui ei, marele Bogdan Hasdeu, la pierderea unicei sale copile. Sdrobit, marele savant și-a căutat un refugiu în filosofie, în spiritism, creindu-și un templu spiritist din admirabilul mormânt al fetei, din cimitirul Bellu din București, iar un castel al visurilor sale, din conaoul din Câmpina, un Abbotsford al lui Walter Scott în România, despre care Dimitrie Teleor scria:

*Cetate cu trei turnuri în care un ochi
zărește
Relicve dela dansa ca într'un sfânt
azil. . .*

În biblioteca mausoleului fiicei sale, Hasdeu a așezat cărțile ei preferate: *Evangelhia*, *Platon*, *Kant*,

Spinosă, *Darwin*, *Goethe*, *Mickiewicz*, *Schiller*, *Petrarca*, *Milton*, *Dante*, *Hugo* și alții.

« *Quis ultra?* » — este întrebarea care însoțește spița neamului acestor boieri și cărturari din Nordul Basarabiei.

Mausoleul oglindește sufletul nemuritorului Hasdeu și acea legătură spirituală, care s'a păstrat între noi și cei de dincolo de mormânt:

*Trecători, priviți deasupra.
Cugetători, căutați înăuntru.
Moartea e viața.*

G. Bezviconi

ESTETICĂ

Al. Dima: Probleme estetice

După un volum despre *Gândirea românească în estetică*, cercetare care nu dăduse tuturor o satisfacție deplină, d. Al. Dima reapare acum cu o culegere de *Probleme estetice* (Sibiu, 1943), interesantă în primul rând prin aceea că reia sintetic în desbatere o serie de aspecte constitutive ale oricărei estetice: domeniul propriu de cercetare, frumosul natural și cel artistic, problema clasificării artelor, etc. Trebuie să facem totuși anumite distincțiuni: contribuția strict personală a d-lui Dima ne pare a fi adesea de ordin mai mult sistematic, decât strict teoretic. În această din urmă privință, punctele deosebitoare de *Estetica* d-lui Tudor Vianu, profesorul său, sunt destul de reduse. Ceea ce urmează în primul rând autorul a fost o prezentare documentar-istorică și sistematică a chestiunii dezbătute. Faptul își are, firește, utilitatea sa.

Alteori, aceste *Probleme estetice* au însă prea pronunțat aspectul unui

manual, întru cât s'a pus accentul pe enumerarea contribuțiilor istorice ale problemelor și pe metodologie. Să mai notăm că d. Al. Dima este un estetician « științific », adică un cercetător care crede în posibilitatea fundării Esteticeii ca știință autonomă, cu metode adecvate și specifice și cu un obiect propriu. Din această cauză cel mai important studiu din volum rămâne acela în care autorul își definește poziția sa personală. « Domeniul și constituirea științifică a esteticeii » (pp. 5—25) reprezintă o astfel de încercare, pe baze fenomenologice.

De amintit că, atunci când d. Tudor Vianu (« Construcția obiectului în estetică », *Studii de filosofie și estetică*, București, 1939, pp. 97—110) desbătuse aceeași problemă centrală, sprijinul teoretic n'a putut veni decât tot din partea fenomenologiei germane, singura care accentua hotărât necesitatea considerării fenomenului estetic, « în el însuși și a-l descrie în alcătuirea lui », reacțiune necesară împotriva excesului de psihologism și de reflexie metafizică fără obiect precis. Recunoscând o valoare estetică generală și diferite structuri artistice speciale, d. Vianu conchidea că obiectul esteticeii « variază neconținut, paralel cu efortarea spiritului de a-și apropia una sau alta din structurile obiective ale artei » (p. 110). Aceste structuri sunt permanente, dar interesul teoretic din jurul lor nu urmează linia progresului rectilin.

Toate acestea sunt bine cunoscute și d. Al. Dima trebuia, în mod necesar, să recurgă la concluziile acestei Estetice. Notabil este însă faptul cum cercetătorul rezolvă contradicția interioară dintre cunoaș-

terea conceptuală, sistematică, fără de care nu este posibilă nicio știință și condiția specifică a cunoașterii valorii estetice, care este un act intuitiv, de trăire imediată. La acest impas ajunge d. Dima, după ce în prima parte a studiului său stabilește întreitul aspect al obiectului de investigație, spiritul estetic: « ... în calitatea lui de spirit nu va putea avea alte modalități decât acestea. Aspectul lui subiectiv va fi trăirea estetică atât în lăuntrul contemplatorului, cât și al creatorului, cel absolut va fi de sigur valoare estetică, cel obiectiv: opera de artă sau bunul estetic realizat prin aderarea unui obiect la valoarea absolută » (p. 15). Faza ontologică a studiului se cerea însă depășită. Trebuiau arătate și posibilitățile noastre de cunoaștere ale acestui spirit absolut, a valorii estetice ca atare, printr'o trecere spre epistemologie. Care sunt, deci, condițiile cunoașterii valorii estetice? Fără un răspuns satisfăcător la această problemă arzătoare, Estetica nu se poate constitui ca știință autonomă. Întrebarea văzută se pune mereu și cu necesitate esteticienilor, și, în afară de intuiționiști, puțini sunt aceia care elimină orice rol al conceptelor din procesul de contemplare.

La prima vedere, soluția de compromis propusă, de pildă, de un Jacques Maritain (*Art et scolastique*, Paris, Rouart, 1935, pp. 210—211) apare drept cea mai probabilă, esteticianul francez recunoscând conceptelor doar un « rôle dispositif et matériel », susținând că « en raison de la nature de l'intelligence, la perception du beau s'accompagne de la présence ou de l'ébauche d'un concept... ». D. Al. Dima nu struc-

turează însă psihologic acest proces de contemplare și se sprijină cu toată hotărârea pe cercetările școlii dela Baden, ale lui Rickert în special, care caută să demonstreze posibilitățile unei intuiții generale, ale unei cunoașteri conceptuale a intuiției și a individualului (p. 19). Soluția a apărut totuși drept șovăitoare, — linia, trasată cu toată energia de Croce, dintre domeniul individualului și al generalului, dintre cunoașterea conceptuală și intuitivă, apărând meru valabilă.

O mai personală poziție încearcă d. Al. Dima atunci când a luat în desbatere « Cele două moduri ale esteticului: frumosul natural și artistic » (pp. 27—43). Doar în acest punct autorul se separă cu mult de d. Vianu, care în *Estetica sa* a eliminat cu totul preocupările din jurul frumosului natural, constituind disciplina drept numai știința frumosului artistic. Distanța se face dela Hegel încoace și *Estetica* actuală menține acest punct de vedere, considerând frumosul din natură drept o pregătire, o anticipație a esteticului. Nu putem rezuma discuția înlăturării distincțiilor deja stabilite (dat-creat, finit-înfăptuit raportat sau nu la un creator, etc.), reținând doar impresia noastră că accentul pare a cădea pe o identificare a procesului de contemplare în ambele modalități ale frumosului și surprinde puțin faptul că nu întâlnim citat, în această privință, pe Schopenhauer, care vedea atât în contemplarea artelor, dar mai ales în spectacolul naturii, posibilitatea de a atinge starea de sublim, capabilă de a ne smulge dela impulsunile oarbe ale voinței, devenind dintr'odată pur subiect cunoscător.

Totuși, în ciuda interferențelor observate, d. Al. Dima se arată, ca totdeauna de altfel, destul de moderat: « Frumosul natural ne apare ca un mod general al esteticului, alături de cel artistic. Construcția lui nu e încă bine definită; e un proces încă deschis, un moment al unei deveniri ce depășește și care tinde uneori spre cristalizarea artistică. Cu un cuvânt vedem în frumosul natural o treaptă spre valoarea estetică sau un mod particular al esteticului, numai gradual deosebit față de frumosul artistic » (pp. 42—43).

Aceste preocupări programatice se regăsesc metodic reluate în studiul asupra « Funcțiunii epitemologice a artei » (pp. 45—53) și continuate în « Problema clasificării artelor » (pp. 83—107). Poate nici într'un alt loc temperamentul de teoretician conciliator al d-lui Dima nu se vedește mai lămurit decât atunci când a fost pus în situația de a da o definiție a artei. Călea de mijloc este cea mai înțeleaptă și efortul de convertire la unitate al contrariilor trădează începutul gândirii. Însă soluția este totuși de un compromis învederat: « Soluția sintetică rămâne atunci singura valabilă. În artă intervine generalul, îl trăim simultan cu individualul concret și viu, care ne îndeamnă singur printr'o tainică putere lăuntrică a-l depăși » (p. 53).

În schimb, desbaterea despre clasificarea artelor se încheie cu un adevărat program de studiu, din care volumul de față nu realizează decât o parte. Distingând între arte ca fenomene reale și esențele lor estetice, d. Dima își va propune în cele din urmă să stabilească sistematic, « care sunt tipurile fundamen-

tale ale viziunilor estetice interioare sau formele cardinale ale spiritului estetic obiectiv și care sunt esențele lor » (p. 106). Va avea deci autorul nostru să stabilească esența în parte a arhitecturalului, a sculpturalului, a picturalului, muzicalul, poeticul, etc. și apoi modurile de obiectivare și de constituire fenomenală ale acestor structuri, distingând dintre arta ca fenomen și « planul estetic interior propriu zis, situat în spiritul obiectiv », investigațiile respective constituindu-se în câmpul celui de al treilea domeniu de cercetare estetică, după cum am văzut din studiul introductiv.

Aspectul subiectiv, trăirea estetică în artist și contemplator, a fost numai atins în acest volum. Dintre esențele enumerate, d. Al. Dima discută pe larg doar trei dintre ele (« Caracterizarea esențială a arhitecturii » și « Conceptul sculpturii și picturii ») aducând contribuțiuni de ordin sistematic și sugestii pentru aprofundările viitoare. În afară de capitolul despre « Categoriile estetice » din tratatul d-lui Vianu, astfel de cercetări n'au fost de loc extinse la noi și utilitatea lor, informativă și metodică, dacă nu și strict idcologică, este evidentă. Prin situația particulară a culturii noastre însă, studiile referitoare la arta populară, văzută structural și în aspectele ei definitorii, apar mai meritorii. În această privință, d. Dima vădește o aplecare deosebită, d-sa începând mai de mult să se intereseze în materie (*Conceptul de artă populară*, Buc., F. R., 1939). Artă populară pare a fi mult mai apropiată de sine, simpatetic vorbind, decât cea cultă, în studiul ei — cum se poate vedea, de pildă, din oazul sculpturii sau

picturii — plecându-se oarecum dela date mai mult exterioare. Dar, de acest « viciu » par a suferi părți întregi din estetica « științifică... »

Adrian Marino

PLASTICĂ

Ispir

Dacă d. Ispir vrea să fie mai fixat, mai concis, mai polarizant, d-ra Coca Meșianu este dimpotrivă mai eliberată, mai jucăușă, mai abuzivă cu gimnastica periculoasă a experimentării, a alchimiei cromatice, spectrale. Ca tchucică se aseamănă amândoi până la un punct, însă, ca rezultate pozitive, concludente, finale, sunt imens de deosebiți. D. Ispir suprapune (aceasta este tehnica a așa zisei « diluări a paletelor ») oolizarea în așa fel încât obține distonanțe care nu știi până la urmă dacă sunt plăcute sau nu, justificate sau nu, accesibile sau nu. Este drept că îndoiala în posibilitățile, în calitatea d-lui Ispir îți vine și din faptul că a expus prea mult, fără grija selecției, tot ceea ce a avut în atelier. Ceea ce îți rămâne cert din această colosală muncă este că d. Ispir se bazează, și face bine, pe o crescândă virulență cromatică (oa să obțină efecte lirice de lumină) care adăogându-se virtuțiilor sale va găsi un corespondent mai viabil și mai autentic.

Coca Meșianu

Temperament mai degajat, pornită către evoluție sau riso, cu fruntea mai puțin încrețită, răvășită cu multă căldură, Coca Meșianu procedează la suprapunerea tonurilor ca la o altoire regeneratoare, tonificantă. Reapănă, pregnantă, sucu-

lentă, tușa desenului său este condusă în reflexe tari, energice așa încât are o atât de justă stăpânire de sine încât despre pictura sa se poate spune fără îndoială că a ajuns la un majorat nu prea des întâlnit. Chiar îndrăzneala pe care i-o dă entuziasmul său tânăr, este justificat de problemele pe care și le pune (mai cu seamă în ceea ce privește culoarea densă și vibrantă cu care a tratat cele două nuduri) și care vor face obiectul tranzițiilor sale dela o pânză la alta și dela o expoziție la alta.

Olga Greceanu

Cât privește expoziția din Februarie dela Dalles a d-nei Olga Greceanu, nu este greu să tragi o concluzie aproximativ verosimilă cu toate că părerile au fost oarecum împărțite. Însăși domnia sa a intervenit în *Universul* cu relatări despre artă și critică, împinsă, probabil, de nevoia de a se justifica, de a se apăra. (Și când vorbești cu atâta ușurință despre valori plastice universale, comparându-le cu propriile tale posibilități creative, trebuie să ai cel puțin gândul la o «egalitate» cu același conținut indiscutabil!). Mai mult decât situarea într'o ascendență plastică, d-na Olga Greceanu este extrem de sărguitoare, cu o vădită pasiune și putere de muncă și totodată, șablonată în limitele convingerilor sale. O femeie care a umblat harnică printre mușchi umezi și mucegai prăfos, o femeie care s'a instruit în muzee și biblioteci și care a călătorit mult.

În pictură ceea ce nu i se poate nega d-nei Olga Greceanu este că lucrul său migălit, de tiparniță,

îmbie către scenografia istorică (ceea ce în altă parte s'a făcut de multă vreme), către iconografie (nedepășind bizantinismul evocat), către compoziție, cu toate că dacă ar fi preferat (ca pe subiecte) empirismul nostru pictural, arhaismul autohton, deformismul bizantin din prima fază și nu și-ar fi însușit un rafinament convențional, învățat din litografiile cărților, ar fi reușit să aibă și mase cromatice distincte și o subtilă șovăială de desen arhic, mai cuprinzător și mai aproape de cronica noastră colțuroasă și pură.

Maria Manolescu și Eugen Stec

Ca o inventariere a manifestărilor plastice în curs, menționăm expoziția dela Căminul Artei a d-nei Maria Manolescu și a d-lui Eugen Stec.

D. Eugen Stec, poate prea plati-zat de poezia trecutului, este un bun meșteșugar, căruia nu-i lipsește de loc condițiunea de a se realiza cu sărguință în gravură (mai mult de cât în pictura sa cubistă perimată) ca și d-nei M. Manolescu, o sensibilă migălitoare, dotată din plin cu fascinația restrânsă a reflectării dintre alb și negru.

Paul Miracovici

În sălile Ministrului Propagandei Naționale d. P. Miracovici și-a strâns lucrările într'o expoziție care nu spune nimic. Stadiul apusului (care este interesant și admis când este făcut cu rost) nu depășește niciuna din guașele sale ilustrative, desenate cu rigla, artificiale. Dela d. Miracovici, se poate aștepta altceva, adică o redșteptare a posibilităților sale care nu-i lipsesc și în care nu vom întârzia să recunoaștem valabili-

tatea pe care dacă nu i-o atribuim astăzi, nu i-am contestat-o în trecut și, poate, nu-i vom contesta-o nici în viitor.

Ioan I. Mirea

COREGRAFIE

Considerații în marginea spectacolelor de dans

Ultimele recitale de dans aduc în discuție o serie de probleme privitoare la dans, pe care voi încerca să le prezint în parte aici.

Nu s'a spus încă deajuns ce artă complexă și grea este dansul și nu numai pentru artist. Spectatorul însuși trebuie să fie dotat cu un anumit simț ritmic — deosebit de acela muzical, oricât de paradoxală ne-ar părea afirmația — simț fără de care privitorul rămâne străin de plăcerea dansului.

În introducerea la *Tänzer unserer Zeit*, Kreutzberg deosebeste, într'o categorie cu totul aparte, pe acei *tänzerische Menschen*, care trăiesc din plin frenezia mișcării, sunt străbătuți de pulsul ei. Aceștia sunt credincioșii spectacolelor de dans, formând un public atât de restrâns, încât ajungi cu timpul să recunoști chipurile.

Să contempli dansul, mi se pare ceva mai mult decât să te bucuri de o frumoasă formă în mișcare; e un mod de înțelegere, un fel de participare la legea universală a lumii, care e poate ritmul.

Oricât de mare ar fi însă aptitudinea acestor *tänzerische Menschen* de a se lăsa absorbiți de ritm, trebuie neapărat ca dansatorul să-i poată atrage în vârtejul trăirilor lui și mai cu seamă să le comunice, dacă nu

o viziune nouă a lumii, macar dragostea lui, pentru frumos, pentru artă, pentru natură.

Mă întreb adesea care ar fi rezultatele anchetei următoare: să răspundă artiștii, ce-i mână să poarte condeiul pe hârtie sau pensula prin colori, ce-i îndeamnă să iasă pe scenă? Să fie într'adevăr nevoia apăsătoare de a se exprima, sau poate numai dorința — umană de sigur, dar nu și scuizabilă în artă — de a iscăli un poem, de a arunca încă o pictură în balanța prețurilor sau de a fi răsplătit prin aplauze?

În dans, chestiunea se pune mai acut ca oriunde, pentrucă aici întră în joc și farmecul fizic, ușurința de a executa anumite « tururi de forță » de a uimi mai mult sau mai puțin.

Eșecul unui dansator e cu atât mai dureros cu cât dansul impune o disciplină de viață și o muncă de zi la zi, istovitoare, imposibil de susținut fără ajutorul pasiunii. Am întâlnit scriitori bohemi, pictori bohemi, dar niciodată dansatori bohemi, tocmai pentrucă dansul nu-ți lasă răgaz. Un dansator, care și-ar nesocoti orele de exercițiu, nu ar mai putea dansa. Bogăția lui de simțire și cugetare poate rămâne inalterată, posibilitatea de a exprima însă e indisolubil legată de munca brută.

Un dans care durează pe scena 3 minute cere, în afară de munca necesară compoziției și punerii lui la punct, un antrenament de cel puțin câțiva ani, fără de care nu poate fi executat. Aceasta îndeamnă pe dansatorii mai puțin experimentați să puie accentul pe tehnică, prezinzând în scenă o serie de figuri decorative, care însă nu au nimic comun cu « linia dansului »; căci dansul are

o «linie», care e cu totul altceva decât «linia dansatorului».

Linia dansului rezultă din varietatea mișcărilor și mai ales din desfășurarea lor în spațiu. În *Estetica* d-sale, d. Tudor Vianu arată că artele temporale se confundă în cele din urmă cu cele spațiale, pentru că imaginile succesive se suprapun într'o impresie globală. Așa după cum un largo, un andante sau un rondo prezintă o «linie muzicală», se poate spune că și un dans are linia lui și arta dansatorului stă tocmai în stilizarea acestei linii, în degajarea ei de tot ce ar putea-o îngreui. Este încă un mod de a înțelege stilul și în acest sens s'ar putea vorbi de un dansator clasic, baroc sau impresionist, după cum dansul lui e plastic, somptuos ori plăsmuit din accente de culoare.

De aceea un dansator n'ar trebui să se lase înduișat de soarta unor prea frumoase exerciții din studiu pentru a ni le arăta pe scenă, căci *tehnica nu se arată pe scenă, e doar un mijloc de expresie*. Faptul că un dansator stăpânește o tehnică bună e un merit relativ, căci el trebuie să ajungă la o execuție particulară și inimitabilă, care constituie stilul său personal, și mai departe să danseze fără a ne lăsa impresia vreunui efort. *Un dansator artist «nu mai uimește», tocmai pentru că a depășit tehnica*.

De altfel, valorile mari nici nu impresionează la prima vedere. De multe ori, opera de artă, tocmai pentru că e desăvârșită, are ceva din grația naturii; e asemenea munților, florilor sau firului de iarbă, pe care le primești de-a-dreptul, fără mirare sau recunoștință și nu-ți dau de gândit decât atunci când, privindu-le

cu atenție, descoperi măiestria cu care au fost plăsmuite.

Simplitatea și naturalețea, departe de a fi însușiri primitive, sunt calități dobândite, ce se situează dincolo de tehnică, în sforțarea artistului de a o depăși, de a se elibera din constrângeri, învingându-le. Numai când a reușit aceasta, ne poate comunica *senzația de nemărginită libertate proprie artei mari*.

Legat de ființa dansatorului și consumându-se în clipă, dansul are un caracter efemer, ceea ce constituie o deficiență și un avantaj, în același timp. Deși compoziția dansului e tot atât de construită și încheată ca aceea a unei sonate sau a unei drame, dansatorul e mai puțin «autor» decât literatul sau muzicianul, căci dansului său îi lipsește permanența. Dincolo de interpretarea lui, dansatorul lasă moștenire un nume și o schemă pe care nimeni nu o mai poate trezi la viață cu același chip.

În schimb, în scurta lui desfășurare, dansul are o *putere de a iluziona*, pe care nu o cunoaște nici teatrul. Lumini și colori, sunete și gesturi se unesc simfonic pentru că se desprindă o clipă din viață și din materie, — căci spectatorul dansează interior odată cu artistul.

Am asociat întotdeauna cu dansul, *Elegia a V-a Duinesă* a lui Rilke, inspirată după *Saltimbancii* lui Picasso:

«tu care cazî necopt, cu izbîrea pe
[care o cunosc numai fructele,
«zilnic, de o sută de ori, de pe
[copacul mișcării clădită împreună
«și care mai repede decât
[apa, trăiești în puține olipe pri-
[măvara, vara și toamna...»
cum să nu te gîndești la dans? În-
florește și se macină în pulbere, fără

să nu lase altceva decât *impresia unei creații desfășurată sub ochii noștri*. S'ar putea spune că, mai puțin « autor » decât literatul și muzicianul, dansatorul e în schimb, timp de câteva clipe, creator.

Asemenea actorului, care nu s'a mulțumit să învețe rolul pe dinafară și ajunge să-l trăiască în scenă, comunicându-ne bucuriile « lui », tristețile « lui » proprii, — dansatorul, care a învins toată truda, făcând din trup un instrument ascultător și a armonizat linia dansului cu aceea a muzicii — plămăiește din nou în scenă, de data aceasta fără înfrângeri sau căutări, iluzionându-ne că participăm la o creație spontană și desăvârșită.

Numai astfel dansul își poate ajunge seopul care este eliberare din cătușele materiei și ale destinului, *catarsis* în deplinul înțeles al cuvântului.

Ruxandra Oteteleșeanu
(Cristina Zapateu)

RELAȚII ȘI COLABORĂRI INTERNAȚIONALE

REVISTE STREINE

Valorificarea culturii latine

Sub acest titlu, într'un amplu articol publicat în *El Espanol* (an. II, Nr. 43), d. Mircea Eliade face procesul « solidarității latine », pe teren spiritual, — acea « solidaritate latină » care s'a manifestat atât de strălucit între 1860—1880, epoca de cunoaștere mutuală dintre toate culturile latine, epoca de curiozitate de a se pătrunde reciproc.

Această curiozitate de a se cunoaște cultural a scăzut. A mai

rămas doar prestigiul Franței. Dar Franța nu contribuie — în măsura în care ar putea-o face — la această « solidaritate » culturală. Căci, fără îndoială, de pildă, dacă literatura rusă e azi o literatură universală, aceasta e grație traducerilor sale în franceză. La fel e cazul literaturii scandinave, dela Strindberg până la Bojer. Și dacă Portughezul Eca de Queiros, sau Românul Liviu Rebreanu, sau Spaniolul Pio Baroja nu au devenit « scriitori europeni » e numai din cauză că n'a fost lansați de o mare editură pariziană.

E trist să asștiți la o conversație dintre un Portughez și un Român, sau dintre un Spaniol și un Italian; și să constăți că niciunul nu cunoaște nimic din literatura modernă a interlocutorului său. Iată, Rebreanu a fost tradus în peste 12 limbi: în franceză însă n'a apărut nici *Ion* nici *Răscoala*. La fel Sadoveanu, tradus în toate limbile balcanice. Mai gravă e « nesolidaritatea » aceasta în cazul extraordinarei romanciere Hortensia Papadat-Bengescu, necunoscută în străinătate, deși Franța a lansat nume inferioare ei, de scriitoare ca Virginia Wolf sau Rosamund Lehmann. Sau cazul romancierului realist portughez amintit, — scriitor superior lui Zola. În concluzie: pentru ca un autor să fie transformat în alimentul spiritual al unei generații, trebuie să fie tradus de un scriitor și lansat de o mare casă editorială.

« Solidaritatea latină » se comprome. E asta consecința unui complex de inferioritate. Cunoaștem foarte puțini poeți, romancieri, erudiți și filosofi ai altor țări latine. Câți știu că Menendez y Pelayo a fost omul cel mai cult al veacului XIX?

Fapt e că ne ignorăm unii pe alții și că avem o imagine incompletă despre cultura Europei moderne. În domeniul spiritual ne facem o idee greșită despre posibilitățile latinității. Capacitatea de asimilare a geniului latin — asimilare de noi peisagii, de nouă geografie, de noi universuri mintale — e nelimitată. Trebuie să ne pătrundem de acest adevăr grav și, să refacem această « solidaritate latină » prin eforturi, organizate, de a ne cunoaște reciproc.

O. D.

Poeți români în limba spaniolă

Săptămânalul madrilen *El Español* (an. II, Nr. 50) — cel mai de seamă hebdomadur spaniol — publică două mari pagini de poezie: *Calea lactee a poeziei*. Numai poeți latini: Franța e reprezentată prin Patrice de la Tour du Pin. Italia prin Salvatore Quasimodo, Spania prin Manuel Machado, iar Portugalia prin Fernanda de Castro.

România e prezentă cu Lucian Blaga, Aron Cotruș și V. Voiculescu. Primul, cu *Satul natal* (Aldea natal), — poezie care în limba spaniolă pierde din rezonanțele profunde ale originalului; nota de tristețe însă, de nostalgie care se degajă din traducere e aprofundată prin redarea fidelă a metricei originale, — versul alb, care la noi numai Blaga l-a reușit.

Ruga (Plegaria) lui V. Voiculescu, la fel de bine transpusă, în traducere e investită cu o notă de gravitate solemnă, — aproape retorică dacă i-ar lipsi suportul substanței poetice. E aci fatalitatea geniului limbilor latine-mediteraniene, care izbutește chiar să facă din cel mai de seamă

poet spaniol actual, Manuel Machado, uneori un poet ocazional.

Poate că tocmai acest retorism fatal mediteraniilor explică de ce cel mai cunoscut poet român în Spania e Aron Cotruș, — cel mai des tradus și despre care s'a scris mai mult. *Noaptea s'a oprit la fereastra mea* (La noche se ha detenido en mi ventaria) e interesantă, e ușor huligană, e chiar frumoasă, — dar nu poate justifica nota de subsol care îl prezintă ca pe « el más representativo poeta rumano ».

O. D.

Despre Români din Macedonia

El Español (an. II, Nr. 39) publică interviewul acordat de d. V. Papahagi, vorbind despre frații noștri macedoneni. Redactorul Ed. Zuniga scrie în introducere, printre altele: « Sunt puține țări asupra cărora să apese un fatalism istoric care să se oblige să lupte neconștient în contra condițiilor protivnice, ome-nești sau naturale, și acesta e cazul Macedoniei, mozaic de popoare, în a cărui ambianță de lupte seculare s'au format macedonenii, ca un popor dur, și hotărît, care au dat oameni de valoare singulară, politicieni și istorici ».

D. V. Papahagi arată, succint, cum s'a putut forma acest nucleu într'un mediu atât de diferit ca limbă și cultură. Originea lor se urcă până în sec. III, înainte de Hr., când existau pe aici grupuri latine. S'a format apoi, în Balcani, o *Românie*, care și-a păstrat unitatea până în sec. VI d. Hr., când unitatea aceasta a cedat presiunii slave.

Despre valoarea lor morală scrie, în sec. XII spaniolul B. de Tudela

că sunt viteji și «niciun rege nu fi poate supune». Mai târziu, în sec. XVIII, istoricul german Thunmann îi studiază elogios.

E curios să se observe, remarcă d. Papahagi, relațiile fonetice și de vocabular între dialectul aromân din Macedonia și cel catalan sau valencian cu care au asemănări foarte interesante, — relații pe care d-sa promite să le studieze.

Puține puncte sunt în lume atât de frământate de lupte și războaie, ca această regiune de falsă pace. Permanența acestui element latin aici, înconjurat și combătut de popoare de-o atât de mare forță de absorbire ca slavii, — e un adevărat miracol istoric și lingvistic.

În ce privește valoarea activității lor comerciale, ea e dublată de una culturală. Chiar sub Turci, exista la Moscopolî o academie unde studiau aromânii și unde se editau cărți în dialectul aromân. Acest far al latinității a menținut în Balcani tradiția Romei.

O. D.

REVISTE ROMÂNEȘTI

Lucien Romier, interpret al spiritului românesc

În *Gândirea* (Februarie 1944) d. Nichifor Crainic se ocupă de scriitorul și istoricul francez Lucien Romier, recent decedat, — despre care și revista noastră va publica un articol — amintind următoarele adevăruri ce-l leagă de patria noastră:

«Lucien Romier e autorul uneia dintre cele mai bune cărți apărute în străinătate despre România. ... El a vizitat țara în lung și în lat, timp de trei luni și jumătate, a văzut

orașele, câmpiile, munții și apele, s'a coborât în sate cu o curiozitate neobișnuită la un Francez, la un Parisian mai ales, și a scris apoi acea carte interesantă între toate cele închinată nouă: *Le carrefour des empires morts*, din care România se ridică, după părerea lui, ca un semn de întrebare dacă va fi sau nu un mare stat în viitor.

Ceea ce caracterizează pe Lucien Romier în legătură cu noi, spre deosebire de alți scriitori și publiciști străini, cari ne-au descris în reportajii grăbite și superficiale, este că a căutat cu tot dinadinsul să ne înțeleagă, înainte de a da drumul condeiului. E onestitate și sericizitate în cartea lui cea mai valoroasă alcătuită în chestiune de un Francez. Firește, ea conține destule elemente și considerații, dispărute odată cu timpul vizitei.

... Dar dincolo de aceste considerații perimate, el a căutat să adâncească sensul peisagiului și să pătrundă specificul ființei românești. E partea prețioasă a cărții lui. Lucien Romier a văzut vechimea și noblețea țaranului nostru, aristocrația lui înăscută și rafinatul simț artistic și a prețuit, ca nimeni altul, inteligența scâlpărătoare și mlădioasă a poporului nostru. A văzut just și multe din defectele noastre și le-a scris răspicat, cu sinceritatea unui prieten, care ne vrea mai sus decum suntem. Dacă, încercând să definească religiozitatea noastră, a făcut considerații cu totul aproximative, — fiindcă era vorba de un domeniu unde un străin, ca dânsul, mai greu putea pătrunde, — în schimb, sunt atâtea pagini strălucite în care sufletul românesc se oglindește cu recunoștință.

E interesant că unele din considerațiile sale se întâlnesc cu acelea ale lui Herman von Keyserling, dispărut și el nu de mult, care, în cartea sa *Das Spektrum Europas*, ne-a închinat un admirabil capitol. Și unul și altul găsim că spiritul scăpărător al Românului nu e o moștenire latină, ci una bizantină, deși amândoi recunosc latinitatea noastră. Constatarea aceasta îl duce pe Keyserling la concluzia că poporul român e singurul care ar putea, în viitor, să creeze o civilizație și o cultură neobizantină, pe când Romier nu vede nicio perspectivă dincolo de constatare.

Afară de paginile lui Herman von Keyserling, dintre cărțile scrise despre noi — aceea a diletantului italian Terranova e desgustător de superficială cu toată bunăvoința ei nelimitată, — sunt două, care depășesc interesul zilei: *Le carrefour des empires morts* a lui Lucien Romier și *Rumänien von heute* a profesorului Walter Hoffmann.

Cartea Germanului e o mică enciclopedie, care introduce pe cititorul de peste hotare în mediul și instituțiile României, scrisă cu căldură reținută pentru a nu știrbi ceva din obiectivitatea științifică. Succesul ei se menține continuu. S'a bucurat până acum de câteva ediții în zeci de mii de exemplare și e, deci, cea mai citită carte despre România. Aceea a lui Lucien Romier e o îmbinare de impresii proaspete cu o serioasă încercare de definire a sufletului românesc. Publicul francez, mai puțin curios de viața depărtatului popor de la Dunăre, a lăsat-o să se îngroape în prima ediție.

Dar pentru frumusețea ei, pentru adevărurile cumpănite pe care le rostește despre noi, memoria auto-

rului ei merită un omagiu fierbinte, iar omul, care s'a stins în nenorocirea patriei lui, o adâncă și înlăcrimată păreie de rău ».

C.

TEOLOGIE

Credința Profesorului Ilie Minea

În anul 1942, când mulți eroi s'au înălțat către Domnul, tot ca un erou, dar al științei, s'a stins pentru viața aceasta pământească profesorul *Ilie Minea* dela Universitatea din Iași.

Despre erudiția acestui profesor multe ar fi de scris: prelegeri savante dar totuși atrăgătoare prin farmecul înfățișării lor; *Cercetări istorice* de o rară importanță le găseai în revista cu acest nume, pe care el însuși o înființase și o conducea; săpături arheologice încununute cu succes la Cetatea Neamțului; multe și documentate lucrări istorice, dar mai ales lucrarea sa *Dimitrie Cantemir*: omul, scriitorul și domnitorul, după cum mărturisesc chiar profesorii de istorie, « este cea mai bună lucrare din câte s'au scris asupra învățatului domn moldovean ».

Pe lângă toate acestea însă, ceea ce aș mai avea de relevat, e o altă latură sufletească superioară a acestui erudit profesor. El era în sufletul său tot pe atâta de erudit în evlavia credinței creștine ortodoxe. În fiecare zi, dimineața între orele 8—9, venea la Catedrala Sf. Mitropolii din Iași, se oprea în mijlocul bisericii și se ruga în taină cinci-zece minute, apoi pleca. Și așa ani de zile, cât a fost profesor, el nu se urca pe treptele catedrei decât coborînd de pe treptele bisericii..

Iată taina sufletului său luminat în cele ale credinței și puternic în cele ale științei. El de pe «piatra poruncilor Domnului», clădea adevăruri multe și frumoase în sufletul studenției ieșene, cu aceeași evlavie cu care ziditorii de demult înălțaseră acele puternice cetăți și castele imperiale cu podoabe neîntrecut de frumoase...

Acest profesor, adânc cercetător și cunoscător în istoria artei, studiase iconografia cu un rar simț critic, având o magistrală cumpăneală în afirmațiuni. Dar odată cu aceste cercetări, el descoperise la aceste icoane și acea sfințenie ocrotitoare,

pe care el o citise, ca într'un document, în acel fluid al harului, la care bucherii în ale spiritului niciodată nu se pot înălța să-l descifreze. De aceea el venea zilnic să se închine în biserică, pentru că prin acea rară intuiție a sufletului său aflase puterea cea dumnezeiască, scrisa cu literele de foc ale credinței...

Prin această valență sufletească în plus, față de alții, profesorul Ilie Minea și-a descoperit și fericirea odihnei sale în tărâmurile cele de lumină ale cerului, în care el acum se află...

Protosinghelul Vasile Vasilache

INCUNOȘTIINȚARE
PENTRU COLABORATORII NOȘTRI

DIN CAUZA LIPSEI GENERALE DE HĂRTIE, REVISTA SE VEDE CU REGRET ÎN IMPOSSIBILITATE DE A MAI TIPĂRI EXTRASE DIN STUDIILE APĂRUTE ÎN SUMARUL SĂU.

COLABORATORII REVISTEI SUNT RUGAȚI CA, ODATĂ CU MANUSCRISELE TRIMISE, SĂ MENȚIONEZE ADRESA EXACTĂ, UNDE SĂ LI SE EXPEDIEZE ONORARIUL ȘI, DACĂ ÎMPREJURĂRILE PERMIT ACEASTA, PRIMA CORECTURĂ.

ÎN CEL MULT TREI LUNI DELA DEPUNEREA FIECĂRUI MANUSCRIS, AUTORUL VA PRIMI RĂSPUNS DACĂ MANUSCRISUL A FOST ACCEPTAT SPRE PUBLICARE. DIN MOTIVE FINANCIARE, REDACȚIA NU ÎȘI POATE LUA OBLIGAȚIA DE A RĂSPUNDE ȘI CELOR ALE CĂROR MANUSCRISE NU AU FOST ACCEPTATE.

MANUSCRISELE ACEPTATE VOR FI PUBLICATE DUPĂ NECESITĂȚILE DE ORDIN REDACȚIONAL.

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOTIAZĂ, AUTORUL CONSIDERÂNDU-SE OBLIGAT SĂ-ȘI PĂSTREZE COPIILE NECESARE.

EDITURA FUNDAȚIEI REGALE PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

Director: Prof. D. CARACOSTEA

Anunță apariția următoarelor volume care se găsesc în librăriile din Capitală
și din întreaga țară:

- ARGHEZI TUDOR
BĂRBULESCU N.:
BENIUC M.:
BLAGA LUCIAN:
BLAGA LUCIAN:
BRŔNTE E.:
BYRD R. AMIRAL:
CALDERON DELA BARCA
- CALEDONIU OVIDIU:
CAMILAR EUSEBIU
CAPIDAN TH.:
CAPIDAN TH.:
CARACOSTEA D.:
CARACOSTEA D.:
CARACOSTEA D.:
CARACOSTEA D.:
CARAGIALE I. L.:
- CARTOJAN N.:
CAZIMIR OTILIA
CIUREZU D.:
CONSTANTINESCU N. P. Ing.:
COTRUȘ ARON
DAVIDESCU N.:
ELIADE MIRCEA
EMINESCU M.:
FRANKLIN B.:
GALACTION GALA:
GIURESCU CONST. C.:
GIURESCU CONST. C.:
GIURESCU CONST. C.:
GIURGIUCA E.
HELIAD RĂDULESCU I.:
KIRIȚESCU C.
LOPE DE VEGA:
LUCA ION:
LUCA ION:
MACEDONSKI AL.
MEHEDINȚI S.:
MEHEDINȚI S.:
MINULESCU I.:
MUNTEANU B.:
NOICA C.:
OPRESCU GH.:
OPRESCU GH.:
PAPADIMA OVIDIU:
PAPILIAN VICTOR:
PAULESCU C. N. Dr.:
PETRESCU CAMIL:
PILLAT ION
POPESCU-VOITEȘTI I. Dr. Prof.:
POPESCU-VOITEȘTI I. Dr. Prof.:
POPESCU-VOITEȘTI I. Dr. Prof.:
ROSETTI AL.:
ROȘU N.:
SADOVEANU M.:
SADOVEANU M.:
SADOVEANU M.:
SHAKESPEARE W.:
SHAKESPEARE W.:
SHAKESPEARE W.:
- SHAKESPEARE W.:
SIMIONESCU I.:
SPIESS COL. A. von:
- STAMATIAD AL. T.:
TEODOREANU AL. O.:
TUDOR D.:
VESPER IULIAN:
VOICULESCU V.:
- Versuri, ed. III adăogită
Din tainele derivatelor
Poezii
Poezii, ediție definitivă
Trilogia cunoașterii
La răscruce de vânturi ed. II
Singur, traducere din limba engleză de H. Brezeanu
Viața este vis trad. din limba spaniolă de Al. Popescu-
Telcea
Vrăjitorul ape-or — versuri
Cordun
Limba și cultura
Macedoromâni
Creativitatea eminesciană
Critice, vol. I
Critice vol. II
Expresivitatea limbii române
Opere, vol. VII — Corespondența — ediție îngrijită de
S. Cioculescu
Istoria literaturii române vechi, vol. II
A murit Luchi
Cumuna soarelui — versuri
Enciclopedia invențiunilor tehnice, vol. II
Rapsodie dacă — versuri
Roma — versuri
Insula lui Euthanasius
Opere, vol. II, ediție critică îngrijită de Perpessicius
Autobiografie, trad. din limba engleză de Pr. Găldău
Rița Craița
Istoria Românilor, vol. I, ediția IV-a
Istoria Românilor, vol. II, ediția IV-a
Istoria Românilor, vol. III ediția II-a
Dincolo de padure, versuri
Opere, vol. II, ediția îngrijită de Prof. D. Popovici
Șeala română într-o răscruce de istorie
Fata cu urciorul și Tărăncuța din Getaf
Rachierita
Amon-Ra
Opere, vol. III ediție îngrijită de prof. T. Vianu
Opere complete, vol. I, partea I-a
Opere complete, vol. I, partea II-a
Versuri, ediția II-a
Dela metodă la cunoașterea literară
Două introduceri și o trecere spre idealism
Grafica românească în secolul al XIX-lea
Pictura românească în secolul al XIX-lea, ediția II-a
Creatorii și lumea lor
Manechinul lui Igor și alte povestiri de iubire
Opere, vol. I, ediție îngrijită de Dr. V. Trifu
Transcendentalia
Împlinire — versuri
Noțiuni de geologie
Petrolul românesc
Sarea regiunilor carpatice
Istoria limbii române, vol. II, ed. II-a
Destinul ideilor
Neamul Șoimăreștilor
Opere, vol. III
Șoimii
Cum vă place? traducere din limba engleză de P. Grimm
Otello, traducere Dragoș Protopopescu
Regele Lear, trad. din limba engleză de Dragoș Proto-
popescu
Scorpia îmblânzită
Țara noastră, ediția III-a cu numeroase ilustrațiuni în text
Din Ardeal la Kilimandjaro, trad. din limba germană
de Radu Cioculescu
Cortegiul amintirilor, versuri, ediție definitivă
Caiet, ediția II-a, versuri
Oltenia Română
Învoare — versuri
Întrezăriri — versuri